ΙΝΕ
Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε.

Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση

Ετήσια Έκθεση 2023

25
ΕΚΘΕΣΕΙΣ

Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε.

Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση

Ετήσια Έκθεση 2023

ΑΘΗΝΑ
ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2023

25
ΕΚΘΕΣΕΙΣ

Πίνακας περιεχομένων

Συντομογραφίες χωρών 7
Κατάλογος Πινάκων 8
Κατάλογος Διαγραμμάτων 8

Βασικά συμπεράσματα 17

Πρόλογος 24

Εισαγωγή 26

Κεφάλαιο 1 **Μακροοικονομικές εξελίξεις** 31
1.1 Εισαγωγή 33
1.2 Η εξέλιξη του ΑΕΠ 33
1.3 Συναθροιστική ζήτηση 39
1.4 Διάρθρωση της παραγωγής 48
1.5 Χρηματοοικονομική ευθραυστότητα 52

Κεφάλαιο 2 **Δημοσιονομικές εξελίξεις** 63
2.1 Εισαγωγή 65
2.2 Οι δημοσιονομικές εξελίξεις και προοπτικές 65
2.3 Το δημόσιο χρέος και η φερεγγυότητα της οικονομίας 77

Κεφάλαιο 3 **Η κατάσταση στην αγορά εργασίας** 85
3.1 Εισαγωγή 87
3.2 Απασχόληση και ανεργία 87
3.3 Υποαπασχόληση, μερική απασχόληση και υποτονικότητα της αγοράς εργασίας 102
3.4 Η εξέλιξη των μισθών στην Ελλάδα, διανεμητικό περιθώριο και διανομή εισοδήματος 105
3.5 Ποιότητα της εργασίας και ελλείψεις εργατικού δυναμικού 112
3.6 Οι Συλλογικές Συμβάσεις Εργασίας (ΣΣΕ) κατά το έτος 2022 118

Κεφάλαιο 4 **Φτώχεια, ανισότητα και αξιοπρεπής διαβίωση** 123
4.1 Εισαγωγή 125

4.2 Φτώχεια και ανισότητα: Η ελληνική πραγματικότητα 126
4.3 Εισοδηματική ανισότητα και βιωσιμότητα 138
4.4 Αγορά εργασίας και αξιοπρεπής διαβίωση 141

Κεφάλαιο 5 Προσφορά και ζήτηση δεξιοτήτων στην ελληνική αγορά εργασίας 149
5.1 Εισαγωγή 151
5.2 Προσφορά δεξιοτήτων στην ελληνική αγορά εργασίας 151
5.3 Ζήτηση δεξιοτήτων στην ελληνική αγορά εργασίας 163
5.4 Αναντιστοιχία δεξιοτήτων στην ελληνική αγορά εργασίας 172

Βιβλιογραφία 179
Ελληνόγλωσση 179
Ξενόγλωσση 180

Συντομογραφίες χωρών

Σε ορισμένα διαγράμματα της Έκθεσης –όπου ήταν αναγκαίο για λόγους οικονομίας χώρου– η Ευρωζώνη, η Ευρωπαϊκή Ένωση και τα κράτη-μέλη της συντομογραφούνται κατά τον ακόλουθο τρόπο:

Σύντομη ονομασία στα ελληνικά	Επίσημη ονομασία στα ελληνικά	Κωδικός χώρας
Βέλγιο	Βασίλειο του Βελγίου	**BE**
Βουλγαρία	Δημοκρατία της Βουλγαρίας	**BG**
Τσεχική Δημοκρατία	Τσεχική Δημοκρατία	**CZ**
Δανία	Βασίλειο της Δανίας	**DK**
Γερμανία	Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας	**DE**
Ευρωζώνη		**EA**
Εσθονία	Δημοκρατία της Εσθονίας	**EE**
Ιρλανδία	Ιρλανδία	**IE**
Ελλάδα	Ελληνική Δημοκρατία	**EL**
Ισπανία	Βασίλειο της Ισπανίας	**ES**
Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ)		**EU**
Γαλλία	Γαλλική Δημοκρατία	**FR**
Κροατία	Δημοκρατία της Κροατίας	**HR**
Ιταλία	Ιταλική Δημοκρατία	**IT**
Κύπρος	Κυπριακή Δημοκρατία	**CY**
Λετονία	Δημοκρατία της Λετονίας	**LV**
Λιθουανία	Δημοκρατία της Λιθουανίας	**LT**
Λουξεμβούργο	Μεγάλο Δουκάτο του Λουξεμβούργου	**LU**
Ουγγαρία	Ουγγαρία	**HU**
Μάλτα	Δημοκρατία της Μάλτας	**MT**
Κάτω Χώρες	Βασίλειο των Κάτω Χωρών	**NL**
Αυστρία	Δημοκρατία της Αυστρίας	**AT**
Πολωνία	Δημοκρατία της Πολωνίας	**PL**
Πορτογαλία	Πορτογαλική Δημοκρατία	**PT**
Ρουμανία	Ρουμανία	**RO**
Σλοβενία	Δημοκρατία της Σλοβενίας	**SI**
Σλοβακία	Σλοβακική Δημοκρατία	**SK**
Φινλανδία	Δημοκρατία της Φινλανδίας	**FI**
Σουηδία	Βασίλειο της Σουηδίας	**SE**

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1.1: Ετήσιες μεταβολές του ΑΕΠ και των συνιστωσών της ζήτησης σε εκατ. ευρώ (σταθερές τιμές 2015) 39

Πίνακας 1.2: Παγκόσμια κατάταξη των κρατών-μελών της ΕΕ με βάση τους δείκτες οικονομικής πολυπλοκότητας (2021) 51

Πίνακας 2.1: Προσδιοριστικοί παράγοντες της μεταβολής του ποσοστού του χρέους της Γενικής Κυβέρνησης (% του ΑΕΠ, 2018-2024) 78

Πίνακας 3.1: Ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές της παραγωγικότητας, του αποπληθωριστή του ΑΕΠ και του διανεμητικού περιθωρίου 108

Πίνακας 3.2: Ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές του ονομαστικού μέσου μισθού, του ΕνΔΤΚ και του πραγματικού μέσου μισθού 110

Πίνακας 3.3: Ποσοστιαίες μεταβολές διανεμητικού κενού στην Ελλάδα και στην ΕΕ-27 (2019-2022) 111

Πίνακας 3.4: Ποσοστά κενών θέσεων εργασίας στην ΕΕ-27 και στα κράτη-μέλη (2019-2022) 117

Πίνακας 3.5: Συλλογικές Συμβάσεις Εργασίας (2010-2022) 119

Πίνακας 5.1: Λόγοι για τους οποίους οι επιχειρήσεις δεν παρέχουν ΣΕΚ στους εργαζομένους σε Ελλάδα και ΕΕ-27 (2020) 158

Χάρτης 3.1: Ποσοστό απασχόλησης στην Ελλάδα και στην ΕΕ-27 και ανά επιλεγμένη κατηγορία (α΄ τρίμηνο 2023) 90

Χάρτης 3.2: Συνολικό ποσοστό εναρμονισμένης ανεργίας στην Ελλάδα και στην ΕΕ-27 και ανά επιλεγμένη κατηγορία (Μάρτιος 2023) 91

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1.1: Δείκτης εξέλιξης του πραγματικού ΑΕΠ στην Ελλάδα και στην Ευρωζώνη (2016:1-2023:1, 2016:1=100, σταθερές τιμές 2015) 34

Διάγραμμα 1.2: Συμβολή δημόσιου και εξωτερικού τομέα στο ΑΕΠ σε δισ. ευρώ (2019:1-2022:4) 35

Διάγραμμα 1.3: Σωρευτική ποσοστιαία (%) μεταβολή του πραγματικού ΑΕΠ του μέσου όρου της Ευρωζώνης και επιλεγμένων κρατών-μελών (2019:1-2023:1, σταθερές τιμές 2015) 37
Διάγραμμα 1.4: Κατά κεφαλήν πραγματικό ΑΕΠ σε χιλ. μονάδες αγοραστικής δύναμης (ΕΕ, 2009 και 2022) 38
Διάγραμμα 1.5: Συνιστώσες της ζήτησης ως ποσοστά (%) του ΑΕΠ στον μέσο όρο της Ευρωζώνης και στην Ελλάδα (2019:1 και 2023:1) 40
Διάγραμμα 1.6: Πραγματικό διαθέσιμο εισόδημα, κατανάλωση και αποταμιεύσεις νοικοκυριών σε δισ. ευρώ (2019:1-2022:4, σταθερές τιμές 2015) 41
Διάγραμμα 1.7: Πραγματικές ακαθάριστες επενδύσεις ανά θεσμικό τομέα και επενδυτικές επιχορηγήσεις σε δισ. ευρώ (2019:1-2022:4, σταθερές τιμές 2015) 43
Διάγραμμα 1.8: Ποσοστιαία (%) σύνθεση επενδύσεων ανά επενδυτικό προϊόν (2019:1-2023:1) 44
Διάγραμμα 1.9: Εξαγωγές και εισαγωγές προϊόντων και υπηρεσιών ως ποσοστά (%) του ΑΕΠ (2019:1-2023:1, τρέχουσες και σταθερές τιμές 2015) 45
Διάγραμμα 1.10: Εμπορικό ισοζύγιο προϊόντων ανά τύπο προϊόντος σε δισ. ευρώ (Ιανουάριος 2019-Μάρτιος 2023, σταθερές τιμές 2015) 46
Διάγραμμα 1.11: Εμπορικό ισοζύγιο προϊόντων ανά είδος προϊόντος σε δισ. ευρώ (Ιανουάριος-Απρίλιος 2019, 2021 και 2023) 47
Διάγραμμα 1.12: Ρυθμός μεταβολής (%) της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας και συμβολή σε αυτήν επιλεγμένων κλάδων οικονομικής δραστηριότητας (2019:1-2023:1, σταθερές τιμές 2015) 48
Διάγραμμα 1.13: Ετήσια μεταβολή προστιθέμενης αξίας ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας σε εκατ. ευρώ (2022:1-2023:1, σταθερές τιμές 2015) 49
Διάγραμμα 1.14: Προστιθέμενη αξία στον κλάδο της μεταποίησης και στον κλάδο του εμπορίου, μεταφορών, καταλυμάτων και εστίασης ως ποσοστά (%) του ΑΕΠ στα κράτη-μέλη της ΕΕ (2022:4) 50
Διάγραμμα 1.15: Δείκτης εξέλιξης του ακαθάριστου χρέους προς διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών και του ακαθάριστου χρέους προς κέρδη των μη χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων (2019:1-2022:4, 2019:1=100) 52

Διάγραμμα 1.16: Εξωτερικό χρέος της οικονομίας ανά θεσμικό τομέα σε εκατ. ευρώ (2019:1-2022:4) 53
Διάγραμμα 1.17: Διεθνής επενδυτική θέση των κρατών-μελών της ΕΕ ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ (2022:4) 54
Διάγραμμα 1.18: Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών και κεφαλαίων και ισοζύγιο χρηματοοικονομικών συναλλαγών ως ποσοστά (%) του ΑΕΠ (2009-2022) 56
Διάγραμμα 1.19: Εισερχόμενες ΑΞΕ ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας ως ποσοστά (%) του ΑΕΠ (2009-2022) 57
Διάγραμμα 1.20: Δείκτης εξωτερικής ευθραυστότητας της οικονομίας (2019 και 2022) 58
Διάγραμμα Ι.1: Ετήσιες μεταβολές (%) του Εναρμονισμένου Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΕνΔΤΚ) σε Ελλάδα και μέσο όρο Ευρωζώνης (Ιανουάριος 2021-Ιούλιος 2023) 60
Διάγραμμα Ι.2: Ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα/μεικτό εισόδημα και μισθοί ως ποσοστά (%) του ΑΕΠ (2019:1-2023:1) 61
Διάγραμμα Ι.3: Ποσοστιαία (%) συμβολή στην εξέλιξη του αποπληθωριστή ΑΕΠ ανά συνιστώσα κόστους (2020:1-2023:1) 62
Διάγραμμα 2.1: Συνολικό, κυκλικά προσαρμοσμένο και κυκλικό ισοζύγιο της Γενικής Κυβέρνησης (2015-2024) 66
Διάγραμμα 2.2: Πρωτογενές ισοζύγιο Γενικής Κυβέρνησης (ως ποσοστό [%] του ΑΕΠ) και δημοσιονομική προσαρμογή στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης 67
Διάγραμμα 2.3: Κυβερνητικά μέτρα στήριξης νοικοκυριών και επιχειρήσεων για την αντιμετώπιση των επιπτώσεων της ενεργειακής κρίσης στα κράτη-μέλη της ΕΕ (Σεπτέμβριος 2021-Ιανουάριος 2023) 68
Διάγραμμα 2.4: Έσοδα, πρωτογενείς δαπάνες και πρωτογενές ισοζύγιο της Γενικής Κυβέρνησης (2019:1-2023:1, εκατ. ευρώ, τρέχουσες τιμές) 70
Διάγραμμα 2.5: Έσοδα του κράτους ανά κατηγορία ΦΠΑ (εκατ. ευρώ) και ποσοστό (%) εσόδων ΦΠΑ στα καθαρά έσοδα του Κρατικού Προϋπολογισμού (2018-2022) 71
Διάγραμμα 2.6: Λόγος έμμεσοι/άμεσοι φόροι στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης (2019 και 2022, Γενική Κυβέρνηση) 72
Διάγραμμα 2.7: Φόρος κατανάλωσης, ιδιωτική κατανάλωση και τεκμαρτός φορολογικός συντελεστής κατανάλωσης (2009-2021) 74

Διάγραμμα 2.8: Ποσοστό φόρου στο ατομικό εισόδημα ή στο εισόδημα των νοικοκυριών και ποσοστό φόρου στο εισόδημα επιχειρήσεων ή κερδών στο σύνολο των εσόδων της Γενικής Κυβέρνησης από φόρο εισοδήματος (2009-2021) 75
Διάγραμμα 2.9: Φόροι μισθωτής εργασίας, εισόδημα μισθωτής εργασίας και τεκμαρτός φορολογικός συντελεστής μισθωτής εργασίας (2009-2021) 76
Διάγραμμα 2.10: Εξέλιξη και διάρθρωση του χρέους της Γενικής Κυβέρνησης (2009-2026) 78
Διάγραμμα 2.11: Δείκτης φερεγγυότητας ελληνικού δημόσιου τομέα (2008-2026) 80
Διάγραμμα 3.1: Ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα και την ΕΕ-27 (Ιανουάριος 2013-Μάιος 2023) 88
Διάγραμμα 3.2: Ποσοστό απασχόλησης στην Ελλάδα και στην ΕΕ-27 (2013:1-2023:1) 89
Διάγραμμα 3.3: Ποσοστό ανεργίας σε επιλεγμένες κατηγορίες εργατικού δυναμικού (Ιανουάριος 2019-Μάιος 2023) 92
Διάγραμμα 3.4: Ποσοστό ανεργίας ανά φύλο στην Ελλάδα και στην ΕΕ-27 (Ιανουάριος 2022-Μάιος 2023) 93
Διάγραμμα 3.5: Ποσοστό απασχόλησης ανά γεωγραφική περιοχή και ανά φύλο (2022) 94
Διάγραμμα 3.6: Μεταβολές στην απασχόληση ανά επίπεδο εκπαίδευσης (χιλ. άτομα, 2019-2021 και 2021-2022) 95
Διάγραμμα 3.7: Μεταβολές στην απασχόληση ανά κλάδο (χιλ. άτομα, 2019-2021 και 2021-2022) 96
Διάγραμμα ΙΙ.1: Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία σε επιλεγμένους κλάδους (2009=100, σταθερές τιμές 2015) 99
Διάγραμμα ΙΙ.2: Κλαδική απασχόληση σε επιλεγμένους κλάδους (2009=100) 100
Διάγραμμα ΙΙ.3: Μέσος μισθός σε επιλεγμένους κλάδους (2009=100) 100
Διάγραμμα ΙΙ.4: Ποσοστά μόνιμης εργασίας και εργάσιμων ωρών στο σύνολο των απασχολουμένων ανά κλάδο (2022) 101
Διάγραμμα 3.8: Συνολικά ετήσια και ανά φύλο ποσοστά μερικής απασχόλησης, απασχόλησης ορισμένου χρόνου και υποαπασχόλησης (2019=100) 102
Διάγραμμα 3.9: Υποτονικότητα της αγοράς εργασίας στην ΕΕ-27 και στα κράτη-μέλη (2022) 103

Διάγραμμα 3.10: Συμβολή των κατηγοριών στη μεταβολή της υποτονικότητας στην ΕΕ-27 και στα κράτη-μέλη (2022) 104
Διάγραμμα 3.11: Ετήσιες καθαρές αποδοχές (ευρώ) για άγαμο άτομο χωρίς παιδιά (2009-2022) 106
Διάγραμμα 3.12: Ετήσιο καθαρό εισόδημα (PPS) για άγαμο άτομο χωρίς παιδιά στην Ελλάδα και στην ΕΕ-27 (2019 = 100) 107
Διάγραμμα 3.13: Ποσοστιαίες μεταβολές της παραγωγικότητας, του αποπληθωριστή του ΑΕΠ και του διανεμητικού περιθωρίου για τα κράτη-μέλη της ΕΕ-27 (2022) 109
Διάγραμμα 3.14: Προσαρμοσμένο μερίδιο μισθών (% ΑΕΠ, 1960-2024) 111
Διάγραμμα 3.15: Δείκτης ποιότητας της εργασίας και υποδείκτες (Ελλάδα, ΕΕ-27 και επιλεγμένα κράτη-μέλη) 113
Διάγραμμα 3.16: Δείκτης ποιότητας της εργασίας 114
Διάγραμμα 3.17: Ποσοστό και ποιότητα της απασχόλησης στην ΕΕ-27 115
Διάγραμμα 4.1: Άτομα σε κίνδυνο εισοδηματικής φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις (2010-2022) 127
Διάγραμμα 4.2: Κίνδυνος επίμονης φτώχειας ανά τύπο νοικοκυριού (2010-2021) 128
Διάγραμμα 4.3: Σχετικό διάμεσο χάσμα κινδύνου φτώχειας (2010-2022) 129
Διάγραμμα 4.4: Ποσοστό ατόμων στην Ελλάδα σε σοβαρή υλική και κοινωνική στέρηση ανά ηλικιακή ομάδα (2015-2022) 131
Διάγραμμα 4.5: Ποσοστό ατόμων στην ΕΕ-27 σε σοβαρή υλική και κοινωνική στέρηση ανά ηλικιακή ομάδα (2015-2021) 132
Διάγραμμα 4.6: Ποσοστό ατόμων στην Ελλάδα και στην ΕΕ-27 σε σοβαρή υλική και κοινωνική στέρηση ανά φύλο (2015-2022) 133
Διάγραμμα 4.7: Ποσοστό ατόμων στην Ελλάδα σε υλική και κοινωνική στέρηση ανά εισοδηματικό πεμπτημόριο (2014-2022) 134
Διάγραμμα 4.8: Ποσοστό ατόμων στην ΕΕ-27 σε υλική και κοινωνική στέρηση ανά εισοδηματικό πεμπτημόριο (2014-2021) 134
Διάγραμμα 4.9: Ποσοστό νοικοκυριών χωρίς εξαρτώμενα παιδιά που τα βγάζει πέρα με πολύ μεγάλη δυσκολία (2010-2022) 135
Διάγραμμα 4.10: Ποσοστό νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά που τα βγάζει πέρα με πολύ μεγάλη δυσκολία (2010-2022) 136
Διάγραμμα 4.11: Αδυναμία αντιμετώπισης απροσδόκητων οικονομικών εξόδων (σύνολο νοικοκυριών, 2010-2022) 137
Διάγραμμα 4.12: Δείκτης κατανομής του εισοδήματος S80/S20 σε πεμπτημόρια εισοδήματος (2010-2022) 139

Διάγραμμα 4.13: Συντελεστής Gini του ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις (οι συντάξεις περιλαμβάνονται στις κοινωνικές μεταβιβάσεις) (2010-2022) 139
Διάγραμμα 4.14: Ανώτατο ατομικό εισόδημα ανά τεταρτημόριο (Ελλάδα, χιλιάδες ευρώ, 2010-2022) 140
Διάγραμμα 4.15: Ανώτατο ατομικό εισόδημα ανά τεταρτημόριο (ΕΕ-27, χιλιάδες ευρώ, 2010-2022) 141
Διάγραμμα 4.16: Ποσοστό κινδύνου φτώχειας στην εργασία ανά ηλικιακή ομάδα (2010-2022) 143
Διάγραμμα 4.17: Ποσοστό κινδύνου φτώχειας στην εργασία ανά επίπεδο εκπαίδευσης (2010-2022) 143
Διάγραμμα 4.18: Ποσοστό κινδύνου φτώχειας στην εργασία ανά είδος σύμβασης εργασίας (2010-2022) 144
Διάγραμμα 4.19: Νέοι ηλικίας 15-29 ετών εκτός εκπαίδευσης, απασχόλησης και κατάρτισης (2010-2022) 145
Διάγραμμα 5.1: Διάρθρωση του επιπέδου εκπαίδευσης του πληθυσμού σε Ελλάδα και ΕΕ-27 (2013, 2018 και 2022, ηλικίες 15-64) 152
Διάγραμμα 5.2: Αναλογία αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στο εργατικό δυναμικό των κρατών-μελών της ΕΕ-27 (2013 και 2022, ηλικίες 15-64 ετών) 153
Διάγραμμα 5.3: Μεταβολή των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ανά πεδίο σπουδών (2013-2021) 154
Διάγραμμα 5.4: Ποσοστό αποφοίτων ανά πεδίο σπουδών σε Ελλάδα και ΕΕ (2021) 155
Διάγραμμα 5.5: Ποσοστό συμμετοχής των μισθωτών εργαζομένων των χωρών-μελών της ΕΕ στην εκπαίδευση και κατάρτιση (2013 και 2022, ηλικίες 18-64 ετών) 156
Διάγραμμα 5.6: Ποσοστό επιχειρήσεων των χωρών-μελών της ΕΕ που παρέχουν κάθε μορφής εκπαίδευση (2015 και 2020) 157
Διάγραμμα 5.7: Ποσοστό συμμετοχής εργαζομένων στη ΣΕΚ σε επιχειρήσεις των χωρών-μελών της ΕΕ που παρέχουν τέτοιου είδους προγράμματα (2015 και 2020) 160
Διάγραμμα 5.8: Ποσοστό συμμετοχής των μαθητών στην ανώτερη δευτεροβάθμια επαγγελματική εκπαίδευση σε χώρες-μέλη της ΕΕ (2013 και 2021) 161

Διάγραμμα 5.9: Ακαθάριστο ποσοστό εγγραφής στη μεταδευτεροβάθμια μη ανώτατη εκπαίδευση σε χώρες-μέλη της ΕΕ (2020) 162
Διάγραμμα 5.10: Ποσοστό εγγραφής σπουδαστών στη μεταδευτεροβάθμια κατάρτιση με δυικό σύστημα εκπαίδευσης σε χώρες-μέλη της ΕΕ (2021) 163
Διάγραμμα 5.11: Κατανομή απασχόλησης των εργαζομένων στις επαγγελματικές ομάδες 1 έως 3 της ISCO στις χώρες-μέλη της ΕΕ (2013 και 2022, ηλικίες 20-64 ετών) 164
Διάγραμμα 5.12: Κατανομή απασχόλησης των εργαζομένων σε κλάδους υψηλής τεχνολογίας και έντασης γνώσης στις χώρες-μέλη της ΕΕ (2013 και 2022, ηλικίες 20-64 ετών) 165
Διάγραμμα 5.13: Σχέση κατανομής απασχόλησης των εργαζομένων σε κλάδους υψηλής τεχνολογίας και έντασης γνώσης και παραγωγικότητας στην ΕΕ (2022) 166
Διάγραμμα 5.14: Ποσοστό απασχόλησης εργαζομένων σε ΤΠΕ μεταξύ των χωρών-μελών της ΕΕ (2012 και 2022) 167
Διάγραμμα 5.15: Ποσοστό ανεργίας εργαζομένων με σπουδές ΤΠΕ και γενικό ποσοστό ανεργίας σε Ελλάδα και ΕΕ (2013 και 2022) 168
Διάγραμμα 5.16: Δείκτης ψηφιακής έντασης σε επιχειρήσεις άνω των 10 εργαζομένων στις χώρες-μέλη της ΕΕ (2022) 169
Διάγραμμα 5.17: Κατάταξη των χωρών-μελών της ΕΕ ως προς τον Δείκτη Ψηφιακής Οικονομίας και Κοινωνίας (DESI) (2022) 170
Διάγραμμα 5.18: Ποσοστιαία κατανομή μελλοντικών θέσεων εργασίας (2022-2035) ανά επαγγελματική ομάδα σε Ελλάδα και ΕΕ 171
Διάγραμμα 5.19: Ποσοστό εργαζομένων (ηλικίας 15-34 ετών) αποφοίτων ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άνω (επίπεδο εκπαίδευσης 3-8) η θέση εργασίας των οποίων απαιτεί διαφορετικό γνωστικό αντικείμενο από αυτό που σπούδασαν σε χώρες-μέλη της ΕΕ (2014 και 2020) 173
Διάγραμμα 5.20: Ποσοστό εργαζομένων (ηλικίας 15-34 ετών) αποφοίτων ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άνω (επίπεδο εκπαίδευσης 3-8) η θέση εργασίας των οποίων απαιτεί διαφορετικό γνωστικό αντικείμενο από αυτό που σπούδασαν, ανά πεδίο σπουδών σε Ελλάδα και ΕΕ (2020) 174

Διάγραμμα 5.21: Ποσοστό εργαζομένων αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (επίπεδο εκπαίδευσης 5-8) η θέση εργασίας των οποίων (ISCO 4-9) υπολείπεται του μορφωτικού τους επιπέδου σε χώρες-μέλη της ΕΕ (2013 και 2022) 175
Διάγραμμα 5.22: Ποσοστό εργαζομένων αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (επίπεδο εκπαίδευσης 5-8) η θέση εργασίας των οποίων (ISCO 4-9) υπολείπεται του μορφωτικού τους επιπέδου ανά κλάδο της ελληνική οικονομίας 176
Διάγραμμα 5.23: Κατάταξη των χωρών-μελών της ΕΕ ως προς τον Ευρωπαϊκό Δείκτη Δεξιοτήτων (2022) 177
Διάγραμμα 5.24: Επιδόσεις της Ελλάδας στην ανάπτυξη, την ενεργοποίηση και την αντιστοίχιση δεξιοτήτων (2022) 178

Βασικά συμπεράσματα

- Η ελληνική οικονομία παρουσιάστηκε ανθεκτική στην κρίση πληθωρισμού, αφού το 2022 σημείωσε ρυθμούς μεγέθυνσης υψηλότερους από τον μέσο όρο της Ευρωζώνης. Επέστρεψε στην τάση μεγέθυνσης της περιόδου 2016-2019, καλύπτοντας το κενό που προκλήθηκε από την πανδημία.
- Κύριος μοχλός της οικονομικής μεγέθυνσης ήταν η ιδιωτική κατανάλωση, ενώ η αύξηση των εισαγωγών υπερκάλυψε τα όποια οφέλη από την ενίσχυση των επενδύσεων και των εξαγωγών. Ωστόσο, η δυναμική της κατανάλωσης είναι φθίνουσα και οι επενδύσεις, μολονότι αυξήθηκαν, παραμένουν σχεδόν εννέα ποσοστιαίες μονάδες χαμηλότερα από τον μέσο όρο της Ευρωζώνης σε όρους ΑΕΠ. Παράλληλα, η αδύναμη παραγωγική διάρθρωση της οικονομίας δημιουργεί μεγάλη εξάρτηση από εισαγωγές, με αποτέλεσμα η ενίσχυση της οικονομικής δραστηριότητας να συνοδεύεται από αυξητικές πιέσεις στο εμπορικό έλλειμμα.
- Μετά τα διαδοχικά lockdown και τη δημοσιονομική ενίσχυση των εισοδημάτων, οι αποταμιεύσεις των νοικοκυριών ήταν θετικές για αρκετά συναπτά τρίμηνα από το 2021. Η επανεκκίνηση, όμως, της οικονομίας σε συνδυασμό με τη διάβρωση του πραγματικού διαθέσιμου εισοδήματος από τον πληθωρισμό οδήγησαν τις αποταμιεύσεις εκ νέου σε αρνητικό έδαφος, δημιουργώντας αμφιβολίες για το αν η δυναμική της κατανάλωσης είναι διατηρήσιμη. Αν και οι επενδύσεις ενισχύθηκαν, ο κύριος όγκος τους αφορά τις κατασκευές.
- Το εμπορικό ισοζύγιο εμφάνισε μεγάλο έλλειμμα, το οποίο σε έναν βαθμό οφείλεται στο υψηλότερο ενεργειακό κόστος, αλλά κυρίως στην υψηλότερη ζήτηση για ενδιάμεσα προϊόντα, κυρίως βιομηχανικά, που αξιοποιούνται στην εγχώρια παραγωγή. Το εμπορικό έλλειμμα της οικονομίας αποτυπώνει το διαρθρωτικό, παραγωγικό έλλειμμα της ελληνικής οικονομίας.
- Από την πλευρά της παραγωγής, η οικονομική δραστηριότητα βασίστηκε κυρίως στον ευρύτερο κλάδο του εμπορίου, των μεταφορών, των καταλυμάτων και της εστίασης, με την πορεία του κλάδου αυτού, όμως, να είναι φθίνουσα κατ' αναλογία με την εξέλιξη της ιδιωτικής κατανάλωσης. Αρνητικό είναι το γεγονός ότι το α΄ τρίμηνο του 2023 η βιομηχανία πλην των κατασκευών βρισκόταν σε ύφεση.
- Το 2022 η εικόνα του χρέους των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων παρουσιάστηκε βελτιωμένη σε σχέση με το 2019. Δεν μπορεί να ειπωθεί, όμως, το ίδιο και για το εξωτερικό χρέος της οικονομίας, το οποίο στο διάστημα 2019-2022

αυξήθηκε κατά 132 δισ. ευρώ. Παράλληλα, η Ελλάδα διατηρεί τη χειρότερη καθαρή διεθνή επενδυτική θέση σε σχέση με το ΑΕΠ ανάμεσα στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) (-141%).

- Η μεγάλη αύξηση του ελλείμματος στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (περίπου 8,5% του ΑΕΠ) χρηματοδοτήθηκε πρωτίστως από νέο εξωτερικό χρέος και δευτερευόντως από Άμεσες Ξένες Επενδύσεις (ΑΞΕ). Σημειώνεται ότι ένα μεγάλο ποσοστό των ΑΞΕ κατευθύνθηκε στην αγορά ακινήτων, γεγονός που δεν έχει ουσιαστική επίδραση στις αναπτυξιακές προοπτικές της οικονομίας. Ταυτόχρονα, η πλειονότητα των δεικτών εξωτερικής ευθραυστότητας επιδεινώθηκε λόγω της αύξησης του εξωτερικού ελλείμματος και του εξωτερικού χρέους.
- Ο δείκτης τιμών καταναλωτή συνέχισε την άνοδό του το α΄ πεντάμηνο του 2023, αν και με φθίνοντα ρυθμό. Μπορεί οι τιμές της ενέργειας να μειώνονται πλέον σημαντικά, όμως ο δομικός πληθωρισμός, δηλαδή ο γενικός δείκτης τιμών, εξαιρουμένων των τιμών της ενέργειας και των τροφίμων και μη αλκοολούχων ποτών, συνεχίζει να αυξάνεται με ρυθμό μεγαλύτερο του μέσου όρου της Ευρωζώνης. Η άνοδος των εγχώριων τιμών το 2022 αποδίδεται πρωτίστως στο υψηλότερο κόστος της εισαγόμενης ενέργειας, το οποίο το α΄ τρίμηνο του 2023 υποχώρησε σημαντικά. Παράλληλα, όμως, από το γ΄ τρίμηνο του 2022 και, ειδικότερα, το α΄ τρίμηνο του 2023 σημαντική συμβολή στην άνοδο των εγχώριων τιμών είχε η κερδοσκοπική αύξηση των κερδών.
- Το δημοσιονομικό σύστημα της χώρας έχει εισέλθει σε πορεία εξισορρόπησης μετά τον σοβαρό εκτροχιασμό βασικών μεγεθών του εξαιτίας της πανδημικής και της ενεργειακής κρίσης. Το 2022 το έλλειμμα της Γενικής Κυβέρνησης κατέγραψε μείωση 4,8 ποσοστιαίων μονάδων του ΑΕΠ συγκριτικά με το 2021, ενώ τόσο φέτος όσο και του χρόνου η δημοσιονομική προσαρμογή της οικονομίας θα συνεχιστεί με το έλλειμμα του Δημοσίου να περιορίζεται στο 1,3% και 0,6% του ΑΕΠ αντίστοιχα.
- Υποβοηθούμενη από την αύξηση του πληθωρισμού και τη μεγέθυνση του πραγματικού ΑΕΠ, η δημοσιονομική προσαρμογή της οικονομίας το 2022 στηρίχτηκε κυρίως στην αύξηση των εσόδων της Γενικής Κυβέρνησης και ειδικά των έμμεσων φόρων (+8.528 εκατ. ευρώ έναντι του 2021). Σε αυτό συνέβαλε και η υπεραπόδοση που εμφάνισαν πέρυσι τα έσοδα του κράτους από ΦΠΑ (+3.991 εκατ. ευρώ έναντι του 2021). Ως αποτέλεσμα, η συμμετοχή του ΦΠΑ στα καθαρά έσοδα του Κρατικού Προϋπολογισμού αυξήθηκε το 2022 στο 35,9% συγκριτικά με 31,8% το 2021 και 32,3% το 2019. Το επτάμηνο Ιανουάριος-Ιούλιος του 2023 τα κρατικά έσοδα από ΦΠΑ εμφάνιζαν αύξηση της τάξης των 1.397 εκατ. ευρώ έναντι του αντίστοιχου περσινού διαστήματος.

- Το 2022 η Ελλάδα εμφάνισε τον δεύτερο υψηλότερο λόγο έμμεσοι/άμεσοι φόροι στην Ευρωζώνη, αποτελώντας, μαζί με το Λουξεμβούργο, τα μόνα κράτη-μέλη της στα οποία το 2022 ο συγκεκριμένος δείκτης αυξήθηκε έναντι του 2019. Τα στοιχεία αποκαλύπτουν την επιδείνωση του διαχρονικού ελλείμματος προοδευτικότητας του φορολογικού συστήματος της χώρας μας τα τελευταία έτη. Ο υψηλός λόγος έμμεσοι/άμεσοι φόροι υποκρύπτει βέβαια και τη σχετικά μεγάλη απόκρυψη εισοδημάτων, κερδών και περιουσιακών στοιχείων στη χώρα μας. Η επίδρασή της όμως αυτή εξισορροπείται από το σχετικά υψηλό κενό ΦΠΑ που εξακολουθεί να εμφανίζει η Ελλάδα, παρά τη μείωσή του τα τελευταία έτη.
- Η ισχυρή αύξηση του ονομαστικού ΑΕΠ συνέβαλε και στην αποκλιμάκωση του ποσοστού δημόσιου χρέους το 2022 στο 171,3% (έναντι 194,6% το 2021). Το ποσοστό αυτό εκτιμάται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ότι θα κατέλθει περαιτέρω φέτος στο 160,2% και το 2024 στο 154,4% του ΑΕΠ. Με δεδομένη, ωστόσο, την πρόβλεψη για το ύψος του πρωτογενούς πλεονάσματος φέτος και το 2024, το ελληνικό Δημόσιο αναμένεται να παραμείνει σε εύθραυστη χρηματοπιστωτική κατάσταση.
- Η ανάκτηση της επενδυτικής βαθμίδας των ελληνικών ομολόγων, εφόσον πραγματοποιηθεί το προσεχές διάστημα, θα αποτελέσει θετική εξέλιξη, καθώς θα σηματοδοτήσει, μεταξύ άλλων, την επανένταξη της οικονομίας στους θεσμοθετημένους χρηματοδοτικούς μηχανισμούς του Ευρωσυστήματος, επηρεάζοντας έτσι θετικά την πρόσβαση του Δημοσίου στις αγορές και, ενδεχομένως βραχυχρόνια, τους όρους άντλησης ρευστότητας από αυτές. Όμως, η εξέλιξη αυτή από μόνη της δεν εγγυάται σε διατηρήσιμη βάση την προσαρμογή του κόστους δανεισμού του κράτους σε επίπεδα που θα διασφαλίζουν τη μεσο-μακροπρόθεσμη χρηματοπιστωτική φερεγγυότητά του, δεδομένης της υψηλής ευαισθησίας των αξιολογήσεων και των αποδόσεων των κρατικών ομολόγων σε απρόβλεπτους εξωγενείς ή μη παράγοντες, ειδικά στην περίπτωση εύθραυστων δημοσιονομικά οικονομιών, όπως της Ελλάδας.
- Στο πλαίσιο αυτό, και παρά τις προοπτικές που δημιουργεί η ενεργοποίηση του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, τα χρόνια εγγενή ελλείμματα του παραγωγικού της συστήματος, η σύσφιξη της νομισματικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ), οι νέοι περιορισμοί πολιτικής που πιθανά να ενεργοποιήσει η υπό διαμόρφωση δημοσιονομική αρχιτεκτονική της ΕΕ, καθώς και οι νέες γεωοικονομικές ισορροπίες που αναδύονται, με χαρακτηριστικότερη τη στροφή πολλών εθνικών οικονομιών προς την επιλογή της ενίσχυσης της στρατηγικής τους αυτονομίας, συνιστούν παράγοντες που αναμένεται να επηρεάσουν αρνητικά την επεκτατική δυναμική της ελλη-

νικής οικονομίας, τη διατηρησιμότητα της δημοσιονομικής της προσαρμογής και τη χρηματοπιστωτική αξιοπιστία του δημόσιου τομέα.

- Η αγορά εργασίας συνεχίζει τη δυναμική που εμφάνισε από τη μεταπανδημική ανάκαμψη το 2021, και στο α΄ τετράμηνο του 2023 κινείται πάνω από τη μακροχρόνια τάση της τόσο σε ό,τι αφορά τη μείωση της ανεργίας όσο και ως προς την αύξηση της απασχόλησης.
- Παρά την ταχεία ανάκαμψη, η Ελλάδα έχει το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό ανεργίας στην Ευρώπη. Αντίστοιχα, καταγράφει το χαμηλότερο ποσοστό απασχόλησης στους νέους κάτω των 25 ετών και το δεύτερο χαμηλότερο ποσοστό απασχόλησης τόσο στις ηλικίες 20-64 ετών όσο και στις γυναίκες ανάμεσα στα κράτη-μέλη της ΕΕ-27.
- Τα τελευταία δύο χρόνια οι ονομαστικοί μισθοί στην Ελλάδα είχαν το περιθώριο να αυξηθούν σημαντικά, κατά 6,9% και 10,1% αντίστοιχα ανά έτος, χωρίς να μεταβάλουν τη διανομή εισοδήματος. Ωστόσο, ο πραγματικός μέσος μισθός παρουσίασε σημαντική μείωση, η οποία το 2022 έφτασε το 8,7% σε σχέση με το 2021. Αυτή η εξέλιξη οδήγησε σε διανεμητικό κενό σε βάρος του κόσμου της εργασίας, της τάξης του 8,4% το 2021 και 9,5% το 2022, και σε μείωση του εισοδηματικού μεριδίου των μισθών στο ΑΕΠ στο 47,5% το 2022.
- Η ποιότητα της εργασίας στη χώρα μας είναι η χαμηλότερη μεταξύ των χωρών-μελών της ΕΕ-27. Η Ελλάδα σημειώνει τη χειρότερη επίδοση σε χαρακτηριστικά όπως ο χρόνος εργασίας και η ισορροπία μεταξύ επαγγελματικής και προσωπικής ζωής, και από τις χαμηλότερες επιδόσεις στη συλλογική εκπροσώπηση, την επαγγελματική εξέλιξη και την ποιότητα του εισοδήματος. Αυτό αποδεικνύει και τα όρια ενός παραγωγικού μοντέλου που βασίζεται σε δουλειές χαμηλής παραγωγικότητας, χαμηλής προστιθέμενης αξίας, χαμηλής εργασιακής σταθερότητας και πολλών εργάσιμων ωρών.
- Κατά τη διάρκεια του 2022, δεν σημειώθηκε ουσιαστική πρόοδος αναφορικά με την αναμόρφωση του θεσμικού πλαισίου των συλλογικών διαπραγματεύσεων και την αύξηση του αριθμού των Συλλογικών Συμβάσεων Εργασίας (ΣΣΕ). Υπογράφηκαν 25 ΣΣΕ κλαδικού ή ομοιοεπαγγελματικού, εθνικού ή τοπικού χαρακτήρα. Επιπλέον, κατά το ίδιο έτος υπογράφηκαν 217 επιχειρησιακές ΣΣΕ.
- Όλα τα ευρήματα των δεικτών κοινωνικής βιωσιμότητας στην Ελλάδα δείχνουν ότι η ανισότητα στην Ελλάδα αποκλιμακώνεται, αλλά εξακολουθεί να είναι υψηλή. Και τα υψηλά επίπεδα εισοδηματικής ανισότητας επιβραδύνουν τη μείωση της φτώχειας.

- Το 2021 σχεδόν το 1/5 (19,6%) των ατόμων στην Ελλάδα ζούσε με διαθέσιμο εισόδημα κάτω από το όριο της σχετικής φτώχειας, ενώ το 2022 το ποσοστό μειώθηκε λιγότερο από μία ποσοστιαία μονάδα (18,8%). Το ποσοστό των ατόμων σε κίνδυνο φτώχειας στην ΕΕ-27 ήταν 16,8% και 16,5% αντίστοιχα. Το 2021 στην Ελλάδα σε συνθήκες επίμονης φτώχειας βρέθηκε το 15,8% των νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά.
- Στην Ελλάδα το 2021 βρέθηκε σε σοβαρή υλική και κοινωνική στέρηση το 13,2% των ανδρών και το 14,5% των γυναικών, ενώ τα αντίστοιχα ποσοστά στην ΕΕ-27 ήταν 6% και 6,6% αντίστοιχα. Το 2022 στην Ελλάδα σε αδυναμία κάλυψης βασικών αναγκών για μια αξιοπρεπή διαβίωση βρέθηκε το 13,2% των ανδρών και το 14,6% των γυναικών. Το 2021-2022 πολύ μεγάλη δυσκολία να αντεπεξέλθει στις δαπάνες για την κάλυψη βασικών αναγκών αντιμετώπισε το 36% των νοικοκυριών χωρίς εξαρτώμενα παιδιά, ενώ την ίδια περίοδο στην ΕΕ-27 το αντίστοιχο ποσοστό νοικοκυριών ήταν μόλις 6,1%. Το 2021 το 46,3% των νοικοκυριών στην Ελλάδα δήλωσε την αδυναμία του να αντεπεξέλθει σε μια έκτακτη δαπάνη, ενώ λίγο πιο χαμηλό (43,6%) ήταν το ποσοστό το 2022. Όλα τα ευρήματά μας δείχνουν ότι το ποσοστό κινδύνου φτώχειας στην εργασία, και η συνεπαγόμενη αδυναμία των απασχολουμένων να εξασφαλίσουν μια αξιοπρεπή διαβίωση, διαφοροποιείται ανάλογα με την ηλικία, το εκπαιδευτικό επίπεδο αλλά και το είδος της σύμβασης εργασίας τους.
- Υπάρχει επείγουσα ανάγκη για ισχυρή και αποτελεσματική δράση και για δέσμευση της οικονομικής και της κοινωνικής πολιτικής για μέτρα στήριξης της αγοράς εργασίας, του εισοδήματος των εργαζομένων και των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων. Η Ελλάδα πρέπει να επιταχύνει τη δημιουργία συνθηκών πλήρους, παραγωγικής, αξιοπρεπούς και ελεύθερα επιλεγμένης απασχόλησης. Υπάρχει σαφής ανάγκη να ενισχυθεί η κοινωνική συνοχή μέσω της προστασίας θεμελιωδών αρχών και δικαιωμάτων στην εργασία, με αξιοπρεπείς μισθούς, με εξασφάλιση ίσης αμοιβής για εργασία ίσης αξίας και με την προώθηση πολιτικών διά βίου μάθησης και εκπαίδευσης, ώστε να διασφαλιστεί η ισότητα των φύλων και των διαφορετικών ηλικιακών ομάδων στην κατανομή της ευημερίας.
- Από το 2013 εμφανίζεται αναβάθμιση του εκπαιδευτικού επιπέδου συνολικά του πληθυσμού της χώρας και του εργατικού δυναμικού ειδικότερα, όπου το μερίδιο των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης φτάνει σε επίπεδα κοντά στον μέσο όρο της ΕΕ.
- Η μεγαλύτερη αύξηση αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σημειώνεται την τελευταία δεκαετία σε σπουδές που αφορούν την «Παροχή υπηρεσιών», η οποία αποδίδεται στη μεγαλύτερη ανθεκτικότητα που είχαν κατά τη διάρκεια

της κρίσης δραστηριότητες του τριτογενούς τομέα, όπως ο τουρισμός. Αντιθέτως, η μεγαλύτερη μείωση προκύπτει σε σπουδές που αφορούν τις «Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνίας (ΤΠΕ)». Η αρνητική αυτή μεταβολή έρχεται σε αντίθεση με τις εν εξελίξει τεχνολογικές μεταβολές και αποδίδεται στον αργό ψηφιακό μετασχηματισμό της χώρας.

- Αν και το εργατικό δυναμικό στην Ελλάδα παρουσιάζει υψηλά τυπικά προσόντα, την ίδια στιγμή σημειώνεται ένας φτωχός προσανατολισμός της εγχώριας αγοράς εργασίας απέναντι στη Συνεχιζόμενη Επαγγελματική Κατάρτιση (ΣΕΚ). Το γεγονός ότι η Ελλάδα βρίσκεται στις τελευταίες θέσεις στην ΕΕ ως προς το ποσοστό των επιχειρήσεων που υλοποιούν δράσεις ΣΕΚ, καθώς και των εργαζομένων που συμμετέχουν σε τέτοιες δράσεις υποδεικνύει ότι η λειτουργία της εγχώριας αγοράς εργασίας εξακολουθεί να βασίζεται περισσότερο στην εντατικοποίηση παρά στη διαρκή βελτίωση του εργατικού δυναμικού.
- Η υποτίμηση της ΣΕΚ έχει και εγγενή αίτια, όπως η υποβάθμιση του παραγωγικού υποδείγματος προς όφελος κλάδων όπου το αποτύπωμα των οργανωτικών και των τεχνολογικών μεταβολών είναι περιορισμένο, με αποτέλεσμα τη χαμηλή ζήτηση για γνώσεις και δεξιότητες υψηλού επιπέδου.
- Εντοπίζεται σημαντική καθυστέρηση στον ψηφιακό μετασχηματισμό της Ελλάδας και αυτό αναδεικνύεται από τη χαμηλή ζήτηση για ειδικούς στις ΤΠΕ, καθώς η Ελλάδα εμφανίζεται ουραγός μεταξύ των υπόλοιπων χωρών-μελών της ΕΕ. Την ίδια στιγμή το ποσοστό ανεργίας στη συγκεκριμένη επαγγελματική ομάδα είναι διαχρονικά υψηλότερο από το μέσο ποσοστό ανεργίας, όταν στην ΕΕ κυμαίνεται στα ίδια ή χαμηλότερα επίπεδα. Αυτό αναδεικνύει την αδυναμία της αγοράς εργασίας να απορροφήσει ειδικούς στις ΤΠΕ, καθώς περίπου έξι στις δέκα επιχειρήσεις στην Ελλάδα είναι πολύ χαμηλής ψηφιακής έντασης, με τη χώρα να σημειώνει ποσοστό 57,8%, ακολουθούμενη από τη Βουλγαρία (51,8%) και την Ουγγαρία (47,0%), όταν ο αντίστοιχος μέσος όρος στην ΕΕ είναι 30%.
- Η ψηφιακή καθυστέρηση της χώρας αναδεικνύεται και στην κατάταξή της ως προς τον Δείκτη Ψηφιακής Οικονομίας και Κοινωνίας (DESI), καθώς η Ελλάδα, και σε αυτή την περίπτωση, βρίσκεται στις τελευταίες θέσεις και πιο συγκεκριμένα στην 25η θέση, ακολουθούμενη από τη Βουλγαρία και τη Ρουμανία. Η χαμηλή κατάταξη της Ελλάδας αποδίδεται στις αρνητικές επιδόσεις που εμφανίζει στους τομείς «Ανθρώπινο κεφάλαιο», «Ψηφιακές υποδομές» και «Ενσωμάτωση της ψηφιακής τεχνολογίας» (23η θέση), καθώς και στις «Ψηφιακές δημόσιες υπηρεσίες» (26η θέση).
- Η τροχιά υποβάθμισης του παραγωγικού υποδείγματος της Ελλάδας από την κρίση και έπειτα –και η επακόλουθη αδυναμία δημιουργίας θέσεων εργασίας

υψηλού επιπέδου γνώσεων και δεξιοτήτων– δεν δημιουργεί θετικές προσδοκίες για το μέλλον. Ειδικότερα, έως το 2035 μόλις το 29,8% των νέων θέσεων εργασίας θα είναι υψηλών δεξιοτήτων έναντι 49,9% στην ΕΕ. Από τις παραπάνω θέσεις εργασίας, μόλις το 4,2% είναι νέες θέσεις εργασίας έναντι αντικατάστασης λόγω συνταξιοδότησης, όταν το ίδιο ποσοστό στην ΕΕ είναι 18%.

- Ερευνώντας διαστάσεις της αναντιστοιχίας δεξιοτήτων, η προσφορά δεξιοτήτων στην Ελλάδα ανταποκρίνεται περισσότερο στις ανάγκες των επιχειρήσεων συγκριτικά με την ΕΕ. Αυτό δείχνει ότι συγκριτικά στην Ελλάδα δεν είναι πολύ σημαντικό το πρόβλημα της οριζόντιας αναντιστοιχίας δεξιοτήτων, δηλαδή της σύζευξης των προσφερόμενων θέσεων εργασίας με τις γνώσεις και τις δεξιότητες που πραγματικά διαθέτουν οι εργαζόμενοι.
- Αντιθέτως, μεγαλύτερες διαστάσεις έχει στην εγχώρια αγορά εργασίας το πρόβλημα της υπερεκπαίδευσης, δηλαδή της ύπαρξης υψηλού πλεονάσματος τυπικών προσόντων των εργαζομένων σε σχέση με εκείνα που απαιτούν οι θέσεις εργασίας τους. Το 2022 η Ελλάδα βρέθηκε στη 2η θέση, πίσω από την Ισπανία, όπου το ποσοστό των εργαζομένων με υπερβάλλοντα προσόντα ανέρχεται στο 32,4% έναντι 21% στην ΕΕ. Συγκριτικά με το 2013, η Ελλάδα ανέβηκε από την 5η θέση, ενώ, εάν ανατρέξουμε στην αρχή της κρίσης, το 2008, η Ελλάδα βρισκόταν στη 12η θέση κάτω από τον μέσο όρο της ΕΕ.
- Δυσμενείς παράγοντες που επιδρούν στην προσφορά και στη ζήτηση δεξιοτήτων, όπως η ποιότητα της τυπικής και της μη τυπικής εκπαίδευσης, το πλαίσιο παρακίνησης των εργαζομένων για συμμετοχή στη συνεχιζόμενη εκπαίδευση και κατάρτιση, η ποιότητα του παραγωγικού υποδείγματος, οι εργασιακές σχέσεις, η μακροχρόνια ανεργία κ.ά., έχουν ως αποτέλεσμα την κατάταξη της Ελλάδας στην 25η θέση ως προς τον Ευρωπαϊκό Δείκτη Δεξιοτήτων. Η χαμηλή κατάταξη της Ελλάδας αποδίδεται στις αρνητικές επιδόσεις που λαμβάνει στην «Ανάπτυξη δεξιοτήτων» (24η θέση), στην «Ενεργοποίηση δεξιοτήτων» (23η θέση) και στην «Αντιστοίχιση δεξιοτήτων» (26η θέση).

Πρόλογος

Η αγορά εργασίας της χώρας μας αντιμετωπίζει σημαντικές προκλήσεις. Η πανδημική κρίση και η κρίση κόστους ζωής έχουν προκαλέσει πολύ σοβαρές επιπτώσεις στη συνοχή της αλλά και στο βιοτικό επίπεδο του κόσμου της εργασίας. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα εμπειρικά δεδομένα, παρά τη θετική εξέλιξη της ονομαστικής μισθολογικής δαπάνης ανά απασχολούμενο το 2022, η εξέλιξη της πραγματικής μισθολογικής δαπάνης ήταν αρνητική, γεγονός που δείχνει ότι οι αυξήσεις των ονομαστικών αποδοχών δεν στάθηκαν ικανές να αντισταθμίσουν τις επιπτώσεις του πληθωρισμού.

Το αποτέλεσμα ήταν μια μεγάλη πτώση των πραγματικών μισθών και, κατά συνέπεια, μια αντίστοιχη απώλεια αγοραστικής δύναμης για τους εργαζομένους και τις οικογένειές τους. Ωστόσο, αν και όλοι οι εργαζόμενοι έχουν επηρεαστεί αρνητικά από το υψηλότερο κόστος ζωής, οι χαμηλόμισθοι έχουν πληγεί ιδιαίτερα σκληρά λόγω της μεγάλης αύξησης του κόστους βασικών ειδών, όπως η ενέργεια και τα τρόφιμα, για τα οποία δαπανούν το μεγαλύτερο μερίδιο του εισοδήματός τους. Την ίδια περίοδο η παραγωγικότητα της εργασίας αυξήθηκε σημαντικά προκαλώντας αξιοσημείωτη αναδιανομή εισοδήματος σε βάρος της εργασίας. Πρέπει να επισημανθεί ότι αυτή η άνιση επιβάρυνση της ακρίβειας ενέχει τον κίνδυνο η «ανισότητα πληθωρισμού» να μετασχηματιστεί σε αυξανόμενη οικονομική ανισότητα επιδεινώνοντας περαιτέρω τον κατακερματισμό της αγοράς εργασίας.

Η κρίση κόστους ζωής εξελίσσεται στο πλαίσιο των συνεχιζόμενων διαρθρωτικών αλλαγών στον κόσμο της εργασίας, όπως είναι η κλιματική αλλαγή, ο ψηφιακός μετασχηματισμός και οι δυσμενείς δημογραφικές προοπτικές, που εγκυμονούν σοβαρούς κινδύνους για την ασφάλεια και την υγεία των εργαζομένων, για τις συνθήκες και την ποιότητα της εργασίας, για την ισορροπία ελεύθερου και εργάσιμου χρόνου. Την ίδια στιγμή πολυεπίπεδες διακρίσεις αποσταθεροποιούν την αγορά εργασίας. Οι γυναίκες και οι νέοι αντιμετωπίζουν μεγαλύτερα ποσοστά ανεργίας, εισοδηματικές ανισότητες και επισφαλείς εργασιακές σχέσεις.

Η τρέχουσα κατάσταση και οι εξελίξεις που συντελούνται στις μέρες μας μεταβάλλουν σημαντικά τις παραμέτρους εντός των οποίων πρέπει να ασκηθεί η οικονομική και η κοινωνική πολιτική, καθώς και τον κύριο σκοπό τους. Αναδεικνύεται η ανάγκη δραστικών πρωτοβουλιών και αποτελεσματικών παρεμβάσεων με κεντρικό στόχο την ενίσχυση της ποιότητας της απασχόλησης και την προστασία των πραγματικών εισοδημάτων μέσω δράσεων που θα αποσκοπούν στη μείωση των ανισοτήτων, στην προώθηση της αξιοπρεπούς εργασίας, στην εξάλειψη των διακρίσεων και στην ενίσχυση των εργασιακών δικαιωμάτων. Η διασφάλιση

αξιοπρεπών μισθών και αμοιβών αποτελεί βασική προτεραιότητα. Οι ονομαστικοί μισθοί πρέπει να συμβαδίζουν με τον πληθωρισμό και την παραγωγικότητα, για να αποφευχθούν οι πραγματικές απώλειες εισοδήματος και η διεύρυνση της άνισης διανομής του εισοδήματος.

Ο κατώτατος μισθός πρέπει να καθορίζεται μέσα από την Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας, ώστε να ενδυναμωθεί ο κοινωνικός διάλογος. Η ενίσχυση των συλλογικών διαπραγματεύσεων είναι το κλειδί για τη διασφάλιση ενός αξιοπρεπούς βιοτικού επιπέδου, τον περιορισμό των μισθολογικών ανισοτήτων και τη βιωσιμότητα της εργασίας και της οικονομίας, ειδικά αν λάβουμε υπόψη το φαινόμενο της έλλειψης εργατικού δυναμικού που αντικατοπτρίζει σε μεγάλο βαθμό τις ανεπαρκείς συνθήκες εργασίας και τις χαμηλές αμοιβές τουλάχιστον σε ορισμένους κλάδους. Για την αντιμετώπιση αυτών των προκλήσεων είναι επίσης σημαντικό ένα ευρύ φάσμα επενδύσεων σε ανθρώπινο κεφάλαιο, συμπεριλαμβανομένης της ανάπτυξης δεξιοτήτων και της διά βίου μάθησης. Η βιώσιμη εργασία είναι προϋπόθεση της βιώσιμης ανθεκτικότητας του αναπτυξιακού υποδείγματος και της ισχυροποίησης της δημοκρατίας μας.

Γιάννης Παναγόπουλος

Πρόεδρος ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Εισαγωγή

Η παρούσα Έκθεση του ΙΝΕ ΓΣΕΕ για την Ελληνική Οικονομία και την Απασχόληση υποβάλλεται στην αρχή ενός νέου πολιτικού κύκλου για την Ελλάδα και σε μια περίοδο κατά την οποία η ευρωπαϊκή και η παγκόσμια οικονομία χαρακτηρίζονται από μεγάλη αβεβαιότητα ως προς τη δυναμική τους και τη χρηματοπιστωτική τους σταθερότητα εξαιτίας των συνεπειών της ενεργειακής κρίσης και της τεχνικής ύφεσης που επιδιώκουν οι κεντρικές τράπεζες για την αντιμετώπιση του πληθωρισμού με την επιστροφή της νομισματικής πολιτικής στο συμβατικό της πλαίσιο.

Στο περιβάλλον αυτό η ελληνική οικονομία φαίνεται να εμφανίζει ανθεκτικότητα στις αποσταθεροποιητικές επιδράσεις της ακολουθίας των εξωγενών διαταραχών από το 2020 και μετά, αρχικά της πανδημικής κρίσης και στη συνέχεια της πληθωριστικής αστάθειας και της κρίσης κόστους ζωής. Μια ανθεκτικότητα που οφείλεται στην περαιτέρω αύξηση του δημόσιου χρέους, καθώς το δημοσιονομικό έλλειμμα λειτούργησε σταθεροποιητικά για τα ισοζύγια του επιχειρηματικού τομέα και των νοικοκυριών. Ως εκ τούτου, οι επιδόσεις των συμβατικών μακροοικονομικών μεγεθών ήταν θετικές. Το 2022 η ελληνική οικονομία σημείωσε υψηλό ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης, ενώ διατήρησε μέρος της δυναμικής της και κατά τη διάρκεια των πρώτων μηνών του 2023. Ο πληθωρισμός σημείωσε σωρευτική επιβράδυνση από το δ΄ τρίμηνο του 2022, κυρίως λόγω της υποχώρησης των τιμών της ενέργειας. Ωστόσο, η εικόνα δεν είναι θετική όσον αφορά τις τιμές βασικών αγαθών και υπηρεσιών, οι οποίες διατηρούν τον πυρήνα του πληθωρισμού σε υψηλό επίπεδο, μειώνοντας την αγοραστική δύναμη και υποβαθμίζοντας το βιοτικό επίπεδο των νοικοκυριών, ειδικά των πιο ευάλωτων. Στην ανάλυσή μας παρουσιάζουμε ευρήματα τα οποία αποκαλύπτουν την ενεργοποίηση αιτιών που συνδέονται πρωτίστως με κερδοσκοπικές πρακτικές χειραγώγησης των τιμών και δημιουργίας υψηλών κερδών, αλλά και με τις αναδιανεμητικές επιπτώσεις του πληθωρισμού σε βάρος του κόσμου της εργασίας.

Το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών την περίοδο Ιανουάριος-Απρίλιος 2023 εξακολουθεί να είναι πολύ υψηλό, παρά τη βελτίωση που κατέγραψε τους τελευταίους μήνες, αποκαλύπτοντας τα σημαντικά διαρθρωτικά προβλήματα του συστήματος παραγωγής και την εύθραυστη διεθνή οικονομική θέση της Ελλάδας. Το ποσοστό ανεργίας του Μαΐου διαμορφώθηκε στο 10,8% έναντι 12,7% τον Μάιο του 2022 και του αναθεωρημένου 11,3% τον Απρίλιο του 2023, ενώ το ποσοστό της απασχόλησης αυξήθηκε μόλις κατά 1,1%, αναδεικνύοντας τη δραματική ανάγκη δημιουργίας νέων και ποιοτικών θέσεων εργασίας. Το ρίσκο

φερεγγυότητας του ελληνικού Δημοσίου θα παραμένει χαμηλό μεσοπρόθεσμα, υπό την προϋπόθεση ότι η δημοσιονομική πολιτική θα επιτύχει βιώσιμα πρωτογενή πλεονάσματα μέσω της ουσιαστικής αντιμετώπισης της φοροδιαφυγής. Η αποκλιμάκωση του ποσοστού του δημόσιου χρέους ως προς το ΑΕΠ οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην πληθωριστική έξαρση, και όχι σε δομική βελτίωση των δημοσιονομικών μεγεθών ειδικά των εσόδων ως αποτέλεσμα μιας ουσιαστικής αντιμετώπισης της φοροδιαφυγής. Ωστόσο, η περαιτέρω αποκλιμάκωση του ποσοστού του δημόσιου χρέους στο ΑΕΠ είναι η κρίσιμη ασφαλιστική δικλείδα για τη βιώσιμη ανάκτηση και τη διατηρησιμότητα της επενδυτικής βαθμίδας, η οποία θα θεμελιώνει τη δημοσιονομική αξιοπιστία της χώρας στις διεθνείς αγορές κεφαλαίου. Επιπρόσθετα, το 2024 πρόκειται να τεθούν σε ισχύ οι νέοι δημοσιονομικοί κανόνες στην Ευρωζώνη, οι οποίοι θα μειώσουν σημαντικά τους βαθμούς ελευθερίας της δημοσιονομικής πολιτικής.

Στη σύνθετη αυτή εικόνα, αφενός των θετικών εξελίξεων βασικών μακροοικονομικών μεγεθών και αφετέρου των διανεμητικών επιπτώσεων του πληθωρισμού και της αβεβαιότητας των προοπτικών της παγκόσμιας οικονομίας, πρέπει να συμπεριλάβουμε τις σημαντικές προκλήσεις που συνδέονται με την πορεία της ΕΕ, συνεπώς και της Ελλάδας ως μέλους της. Η ΕΕ βρίσκεται σε μια διαδικασία μετάβασης και μετασχηματισμού πολλών υποσυστημάτων της, η οποία θα προσδιορίσει τη νέα πολιτική οικονομία της για τις επόμενες δεκαετίες. Διαμορφώνονται νέες ευρωπαϊκές και παγκόσμιες γεωοικονομικές και γεωπολιτικές ισορροπίες, που θα καθορίσουν τους νέους μηχανισμούς δημιουργίας και κατανομής της ευημερίας στο μέλλον. Παράλληλα, εξελίσσονται τρεις διακριτές, ωστόσο αλληλεξαρτώμενες και σύνθετες, διαδικασίες μετάβασης με πολύ ισχυρό αποτύπωμα στο αναπτυξιακό υπόδειγμα και στις κοινωνίες των χωρών-μελών. Οι πιο προφανείς από αυτές τις διαδικασίες είναι η πράσινη και η ψηφιακή μετάβαση. Ωστόσο, αυτή που δημιουργεί συνθήκες δομικού μετασχηματισμού είναι η μετάβαση στη στρατηγική αυτονομία της Ευρώπης.

Η πράσινη και η ψηφιακή μετάβαση θα επιφέρουν εκτεταμένες αλλαγές στον τρόπο οργάνωσης της οικονομικής και της παραγωγικής βάσης της χώρας, καθώς και στις κοινωνικές και δημοκρατικές ρυθμίσεις, οι οποίες θα συνθέσουν το θεσμικό περιβάλλον της νέας εποχής, που θα έχει ως διακριτό στοιχείο της την αβεβαιότητα. Ενεργοποιείται ένας πολυεπίπεδος μετασχηματισμός των προτύπων παραγωγής, προσφοράς και κατανάλωσης αγαθών και υπηρεσιών. Δημιουργείται ένα κύμα δημιουργικής καταστροφής στο μίκρο και μέσο επίπεδο της οικονομίας με κόστος και ευκαιρίες που θα κατανεμηθούν μεταξύ περιφερειών, κλάδων, δημογραφικών και κοινωνικών ομάδων. Ο μετασχηματισμός αυτός θα έχει σημαντικό αντίκτυπο στην αγορά εργασίας, στις ροές απασχόλησης, στις αμοιβές, στις συνθήκες εργασίας, στην αναντιστοιχία δεξιοτήτων, στην εμφάνιση

νέων τύπων ψυχοκοινωνικών κινδύνων. Οι επιπτώσεις θα είναι ασύμμετρες οξύνοντας τον ήδη υψηλό κατακερματισμό της αγοράς εργασίας και τις οριζόντιες ανισότητες.

Όμως, η μετάβαση στη στρατηγική αυτονομία της Ευρώπης δημιουργεί νέα δεδομένα μετασχηματισμού. Η μείωση των στρατηγικών εξαρτήσεων αποτελεί πρόκληση για όλες τις χώρες της ΕΕ, οι οποίες καλούνται να προχωρήσουν σε αναμόρφωση και αναδιάρθρωση των αλυσίδων εφοδιασμού πρώτων υλών και ενέργειας, της εμπορικής πολιτικής, της διάρθρωσης των επενδύσεων και της κλαδικής σύνθεσής τους με έμφαση στις νέες δραστηριότητες, που είναι στενά συνδεδεμένες με την πράσινη και την ψηφιακή μετάβαση. Ο έγκαιρος και αποτελεσματικός σχεδιασμός των τριών μεταβάσεων θα καθορίσει την ταχύτητα και το αποτέλεσμα του εν εξελίξει μετασχηματισμού και τις συνέπειες στις οικονομίες και στις κοινωνίες των χωρών-μελών της ΕΕ.

Για την Ελλάδα η διαδικασία του μετασχηματισμού είναι πιο σύνθετη και οι προκλήσεις πιο σημαντικές. Η ελληνική οικονομία χαρακτηρίζεται από διαρθρωτικές, κλαδικές και θεσμικές αδυναμίες. Παρουσιάζει διαχρονικό και οξύτερο πρόβλημα εξάρτησης σε ενδιάμεσα αγαθά και σε τελικά βιομηχανικά και αγροτικά αγαθά. Έχει χαμηλή ροπή προς την έρευνα και την ανάπτυξη καινοτόμων αγαθών, υπηρεσιών και διαδικασιών, καθώς και στην εξειδίκευση σε ανταγωνιστικές ρουτίνες στην επιχειρηματική οργάνωση και στις επενδυτικές και τεχνολογικές επιλογές της τόσο στη βιομηχανία όσο και στις υπηρεσίες. Χρειάζεται σημαντική ενίσχυση στις υποδομές, στους αναπτυξιακούς θεσμούς και στη διακλαδική ολοκλήρωσή της με υποκατάσταση εισαγωγών και ταυτόχρονη ενίσχυση της εξωστρέφειας, έτσι ώστε να μεταβεί σε μια κατάσταση βιώσιμης και διατηρήσιμα υψηλής παραγωγικότητας. Απαιτούνται νέες ιεραρχήσεις στην παραγωγή, στη χρηματοδότηση, στην τεχνολογική οργάνωση, στην ποιότητα της εργασίας και της επιχειρηματικότητας. Προϋπόθεση για να γίνουν αυτά είναι ο σχεδιασμός μιας σύγχρονης βιομηχανικής και αναπτυξιακής στρατηγικής που θα στηρίζεται στη γνώση και στον πειραματισμό, έτσι ώστε να αντιμετωπιστούν οι πολυάριθμοι ενδεχόμενοι κίνδυνοι και οι αβεβαιότητες των επόμενων χρόνων, να γίνει αποτελεσματική απορρόφηση των ευρωπαϊκών πόρων και να αποφευχθεί ο εγκλωβισμός της οικονομίας σε μια αδύναμη και χρηματοοικονομικά εύθραυστη οικονομική μεγέθυνση.

Επιπλέον, η ανθεκτικότητα της οικονομικής μετάβασης της χώρας θα εξαρτηθεί από το αν είναι κοινωνικά βιώσιμη. Και αυτό με τη σειρά του θα εξαρτηθεί από την υψηλή ιεράρχηση της εμβάθυνσης των κοινωνικών θεμελίων του αναπόφευκτου ψηφιακού και πράσινου μετασχηματισμού του αναπτυξιακού υποδείγματος. Ο ευρωπαϊκός πυλώνας κοινωνικών δικαιωμάτων και η Ατζέντα 2030 για τη βιώσιμη ανάπτυξη του ΟΗΕ έχουν θέσει το πλαίσιο της βιωσιμότητας της κοινωνικής

μετάβασης με έμφαση στη μείωση των κάθετων και των οριζόντιων ανισοτήτων, στον περιορισμό των συνθηκών φτώχειας και στην οικοδόμηση ενός σύγχρονου συστήματος προστασίας της εργασίας.

Στην παρούσα Έκθεση[1] του ΙΝΕ ΓΣΕΕ επικεντρωνόμαστε στις μακροοικονομικές, στις δημοσιονομικές και στις χρηματοοικονομικές εξελίξεις του 2022 και του πρώτου τριμήνου του 2023, στην τρέχουσα κατάσταση της αγοράς εργασίας, στη μεταβολή δεικτών κοινωνικής βιωσιμότητας και στην ανάπτυξη δεξιοτήτων ως πυλώνων για τον μετασχηματισμό του αναπτυξιακού υποδείγματος της Ελλάδας και την ανάδειξη κατευθύνσεων στην άσκηση της οικονομικής πολιτικής.

Γιώργος Αργείτης

Επιστημονικός Διευθυντής ΙΝΕ ΓΣΕΕ

1. *Στην εκπόνηση της Ετήσιας Έκθεσης 2023 για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση, εκτός από τον Επιστημονικό Διευθυντή του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ Γιώργο Αργείτη, ο οποίος είχε τον συντονισμό, την επιμέλεια και την ευθύνη, συμμετείχαν και οι Π. Γεωργιάδου, Ν. Κορατζάνης, Α. Μαντές, Σ. Μιχοπούλου, Δ. Παϊταρίδης και Χ. Πιέρρος.*

Κεφάλαιο 1
Μακροοικονομικές εξελίξεις

Μακροοικονομικές εξελίξεις

1.1 Εισαγωγή

Το 2022 σημαδεύτηκε από έναν πρωτόγνωρου ύψους πληθωρισμό στην ιστορία της Ευρωζώνης. Σε διεθνές επίπεδο οι κεντρικές τράπεζες αντέδρασαν στην κατάσταση αυτή με αύξηση των επιτοκίων, γεγονός που προκάλεσε ποικίλες αντιδράσεις αναφορικά με την ορθότητα και την αναγκαιότητα σύσφιξης της νομισματικής πολιτικής, αφού εκτιμάται ότι αυτή θα επηρεάσει δυσανάλογα τη μισθωτή εργασία,[2] θα επιτείνει τις ήδη υπάρχουσες υφεσιακές δυναμικές και θα προκαλέσει αύξηση της χρηματοοικονομικής ευθραυστότητας.[3] Στην Ευρωζώνη η αβεβαιότητα και οι πληθωριστικές πιέσεις ανέστειλαν ως έναν βαθμό τη δυναμική ανάκαμψης από την πανδημία, με αποτέλεσμα το 2022 ο ρυθμός μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ να κατέλθει σε 3,5% από 5,3% το 2021. Η πτώση της τιμής του φυσικού αερίου το δ΄ τρίμηνο του 2022 περιόρισε την αύξηση του πληθωρισμού σε 8,4%, ο οποίος όμως παρέμεινε 5,8 ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερα από το 2021.

Η ελληνική οικονομία αποδείχτηκε αρκετά ανθεκτική απέναντι σε αυτή την παγκόσμια τάση αστάθειας και επιβράδυνσης. Παρά την ισχυρή αύξηση των τιμών το διάστημα Σεπτέμβριος 2021-Απρίλιος 2022, εν μέρει λόγω του υψηλού μεριδίου του φυσικού αερίου στο ενεργειακό μείγμα για την παραγωγή ηλεκτρικού ρεύματος και εν μέρει λόγω του αυξημένου περιθωρίου κέρδους στον κλάδο της ενέργειας,[4] η εγχώρια ζήτηση διατήρησε τον ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης σε υψηλό επίπεδο. Ωστόσο, όπως θα αναλύσουμε στο πλαίσιο του παρόντος κεφαλαίου, στο διάστημα αυτό έγιναν εμφανείς οι δομικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας, όπως η επανεμφάνιση του ελλείμματος στο ισοζύγιο των νοικοκυριών και στο εμπορικό ισοζύγιο, αλλά και η αύξηση του εξωτερικού χρέους. Η δυναμική της οικονομίας βασίστηκε κυρίως σε κλάδους με χαμηλό αναπτυξιακό αποτύπωμα.

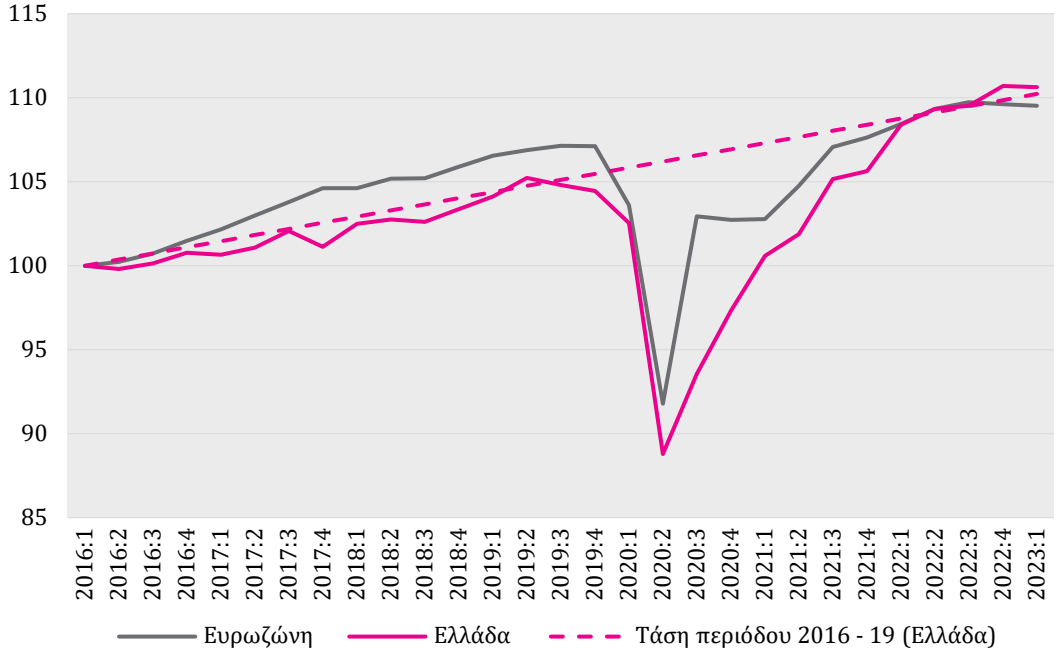
1.2 Η εξέλιξη του ΑΕΠ

Το 2022 το πραγματικό ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας συνέχισε την ανοδική του πορεία, ανακάμπτοντας στο επίπεδο που αντιστοιχεί στην τάση της περιόδου

2. *Βλ. ETUC (2023).*
3. *Βλ. UNCTAD (2022a).*
4. *Βλ. ACER-CEER (2022).*

2016-2019 και καλύπτοντας ουσιαστικά το κενό που προκλήθηκε από την πανδημία (βλ. Διάγραμμα 1.1). Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η ελληνική οικονομία ήταν πιο ανθεκτική στην ενεργειακή κρίση σε σχέση με την επίδοση της Ευρωζώνης, όπου το πραγματικό ΑΕΠ εξακολουθεί να υστερεί σε σχέση με την περίοδο πριν την πανδημική κρίση. Κατά την άποψή μας, το κρίσιμο ερώτημα είναι αν η ελληνική οικονομία διαθέτει ενδογενείς μηχανισμούς διατηρησιμότητας της δυναμικής της.

Διάγραμμα 1.1: Δείκτης εξέλιξης του πραγματικού ΑΕΠ στην Ελλάδα και στην Ευρωζώνη (2016:1-2023:1, 2016:1=100, σταθερές τιμές 2015)

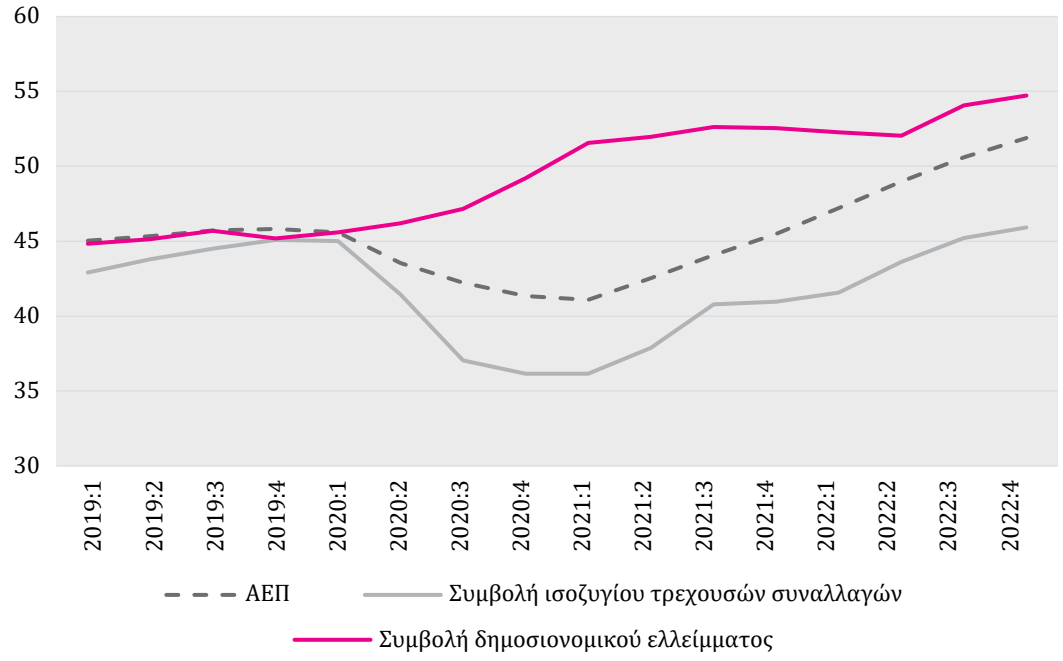
***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση: 22.06.23)

Σημείωση: Εποχικά και ημερολογιακά προσαρμοσμένα στοιχεία. Η τάση εκτιμήθηκε με παλινδρόμηση OLS ως προς τον χρόνο.

Βασικοί παράγοντες όσον αφορά το παραπάνω ερώτημα είναι με ποιον τρόπο και κατά πόσο συμβάλλουν ο ιδιωτικός, ο δημόσιος και ο εξωτερικός τομέας στην οικονομική μεγέθυνση. Όπως παρατηρείται στο Διάγραμμα 1.2, από το ξέσπασμα της πανδημικής κρίσης έως σήμερα ο εξωτερικός τομέας έχει μια διαρκώς αρνητική συμβολή στην οικονομική μεγέθυνση εξαιτίας του ελλείμματος στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Το β΄ εξάμηνο του 2022 παρατηρείται διεύρυνση της αρνητικής αυτής συμβολής, παρά τη σταδιακή εξομάλυνση των τιμών ενέργειας

και τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας κόστους της οικονομίας.[5] Όπως θα φανεί και ακολούθως, η εξέλιξη αυτή συνδέεται κυρίως με το έλλειμμα διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας της οικονομίας και με την παραγωγική της ανεπάρκεια.

Διάγραμμα 1.2: Συμβολή δημόσιου και εξωτερικού τομέα στο ΑΕΠ σε δισ. ευρώ (2019:1-2022:4)

***Πηγή*:** *ΕΛΣΤΑΤ και Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση: 23.06.23)*

Σημείωση: Κυλιόμενοι μέσοι όροι τεσσάρων περιόδων. Επίπεδα χαμηλότερα του ΑΕΠ δείχνουν αρνητική επίδραση και αντιστρόφως. Η εκτίμηση των συμβολών στο ΑΕΠ υπολογίστηκαν με βάση τον Godley (1999).

Στον αντίποδα, η δημοσιονομική επέκταση από το β΄ τρίμηνο του 2020 κι ύστερα συνέβαλε σημαντικά αρχικά στον περιορισμό της ύφεσης του 2020 και στη συνέχεια στην ανάκαμψη της οικονομίας. Αξίζει να σημειωθεί ότι η Ελλάδα κατέγραψε τις υψηλότερες δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ ανάμεσα στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι οικονομικές επιπτώσεις της εφαρμογής των μέτρων κοινωνικής αποστασιοποίησης,[6] και τις υψηλότερες δαπάνες ως

5. *Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, οι όροι εμπορίου της Ελλάδας, δηλαδή οι τιμές εξαγωγών σε σχέση με τις τιμές εισαγωγών, βελτιώθηκαν το 2022 (EC, 2023a).*

6. *Βλ. Ιωαννίδης κ.ά. (2021).*

ποσοστό του ΑΕΠ ανάμεσα στις χώρες του ΟΟΣΑ για την αντιμετώπιση της ακρίβειας.[7]

Στο σημείο αυτό είναι χρήσιμο να σημειωθεί ότι η πολύ πιθανή άρση της ρήτρας διαφυγής από το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης στο τέλος του τρέχοντος έτους θα στερήσει από την οικονομία έναν σημαντικό επεκτατικό μηχανισμό, ενώ η άρση των έκτακτων μέτρων επιδότησης της ενέργειας που προωθεί η Ευρωπαϊκή Επιτροπή[8] ενδέχεται να έχει σημαντικό οικονομικό και κοινωνικό κόστος, αν οι εγχώριες τιμές δεν επανέλθουν στα επίπεδα του 2019. Παρ' όλα αυτά, η θετική εξέλιξη του ΑΕΠ το β΄ εξάμηνο του 2022, παρά τη μικρότερη συμβολή του δημοσιονομικού ελλείμματος, οφείλεται στην επέκταση του ιδιωτικού τομέα. Με τη σειρά της, η επέκταση αυτή προκύπτει από έναν συνδυασμό παραγόντων, όπως η επίδραση της επιδοματικής πολιτικής στη δαπάνη των νοικοκυριών με μια σχετική υστέρηση,[9] η αύξηση των τουριστικών ροών, η ενίσχυση του κατασκευαστικού κλάδου και η σταδιακή χρήση των ευρωπαϊκών πόρων του προγράμματος «Ελλάδα 2.0».

Ωστόσο, οι παράγοντες αυτοί, πλην του τελευταίου, δεν έχουν παραγωγικό και διαχρονικό αναπτυξιακό αντίκτυπο στην οικονομία, οπότε δεν δημιουργούν ισχυρές ενδογενείς δυνάμεις υποστήριξης της μεσοπρόθεσμης προοπτικής της. Συνεπώς, είναι πολύ σημαντικό η δημόσια συζήτηση να επικεντρωθεί στα ποιοτικά χαρακτηριστικά της οικονομικής και της κοινωνικής ανάπτυξης. Χωρίς αμφιβολία είναι θετικό και πρέπει να υπογραμμιστεί το γεγονός ότι έπειτα από ένα πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα αναπτυξιακής απόκλισης, ο ρυθμός μεγέθυνσης το 2022 οδήγησε την Ελλάδα σε σύγκλιση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Βέβαια, κάτι αντίστοιχο συνέβη και με άλλες περιφερειακές οικονομίες που είχαν πληγεί βαθιά από την πανδημική κρίση. Από το Διάγραμμα 1.3 φαίνεται ότι η σωρευτική μεταβολή του πραγματικού ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας είναι πανομοιότυπη με της Πορτογαλίας. Αντίστοιχα, ισχυρή μεγέθυνση παρατηρείται και στην Ισπανία, όπου η σωρευτική μείωση του πραγματικού ΑΕΠ το 2020 και το 2021 ήταν ακόμα μεγαλύτερη από ό,τι στην Ελλάδα και στην Πορτογαλία.[10] Αντίθετα, στον πυρήνα της Ευρωζώνης παρατηρείται στασιμότητα, η οποία είναι πιο στενά συνδεδεμένη με τις διεθνείς εξελίξεις.

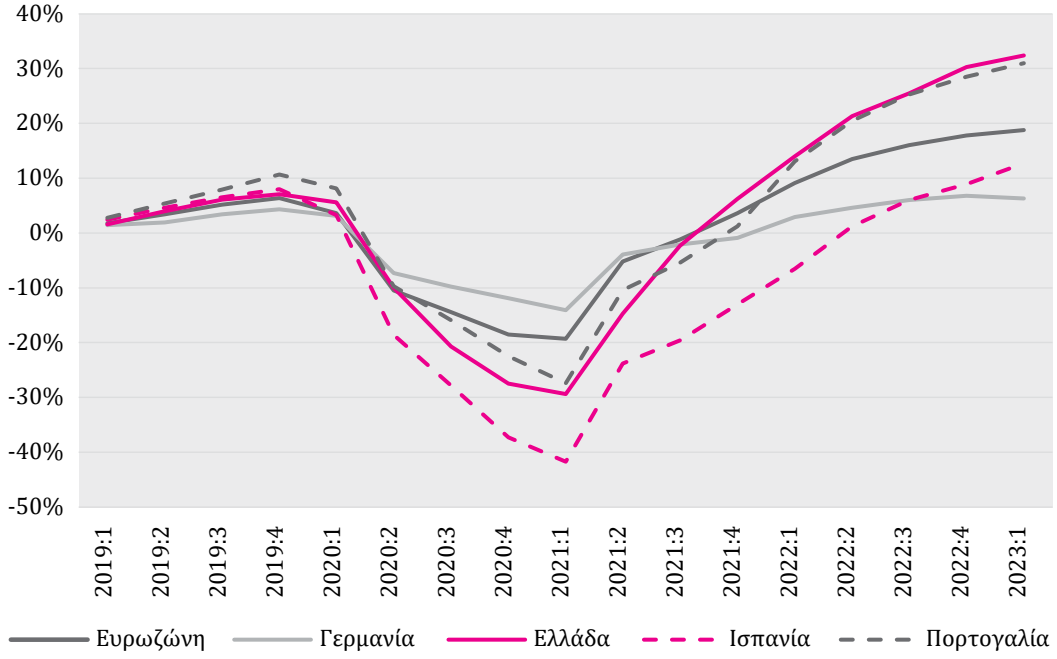
7. *Βλ. OECD Energy Support Measures Tracker, https://www.oecd.org/economy/oecd-energy-support-measures-tracker/.*

8. *Βλ. CEU (2023).*

9. *Βλ. ΤτΕ (2023α).*

10. *Επί της ουσίας, οι οικονομίες της νότιας περιφέρειας της Ευρωζώνης βρίσκονται σε διαδικασία «υπερακόντισης».*

Διάγραμμα 1.3: Σωρευτική ποσοστιαία (%) μεταβολή του πραγματικού ΑΕΠ του μέσου όρου της Ευρωζώνης και επιλεγμένων κρατών-μελών (2019:1-2023:1, σταθερές τιμές 2015)

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση: 22.06.23)

Σημείωση: Εποχικά και ημερολογιακά προσαρμοσμένα στοιχεία.

Τέλος, επισημαίνεται ότι, παρά την ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε μονάδες αγοραστικής δύναμης στην Ελλάδα είναι το μόνο ανάμεσα στα κράτη-μέλη της ΕΕ που βρίσκεται περίπου στο ίδιο επίπεδο με το 2009, όταν σε όλα τα άλλα κράτη-μέλη παρατηρείται σημαντική άνοδος (βλ. Διάγραμμα 1.4). Το 2009 η Ελλάδα διατηρούσε τη 14η θέση στην κατάταξη των κρατών-μελών, ενώ το 2022 είναι προτελευταία. Το εύρημα αυτό καθιστά επιτακτική την ανάγκη ταχύτατης αναβάθμισης της διεθνούς θέσης της Ελλάδας.

Διάγραμμα 1.4: Κατά κεφαλήν πραγματικό ΑΕΠ
σε χιλ. μονάδες αγοραστικής δύναμης (ΕΕ, 2009 και 2022)

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 22.06.23)

1.3 Συναθροιστική ζήτηση

Η ραγδαία αύξηση των τιμών μέχρι τον Σεπτέμβριο του 2022, όταν ο πληθωρισμός έφτασε στη μέγιστη τιμή του, συνέβαλε σημαντικά στην ενίσχυση του ονομαστικού ΑΕΠ, η μεταβολή του οποίου ήταν περίπου 15 δισ. ευρώ υψηλότερη του πραγματικού (βλ. Πίνακα 1.1). Η ετήσια μεταβολή του πραγματικού ΑΕΠ προήλθε σχεδόν εξ ολοκλήρου από την ενίσχυση της ιδιωτικής κατανάλωσης, αφού η αύξηση των επενδύσεων και των εξαγωγών αντισταθμίστηκε από έναν μεγαλύτερο όγκο εισαγωγών. Η δυναμική της ιδιωτικής κατανάλωσης είναι φθίνουσα, καθώς ο πληθωρισμός έχει ήδη διαβρώσει την αγοραστική δύναμη των νοικοκυριών, ενώ παράλληλα περιορίζεται η επιδοματική πολιτική της κυβέρνησης, με αποτέλεσμα το α΄ τρίμηνο του 2023 η αύξηση της κατανάλωσης να είναι χαμηλότερη του 1 δισ. ευρώ σε ετήσια βάση.

Πίνακας 1.1: Ετήσιες μεταβολές του ΑΕΠ και των συνιστωσών της ζήτησης σε εκατ. ευρώ (σταθερές τιμές 2015)

	2022:1	2022:2	2022:3	2022:4	2023:1	2022
Ονομαστικό ΑΕΠ	7.532	6.930	5.736	5.017	3.572	25.214
Πραγματικό ΑΕΠ	3.422	3.265	1.918	2.220	983	10.824
Ιδιωτική κατανάλωση	4.014	2.670	1.757	1.350	981	9.791
Δημόσια κατανάλωση	-95	-41	-259	-171	125	-566
Επενδύσεις	767	270	502	915	532	2.454
Εξαγωγές	2.239	1.821	-513	-215	1.559	3.332
Εισαγωγές	3.068	2.741	1.066	1.449	1.140	8.324

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση: 22.06.23)

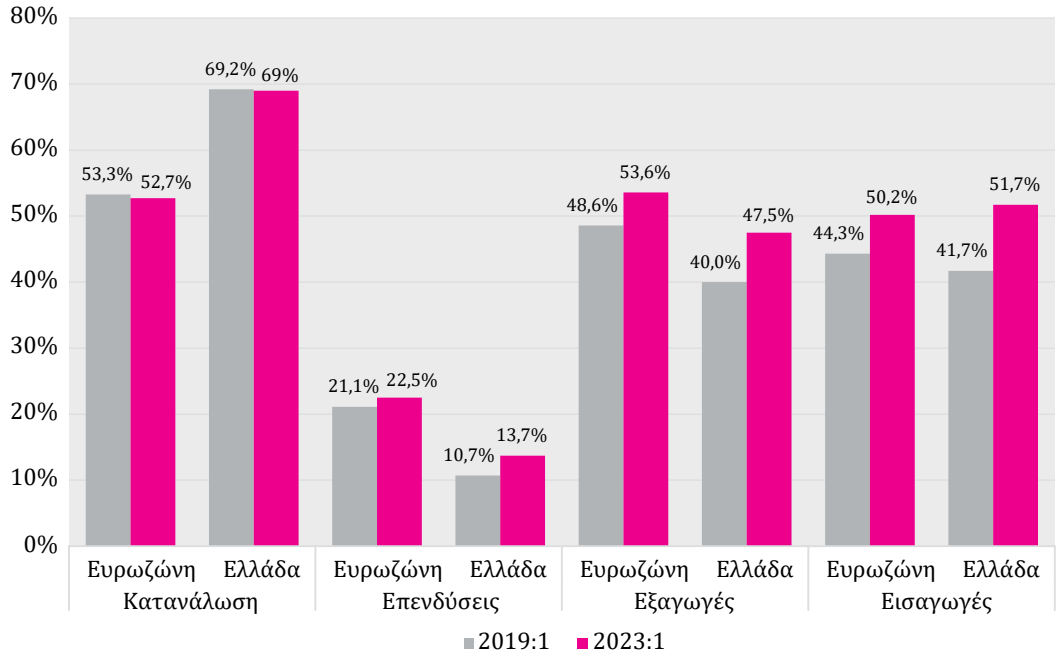
Σημείωση: Εποχικά και ημερολογιακά προσαρμοσμένα στοιχεία.

Σε όλο το διάστημα του 2022 οι μεταβολές της δημόσιας κατανάλωσης ήταν πολύ μικρές και αρνητικές, γεγονός που συνεπάγεται ότι η συμβολή του δημοσιονομικού ελλείμματος στην οικονομική δραστηριότητα προήλθε αποκλειστικά μέσω των μεταβιβάσεων. Θετική εξέλιξη αποτελεί η αύξηση των επενδύσεων, με τις μεταβολές ωστόσο να είναι συγκριτικά μικρές, αφού κινήθηκαν σε επίπεδα χαμηλότερα του 1 δισ. ευρώ ανά τρίμηνο. Η φθίνουσα πορεία των εξαγωγών κατά τη διάρκεια του 2022 ανακόπηκε το α΄ τρίμηνο του 2023, όταν υπήρξε σημαντική ενίσχυσή τους κατά περίπου 1,6 δισ. ευρώ. Επιπλέον, η μεταβολή αυτή ήταν μεγαλύτερη από την αντίστοιχη των εισαγωγών, αν και όχι ικανή για την επίτευξη εμπορικού πλεονάσματος. Σε αντίθεση με τις εξαγωγές, η μεταβολή των εισαγωγών διατηρήθηκε σε ένα σταθερά υψηλό επίπεδο, καθώς η εγχώρια παραγωγή είναι αδύναμη

για να καλύψει τις ανάγκες που δημιουργεί η εγχώρια ζήτηση, με αποτέλεσμα την εδραίωση ενός υψηλού εμπορικού ελλείμματος.

Το Διάγραμμα 1.5 παρουσιάζει τις συνιστώσες της ζήτησης ως ποσοστά του ΑΕΠ στην Ελλάδα και στην Ευρωζώνη το α΄ τρίμηνο του 2019 και το α΄ τρίμηνο του 2023. Οι τάσεις στην Ελλάδα είναι περίπου όμοιες με αυτές στην Ευρωζώνη. Όμως, υπάρχουν σημαντικές διαφορές όσον αφορά την ένταση. Στην Ελλάδα η κατανάλωση διατηρήθηκε σε ένα σχετικά σταθερό αλλά και ταυτόχρονα πολύ υψηλό επίπεδο σε σχέση με το ΑΕΠ (69% σε σχέση με περίπου 53% στον μέσο όρο της Ευρωζώνης). Θετικό είναι το γεγονός ότι, παρά την αύξηση των επιτοκίων, ενισχύθηκαν οι επενδύσεις, με την αύξηση στην Ελλάδα να είναι μεγαλύτερη από ό,τι στον μέσο όρο της Ευρωζώνης, όπου οι επενδύσεις υστερούν πολύ σε σχέση με την τάση της περιόδου 2016-2019.[11] Η διαφορά παραμένει ωστόσο μεγάλη, ύψους 8,8 ποσοστιαίων μονάδων. Μικρή σύγκλιση υπήρξε επίσης στις εξαγωγικές επιδόσεις, όμως η αύξηση των ελληνικών εισαγωγών κατά δέκα ποσοστιαίες μονάδες απορρόφησε τα όποια οφέλη από την ενισχυμένη εξαγωγική δραστηριότητα.

Διάγραμμα 1.5: Συνιστώσες της ζήτησης ως ποσοστά (%) του ΑΕΠ στον μέσο όρο της Ευρωζώνης και στην Ελλάδα (2019:1 και 2023:1)

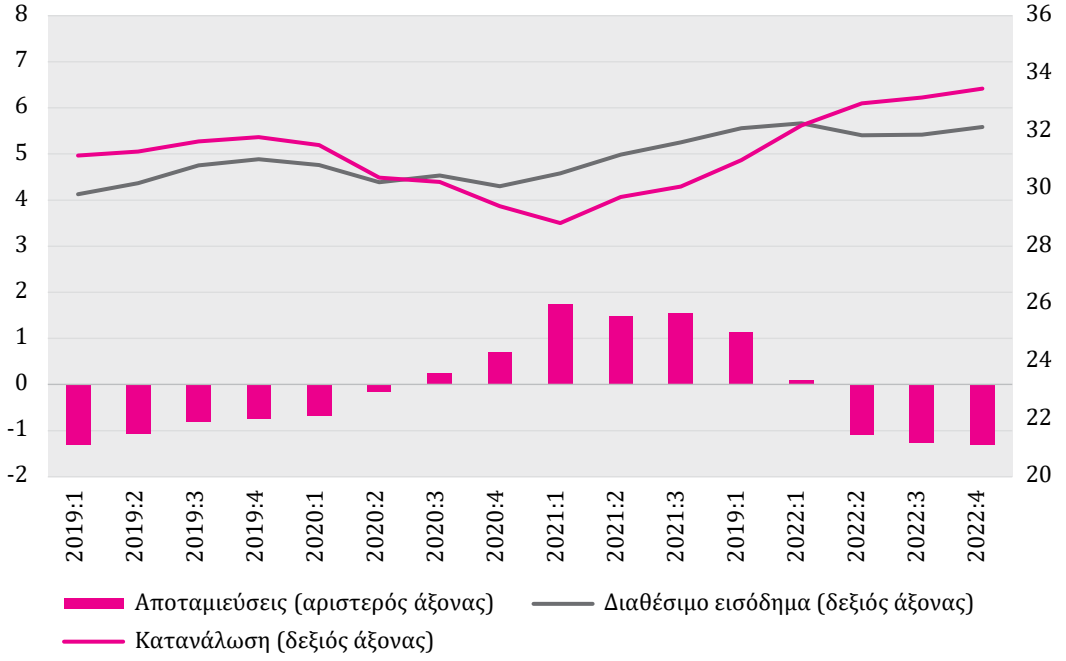
***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση: 23.06.23)

Σημείωση: Εποχικά και ημερολογιακά προσαρμοσμένα στοιχεία.

11. Βλ. Schnabel (2023).

Τα παραπάνω στοιχεία αναδεικνύουν μια οικονομία η δυναμική της οποίας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ιδιωτική κατανάλωση. Δεδομένου του παραγωγικού ελλείμματος της οικονομίας, η εξάρτηση αυτή τροφοδοτεί τις εισαγωγές και το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου. Ταυτόχρονα, οι επενδύσεις υστερούν σημαντικά, ενώ, όπως θα φανεί ακολούθως, η σύνθεσή τους δεν προσθέτει σημαντικά στο παραγωγικό δυναμικό της οικονομίας. Οι συνθήκες αυτές συνθέτουν τις κύριες διαρθρωτικές αδυναμίες του υποδείγματος ανάπτυξης της χώρας μας και την επείγουσα ανάγκη διαμόρφωσης μιας σύγχρονης και βιώσιμης αναπτυξιακής στρατηγικής.

Διάγραμμα 1.6: Πραγματικό διαθέσιμο εισόδημα, κατανάλωση και αποταμιεύσεις νοικοκυριών σε δισ. ευρώ (2019:1-2022:4, σταθερές τιμές 2015)

***Πηγή*:** ΕΛΣΤΑΤ (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση: 23.06.23)

Σημείωση: Κυλιόμενοι μέσοι όροι τεσσάρων περιόδων. Τα στοιχεία έχουν αποπληθωριστεί με βάση τον αποπληθωριστή ιδιωτικής κατανάλωσης.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την προοπτική της οικονομίας έχει η ανάλυση της διατηρησιμότητας των προσδιοριστικών παραγόντων της ζήτησης. Ξεκινώντας από την κατανάλωση, παρατηρούμε ότι τα νοικοκυριά εισήλθαν στην πανδημική κρίση με αρνητικές αποταμιεύσεις (Διάγραμμα 1.6), καθώς η κατανάλωση ξεπερνούσε το διαθέσιμο εισόδημα ήδη από το 2012. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι, με βάση

τα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος, οι συνολικές καταθέσεις των νοικοκυριών σε τράπεζες της ημεδαπής και της αλλοδαπής μειώθηκαν μεταξύ 2017 και 2019 κατά περίπου 7 δισ. ευρώ.

Η πανδημική κρίση, που περιόρισε τις καταναλωτικές δαπάνες των νοικοκυριών λόγω των μέτρων κοινωνικής αποστασιοποίησης, σε συνδυασμό με τα κυβερνητικά μέτρα εισοδηματικής ενίσχυσης αύξησαν τις αποταμιεύσεις των νοικοκυριών κυρίως το 2021, με την τάση αυτή να αναστρέφεται εκ νέου με την επανεκκίνηση της οικονομίας. Οι αποταμιεύσεις από το 2022 πέρασαν ξανά σε αρνητικό έδαφος, καθώς η πραγματική κατανάλωση ξεπέρασε το διαθέσιμο εισόδημα, παρ' ότι η αύξησή της εμφανίζει σημάδια κόπωσης λόγω της συνεχιζόμενης απώλειας της αγοραστικής δύναμης των νοικοκυριών. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι το β΄ τρίμηνο του 2022 το διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών μειώθηκε σε τριμηνιαία βάση, ενώ το δ΄ τρίμηνο του 2022 υστερούσε κατά 131 εκατ. ευρώ σε σχέση με το α΄ τρίμηνο του ίδιου έτους.

Σημαντική συνεισφορά στην κατανάλωση είχαν τα έσοδα των αυτοαπασχολούμενων, τα οποία το γ΄ τρίμηνο του 2022 ανήλθαν περίπου στα 18 δισ. ευρώ σε τρέχουσες τιμές, αύξηση που αποτελεί την καλύτερη επίδοση από το 2010 έως σήμερα. Αντιθέτως, τα έσοδα της εξαρτημένης εργασίας έμειναν σχετικά σταθερά, γεγονός που υπογραμμίζει ότι η οικονομική μεγέθυνση του 2022 και ο υψηλός πληθωρισμός είχαν διαφορετικό αντίκτυπο σε κάθε εισοδηματική κατηγορία (βλ. Πλαίσιο Ι).[12] Αθροιστικά για το 2022 οι αποταμιεύσεις σε τρέχουσες τιμές φαίνεται ότι κινήθηκαν σε αρνητικό έδαφος (περίπου -5,6 δισ. ευρώ), ωστόσο η εξέλιξη αυτή δεν αντανακλάται στην πορεία των καταθέσεων ή των καθαρών στοιχείων του ενεργητικού των νοικοκυριών, αφού μεταξύ δ΄ τριμήνου του 2020 και δ΄ τριμήνου του 2022 οι συνολικές καταθέσεις των νοικοκυριών (σε εσωτερικό και εξωτερικό) αυξήθηκαν κατά περίπου 10 δισ. ευρώ, ενώ τα καθαρά στοιχεία του ενεργητικού τους κατά περίπου 30 δισ. ευρώ. Συνεπώς, δεν μπορεί να υπάρξει κάποιο ασφαλές συμπέρασμα σχετικά με το αν η κατανάλωση ακολουθεί βιώσιμη τροχιά, αφού παράγοντες όπως τα αδήλωτα εισοδήματα και η ανισοκατανομή του εισοδήματος επηρεάζουν την αντικειμενικότητα των στοιχείων και την αξιοπιστία των μακροοικονομικών προβλέψεων. Σε κάθε περίπτωση, η φθίνουσα πορεία της κατανάλωσης λόγω των επίμονων πληθωριστικών πιέσεων, ειδικά σε ό,τι αφορά τον δομικό πληθωρισμό και τα τρόφιμα και μη αλκοολούχα ποτά (βλ. Πλαίσιο Ι), είναι ένδειξη αβεβαιότητας για την προοπτική της οικονομίας.

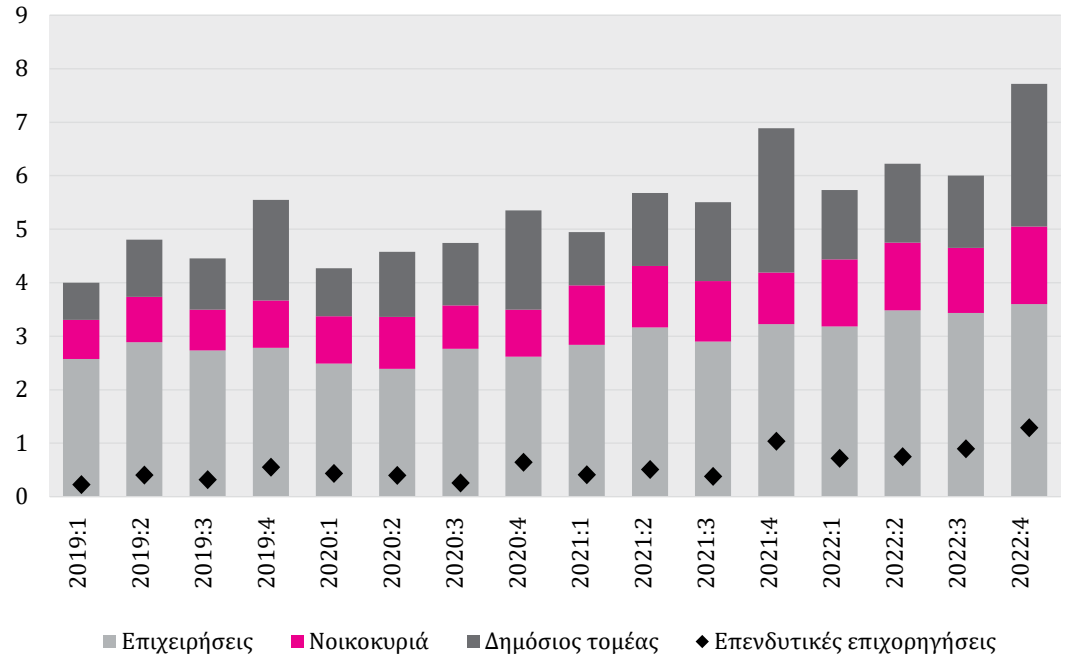
Αναφορικά με τις επενδύσεις, η αύξησή τους το 2022 οφείλεται κυρίως στον μεγαλύτερο όγκο των δημόσιων επενδύσεων το δ΄ τρίμηνο του 2021 και του 2022

12. *Τα στοιχεία αντλήθηκαν από τους τριμηνιαίους μη χρηματοοικονομικούς λογαριασμούς των νοικοκυριών της ΕΛΣΤΑΤ.*

καθώς και στη σταθεροποίηση των επιχειρηματικών επενδύσεων σε ένα επίπεδο υψηλότερο του 2019 περίπου 800 εκατ. ευρώ κατά μέσο όρο (βλ. Διάγραμμα 1.7). Ταυτόχρονα, όμως, οι επενδυτικές επιχορηγήσεις ήταν αυξημένες κατά 680 εκατ. ευρώ κατά μέσο όρο το 2022 έναντι του 2019. Τα στοιχεία αυτά αποτυπώνουν με εμφανή τρόπο τον κρίσιμο ρόλο που διαδραματίζουν οι επιχορηγήσεις, όπως αυτές που εντάσσονται στο «Ελλάδα 2.0».

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι διανεμητικές συνέπειες του πληθωρισμού λειτούργησαν υπέρ της κερδοφορίας των επιχειρήσεων και σε βάρος του μεριδίου των μισθών (βλ. Πλαίσιο Ι), χωρίς όμως τα αυξημένα κέρδη να λειτουργήσουν ως ισχυρό επενδυτικό κίνητρο. Σε ένα περιβάλλον υψηλής αβεβαιότητας, αυξανόμενων επιτοκίων και παγιωμένων επιχειρηματικών συμπεριφορών, οι πόροι του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας απομένουν ο μοναδικός παράγοντας που μπορεί να χρηματοδοτήσει μια ουσιαστική επενδυτική ώθηση στην οικονομία. Η διαπίστωση αυτή αποκαλύπτει μια σημαντική ενδογενή, διαρθρωτική ανεπάρκεια της ελληνικής οικονομίας.

Διάγραμμα 1.7: Πραγματικές ακαθάριστες επενδύσεις ανά θεσμικό τομέα και επενδυτικές επιχορηγήσεις σε δισ. ευρώ (2019:1-2022:4, σταθερές τιμές 2015)

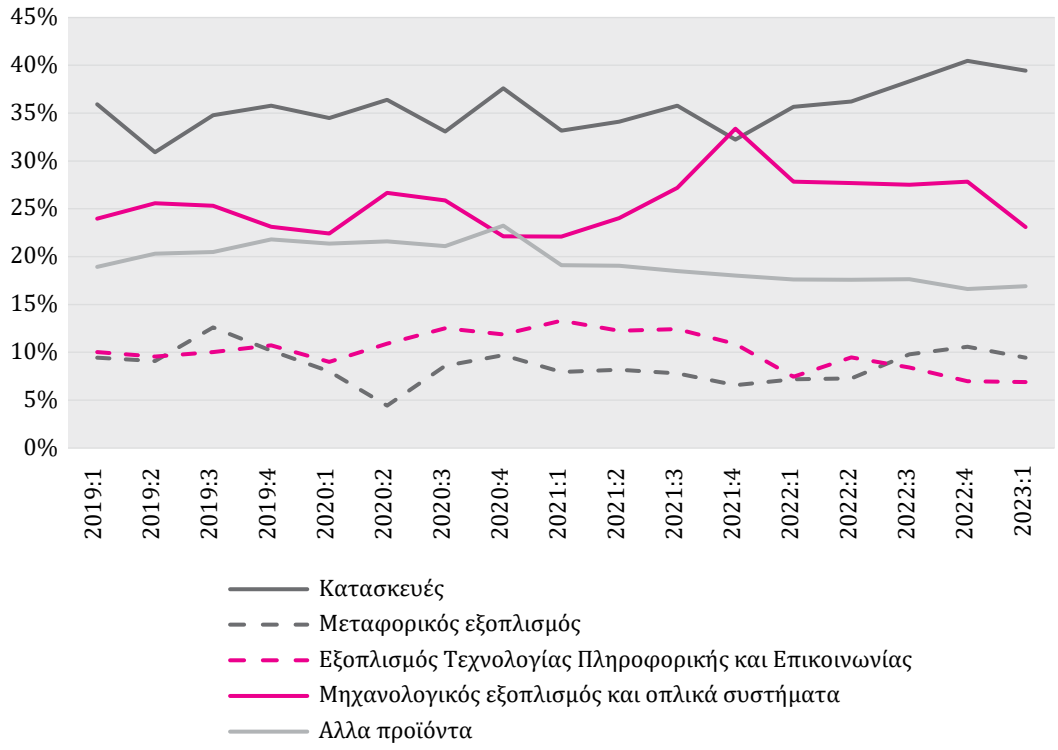

***Πηγή*:** ΕΛΣΤΑΤ και Eurostat (πρόσβαση: 23.06.23)

Σημείωση: Μη εποχικά προσαρμοσμένα στοιχεία. Τα στοιχεία έχουν αποπληθωριστεί με βάση τον αποπληθωριστή ακαθάριστου σχηματισμού παγίου κεφαλαίου.

Εκτός, όμως, από το ύψος των επενδύσεων, πηγή ανησυχίας αποτελεί και η σύνθεσή τους. Όπως προκύπτει από το Διάγραμμα 1.8, οι περισσότερες επενδύσεις κατευθύνονται στον κλάδο των κατασκευών. Ειδικότερα, το 2022 οι επενδύσεις σε κατασκευές αυξήθηκαν σημαντικά. Οι επενδύσεις σε μηχανολογικό εξοπλισμό και οπλικά συστήματα αυξήθηκαν παροδικά το δ΄ τρίμηνο του 2021 (33% του συνόλου των επενδύσεων), ενώ το α΄ εξάμηνο του 2023 υποχώρησαν κατά δέκα ποσοστιαίες μονάδες. Οι επενδύσεις σε μεταφορικό εξοπλισμό ήταν ακόμη μικρότερες. Τέλος, σημειώνεται ότι το μερίδιο των επενδύσεων σε τεχνολογία, πληροφορική και επικοινωνία μειώνεται σταθερά. Συνοπτικά, η επενδυτική δραστηριότητα μπορεί να ενισχύεται συνολικά, κυρίως μέσω των πόρων του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, απουσιάζει όμως ο όγκος των επενδύσεων που θα αναβαθμίσει το παραγωγικό δυναμικό και θα μετασχηματίσει την κλαδική διάρθρωση της οικονομίας, ενισχύοντας την ανθεκτικότητά της με διατηρήσιμο τρόπο.

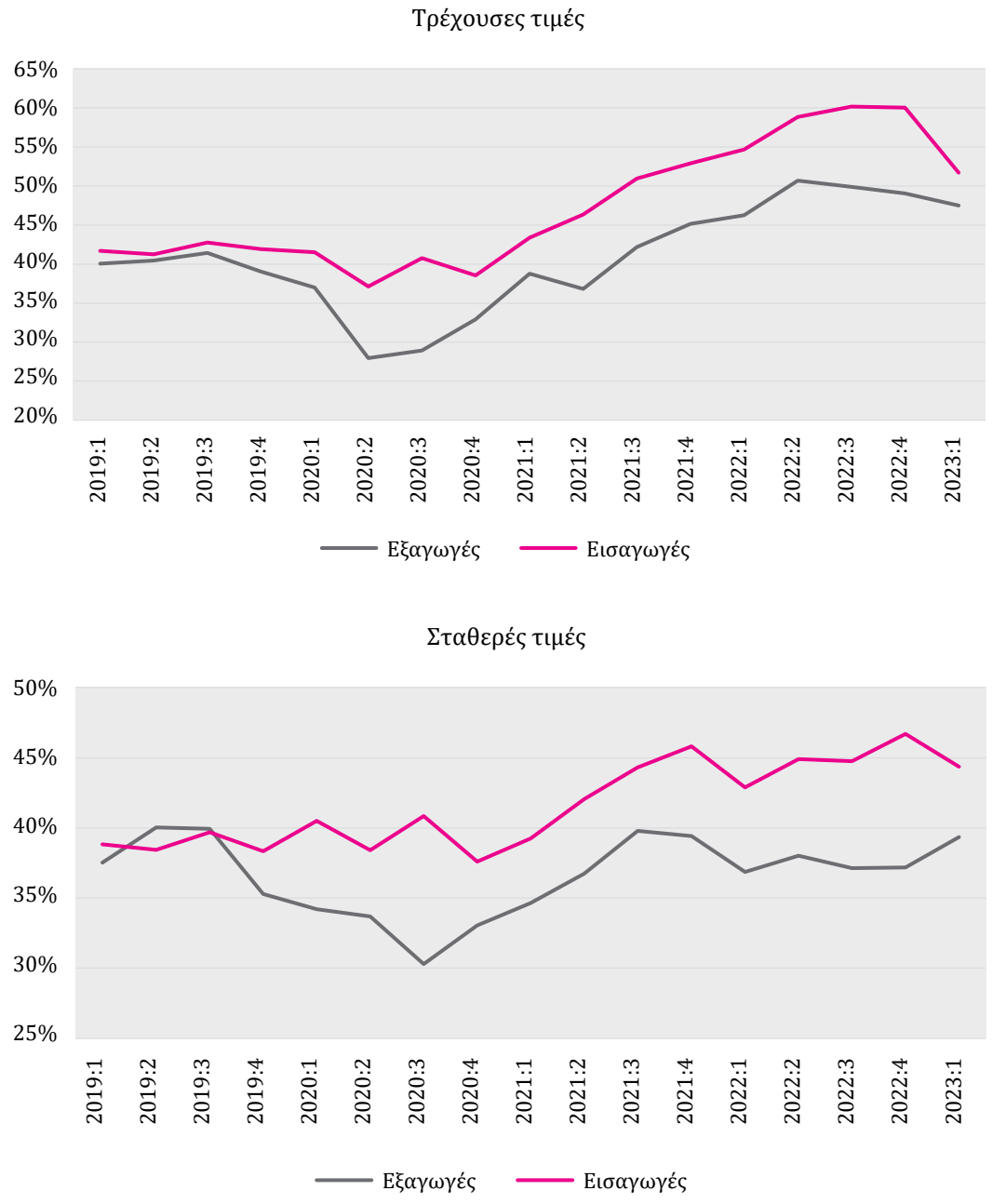
Διάγραμμα 1.8: Ποσοστιαία (%) σύνθεση επενδύσεων ανά επενδυτικό προϊόν (2019:1-2023:1)

***Πηγή*:** ΕΛΣΤΑΤ (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση: 26.06.23)

Σημείωση: Εποχικά προσαρμοσμένα στοιχεία.

Διάγραμμα 1.9: Εξαγωγές και εισαγωγές προϊόντων και υπηρεσιών ως ποσοστά (%) του ΑΕΠ (2019:1-2023:1, τρέχουσες και σταθερές τιμές 2015)

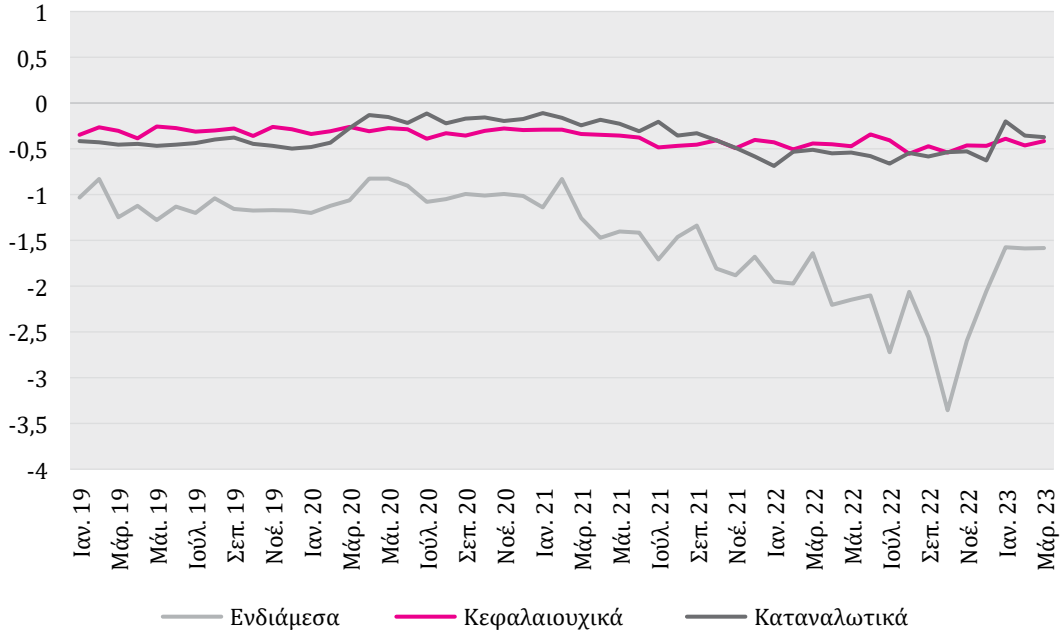

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση: 22.06.23)

Σημείωση: Εποχικά και ημερολογιακά προσαρμοσμένα στοιχεία. Στο διάγραμμα με τις σταθερές τιμές έχουν χρησιμοποιηθεί οι αποπληθωριστές εξαγωγών, εισαγωγών και ΑΕΠ.

Το Διάγραμμα 1.9 παρουσιάζει τις εισαγωγές και τις εξαγωγές προϊόντων και υπηρεσιών ως ποσοστά του ΑΕΠ τόσο σε τρέχουσες όσο και σε σταθερές τιμές. Στην πρώτη περίπτωση φαίνεται ότι η επανεκκίνηση της οικονομίας μετά τα διαδοχικά lockdown συνοδεύτηκε από ένα υψηλότερο αλλά σταθερό εμπορικό έλλειμμα σε σχέση με το 2019, ενώ το 2022 η αύξηση των τιμών επηρέασε αρνητικά τις ελληνικές εξαγωγές και αύξησε τις εισαγωγές λόγω του υψηλότερου ενεργειακού κόστους, με τις δύο μεταβλητές να συγκλίνουν μετά την πτώση των τιμών ενέργειας. Εξετάζοντας, όμως, τις εξαγωγές και τις εισαγωγές σε σταθερές τιμές γίνεται εμφανές ότι ο όγκος των εισαγωγών δεν επηρεάστηκε ούτε από την πανδημική ούτε από την ενεργειακή κρίση. Για παράδειγμα, την περίοδο από το δ΄ τρίμηνο του 2021 έως το α΄ τρίμηνο του 2023 οι πραγματικές εισαγωγές κυμαίνονται σχετικά σταθερά γύρω από το 45% του πραγματικού ΑΕΠ. Κάτι αντίστοιχο ισχύει και για τις πραγματικές εξαγωγές, οι οποίες το 2022 κυμάνθηκαν σχετικά σταθερά γύρω από το 37% του πραγματικού ΑΕΠ. Παράλληλα, η σύγκλιση το α΄ τρίμηνο του 2023 ήταν πιο περιορισμένη.

Διάγραμμα 1.10: Εμπορικό ισοζύγιο προϊόντων ανά τύπο προϊόντος σε δισ. ευρώ (Ιανουάριος 2019-Μάρτιος 2023, σταθερές τιμές 2015)

Πηγή: Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση: 26.06.23)

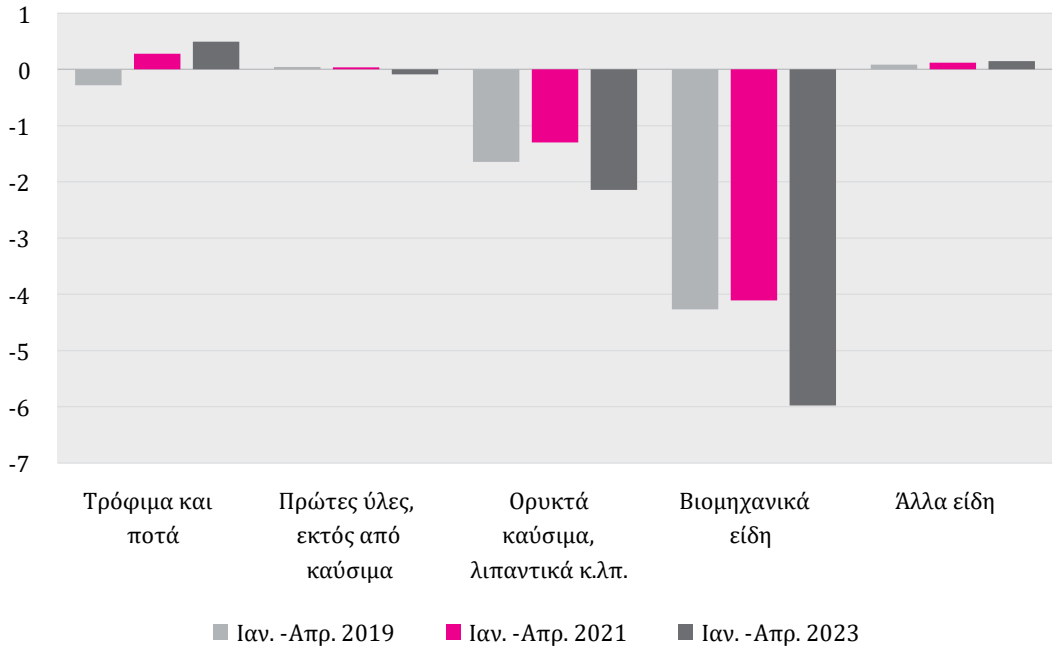
Σημείωση: Μη εποχικά προσαρμοσμένα στοιχεία.

Η παραπάνω κατάσταση αποδίδεται συνήθως στο αυξημένο ενεργειακό κόστος, με την επισήμανση ότι μετά την προσαρμογή των τιμών ενέργειας θα επανέλθει

μια ομαλότητα όσον αφορά τις καθαρές εξαγωγές.[13] Εστιάζοντας στο εμπορικό ισοζύγιο προϊόντων ανά τύπο προϊόντος (βλ. Διάγραμμα 1.10) και ανά είδος προϊόντος (βλ. Διάγραμμα 1.11), δεν φαίνεται να προκύπτει μια τέτοια προοπτική.

Ακόμα και μετά την υποχώρηση των τιμών ενέργειας στις αρχές του 2023, το έλλειμμα στο ισοζύγιο προϊόντων οφειλόταν κυρίως στα βιομηχανικά προϊόντα και ειδικότερα στα ενδιάμεσα προϊόντα που απαιτούνται στην εγχώρια παραγωγική διαδικασία. Η κατάσταση αυτή καθιστά εμφανές το παραγωγικό έλλειμμα της ελληνικής οικονομίας, το οποίο δρα ανασταλτικά στην ενίσχυση των εισοδημάτων της μισθωτής εργασίας (βλ. Πλαίσιο ΙΙ) και περιορίζει τις προοπτικές της οικονομίας. Ανάλογη είναι και η θέση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η οποία μέσω της διαδικασίας μακροοικονομικών ανισορροπιών (Macroeconomic Imbalance Procedure) εντοπίζει ανησυχητική αύξηση του ελλείμματος στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (EC, 2023b).[14]

Διάγραμμα 1.11: Εμπορικό ισοζύγιο προϊόντων ανά είδος προϊόντος σε δισ. ευρώ (Ιανουάριος-Απρίλιος 2019, 2021 και 2023)

***Πηγή*:** ΕΛΣΤΑΤ (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση: 26.06.23)

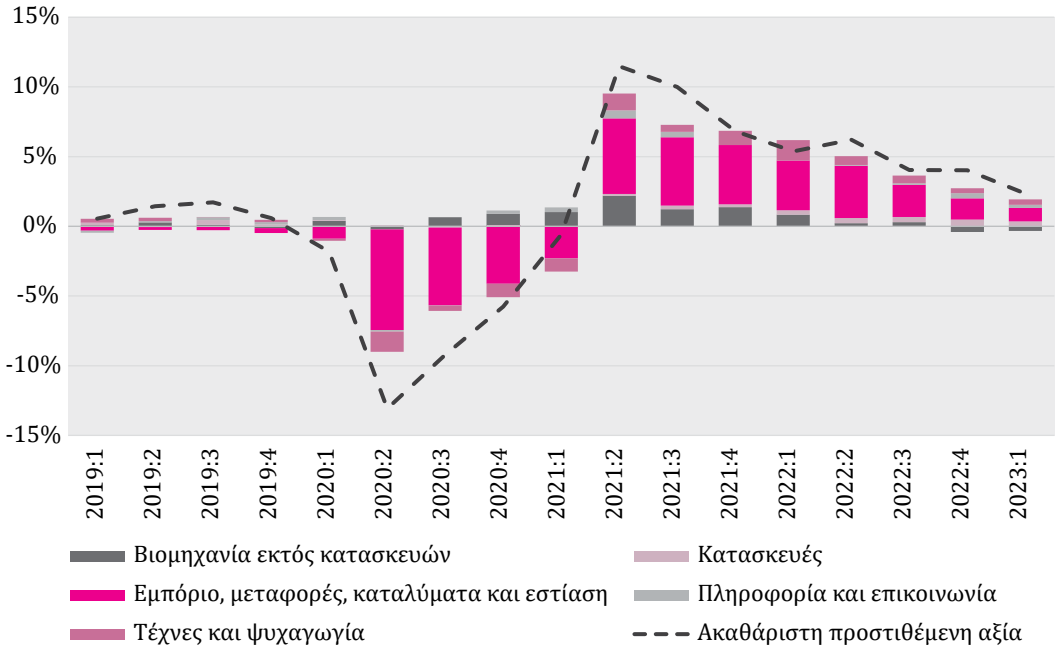
13. Βλ., για παράδειγμα, στο ΤτΕ (2023β), αν και η θέση αυτή στη συνέχεια αναθεωρήθηκε (βλ. ΤτΕ, 2023γ).

14. Βλ. επίσης Ενότητα 1.5.

1.4 Διάρθρωση της παραγωγής

Η αδύναμη παραγωγική διάρθρωση της οικονομίας, που αναφέρθηκε παραπάνω, γίνεται επίσης εμφανής όταν εξετάζεται η συμβολή των κλάδων παραγωγής στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία της οικονομίας (βλ. Διάγραμμα 1.12). Η οικονομική δραστηριότητα βασίζεται πρωτίστως στον ευρύτερο κλάδο του εμπορίου, μεταφορών, καταλυμάτων και εστίασης, είτε πρόκειται για αρνητική συμβολή, όπως συνέβη κατά τη διάρκεια της πανδημικής κρίσης, είτε για θετική μετά την επανεκκίνηση της οικονομίας. Η φθίνουσα πορεία της συμβολής του κλάδου στην προστιθέμενη αξία οδηγεί σε χαρακτηριστική μείωση και την τελευταία. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο κλάδος με τη δεύτερη σημαντικότερη συμβολή στις δύο αυτές περιόδους είναι ο κλάδος του πολιτισμού, ενώ η βιομηχανία πλην των κατασκευών δεν επηρεάστηκε με τον ίδιο τρόπο από την πανδημική κρίση, αφού η συμβολή της ήταν θετική. Αντιθέτως, στη συνέχεια η συμβολή της ήταν φθίνουσα, για να καταλήξει αρνητική στα δύο πιο πρόσφατα υπό εξέταση τρίμηνα. Τέλος, ο κλάδος των κατασκευών ενίσχυσε την παρουσία του στην παραγωγή προστιθέμενης αξίας το 2022, κυρίως λόγω της αύξησης των επενδύσεων στις κατασκευές (βλ. Διάγραμμα 1.8), αν και η συμβολή του ήταν μικρή.

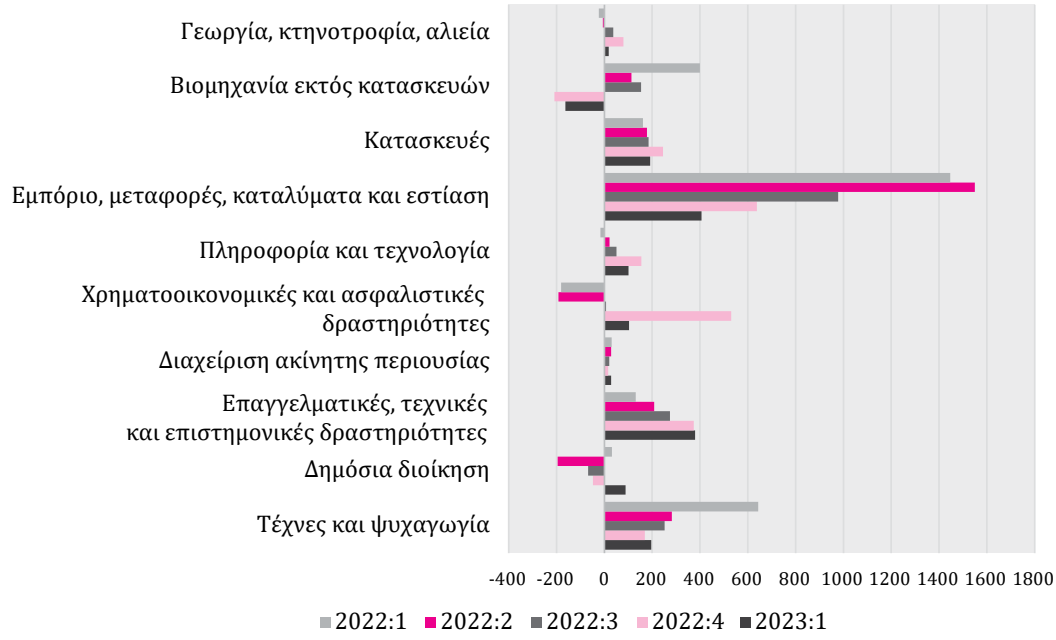
Διάγραμμα 1.12: Ρυθμός μεταβολής (%) της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας και συμβολή σε αυτήν επιλεγμένων κλάδων οικονομικής δραστηριότητας (2019:1-2023:1, σταθερές τιμές 2015)

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 26.06.23)

Σημείωση: Εποχικά και ημερολογιακά προσαρμοσμένα στοιχεία.

Διάγραμμα 1.13: Ετήσια μεταβολή προστιθέμενης αξίας ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας σε εκατ. ευρώ (2022:1-2023:1, σταθερές τιμές 2015)

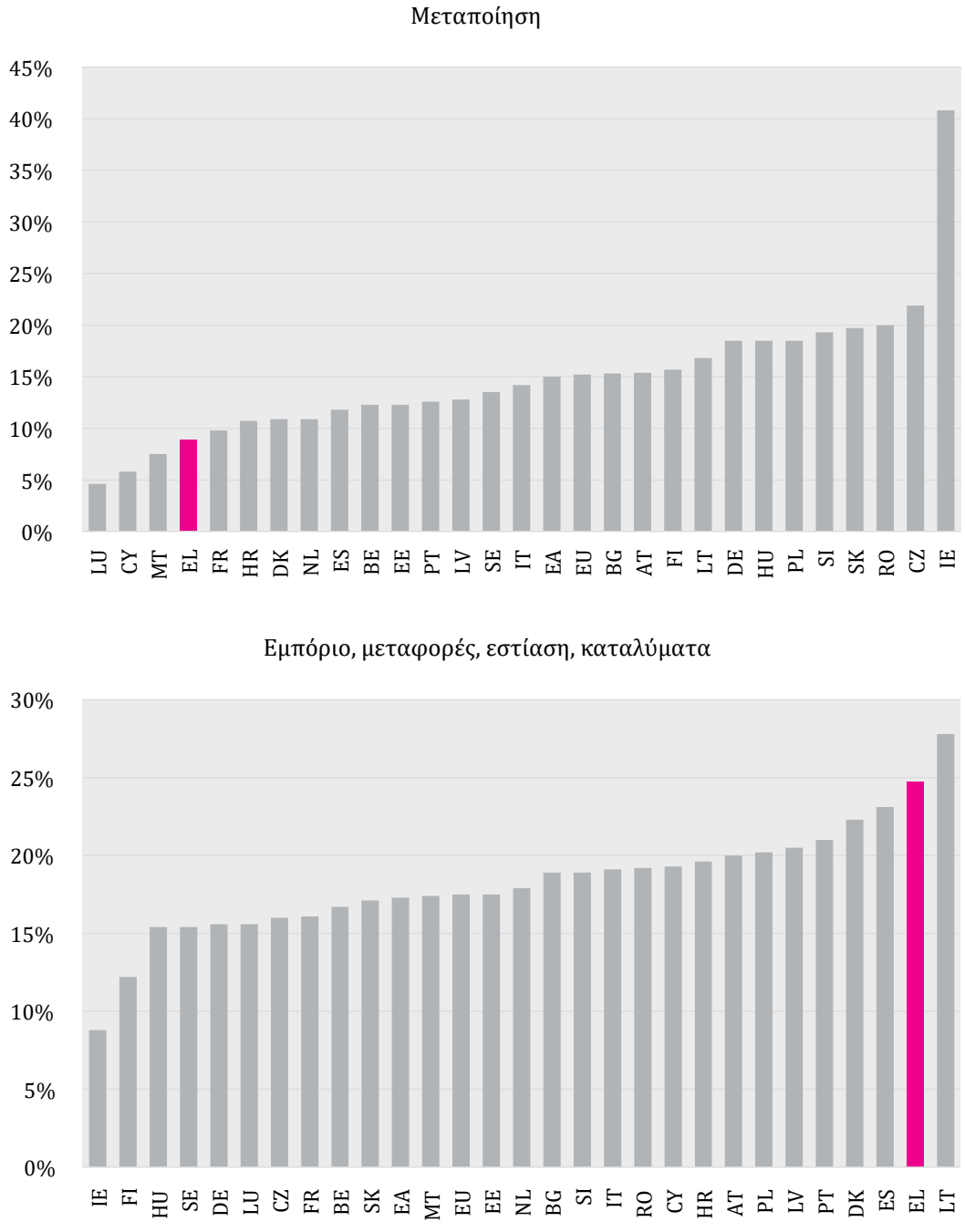
***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 26.06.23)

Σημείωση: Εποχικά και ημερολογιακά προσαρμοσμένα στοιχεία.

Όμοια είναι η εικόνα όσον αφορά τις μεταβολές της προστιθέμενης αξίας του κάθε κλάδου σε σταθερές τιμές (βλ. Διάγραμμα 1.13). Οι υψηλότερες μεταβολές εντοπίζονται στον ευρύτερο κλάδο του εμπορίου, μεταφορών, καταλυμάτων και εστίασης, αν και με φθίνουσα τάση. Σημαντική ήταν η μεταβολή στον κλάδο του πολιτισμού, ενώ στη βιομηχανία πλην κατασκευών παρατηρείται ύφεση το δ΄ τρίμηνο του 2022 και το α΄ τρίμηνο του 2023. Θετική είναι η εξέλιξη του κλάδου των επαγγελματικών, τεχνικών και επιστημονικών δραστηριοτήτων, η οποία συνδέεται σε κάποιον βαθμό με την ενίσχυση των κατασκευών.

Η σύγκριση του μεριδίου προστιθέμενης αξίας του κλάδου της μεταποίησης και του εμπορίου, μεταφορών, καταλυμάτων και εστίασης στο ΑΕΠ σε σύγκριση με τα άλλα κράτη-μέλη της ΕΕ καθιστά φανερή την παραγωγική ανεπάρκεια της ελληνικής οικονομίας. Η μεταποίηση στην Ελλάδα έχει το τέταρτο χαμηλότερο μερίδιο στο ΑΕΠ ανάμεσα στα κράτη-μέλη και με σημαντική διαφορά από τον μέσο όρο της ΕΕ, ενώ ο κλάδος του εμπορίου, μεταφορών, καταλυμάτων και εστίασης τη δεύτερη υψηλότερη θέση και με σημαντική διαφορά από τα άλλα κράτη-μέλη (βλ. Διάγραμμα 1.14).

Διάγραμμα 1.14: Προστιθέμενη αξία στον κλάδο της μεταποίησης και στον κλάδο του εμπορίου, μεταφορών, καταλυμάτων και εστίασης ως ποσοστά (%) του ΑΕΠ στα κράτη-μέλη της ΕΕ (2022:4)

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 27.06.23)

Σημείωση: Εποχικά και ημερολογιακά προσαρμοσμένα στοιχεία.

Ο Πίνακας 1.2 παρουσιάζει δείκτες οικονομικής πολυπλοκότητας όσον αφορά το εμπόριο με άλλες χώρες, το επίπεδο της τεχνολογίας και την έρευνα, σε εξάρτηση με το βάθος του δικτύου παραγωγής της ελληνικής οικονομίας. Σε όρους εμπορίου και τεχνολογίας η ελληνική οικονομία καταγράφει την τελευταία θέση ανάμεσα στα κράτη-μέλη της ΕΕ, πράγμα που σημαίνει ότι η εγχώρια παραγωγή είναι πολύ ρηχή, με αποτέλεσμα η οικονομία να δεσμεύεται μεσοπρόθεσμα σε χαμηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης και σε δυναμική απόκλισης από τον μέσο όρο της ΕΕ. Ειδικότερα, σε επίπεδο τεχνολογίας η θέση της Ελλάδας στην παγκόσμια κατάταξη είναι πολύ χαμηλότερη ακόμα και από πολλές αναπτυσσόμενες οικονομίες. Μόνη θετική εξαίρεση αποτελεί η έρευνα, με την Ελλάδα να διατηρεί τη 13η θέση μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ.

Πίνακας 1.2: Παγκόσμια κατάταξη των κρατών-μελών της ΕΕ με βάση τους δείκτες οικονομικής πολυπλοκότητας (2021)

Εμπόριο		Τεχνολογία		Έρευνα	
Χώρα	**Παγκόσμια κατάταξη**	**Χώρα**	**Παγκόσμια κατάταξη**	**Χώρα**	**Παγκόσμια κατάταξη**
Γερμανία	5	Σουηδία	1	Ολλανδία	5
Τσεχία	7	Γερμανία	2	Σουηδία	7
Σουηδία	8	Αυστρία	3	Γερμανία	8
Αυστρία	9	Φινλανδία	4	Βέλγιο	9
Σλοβενία	12	Ιταλία	5	Ιταλία	11
Φινλανδία	13	Γαλλία	6	Γαλλία	12
Ουγγαρία	14	Ισπανία	9	Ισπανία	13
Γαλλία	15	Βέλγιο	15	Δανία	15
Σλοβακία	16	Ολλανδία	16	Φινλανδία	17
Ιρλανδία	17	Τσεχία	18	Ιρλανδία	18
Βέλγιο	18	Δανία	19	Αυστρία	19
Ιταλία	19	Πολωνία	20	Πορτογαλία	26
Ολλανδία	22	Σλοβενία	27	**Ελλάδα**	**27**
Ρουμανία	26	Πορτογαλία	30	Ουγγαρία	30
Δανία	27	Ουγγαρία	31	Πολωνία	34
Πολωνία	28	Ιρλανδία	36	Τσεχία	38
Λιθουανία	30	Ρουμανία	42	Κροατία	43
Κροατία	34	Σλοβακία	43	Σλοβενία	53
Ισπανία	35	Βουλγαρία	44	Λιθουανία	76
Βουλγαρία	40	Κροατία	46	Ρουμανία	79
Πορτογαλία	43	Λιθουανία	59	Σλοβακία	82
Ελλάδα	**50**	**Ελλάδα**	**88**	Βουλγαρία	85

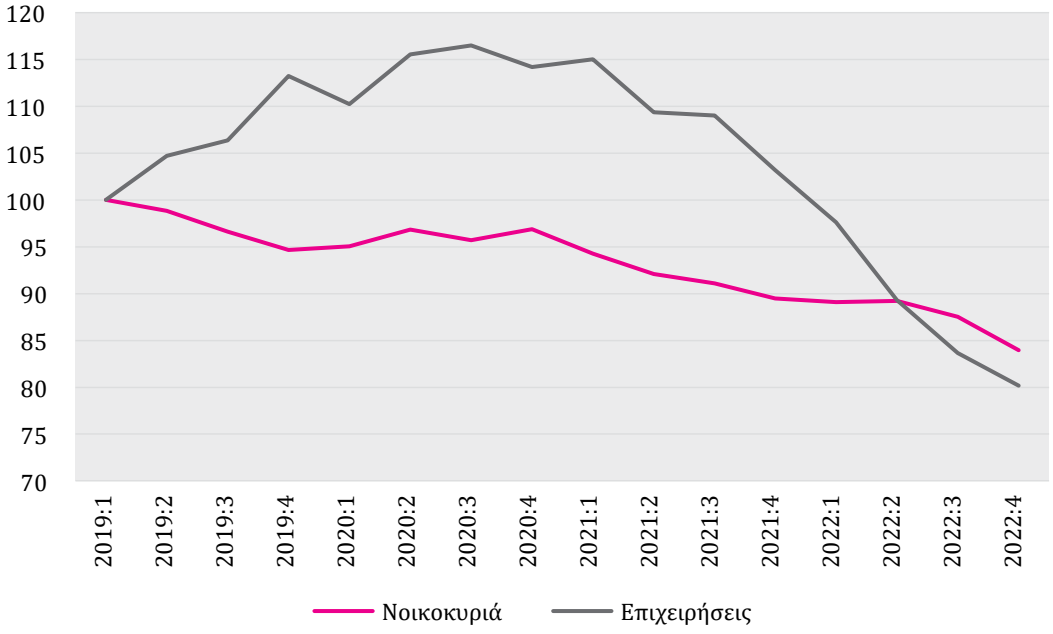
***Πηγή*:** Observatory of economic complexity (πρόσβαση: 26.06.23)

Σημείωση: Οι δείκτες οικονομικής πολυπλοκότητας αντικατοπτρίζουν τις παραγωγικές δυνατότητες της οικονομίας, συσχετίζοντας το επίπεδο τεχνολογίας των κλάδων, τις διασυνδέσεις μεταξύ τους και με τον εξωτερικό τομέα, καθώς και τη γεωγραφική κατανομή τους. Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. Hausmann et al. (2014). Δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία για τη Μάλτα, την Κύπρο, τη Λετονία, την Εσθονία και το Λουξεμβούργο.

1.5 Χρηματοοικονομική ευθραυστότητα

Η εξέλιξη του λόγου ακαθάριστο χρέος προς έσοδα για το σύνολο των νοικοκυριών και το σύνολο των επιχειρήσεων ήταν θετική, αφού στην περίπτωση των νοικοκυριών η ήπια αύξηση του διαθέσιμου εισοδήματος σε συνδυασμό με την πτώση του ακαθάριστου χρέους, κυρίως κατά τη διάρκεια της πανδημικής κρίσης είχαν ως αποτέλεσμα τη σταθερή μείωση του λόγου χρέος προς διαθέσιμο εισόδημα (βλ. Διάγραμμα 1.15). Εκτός από την πορεία του διαθέσιμου εισοδήματος, σημαντικό ρόλο στην πτώση της ζήτησης για στεγαστικά δάνεια, αλλά και στο υψηλότερο ποσοστό απόρριψης αιτήσεων για στεγαστικά δάνεια είχε και η ενεργειακή κρίση. Παράλληλα, ενισχύθηκαν τα καταναλωτικά δάνεια.[15] Όσον αφορά τις επιχειρήσεις, η κερδοφορία τους αυξήθηκε με υψηλότερο ρυθμό σε σχέση με το χρέος τους, με αποτέλεσμα τη θεαματική πτώση του δείκτη χρέος προς κέρδη από το β΄ τρίμηνο του 2021 κι έπειτα. Σημαντική συμβολή σε αυτό είχε η αναδιανομή εισοδήματος προς όφελος των κερδών, την οποία αναλύουμε στο Πλαίσιο Ι.

Διάγραμμα 1.15: Δείκτης εξέλιξης του ακαθάριστου χρέους προς διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών και του ακαθάριστου χρέους προς κέρδη των μη χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων (2019:1-2022:4, 2019:1=100)

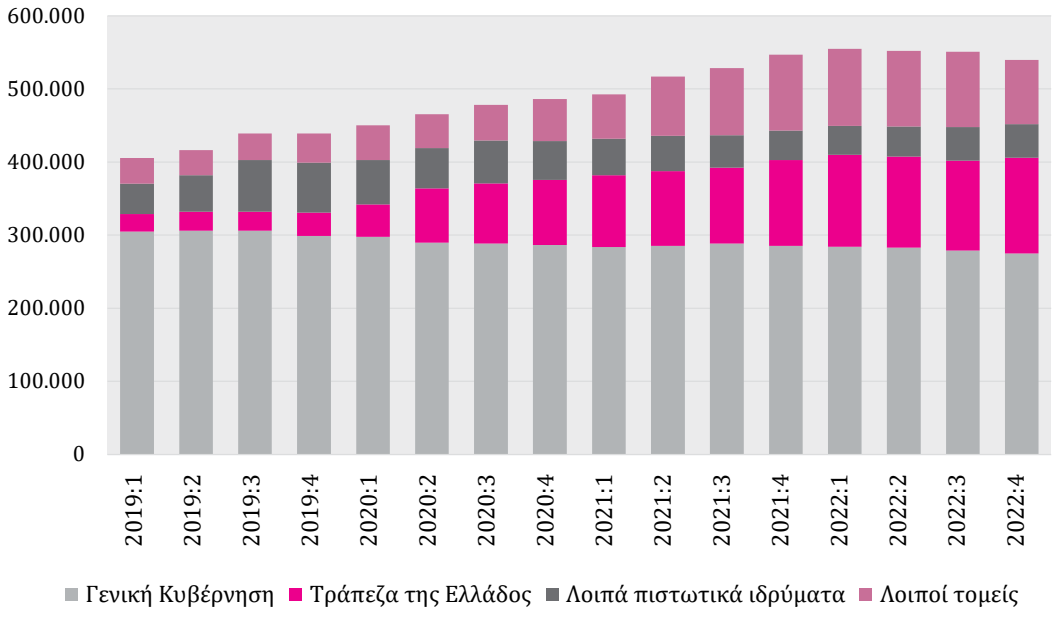
***Πηγή*:** Τράπεζα της Ελλάδος και ΕΛΣΤΑΤ (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση: 27.06.23)

Σημείωση: Κυλιόμενοι μέσοι όροι τεσσάρων περιόδων.

15. *Βλ. ΤτΕ (2023β).*

Η μείωση του λόγου χρέος προς έσοδα των επιχειρήσεων και των νοικοκυριών συνεπάγεται τη μείωση της χρηματοοικονομικής ευθραυστότητας του ιδιωτικού τομέα. Σε μακροοικονομικό επίπεδο η εξέλιξη αυτή είναι θετική, καθώς ενισχύει τη φερεγγυότητα των δύο τομέων και της οικονομίας στο σύνολό της, ειδικά σε μια περίοδο σύσφιξης της νομισματικής πολιτικής και αύξησης των επιτοκίων δανεισμού. Ωστόσο, η διατήρηση των επιτοκίων σε υψηλό επίπεδο για μακρά χρονική περίοδο ενδέχεται να δημιουργήσει περιορισμούς ρευστότητας και φερεγγυότητας των επιχειρήσεων και των νοικοκυριών, αυξάνοντας, υπό συγκεκριμένες συνθήκες, το ποσοστό των Μη Εξυπηρετούμενων Δανείων (ΜΕΔ).

Διάγραμμα 1.16: Εξωτερικό χρέος της οικονομίας ανά θεσμικό τομέα σε εκατ. ευρώ (2019:1-2022:4)

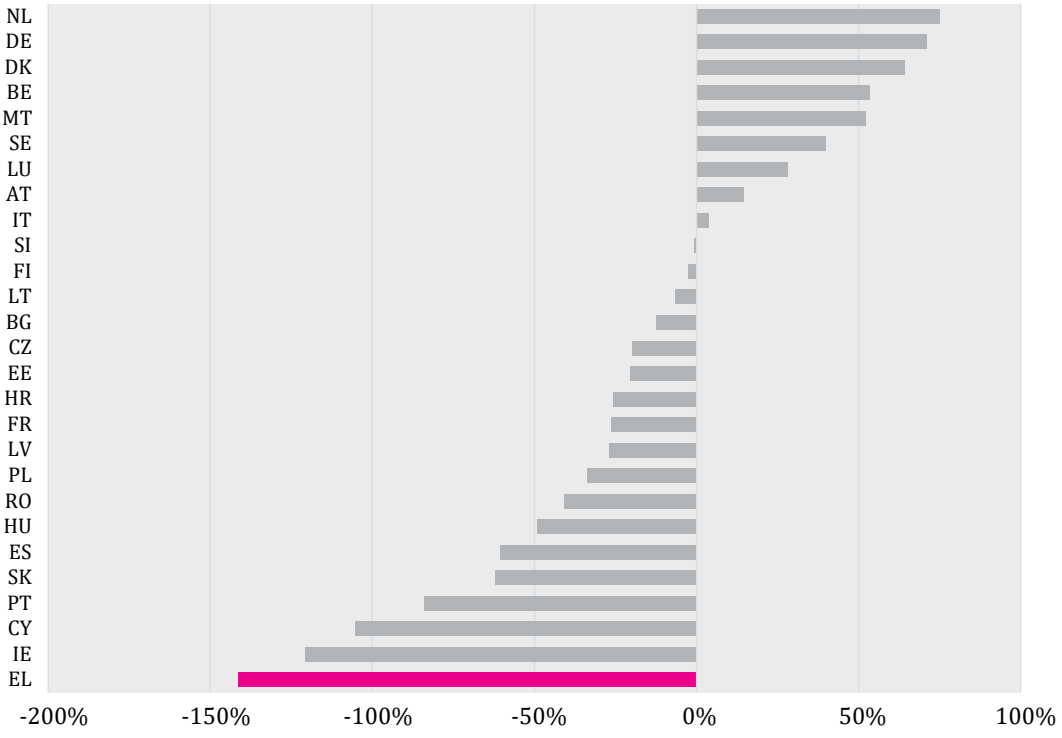
***Πηγή*:** Τράπεζα της Ελλάδος (πρόσβαση: 27.06.23)

Το Διάγραμμα 1.16 αποτυπώνει την εξέλιξη του εξωτερικού χρέους ανά θεσμικό τομέα. Μεταξύ του α΄ τριμήνου του 2019 και του δ΄ τριμήνου του 2022, στο σύνολό του το εξωτερικό χρέος αυξήθηκε 132 δισ. ευρώ. Το μεγαλύτερο μέρος του είναι χρέος της Γενικής Κυβέρνησης και η αποπληρωμή του είναι έως έναν βαθμό ρυθμισμένη, και γι' αυτόν τον λόγο δεν σηματοδοτεί υψηλό ρίσκο φερεγγυότητας για την οικονομία.[16] Σημαντική, όμως, είναι η αύξηση του χρέους του

16. *EC (2023b).*

ιδιωτικού τομέα πλην των τραπεζών, η οποία σε μεγάλο βαθμό οφείλεται στα ΜΕΔ που κρατούν φορείς του εξωτερικού. Εξίσου σημαντικό είναι και το χρέος που δημιουργείται μέσα από το σύστημα Target2 και απεικονίζεται ως χρέος της Τράπεζας της Ελλάδος. Η αυξανόμενη δυναμική του προκύπτει από τη λειτουργία του Pandemic Emergency Purchase Programme (PEPP) και του Transmission Protection Instrument (TPI), που εξασφαλίζουν την αναγκαία ρευστότητα για το τραπεζικό σύστημα.

Διάγραμμα 1.17: Διεθνής επενδυτική θέση των κρατών-μελών της ΕΕ ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ (2022:4)

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 27.06.23)

Η διεθνής επενδυτική θέση της ελληνικής οικονομίας ήταν η χειρότερη ανάμεσα στα κράτη-μέλη της ΕΕ και αντιστοιχούσε το δ΄ τρίμηνο του 2022 στο -141% του ΑΕΠ (Διάγραμμα 1.17).[17] Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εκτιμά ότι, παρά την εξασφαλισμένη αποπληρωμή μέρους του δημόσιου εξωτερικού χρέους, το ύψος των

17. Η εικόνα ήταν πανομοιότυπη και στα υπόλοιπα τρίμηνα του 2022.

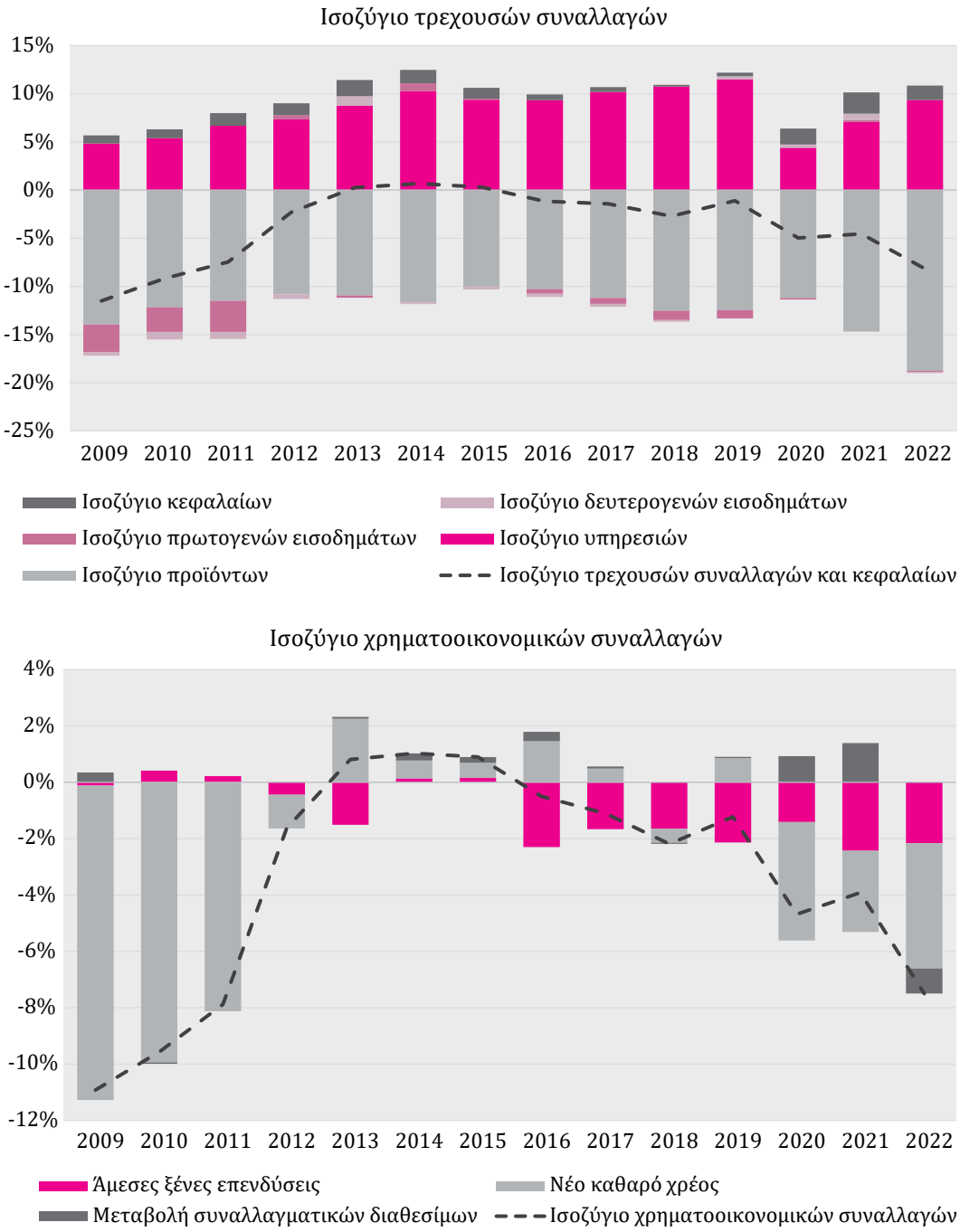
συσσωρευμένων υποχρεώσεων δεν είναι βιώσιμο και θα πρέπει να περιοριστεί στο -47% του ΑΕΠ, ώστε να εξασφαλιστεί η χρηματοοικονομική σταθερότητα της οικονομίας ως προς τον εξωτερικό τομέα.[18] Επιπλέον, εκτιμά ότι το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών θα παραμείνει ελλειμματικό επιδεινώνοντας περαιτέρω τη διεθνή επενδυτική θέση της Ελλάδας. Ίδια ανησυχία εκφράζεται και από την πλευρά της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, με το επιθυμητό όριο της επενδυτικής θέσης να τίθεται στο -35% του ΑΕΠ.[19]

Το Διάγραμμα 1.18 παρουσιάζει τις βασικές συνιστώσες του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών ως ποσοστών του ΑΕΠ, σε συνδυασμό με το ισοζύγιο χρηματοοικονομικών συναλλαγών, το οποίο αναδεικνύει με ποιον τρόπο χρηματοδοτείται το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Ανεξάρτητα από τα κριτήρια που αξιοποιεί η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναφορικά με τη βιωσιμότητα του εξωτερικού χρέους, η εκτίμησή της ότι το εξωτερικό χρέος θα αυξηθεί περαιτέρω φαίνεται να επιβεβαιώνεται από τα στοιχεία του διαγράμματος. Αφενός, το έλλειμμα στο ισοζύγιο προϊόντων υπερκαλύπτει το πλεόνασμα των υπηρεσιών και των εισερχόμενων κεφαλαίων, με αποτέλεσμα το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών να κινείται σταδιακά σε επίπεδα αντίστοιχα του 2009. Αφετέρου, μόνο ένα μικρό μέρος του χρηματοδοτείται από Άμεσες Ξένες Επενδύσεις (ΑΞΕ). Το υπόλοιπο μέρος του ελλείμματος χρηματοδοτείται από νέο χρέος. Συνεπώς, οι δομικές αδυναμίες του αναπτυξιακού υποδείγματος της Ελλάδας, και ειδικότερα η αδύναμη παραγωγική της διάρθρωση, δεν περιορίζουν μόνο τις προοπτικές μεγέθυνσης της οικονομίας, αλλά, επιπλέον, επιδεινώνουν τη χρηματοοικονομική ευθραυστότητα και τη διεθνή φερεγγυότητά της.

Ειδικότερα για τις ΑΞΕ, αναμφίβολα αποτελεί θετικό γεγονός ότι συνέχισαν να αυξάνονται με βάση την ανοδική τάση που υπάρχει από το 2015 έως σήμερα, εξαιρώντας φυσικά το 2020 (Διάγραμμα 1.19). Εξ αυτών, το 2022 μόλις το 0,5% του ΑΕΠ κατευθύνθηκε στη μεταποίηση, το 1,2% αφορούσε τις χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες, ενώ το 0,9% του ΑΕΠ κατευθύνθηκε προς τη διαχείριση ακίνητης περιουσίας και την ιδιωτική αγοραπωλησία ακινήτων. Σε διεθνές επίπεδο, οι ΑΞΕ σε παραγωγικούς κλάδους, και ειδικά οι «πράσινες» ΑΞΕ, μειώθηκαν σημαντικά το 2022,[20] οπότε οι επιδόσεις της μεταποίησης δεν αποτελούν αποκλειστικά ελληνικό φαινόμενο. Αντιθέτως, οι ΑΞΕ στην αγορά ακινήτων αποτυπώνουν με εύγλωττο τρόπο το πώς αντιλαμβάνονται οι ξένοι επενδυτές το περιεχόμενο της ελληνικής οικονομίας.

18. *EC (2023b).*
19. *Βλ. Filip et al. (2023).*
20. *Βλ. UNCTAD (2022b).*

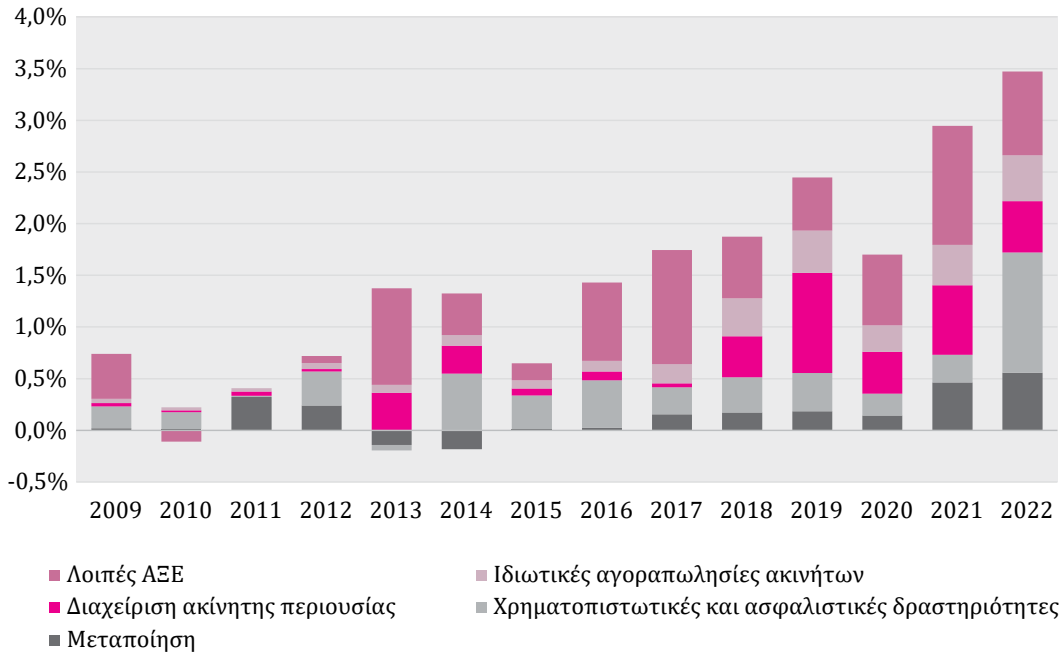
Διάγραμμα 1.18: Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών και κεφαλαίων και ισοζύγιο χρηματοοικονομικών συναλλαγών ως ποσοστά (%) του ΑΕΠ (2009-2022)

***Πηγή*:** Τράπεζα της Ελλάδος και ΕΛΣΤΑΤ (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση: 27.06.23)

Σημείωση: Στο ισοζύγιο χρηματοοικονομικών συναλλαγών θετικές τιμές σημαίνουν ότι η ελληνική οικονομία δανείζει και ότι οι εξερχόμενες ΑΞΕ είναι υψηλότερες από τις εισερχόμενες, ενώ για τις αρνητικές τιμές ισχύουν τα αντίθετα.

Διάγραμμα 1.19: Εισερχόμενες ΑΞΕ ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας ως ποσοστά (%) του ΑΕΠ (2009-2022)

***Πηγή*:** Τράπεζα της Ελλάδος και Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση: 27.06.23)

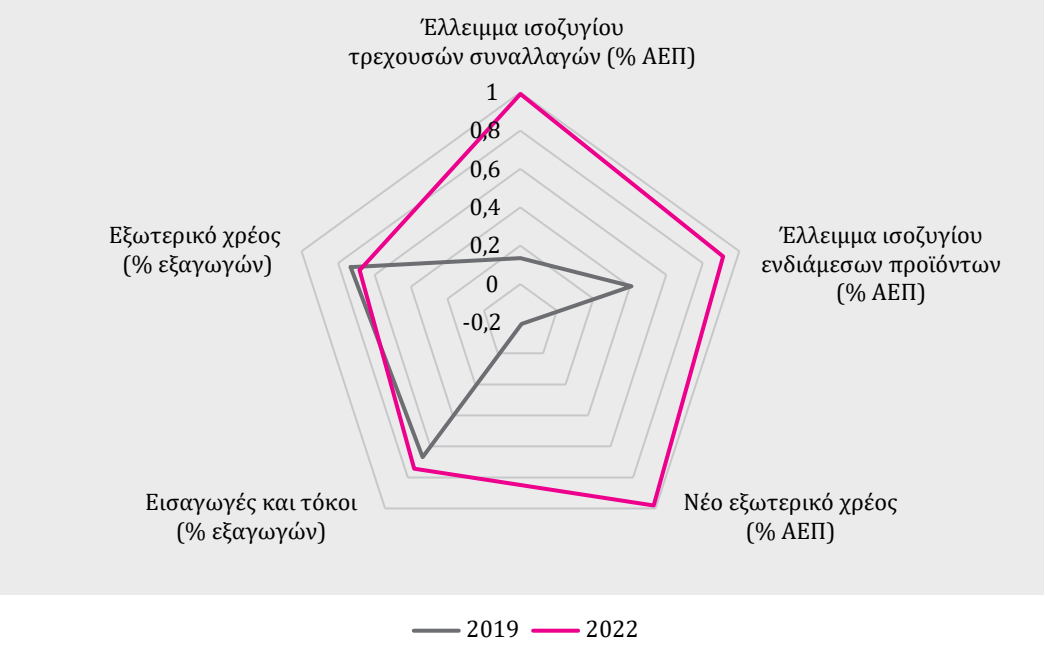
Συνοπτικά, με δεδομένη την απουσία ισχυρής οριζόντιας και κάθετης ολοκλήρωσης της παραγωγικής διάρθρωσης της οικονομίας, η ενίσχυση της οικονομικής δραστηριότητας συνεπάγεται αυξημένες ανάγκες για εισαγωγές, γεγονός που οδηγεί αναπόφευκτα σε εμπορικό έλλειμμα και σε υψηλότερο εξωτερικό χρέος. Το Διάγραμμα 1.20 συνοψίζει τα παραπάνω ευρήματα παρουσιάζοντας την εξέλιξη επιλεγμένων δεικτών εξωτερικής ευθραυστότητας της οικονομίας για τα έτη 2019 και 2022.

Από τους πέντε επιλεγμένους δείκτες, μόνο ο ένας παρουσιάζει οριακή βελτίωση. Συγκεκριμένα, ο δείκτης εξωτερικό χρέος προς εξαγωγές, που προσμετρά τη δυνατότητα της οικονομίας να εξυπηρετεί το εξωτερικό χρέος της μέσω των εξαγωγικών επιδόσεών της,[21] μειώθηκε οριακά λόγω της αποπληρωμής μέρους του εξωτερικού δημόσιου χρέους. Οι υπόλοιποι δείκτες παρουσιάζουν μικρή έως πολύ μεγάλη επιδείνωση της εξωτερικής ευθραυστότητας της οικονομίας. Ο λόγος εισα-

21. *Η ικανότητα αυτή συνεπάγεται ότι δεν υπάρχει ανάγκη για επιπλέον εκροή χρήματος από άλλες πηγές για την αποπληρωμή τοκοχρεολυσίων.*

γωγές και τόκοι πληρωτέοι στο εξωτερικό προς εξαγωγές,[22] επιδεινώθηκε λόγω της αύξησης των εισαγωγών. Η ίδια αιτία βρίσκεται πίσω και από την εκτίναξη του ελλείμματος στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, εκφρασμένο ως προς το ΑΕΠ, καθώς και του ελλείμματος στο ισοζύγιο ενδιάμεσων προϊόντων, που αποτελεί έναν δείκτη διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας της οικονομίας. Τέλος, η χρηματοδότηση του ελλείμματος στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών πραγματοποιήθηκε κυρίως μέσω νέου εξωτερικού χρέους, με αποτέλεσμα να επιδεινωθεί σημαντικά και αυτός ο δείκτης. Σε αυτό το πλαίσιο, η διατηρησιμότητα της οικονομικής μεγέθυνσης της ελληνικής οικονομίας δεν είναι δεδομένη, αφού εξαρτάται από την εξωτερική χρηματοδότησή της, γεγονός που την καθιστά περισσότερο ευάλωτη σε εξωτερικές διαταραχές και περιορίζει τις προοπτικές της, ειδικά σε ένα περιβάλλον υψηλών επιτοκίων και αβεβαιότητας.

Διάγραμμα 1.20: Δείκτης εξωτερικής ευθραυστότητας της οικονομίας (2019 και 2022)

***Πηγή*:** ΕΛΣΤΑΤ, Τράπεζα της Ελλάδος και Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση: 27.06.23)

Σημείωση: Υψηλότερες τιμές δείχνουν και υψηλότερο βαθμό ευθραυστότητας. Οι μεταβλητές έχουν κανονικοποιηθεί σε διάστημα -1 έως 1.

22. *Η λογική είναι παρόμοια με του πρώτου δείκτη. Σε αυτή την περίπτωση προσμετράται η δυνατότητα της οικονομίας να αποπληρώνει τόκους που οφείλει σε ξένους πιστωτές και να εισαγάγει τα προϊόντα και τις υπηρεσίες που χρειάζεται μέσω των εξαγωγών.*

Πλαίσιο Ι

Οι διανεμητικές συνέπειες του πληθωρισμού

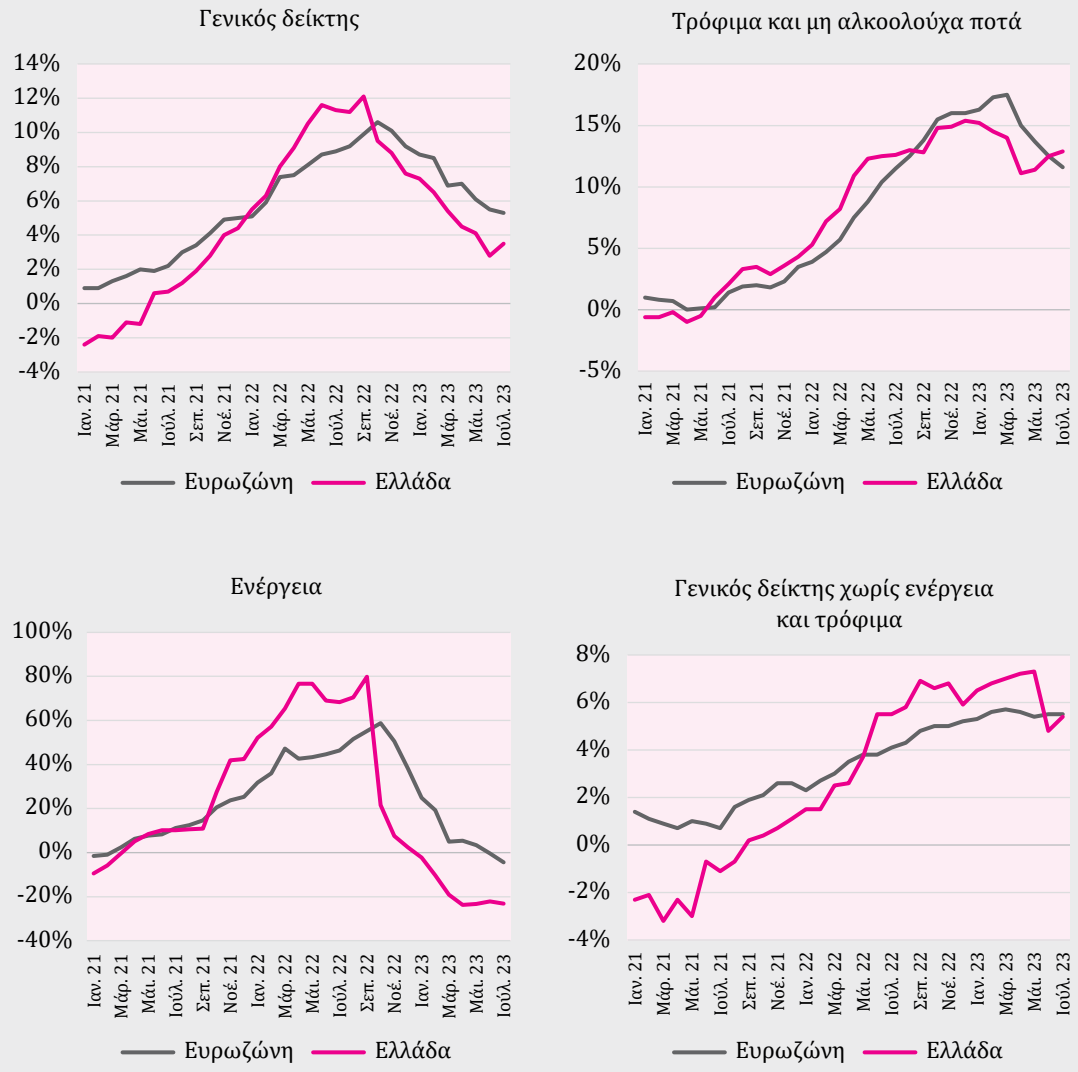
Μετά την υποχώρηση των τιμών ενέργειας σε παγκόσμιο επίπεδο, η άνοδος του γενικού Δείκτη Τιμών Καταναλωτή στην Ελλάδα και στον μέσο όρο της Ευρωζώνης συνεχίζεται με φθίνοντα ρυθμό. Ειδικότερα, μέχρι τον Σεπτέμβριο του 2022 η υπέρμετρη αύξηση του πληθωρισμού σε ηλεκτρικό ρεύμα και φυσικό αέριο οδήγησε σε άνοδο του γενικού δείκτη στην Ελλάδα με ρυθμό μεγαλύτερο του αντίστοιχου στον μέσο όρο της Ευρωζώνης (βλ. Διάγραμμα Ι.1). Στη συνέχεια η τάση αυτή αντιστράφηκε πλήρως, με τις τιμές της ενέργειας στην Ελλάδα να μειώνονται τους πρώτους μήνες του 2023. Ωστόσο, η αποκλιμάκωση του πληθωρισμού στην ενέργεια δεν έχει οδηγήσει σε αντίστοιχη μείωση του γενικού δείκτη, αλλά σε περιορισμό της αύξησής του. Το αποτέλεσμα αυτό προκύπτει από τον δομικό πληθωρισμό, δηλαδή από τη μεταβολή του γενικού δείκτη, χωρίς να συνυπολογίζονται η ενέργεια και τα τρόφιμα και μη αλκοολούχα ποτά, ο οποίος συνεχίζει να αυξάνεται το πρώτο πεντάμηνο του 2023 με υψηλότερο ρυθμό από ό,τι στην Ευρωζώνη. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι, παρά την απότομη πτώση του δομικού πληθωρισμού σε επίπεδο χαμηλότερο του μέσου όρου της Ευρωζώνης τον Ιούνιο, ο πληθωρισμός αυξήθηκε εκ νέου τον Ιούλιο. Παρόμοια συμπεριφορά παρουσίασε και ο πληθωρισμός στα τρόφιμα και μη αλκοολούχα ποτά. Η εξέλιξη αυτή ίσως σχετίζεται με τις αυξημένες τουριστικές ροές.

Πέρα από την επίδραση του τουρισμού, έχουν αναπτυχθεί διάφορες ερμηνείες σχετικά με τον λόγο για τον οποίο η αποκλιμάκωση του πληθωρισμού στην ενέργεια δεν έχει οδηγήσει σε αντίστοιχη μείωση του γενικού δείκτη τιμών. Ορισμένοι ερευνητές αποδίδουν το φαινόμενο στα δημοσιονομικά μέτρα ενίσχυσης των εισοδημάτων κατά τη διάρκεια της πανδημίας, τα οποία ενίσχυσαν τη ζήτηση αλλά όχι την παραγωγή (de Soyres et al., 2022), στο υψηλότερο εισαγόμενο ενεργειακό κόστος και στην αφορμή που βρίσκουν οι επιχειρήσεις ώστε να αυξήσουν την προσαύξηση και τα περιθώρια κέρδους (Weber and Wasner, 2023).

Στην περίπτωση της Ελλάδας η ανάλυση των εμπειρικών δεδομένων οδηγεί στα ακόλουθα συμπεράσματα: Οι υψηλότερες τιμές δεν συνοδεύονται από ισόποση αύξηση των ονομαστικών μισθών. Αυτό έχει ως συνέπεια τη μείωση του πραγματικού μισθού και την αναδιανομή του εισοδήματος υπέρ των κερδών, η οποία εντείνεται αν λάβουμε υπόψη και την αύξηση της παραγωγικότητας. Το Διάγραμμα Ι.2 αποτυπώνει την εξέλιξη του μεριδίου των κερδών και του μεριδίου των μισθών. Εκτός από κάποιες μικρές διακυμάνσεις, το μερίδιο των κερδών αυξάνεται σταθερά, ειδικά την περίοδο της πληθωριστικής έξαρσης, ενώ το μερίδιο των

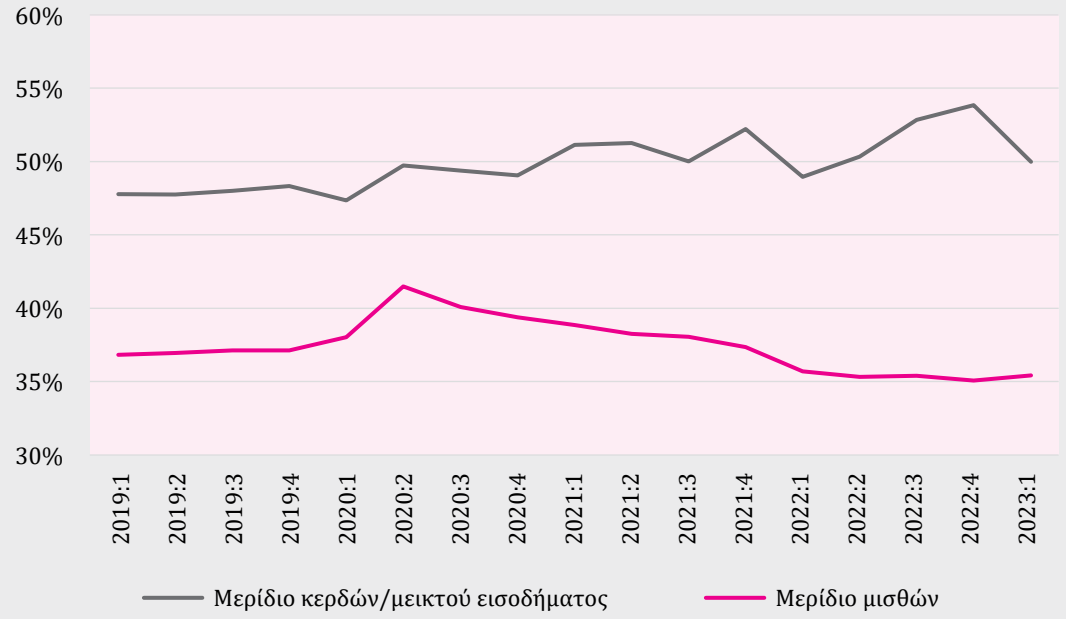
μισθών συρρικνώνεται από τις αρχές του 2020 και πλέον φαίνεται να έχει σταθεροποιηθεί κοντά στο 35% του ΑΕΠ.

Διάγραμμα Ι.1: Ετήσιες μεταβολές (%) του Εναρμονισμένου Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΕνΔΤΚ) σε Ελλάδα και μέσο όρο Ευρωζώνης (Ιανουάριος 2021-Ιούλιος 2023)

***Πηγή*:** ΕΛΣΤΑΤ και Eurostat (πρόσβαση: 23.08.23)

Διάγραμμα Ι.2: Ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα/μεικτό εισόδημα και μισθοί ως ποσοστά (%) του ΑΕΠ (2019:1-2023:1)

***Πηγή*:** ΕΛΣΤΑΤ (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση: 23.06.23)

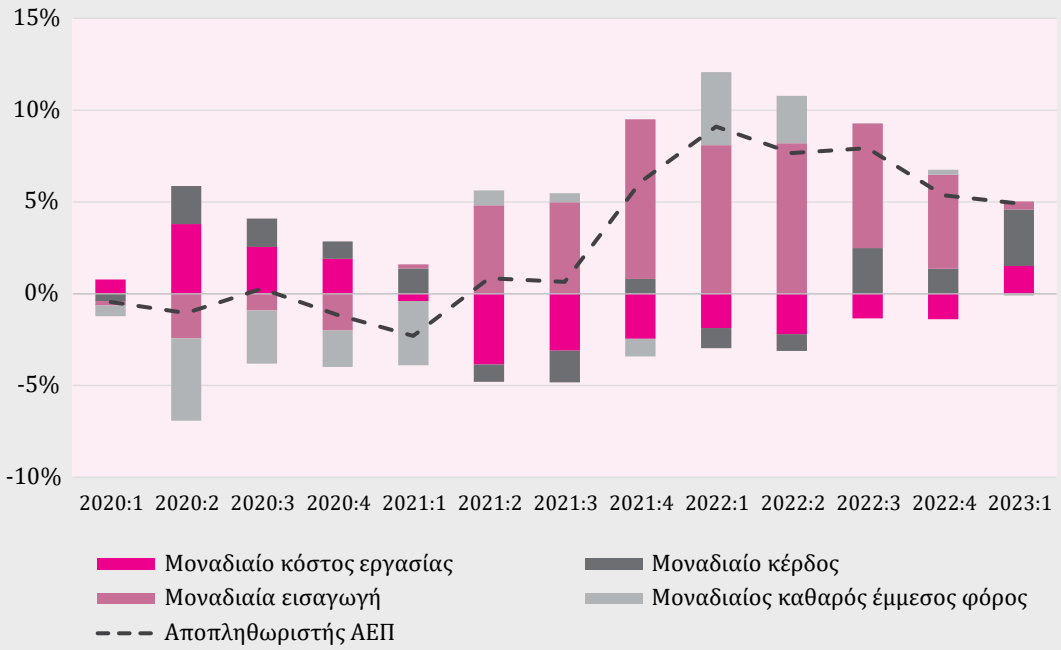
Σημείωση: Εποχικά προσαρμοσμένα στοιχεία.

Σε ανάλογα συμπεράσματα καταλήγει και έρευνα της ΕΚΤ (Filip et al., 2023), βάσει της οποίας η αύξηση του μοναδιαίου κόστους εργασίας μεταξύ 2019 και 2022 στην Ελλάδα ήταν η μικρότερη ανάμεσα στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης, ενώ η αντίστοιχη αύξηση των κερδών ήταν πολύ μεγαλύτερη και υψηλότερη του μέσου όρου της Ευρωζώνης. Αξίζει να σημειωθεί ότι στην ανάλυση του παρόντος πλαισίου το μερίδιο κέρδους εμπεριέχει και το εισόδημα των αυτοαπασχολούμενων. Ακόμα κι αν εξαιρεθεί το εισόδημα αυτό, η αύξηση των κερδών εξακολουθεί να είναι μεγάλη.

Η συμβολή των κερδών στη μεταβολή των εγχώριων τιμών αποτυπώνεται στο Διάγραμμα Ι.3, το οποίο εξετάζει τη συμβολή των συνιστωσών κόστους στον αποπληθωριστή του ΑΕΠ. Από το β΄ τρίμηνο του 2021 έως και το δ΄ τρίμηνο του 2022 τη μεγαλύτερη συμβολή στην άνοδο των εγχώριων τιμών έχει η μοναδιαία εισαγωγή. Όμως, το β΄ εξάμηνο του 2022 και ειδικότερα το α΄ τρίμηνο του 2023 σημαντική είναι η συμβολή του μοναδιαίου κέρδους. Φαίνεται, λοιπόν, ότι στην περίπτωση της Ελλάδας ισχύουν οι δύο υποθέσεις που υποστηρίζονται στη σχετική βιβλιογραφία, ότι δηλαδή ο πληθωρισμός ενεργοποιήθηκε αρχικά από τις υψηλότερες τιμές των εισαγωγών και επιμένει λόγω της αύξησης των περιθωρίων

κέρδους των επιχειρήσεων. Αντιθέτως, οι μισθοί έχουν αρνητική συμβολή σε όλη την περίοδο υψηλού πληθωρισμού, ενώ το α΄ τρίμηνο του 2023 συνεισφέρουν για πρώτη φορά θετικά από το 2021 κι ύστερα, αλλά σε ποσοστό πολύ χαμηλότερο του αντίστοιχου των κερδών και οριακά χαμηλότερο του στόχου που θέτει η ΕΚΤ.

Διάγραμμα Ι.3: Ποσοστιαία (%) συμβολή στην εξέλιξη του αποπληθωριστή ΑΕΠ ανά συνιστώσα κόστους (2020:1-2023:1)

***Πηγή*:** ΕΛΣΤΑΤ (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση: 23.06.23)

Σημείωση: Εποχικά προσαρμοσμένα στοιχεία. Ο τρόπος υπολογισμού βασίζεται στο Taylor and Barbosa-Filho (2021).

Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγει και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (EC, 2023b), η οποία εκτιμά τη συμβολή των συνιστωσών κόστους στον Δείκτη Τιμών Καταναλωτή και στον αποπληθωριστή των επενδύσεων μέσα από διακλαδικές σχέσεις (πίνακες εισροών-εκροών). Ενώ ο αποπληθωριστής επενδύσεων αυξάνεται αποκλειστικά λόγω του υψηλότερου κόστους των εισαγωγών, ο Δείκτης Τιμών Καταναλωτή επηρεάζεται τόσο από τις εισαγωγές όσο και από τα υψηλότερα κέρδη. Προκύπτει, λοιπόν, ότι ο πληθωρισμός στην Ελλάδα ήταν ως έναν βαθμό εισαγόμενος, συνεχίζει να είναι κερδοσκοπικός πληθωρισμός κερδών και έχει επιφέρει σημαντική αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος του κόσμου της εργασίας.

Κεφάλαιο 2
Δημοσιονομικές εξελίξεις

Δημοσιονομικές εξελίξεις

2.1 Εισαγωγή

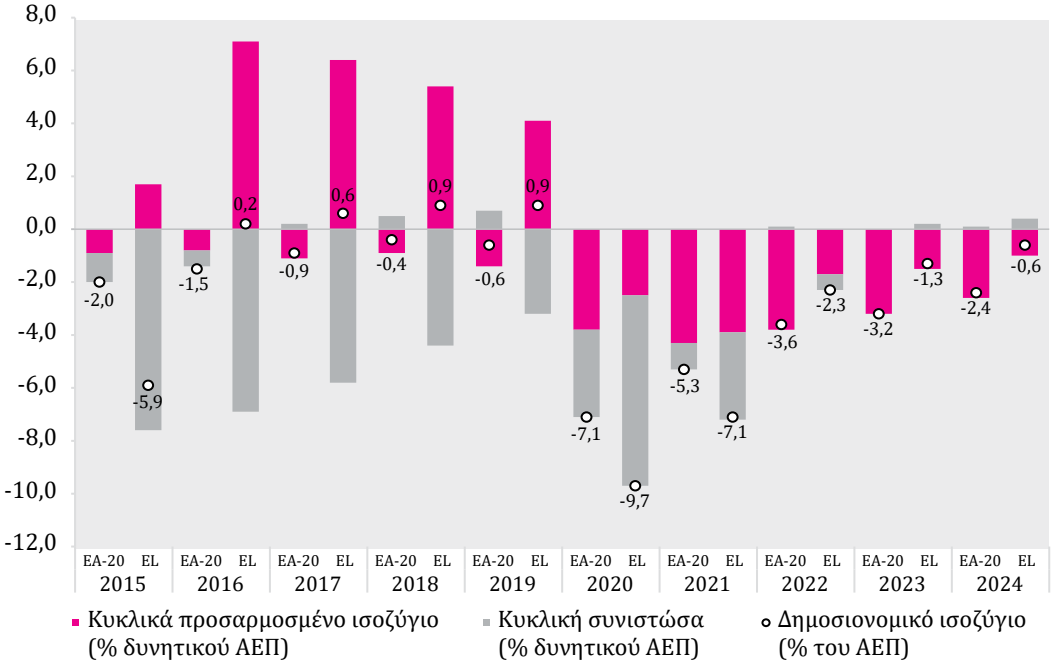
Το δημοσιονομικό σύστημα της χώρας εισήλθε το 2022 σε πορεία εξισορρόπησης μετά τον σοβαρό εκτροχιασμό βασικών μεγεθών του τη διετία 2020-2021, τον οποίο προκάλεσαν η πανδημική και η ενεργειακή κρίση. Η επαναφορά της οικονομίας σε καθεστώς πρωτογενών πλεονασμάτων σε συνδυασμό με τη μείωση του ποσοστού του δημόσιου χρέους στο ΑΕΠ και την προοπτική αναβάθμισης των ελληνικών ομολόγων στην επενδυτική βαθμίδα δημιουργούν θετικές προσδοκίες για τη δημοσιονομική προοπτική της οικονομίας μεσοπρόθεσμα. Η ρευστότητα, όμως, που επικρατεί στο διεθνές νομισματικό, οικονομικό και γεωπολιτικό περιβάλλον της χώρας, σε συνδυασμό με τα εγγενή διαρθρωτικά προβλήματα του παραγωγικού της συστήματος, εξακολουθούν να αποτελούν εστίες αβεβαιότητας σχετικά με τις προοπτικές διατηρήσιμης δημοσιονομικής προσαρμογής και αναβάθμισης της χρηματοπιστωτικής αξιοπιστίας του δημόσιου τομέα.

Οι δημοσιονομικές προκλήσεις που έχει να αντιμετωπίσει η χώρα μας το προσεχές διάστημα παραμένουν μεγάλες, αφενός εξαιτίας του δημοσιονομικού κόστους που αναμένεται να έχει ο αναγκαίος οικο-τεχνολογικός μετασχηματισμός της οικονομίας, καθώς και η σύγκλισή της με τους στόχους για τη βιώσιμη ανάπτυξη του ΟΗΕ, και αφετέρου από τους κινδύνους που εγκυμονούν οι νέες γεωοικονομικές ισορροπίες που διαμορφώνονται, και ειδικά η στροφή πολλών εθνικών οικονομιών προς την επιλογή της ενίσχυσης της στρατηγικής τους αυτονομίας. Παρά τις προοπτικές που δημιουργεί η ενεργοποίηση του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας για τον βιώσιμο μετασχηματισμό της ελληνικής οικονομίας, οι νέοι περιορισμοί που πιθανόν θα επιβάλλει η υπό διαμόρφωση δημοσιονομική αρχιτεκτονική της ΕΕ και η ασκούμενη νομισματική πολιτική στην Ευρωζώνη αναμένεται να καταστήσουν πιο σύνθετο τον σταθεροποιητικό και αναπτυξιακό προσανατολισμό της δημοσιονομικής πολιτικής.

2.2 Οι δημοσιονομικές εξελίξεις και προοπτικές

Μετά τη σοβαρή δημοσιονομική εκτροπή της περιόδου 2020-2021, το 2022 αποτέλεσε έτος δημοσιονομικής προσαρμογής τόσο στην Ελλάδα όσο και στο σύνολο της Ευρωζώνης. Ειδικότερα, το 2022 στη χώρα μας το συνολικό έλλειμμα της Γενικής Κυβέρνησης κατέγραψε διόρθωση 4,8 ποσοστιαίων μονάδων του ΑΕΠ συγκριτικά με το 2021 και διαμορφώθηκε στο 2,3% του ΑΕΠ, έναντι ελλείμματος 3,6% στην Ευρωζώνη (Διάγραμμα 2.1).

Διάγραμμα 2.1: Συνολικό, κυκλικά προσαρμοσμένο και κυκλικό ισοζύγιο της Γενικής Κυβέρνησης (2015-2024)

***Πηγή*:** AMECO (Μάιος 2023)

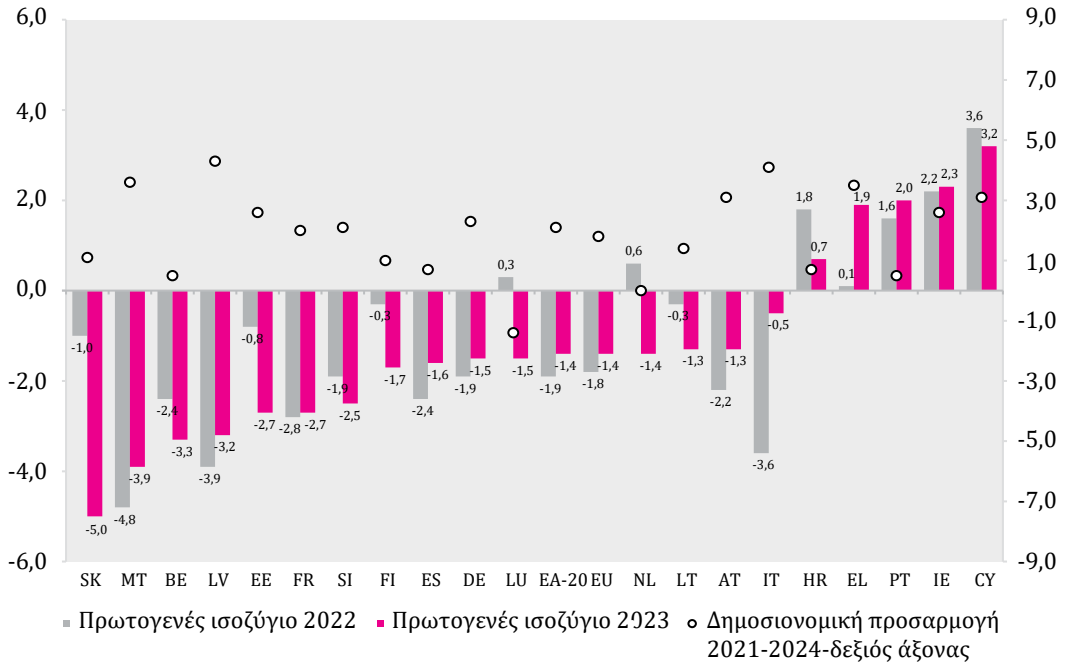
Σύμφωνα με τις εαρινές εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το 2023 η δημοσιονομική προσαρμογή της οικονομίας θα συνεχιστεί, με το έλλειμμα του Δημοσίου να περιορίζεται στο 1,3% του ΑΕΠ. Η επίδοση αυτή υπολογίζεται ότι θα προέλθει τόσο από την περαιτέρω σύσφιξη της δημοσιονομικής πολιτικής όσο και από τη θετική πορεία της οικονομίας, με τη μείωση του κυκλικά προσαρμοσμένου ελλείμματος να εκτιμάται στις 0,2 ποσοστιαίες μονάδες και τη βελτίωση της κυκλικής συνιστώσας του ισοζυγίου στις 0,8 ποσοστιαίες μονάδες.

Η ελληνική οικονομία προβλέπεται ότι θα παραμείνει σε τροχιά δημοσιονομικής προσαρμογής και την προσεχή διετία. Ειδικότερα, το 2024 αναμένεται περαιτέρω αποκλιμάκωση του ελλείμματος της Γενικής Κυβέρνησης στο 0,6% του ΑΕΠ, η οποία θα τροφοδοτηθεί κυρίως από τη μείωση του κυκλικά προσαρμοσμένου ελλείμματος κατά 0,5 ποσοστιαίες μονάδες, ενώ για το 2025, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της ελληνικής κυβέρνησης, αναμένεται οριακή περαιτέρω βελτίωση του δημοσιονομικού ισοζυγίου με το έλλειμμά του να διαμορφώνεται στο 0,5% του ΑΕΠ.[23]

23. Βλ. Υπουργείο Οικονομικών (2023).

Η βελτίωση των δημοσιονομικών μεγεθών της οικονομίας αποτυπώνεται και στην εκτίμηση για το μέγεθος του πρωτογενούς πλεονάσματος της Γενικής Κυβέρνησης, το οποίο φέτος αναμένεται να διαμορφωθεί στο 1,9% του ΑΕΠ (έναντι οριακού πλεονάσματος 0,1% του ΑΕΠ το 2022), επίδοση που αποτελεί την 4η υψηλότερη μεταξύ των 20 κρατών-μελών της Ευρωζώνης (Διάγραμμα 2.2). Για το 2024, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το πρωτογενές πλεόνασμα του δημόσιου τομέα θα αυξηθεί περαιτέρω και θα ανέλθει στο 2,5% του ΑΕΠ. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι, συγκριτικά με το 2021, η βελτίωση του κυκλικά προσαρμοσμένου πρωτογενούς ισοζυγίου στην Ελλάδα ήταν της τάξης των 3,5 ποσοστιαίων μονάδων, εξέλιξη που κατατάσσει τη χώρα μας στην 4η θέση μεταξύ των οικονομιών της Ευρωζώνης με την περισσότερο συσταλτική δημοσιονομική πολιτική. Για τα επόμενα έτη, η Ελλάδα εκτιμάται ότι θα παραμένει σε καθεστώς πρωτογενών πλεονασμάτων, με το ύψος τους να ανέρχεται σε 2,3% του ΑΕΠ το 2025 και 2,5% του ΑΕΠ το 2026.[24]

Διάγραμμα 2.2: Πρωτογενές ισοζύγιο Γενικής Κυβέρνησης (ως ποσοστό [%] του ΑΕΠ) και δημοσιονομική προσαρμογή στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης

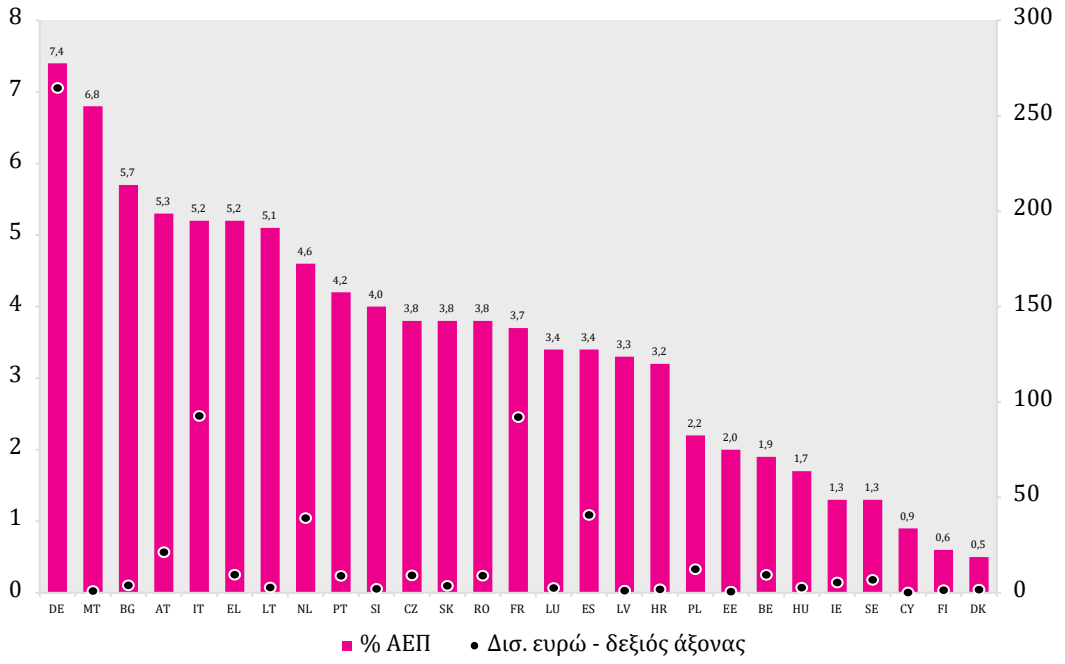
***Πηγή*:** AMECO (Μάιος 2023) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Στο παρόν διάγραμμα, ως «δημοσιονομική προσαρμογή» ορίζεται η βελτίωση του κυκλικά προσαρμοσμένου πρωτογενούς ισοζυγίου της Γενικής Κυβέρνησης ως ποσοστό του δυνητικού ΑΕΠ.

24. *Βλ. Υπουργείο Οικονομικών (2023).*

Συνεισφορά στη βελτίωση των δημοσιονομικών μεγεθών τα προσεχή έτη εκτιμάται να έχουν η σταδιακή απόσυρση των μέτρων στήριξης για την αντιμετώπιση των συνεπειών της πανδημικής και της πληθωριστικής κρίσης, σε συνδυασμό με την απενεργοποίηση της ρήτρας διαφυγής από τις διατάξεις του Συμφώνου Σταθερότητας το 2024 και την υπαγωγή των κρατών-μελών στο νέο αναθεωρημένο σύστημα δημοσιονομικών κανόνων της ΕΕ.[25] Ενδεικτική της δημοσιονομικής επίπτωσης που είχε η ενεργειακή κρίση είναι ότι το συνολικό ύψος των κυβερνητικών παρεμβάσεων για τη στήριξη νοικοκυριών και επιχειρήσεων την περίοδο Σεπτέμβριος 2021-Ιανουάριος 2023 ανήλθε στα 9,5 δισ. ευρώ (Διάγραμμα 2.3).

Διάγραμμα 2.3: Κυβερνητικά μέτρα στήριξης νοικοκυριών και επιχειρήσεων για την αντιμετώπιση των επιπτώσεων της ενεργειακής κρίσης στα κράτη-μέλη της ΕΕ (Σεπτέμβριος 2021-Ιανουάριος 2023)

***Πηγή*:** Bruegel, https://www.bruegel.org/dataset/national-policies-shield-consumers-rising-energy-prices

25. *Σχετικά με την πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη νέα δημοσιονομική αρχιτεκτονική της ΕΕ, βλ. EC (2023c). Περισσότερες πληροφορίες για την αναθεώρηση των σχετικών Ευρωπαϊκών Κανονισμών και Οδηγιών είναι διαθέσιμες στο: https://economy-finance.ec.europa.eu/publications/new-economic-governance-rules-fit-future_en.*

Ως ποσοστό του ΑΕΠ, οι παρεμβάσεις αυτές αντιστοιχούσαν στο 5,2%, τιμή που αποτελεί την 5η υψηλότερη μεταξύ των 27 κρατών-μελών της ΕΕ.[26] Σύμφωνα με το Πρόγραμμα Σταθερότητας που κατέθεσε τον Απρίλιο η ελληνική κυβέρνηση στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου, τα μέτρα στήριξης έναντι της ενεργειακής κρίσης αναμένεται να συνεχιστούν και το 2023 και να ανέλθουν στο 1,2% του ΑΕΠ, με το καθαρό, όμως, δημοσιονομικό τους κόστος να είναι μηδενικό λόγω της αντιστάθμισής τους, μεταξύ άλλων, από έκτακτες πηγές εσόδων.[27]

Όσον αφορά το 2022, ισχυρό επίσης αντιστάθμισμα στο δημοσιονομικό κόστος της ενεργειακής κρίσης παρείχε και η αύξηση των εσόδων της Γενικής Κυβέρνησης, η οποία υποβοηθήθηκε από την αύξηση του πληθωρισμού και τη μεγέθυνση του πραγματικού ΑΕΠ. Ειδικότερα, το 2022 τα συνολικά έσοδα του Δημοσίου ανήλθαν στα 104.410 εκατ. ευρώ, εμφανίζοντας αύξηση 12.555 εκατ. ευρώ συγκριτικά με το 2021 (Διάγραμμα 2.4). Στην εξέλιξη αυτή συνέβαλε κυρίως η πολύ μεγάλη άνοδος που κατέγραψαν τα έσοδα της Γενικής Κυβέρνησης από έμμεσους φόρους (+8.528 εκατ. ευρώ), ενώ αρκετά ηπιότερη, αν και εξίσου σημαντική, ήταν η αύξηση των άμεσων φόρων (+2.257 εκατ. ευρώ) και των κοινωνικών εισφορών (+1.764 εκατ. ευρώ). Τέλος, σύμφωνα με την τελευταία κοινοποίηση της Eurostat, το α΄ τρίμηνο του 2023 τα έσοδα της Γενικής Κυβέρνησης εμφάνισαν αύξηση 1.867 εκατ. ευρώ έναντι του α΄ τριμήνου του 2022. Το πρωτογενές αποτέλεσμα, ωστόσο, διαμορφώθηκε το ίδιο διάστημα σε έλλειμμα της τάξης των 3.313 εκατ. ευρώ, έναντι ελλείμματος 2.747 εκατ. ευρώ το α΄ τρίμηνο του 2022, εξαιτίας της αύξησης κατά 2.433 εκατ. ευρώ των πρωτογενών δαπανών της Γενικής Κυβέρνησης το ίδιο διάστημα έναντι του αντίστοιχου περσινού.

Η θετική επίδραση που είχε το πληθωριστικό σοκ στα έσοδα του Δημοσίου, κυρίως από έμμεσους φόρους, αποτυπώνεται και στην υπεραπόδοση που εμφάνισαν πέρυσι ορισμένες βασικές κατηγορίες τους, οι οποίες σχετίζονται με την ιδιωτική κατανάλωση (βλ. Διάγραμμα 2.5). Ενδεικτικά, το 2022 τα έσοδα του κράτους από ΦΠΑ ανήλθαν στα 21.422 εκατ. ευρώ, αυξημένα κατά 3.991 εκατ. ευρώ (ή 22,9%) συγκριτικά με το 2021. Η αύξηση αυτή οφείλεται κυρίως στα βελτιωμένα έσοδα από τον ΦΠΑ λοιπών προϊόντων και υπηρεσιών (+3.177 εκατ. ευρώ) και δευτερευόντως από τον ΦΠΑ πετρελαιοειδών (811 εκατ. ευρώ).[28] Ως αποτέλεσμα, η συμμετοχή του ΦΠΑ στα καθαρά έσοδα του Κρατικού Προϋπολογισμού αυξήθηκε

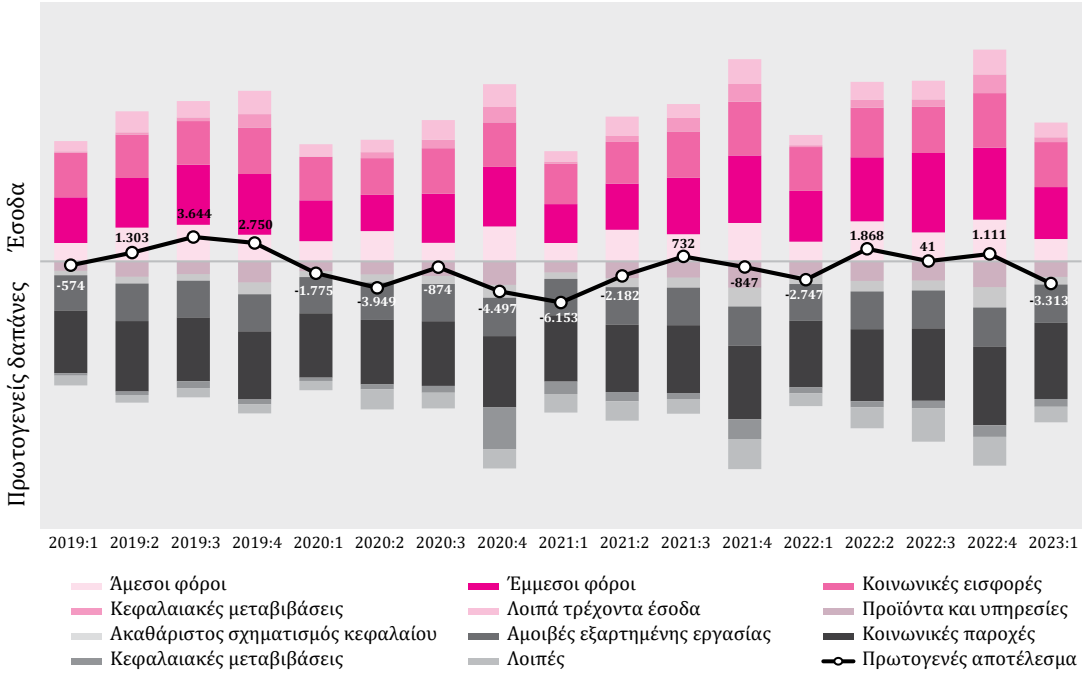
26. Και την 4η υψηλότερη στη ζώνη του ευρώ.

27. Ειδικότερα, το κόστος των μέτρων για το 2023 θα χρηματοδοτηθεί μέσω εσόδων που θα προέλθουν από τον μηχανισμό ανώτατων τιμών και τη φορολόγηση των έκτακτων κερδών των επιχειρήσεων ενέργειας (0,4% του ΑΕΠ), την έκτακτη εισφορά αλληλεγγύης στα διυλιστήρια (0,3% του ΑΕΠ), καθώς και από το Ταμείο Πράσινης Μετάβασης (0,6% του ΑΕΠ). Βλ. Υπουργείο Οικονομικών (2023).

28. Ο ΦΠΑ καπνικών προϊόντων αυξήθηκε την ίδια περίοδο κατά 3 εκατ. ευρώ.

πέρυσι σημαντικά. Το 2022 ανήλθε στο 35,9% από 31,8% το 2021 και 32,3% το 2019, δηλαδή πριν από την πανδημική κρίση και τη μεγάλη πτώση της καταναλωτικής δαπάνης που αυτή προκάλεσε τη διετία 2020-2021.[29]

Διάγραμμα 2.4: Έσοδα, πρωτογενείς δαπάνες και πρωτογενές ισοζύγιο της Γενικής Κυβέρνησης (2019:1-2023:1, εκατ. ευρώ, τρέχουσες τιμές)

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 21.07.2023) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Η ίδια τάση συνεχίζεται και φέτος με τα κρατικά έσοδα από ΦΠΑ να εμφανίζουν το επτάμηνο Ιανουάριος-Ιούλιος του 2023 αύξηση της τάξης των 1.397 εκατ. ευρώ, έναντι του αντίστοιχου περσινού διαστήματος, και το μερίδιό τους στα καθαρά έσοδα του Κρατικού Προϋπολογισμού να διαμορφώνεται στο 36%, αυξημένο κατά μισή ποσοστιαία μονάδα συγκριτικά με πέρυσι.[30]

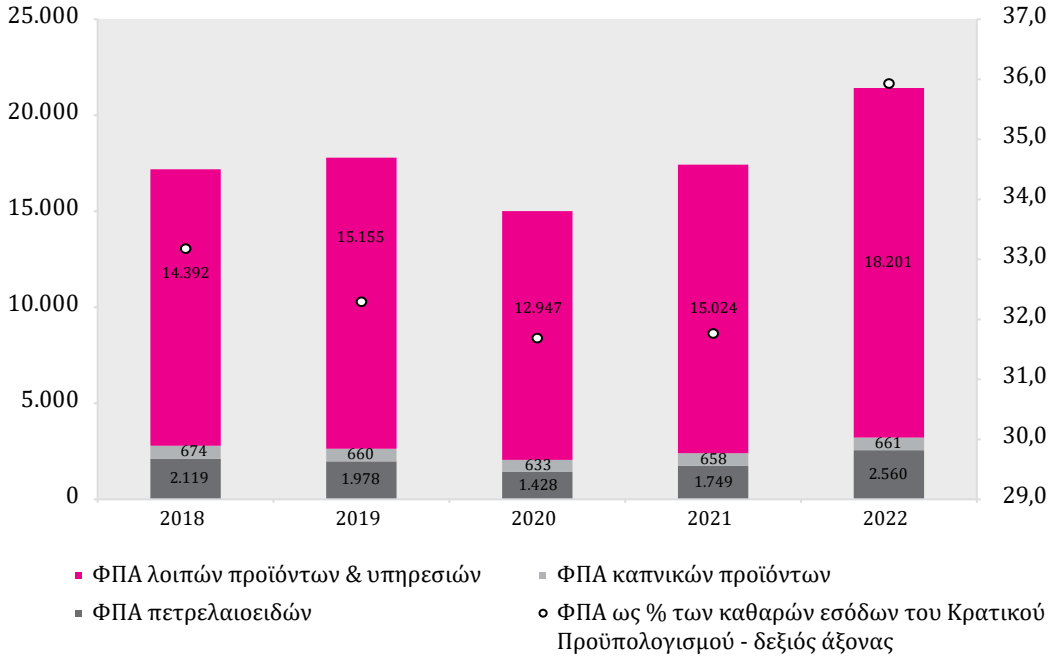
Η παραπάνω εξέλιξη επηρέασε και τον λόγο έμμεσοι/άμεσοι φόροι. Από το Διάγραμμα 2.6 φαίνεται ότι η Ελλάδα βρισκόταν το 2022 στη 2η θέση μεταξύ των

29. Σύμφωνα με τα στοιχεία της AMECO, το διάστημα 2019-2021 η πραγματική ιδιωτική κατανάλωση στην Ελλάδα μειώθηκε κατά 2,4%.

30. Βλ. Δελτίο Εκτέλεσης Προϋπολογισμού – Ιούλιος 2023, διαθέσιμο στο: https://www.minfin.gr/documents/20182/19360601/2.Deltio.7.2023.oristiko.GR.PDF/0143c466-44b4-469d-9f60-91e1935f473a.

κρατών-μελών της Ευρωζώνης όσον αφορά το ύψος του συγκεκριμένου δείκτη, με την αναλογία εσόδων από έμμεσους φόρους και εσόδων από άμεσους φόρους να είναι 2 προς 1. Αξιοσημείωτο είναι επίσης ότι, με εξαίρεση τη Λετονία, τη Σλοβενία και την Εσθονία, η απόκλιση της Ελλάδας από τα υπόλοιπα κράτη-μέλη όσον αφορά την τιμή του δείκτη ήταν το 2022 ιδιαίτερα μεγάλη. Ενδεικτικά, σε σχέση με την Ιρλανδία ο λόγος έμμεσοι/άμεσοι φόροι στη χώρα μας ήταν υπερτριπλάσιος, σε σχέση με το Βέλγιο και τη Γερμανία υπερδιπλάσιος, ενώ σε σύγκριση με τον μέσο όρο της Ευρωζώνης διπλάσιος.

Διάγραμμα 2.5: Έσοδα του κράτους ανά κατηγορία ΦΠΑ (εκατ. ευρώ) και ποσοστό (%) εσόδων ΦΠΑ στα καθαρά έσοδα του Κρατικού Προϋπολογισμού (2018-2022)

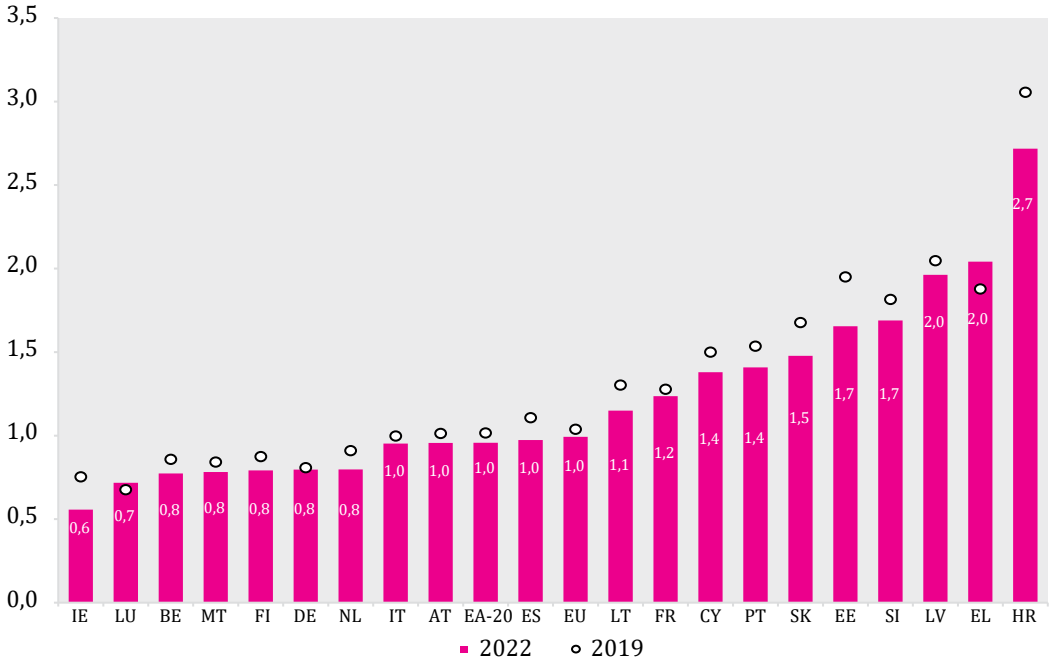
***Πηγή*:** Υπουργείο Οικονομικών (Δελτίο Εκτέλεσης Προϋπολογισμού – Δεκέμβριος 2019, 2020, 2021, 2022)

Πρέπει ακόμη να αναφερθεί ότι η Ελλάδα και το Λουξεμβούργο αποτελούν τις μοναδικές περιπτώσεις κρατών-μελών της Ευρωζώνης στα οποία το 2022 ο λόγος έμμεσοι/άμεσοι φόροι ήταν υψηλότερος σε σχέση με το 2019, δηλαδή πριν από το ξέσπασμα της πανδημικής και πληθωριστικής κρίσης.[31] Τέλος, μόνο την περίοδο

31. *Ωστόσο, στην περίπτωση του Λουξεμβούργου η αύξηση ήταν οριακή, μόλις 0,04 έναντι αύξησης 0,16 στην Ελλάδα. Το α΄ τρίμηνο του 2023 η τιμή του λόγου έμμεσοι/άμεσοι φόροι διαμορφώθηκε στο 2,3 έναντι 2,6 το*

2020-2022 η αύξηση του λόγου στη χώρα μας ήταν της τάξης του 0,25, όταν στον μέσο όρο της Ευρωζώνης ο συγκεκριμένος δείκτης μειώθηκε οριακά κατά 0,03.

Διάγραμμα 2.6: Λόγος έμμεσοι/άμεσοι φόροι στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης (2019 και 2022, Γενική Κυβέρνηση)

***Πηγή*:** AMECO (Μάιος 2023)

Τα στοιχεία αποκαλύπτουν μια περαιτέρω επιδείνωση του διαχρονικού ελλείμματος προοδευτικότητας του φορολογικού συστήματος της χώρας μας τα τελευταία έτη και της δυσανάλογης επίπτωσης που έχει στην αγοραστική δύναμη και στην καταναλωτική δαπάνη των ασθενέστερων, κυρίως, εισοδηματικών στρωμάτων. Ενδεικτικό της επίπτωσης αυτής είναι το γεγονός ότι το 2019 στην Ελλάδα η συνολική επιβάρυνση της κατανάλωσης από έμμεσους φόρους ανήλθε στο 15,7%, ποσοστό αρκετά υψηλότερο συγκριτικά με εκείνο πριν από το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης (11,4%).[32] Θα πρέπει όμως να υπογραμμίσουμε ότι ο υψηλός λόγος έμμεσοι/άμεσοι φόροι υποκρύπτει και τη σχετικά μεγάλη απόκρυψη εισοδημάτων, κερδών και περιουσιακών στοιχείων στη χώρα μας και, συνεπώς, το υψηλό

α΄ τρίμηνο του 2022.

32. Βλ. Καπλάνογλου (2023).

μέγεθος της φοροαποφυγής και φοροδιαφυγής. Η επίδραση, όμως, της χαμηλής απόδοσης των άμεσων φόρων στην εξέλιξη του δείκτη έμμεσοι/άμεσοι φόροι εξισορροπείται από τα σχετικά υψηλά διαφυγόντα έσοδα του Δημοσίου από ΦΠΑ. Είναι χαρακτηριστικό ότι η Ελλάδα, αν και είχε το 2020, μαζί με τη Φινλανδία, τον δεύτερο υψηλότερο βασικό συντελεστή ΦΠΑ στην Ευρωζώνη των 20 κρατών-μελών,[33] εξακολουθούσε να έχει ένα από τα υψηλότερα κενά ΦΠΑ (19,7%), με την απώλεια εσόδων από ΦΠΑ να ανέρχεται στα 3.178 εκατ. ευρώ.[34]

Ένας άλλος παράγοντας που ερμηνεύει την πολύ υψηλή συμμετοχή των έμμεσων φόρων στα συνολικά έσοδα του Δημοσίου στη χώρα μας είναι και οι σχετικά υψηλοί φόροι κατανάλωσης.[35] Το Διάγραμμα 2.7 αποτυπώνει την εξέλιξη των εσόδων από τη συγκεκριμένη κατηγορία φόρου την περίοδο 2009-2021. Από τα στοιχεία παρατηρούμε ότι, μετά τη μείωση που κατέγραψαν την περίοδο 2011-2015 ως συνέπεια της ύφεσης, από το 2016 και μετά τα συνολικά έσοδα από φόρο κατανάλωσης καταγράφουν (με εξαίρεση το 2020) συνεχή αύξηση, εξέλιξη που, μεταξύ άλλων, συνδέεται με την αύξηση των συντελεστών ΦΠΑ, τη σχετική σταθεροποίηση της οικονομίας και τη σταδιακή μείωση του κενού ΦΠΑ. Δεδομένης μάλιστα, μεταξύ άλλων, της σχετικά ισχνής αύξησης της ιδιωτικής κατανάλωσης το ίδιο διάστημα,[36] η εξέλιξη αυτή είχε επίσης ως αποτέλεσμα την αύξηση του τεκμαρτού φορολογικού συντελεστή της κατανάλωσης (implicit tax rate on consumption) από 16,2% το 2015 σε 17,8% το 2016 και τη διατήρησή του μεσοσταθμικά την περίοδο 2016-2021 στο επίπεδο του 17,7%.

Όμως, πρέπει να σημειωθεί ότι, παρά τη μεσοσταθμική αύξηση του τεκμαρτού φορολογικού συντελεστή της κατανάλωσης στη χώρα μας τα τελευταία έτη, αυτός το 2021 εξακολουθούσε να είναι ένας από τους χαμηλότερους στην Ευρωζώνη.[37]

---

33. Στην ανάλυσή μας περιλαμβάνεται και η Κροατία ως κράτος-μέλος της Ευρωζώνης, στην οποία εντάχθηκε την 1η Ιανουαρίου του 2023.

34. Το 2020 τον υψηλότερο βασικό συντελεστή ΦΠΑ στην Ευρωζώνη των 20 κρατών-μελών είχε η Κροατία (25%), ενώ τον χαμηλότερο το Λουξεμβούργο (17%). Το ίδιο έτος το υψηλότερο κενό ΦΠΑ στην Ευρωζώνη εμφάνισαν η Μάλτα (24,1%) και η Ιταλία (20,8%), ενώ το χαμηλότερο η Φινλανδία (1,3%). Αξιοσημείωτο είναι ότι η Ελλάδα την περίοδο 2019-2020 επέδειξε την τρίτη μεγαλύτερη μείωση του κενού ΦΠΑ στην Ευρωζώνη (από 23,4% το 2019 στο 19,7% το 2020). Βλ. σχετικά: https://taxation-customs.ec.europa.eu/taxation-1/value-added-tax-vat/vat-gap_en.

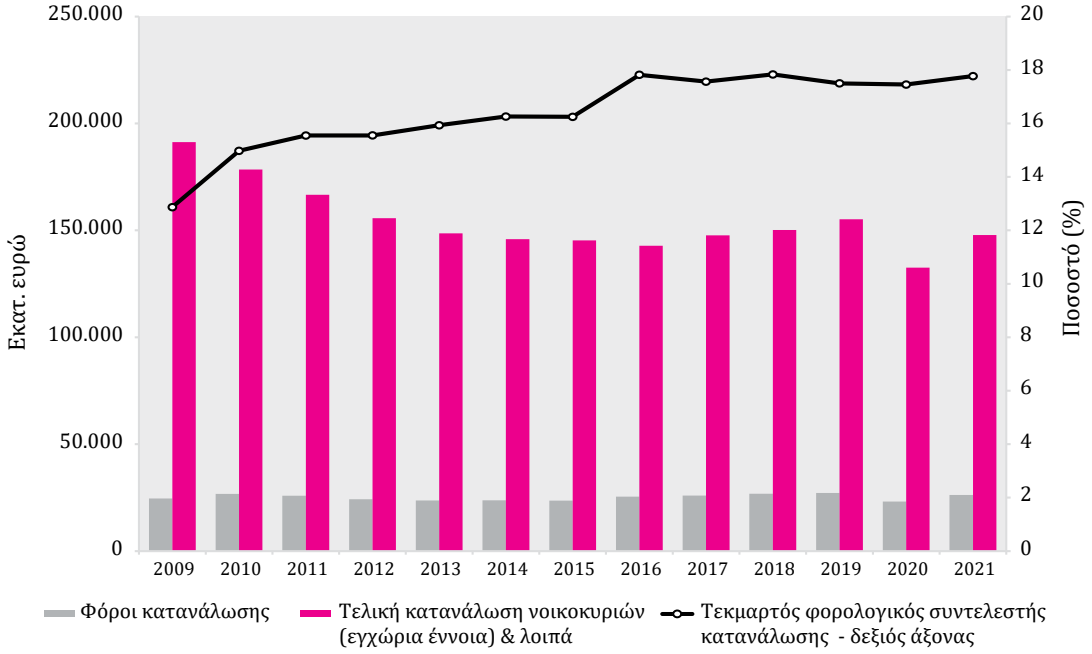
35. Ενδεικτικό είναι ότι το 2019 οι φόροι κατανάλωσης ήταν 2,5 φορές υψηλότεροι από τον φόρο εισοδήματος φυσικών προσώπων (Καπλάνογλου, 2023).

36. Την περίοδο 2016-2021 ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης της τελικής καταναλωτικής δαπάνης των νοικοκυριών (εγχώρια έννοια) ήταν 0,4%.

37. Ειδικότερα, σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η Ελλάδα είχε το 2021 τον 14ο υψηλότερο τεκμαρτό φορολογικό συντελεστή της κατανάλωσης μεταξύ των 20 κρατών-μελών της Ευρωζώνης. Βλ. σχετικά: https://taxation-customs.ec.europa.eu/taxation-1/economic-analysis-taxation/data-taxation-trends_en. Τα στοιχεία που παρατίθενται στο Διάγραμμα 2.7 και στο Διάγραμμα 2.9 παρουσιάζουν οριακές διαφοροποιήσεις έναντι εκείνων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής λόγω επικαιροποίησής τους. Πληροφορίες ανα-

Εκτός από τους έμμεσους φόρους, σημαντικές μεταβολές έχουν επέλθει, όμως, και στη σύνθεση άλλων πηγών δημόσιων εσόδων. Μια τέτοια μεταβολή είναι η μεσοσταθμική αύξηση του φόρου στο ατομικό εισόδημα ή στο εισόδημα των νοικοκυριών ως ποσοστό στο σύνολο των εσόδων της Γενικής Κυβέρνησης από φόρους εισοδήματος τα τελευταία έτη (Διάγραμμα 2.8).

Διάγραμμα 2.7: Φόρος κατανάλωσης, ιδιωτική κατανάλωση και τεκμαρτός φορολογικός συντελεστής κατανάλωσης (2009-2021)

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: Απρίλιος-Μάιος 2023) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

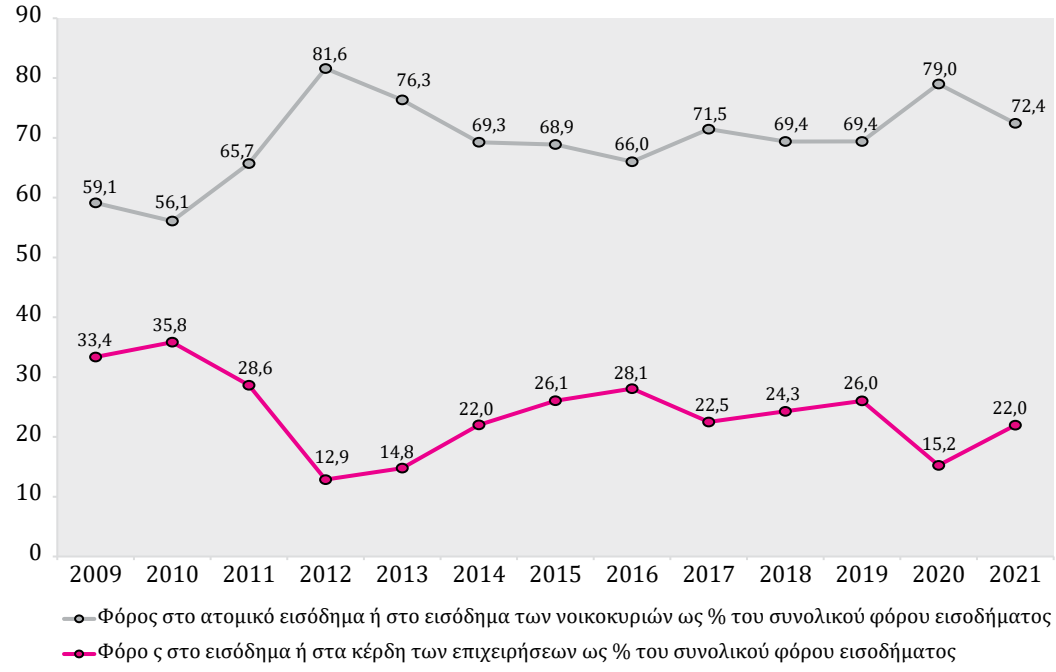
Σημείωση: Ο υπολογισμός του φόρου κατανάλωσης έγινε βάσει των εσόδων της Γενικής Κυβέρνησης και φορέων της ΕΕ (S13_S212). Στα λοιπά στοιχεία που προστίθενται στην τελική κατανάλωση των νοικοκυριών περιλαμβάνονται η ενδιάμεση κατανάλωση της Γενικής Κυβέρνησης και των μη κερδοσκοπικών ιδρυμάτων που εξυπηρετούν τα νοικοκυριά, καθώς και οι κοινωνικές μεταβιβάσεις σε είδος της Γενικής Κυβέρνησης και των μη κερδοσκοπικών ιδρυμάτων που εξυπηρετούν τα νοικοκυριά.

Ειδικότερα, με βάση τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα στοιχεία, το 2021 το ποσοστό αυτό ανήλθε στο 72,4%, το οποίο, αν και σημαντικά μειωμένο έναντι του 2020, είναι 13,3 ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερο συγκριτικά με το 2009. Μεσοσταθμικά, μετά την έξοδο της Ελλάδας από τα προγράμματα οικονομικής προσαρμογής (2019-2021), η

φορικά με τη μεθοδολογία υπολογισμού των τεκμαρτών φορολογικών συντελεστών είναι διαθέσιμες στο: https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2023-06/Methodology2023.pdf.

μέση συμμετοχή του φόρου στο ατομικό εισόδημα ή στο εισόδημα των νοικοκυριών στο σύνολο των εισπράξεων του Δημοσίου από φόρους εισοδήματος είναι υψηλότερη κατά 5,2 ποσοστιαίες μονάδες έναντι της περιόδου 2009-2018. Συμβολή σε αυτό είχε, βέβαια, και η σημαντική αύξηση στη χώρα μας της συμμετοχής των μισθών και των συντάξεων στον συνολικό όγκο του δηλωθέντος εισοδήματος από 74%, που ήταν πριν από το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης, στο 82% το 2019.[38] Αξίζει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι αντίστοιχα υψηλό είναι το μερίδιο του φόρου επί του ατομικού εισοδήματος και του εισοδήματος των νοικοκυριών και σε άλλα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης με την Ελλάδα να κατέχει το 2021 το ένατο υψηλότερο.[39]

Διάγραμμα 2.8: Ποσοστό φόρου στο ατομικό εισόδημα ή στο εισόδημα των νοικοκυριών και ποσοστό φόρου στο εισόδημα επιχειρήσεων ή κερδών στο σύνολο των εσόδων της Γενικής Κυβέρνησης από φόρο εισοδήματος (2009-2021)

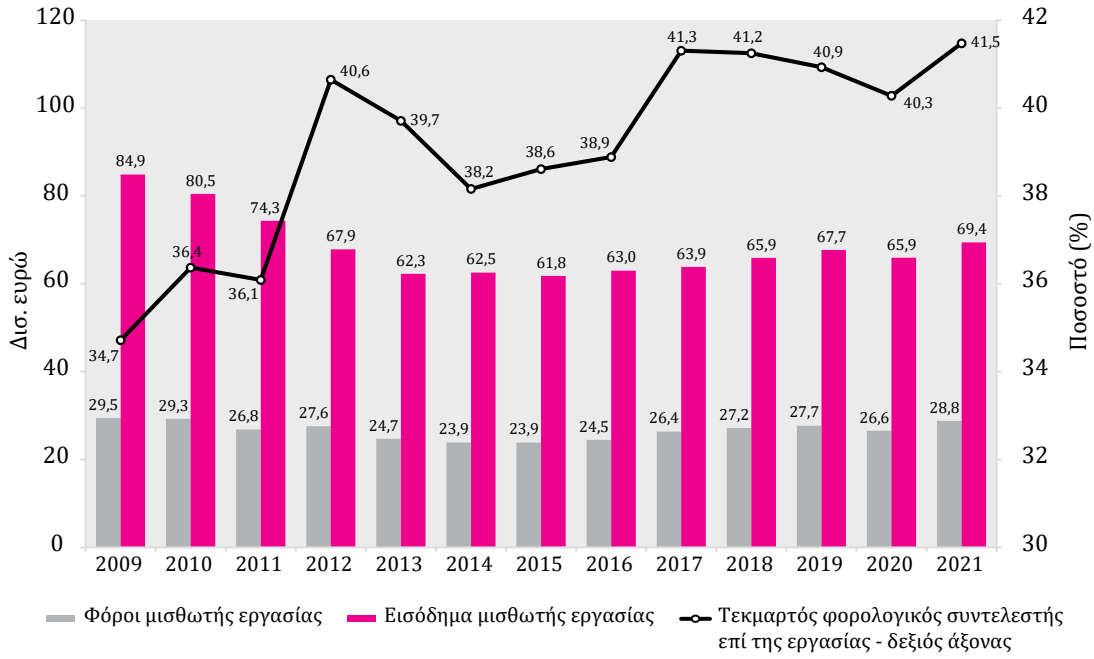
***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 15.06. 2023) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Από τον φόρο στο ατομικό εισόδημα ή στο εισόδημα των νοικοκυριών, καθώς και από τον φόρο στο εισόδημα ή στα κέρδη των επιχειρήσεων εξαιρούνται εκείνοι που σχετίζονται με τα κέρδη κτήσης.

38. *Βλ. Καπλάνογλου (2023).*

39. *Το υψηλότερο ποσοστό καταγράφεται στη Λετονία (87,5%), την Ιταλία (84,1%) και τη Φινλανδία (78,8%), ενώ το χαμηλότερο στην Κύπρο (29,9%), στη Σλοβενία (48,9%) και στη Μάλτα (56,5%). Από το δείγμα εξαιρούνται η Γερμανία, η Εσθονία και η Ισπανία, για τις οποίες δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία.*

Διάγραμμα 2.9: Φόροι μισθωτής εργασίας, εισόδημα μισθωτής εργασίας και τεκμαρτός φορολογικός συντελεστής μισθωτής εργασίας (2009-2021)

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 17.05.2023) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Ο υπολογισμός του φόρου μισθωτής εργασίας έγινε βάσει των εσόδων της Γενικής Κυβέρνησης και φορέων της ΕΕ (S13_S212)

Ιδιαίτερα υψηλή είναι, τέλος, στη χώρα μας και η φορολόγηση της μισθωτής εργασίας (Διάγραμμα 2.9). Συγκεκριμένα, το 2021 στην Ελλάδα οι συνολικοί φόροι μισθωτής εργασίας ανήλθαν στα 28,8 δισ. ευρώ. Από αυτά, το 42,4% αντιστοιχούσε στις υποχρεωτικές πραγματικές κοινωνικές εισφορές των εργαζομένων, το 38,9% στις υποχρεωτικές πραγματικές εισφορές των εργοδοτών και το υπόλοιπο 18,7% στον φόρο επί του ατομικού εισοδήματος ή του εισοδήματος των νοικοκυριών που προέρχεται από μισθωτή εργασία. Λαμβάνοντας υπόψη το συνολικό εισόδημα μισθωτής εργασίας το 2021 (69,4 δισ. ευρώ), ο τεκμαρτός φορολογικός συντελεστής επί της εργασίας (implicit tax rate on labour)[40], δηλαδή το σύνολο της φορολογικής επιβάρυνσης στο ακαθάριστο εισόδημα από μισθωτή εργασία, ανήλθε στην Ελλάδα το 2021 στο 41,5%, ποσοστό υψηλότερο κατά 1,2 ποσοστιαίες μονάδες έναντι του 2020 και κατά 2,9 ποσοστιαίες μονάδες έναντι του μέσου όρου της περιόδου 2009-2018. Ως αποτέλεσμα, η Ελλάδα το 2021 κατείχε τον

40. *Σύμφωνα με τη σχετική μεθοδολογία, ο τεκμαρτός φορολογικός συντελεστής επί της εργασίας υπολογίζεται μόνο βάσει του εισοδήματος από μισθωτή εργασία.*

τρίτο υψηλότερο τεκμαρτό φορολογικό συντελεστή μισθωτής εργασίας μεταξύ των 20 κρατών-μελών της Ευρωζώνης, πίσω από την Ιταλία και την Αυστρία.[41]

2.3 Το δημόσιο χρέος και η φερεγγυότητα της οικονομίας

Μια από τις θετικές επιδράσεις της πληθωριστικής κρίσης ήταν και η σημαντική αποκλιμάκωση του ποσοστού του δημόσιου χρέους στο ΑΕΠ. Ειδικότερα, στο τέλος του 2022 το ποσοστό αυτό διαμορφώθηκε στο 171,3%, καταγράφοντας μείωση της τάξης των 35 και 23,3 ποσοστιαίων μονάδων έναντι του 2020 και του 2021 αντίστοιχα (Διάγραμμα 2.10). Η μείωση αυτή την περίοδο 2020-2022, που σωρευτικά ήταν η μεγαλύτερη που καταγράφηκε στο σύνολο της Ευρωζώνης, είχε ως αποτέλεσμα ο λόγος δημόσιο χρέος/ΑΕΠ να κυμαίνεται το 2022 σε επίπεδα χαμηλότερα από εκείνα του 2013. Ωστόσο, από τα στοιχεία του διαγράμματος προκύπτει ότι, ως απόλυτο μέγεθος, το ύψος του δημόσιου χρέους σε σύγκριση με το 2019 αυξήθηκε κατά 25,1 δισ. ευρώ εξαιτίας των αυξημένων δανειακών αναγκών που δημιούργησε, μεταξύ άλλων, ο τρόπος διαχείρισης της πανδημικής και πληθωριστικής κρίσης. Ως συνέπεια, το 2022 το χρέος της Γενικής Κυβέρνησης ανήλθε στα 356,3 δισ. ευρώ, με το μεγαλύτερο μέρος του (74,1%) να αφορά δάνεια και το ποσοστό των ομολόγων να αυξάνεται από το 2019 και ύστερα ως αποτέλεσμα του τερματισμού των προγραμμάτων χρηματοδοτικής στήριξης της ελληνικής οικονομίας και της επιστροφής του Δημοσίου στις διεθνείς αγορές ομολόγων για την κάλυψη των δανειακών του αναγκών.

Για τη διετία 2023-2024 οι προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής είναι αισιόδοξες, με το ποσοστό του δημόσιου χρέους να κατέρχεται στο 160,2% του ΑΕΠ φέτος και στο 154,4% του ΑΕΠ το 2024. Τέλος, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της κυβέρνησης,[42] η πορεία αποκλιμάκωσης του δημόσιου χρέους αναμένεται να συνεχιστεί μέχρι τουλάχιστον το 2026, έτος κατά το οποίο ως ποσοστό στο ΑΕΠ θα διαμορφωθεί στο 135,2%, το χαμηλότερο επίπεδο μετά την υπαγωγή της χώρας στα προγράμματα οικονομικής προσαρμογής. Σε απόλυτα μεγέθη, ωστόσο, το χρέος της Γενικής Κυβέρνησης προβλέπεται ότι θα αυξηθεί περαιτέρω, αν και ηπιότερα, με το ύψος του να διαμορφώνεται στο τέλος του 2023 στα 357,4 δισ. ευρώ και το 2024 στα 361,2 δισ. ευρώ.[43]

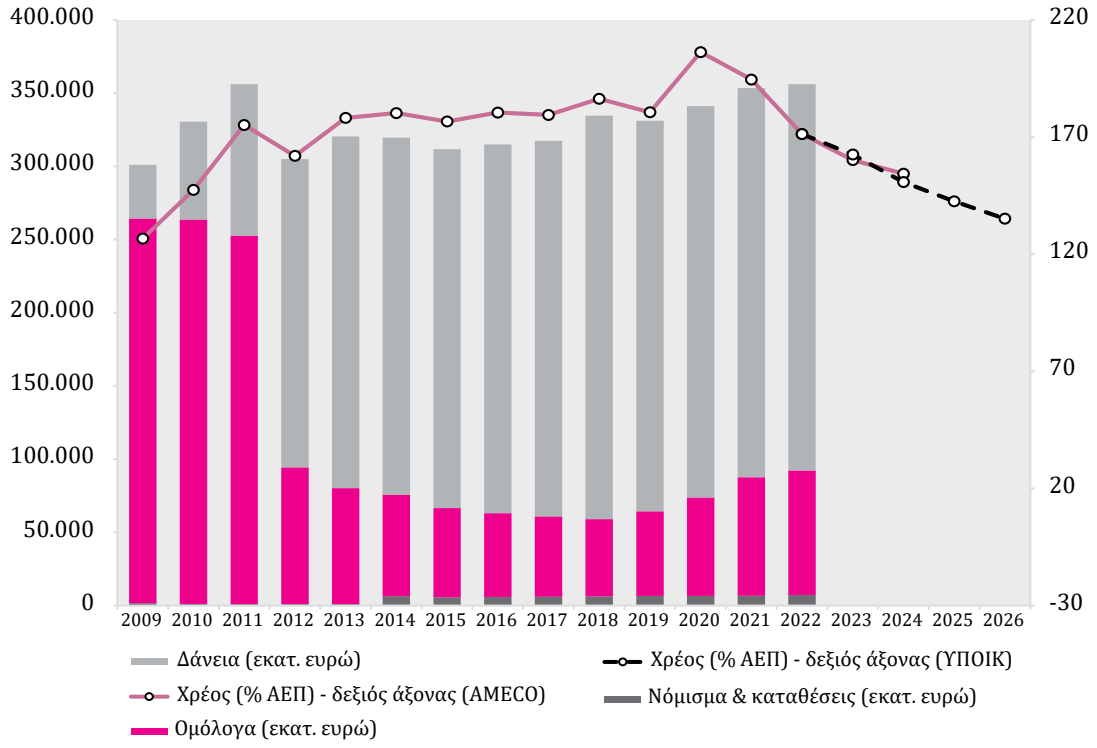
---

41. Βλ. σχετικά: https://taxation-customs.ec.europa.eu/taxation-1/economic-analysis-taxation/data-taxation-trends_en.

42. Βλ. Υπουργείο Οικονομικών (2023).

43. Τα στοιχεία για τον όγκο του δημόσιου χρέους τη διετία 2023-2024 έχουν αντληθεί από τη βάση δεδομένων της AMECO. Σύμφωνα με την τελευταία κοινοποίηση της Eurostat, το δημόσιο χρέος διαμορφώθηκε το α΄ τρίμηνο του 2023 στα 355.270 εκατ. ευρώ (ή 168,3% του ΑΕΠ), μειωμένο κατά 2.480 εκατ. ευρώ έναντι του α΄ τριμήνου του 2022 και κατά 986 εκατ. ευρώ έναντι του δ΄ τριμήνου του 2022.

Διάγραμμα 2.10: Εξέλιξη και διάρθρωση του χρέους της Γενικής Κυβέρνησης (2009-2026)

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 16.05.2023), AMECO (Μάιος 2023) και Υπουργείο Οικονομικών (2023)

Πίνακας 2.1: Προσδιοριστικοί παράγοντες της μεταβολής του ποσοστού του χρέους της Γενικής Κυβέρνησης (% του ΑΕΠ, 2018-2024)

	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Δημόσιο χρέος	**186,4**	**180,6**	**206,3**	**194,6**	**171,3**	**160,2**	**154,4**
Μεταβολή δημόσιου χρέους (1)+(2)+(3)	6,9	-5,8	25,7	-11,7	-23,3	-11,1	-5,8
1. Πρωτογενές αποτέλεσμα	**-4,3**	**-3,9**	**6,7**	**4,7**	**-0,1**	**-1,9**	**-2,5**
2. Snowball effect (α)+(β)	**0,7**	**-0,9**	**22,6**	**-16,0**	**-22,2**	**-8,3**	**-4,3**
α. Πληρωμές τόκων	3,4	3,0	3,0	2,5	2,4	3,2	3,2
β. Επίδραση μεταβολής ονομαστικού ΑΕΠ	-2,7	-3,9	19,6	-18,5	-24,6	-11,5	-7,4
3. Προσαρμογή αποθεμάτων-ροών	**10,5**	**-1,1**	**-3,6**	**-0,4**	**-1,0**	**-0,8**	**1,0**
Ρ.μ πραγματικού ΑΕΠ	1,7	1,9	-9,0	8,4	6,0	2,4	1,9
Ρ.μ αποπληθωριστή ΑΕΠ	-0,2	0,3	-0,9	1,3	8,1	4,7	2,8

***Πηγή*:** AMECO (Μάιος 2023)

Ο Πίνακας 2.1 καταγράφει τους παράγοντες που επηρέασαν την εξέλιξη του λόγου δημόσιο χρέος/ΑΕΠ την περίοδο 2018-2024. Παρατηρούμε ότι το 2022 η άνοδος του πληθωρισμού, σε συνδυασμό με την ισχυρή μεγέθυνση του πραγματικού ΑΕΠ, συνέβαλε στη μείωση του λόγου κατά 24,6 ποσοστιαίες μονάδες. Πολύ χαμηλότερη επίδραση στην αποκλιμάκωση του ποσοστού του δημόσιου χρέους πέρυσι είχαν το οριακά θετικό πρωτογενές αποτέλεσμα της Γενικής Κυβέρνησης και οι προσαρμογές αποθεμάτων-ροών,[44] ενώ επιβαρυντικά στην εξέλιξή του λειτούργησαν οι πληρωμές τόκων ύψους 2,4% του ΑΕΠ. Ίδια περίπου εικόνα προβλέπεται και για φέτος με τη μείωση του ποσοστού του δημόσιου χρέους –δεδομένων των υποχρεώσεων του κράτους για πληρωμές τόκων ύψους 3,2% του ΑΕΠ– να οφείλεται στη μεγέθυνση του ονομαστικού ΑΕΠ (συμβολή κατά 11,5 ποσοστιαίες μονάδες), στο πρωτογενές πλεόνασμα (συμβολή 1,9 ποσοστιαίες μονάδες) και οριακά στην προσαρμογή αποθεμάτων-ροών (συμβολή 0,8 ποσοστιαίες μονάδες). Τέλος, το 2024 η μείωση του λόγου δημόσιο χρέος/ΑΕΠ κατά 5,8 ποσοστιαίες μονάδες θα προέλθει από τη συνδυαστική επίδραση των τόκων και της μεταβολής του ονομαστικού ΑΕΠ, υποβοηθούμενη από την αύξηση του πρωτογενούς πλεονάσματος της Γενικής Κυβέρνησης στο 2,5% του ΑΕΠ.

Όσον αφορά τη διαχείριση των δανειακών υποχρεώσεων της Γενικής Κυβέρνησης το 2022, αυτή στηρίχτηκε, μεταξύ άλλων, στην έκδοση βραχυχρόνιων έντοκων γραμματίων του Δημοσίου, καθώς και στη διάθεση νέων και στην επανέκδοση παλαιότερων ομολόγων στις αγορές κεφαλαίων.[45] Πιο συγκεκριμένα, οι νέες εκδόσεις ομολόγων αφορούσαν τη διάθεση ενός 10ετούς ομολόγου ύψους 3 δισ. ευρώ και απόδοσης 1,836% τον Ιανουάριο, καθώς και ενός 5ετούς ομολόγου ύψους 1 δισ. ευρώ κυμαινόμενου επιτοκίου τον Ιούλιο του 2022.[46] Οι επανεκδόσεις αφορούσαν ομόλογα ετών λήξης 2027 έως 2042, από τις οποίες ο δημόσιος τομέας άντλησε συνολικά 4,3 δισ. ευρώ με το εύρος των αποδόσεων να κυμαίνεται μεταξύ 2,366% και 4,44%. Φέτος το ελληνικό Δημόσιο συνέχισε την εκδοτική του δραστηριότητα με τη διάθεση τριών νέων ομολόγων (ενός 10ετούς ύψους 3,5 δισ. ευρώ και απόδοσης 4,279% τον Ιανουάριο, ενός 5ετούς ύψους 2,5 δισ. ευρώ με απόδοση 3,919% τον Μάρτιο και ενός 15ετούς ύψους 3,5 δισ. ευρώ με απόδοση 4,464% τον Ιούλιο του 2023), καθώς και με πέντε επανεκδόσεις ομολόγων έτους

44. Οι προσαρμογές αποθεμάτων-ροών αποτυπώνουν την επίδραση που έχουν στον όγκο του δημόσιου χρέους η καθαρή απόκτηση χρηματοοικονομικών στοιχείων που δεν καταγράφονται στο δημόσιο έλλειμμα, αλλά μεταβάλλουν είτε θετικά είτε αρνητικά το δημόσιο χρέος, διάφοροι άλλοι επιμέρους παράγοντες, που επηρεάζουν τον όγκο του δημόσιου χρέους (π.χ. μεταβολές στις συναλλαγματικές ισοτιμίες, συναλλαγές που δεν εμπίπτουν στον ορισμό του δημόσιου χρέους), καθώς και στατιστικές αποκλίσεις. Βλ. σχετικά: https://ec.europa.eu/eurostat/documents/1015035/14557464/SFA-PR-2022-Apr.pdf/696b8f7e-8765-4fb6-658c-ab88cb47fb20?t=1650284679343.

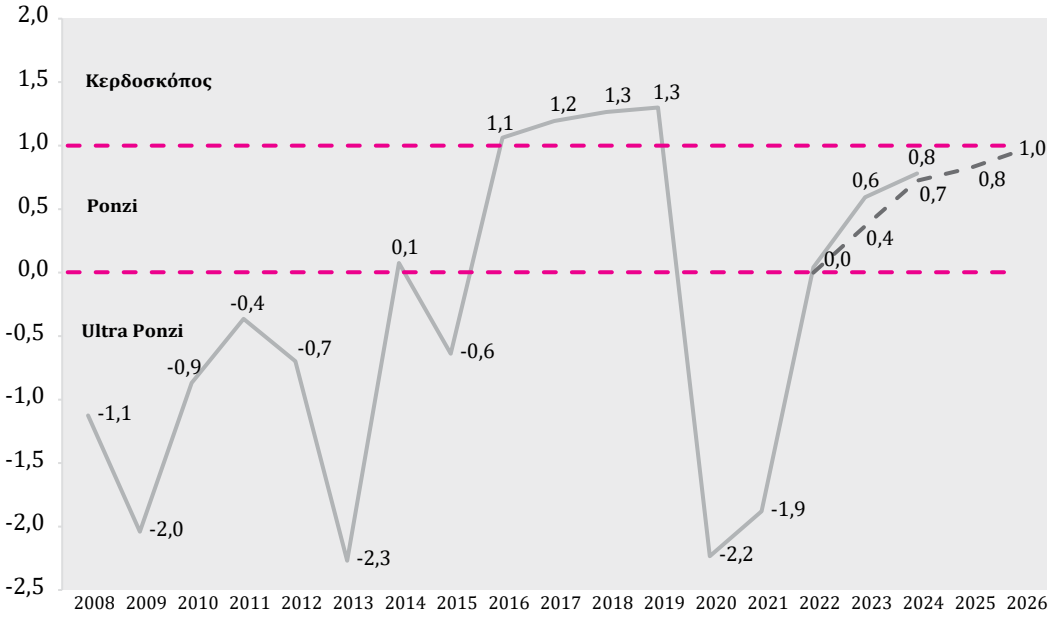
45. Βλ. σχετικά: https://www.pdma.gr/el/debt-instruments-gr/announcements-gr και ΤτΕ (2023α).

46. Το επιτόκιο διαμορφώνεται βάσει του Euribor 3 μηνών επαυξημένο με 123 μονάδες βάσεις.

λήξης μεταξύ 2028 και 2042, από τις οποίες άντλησε συνολικά 1,15 δισ. ευρώ με αποδόσεις από 3,30% έως 4,31%.[47]

Η δημοσιονομική προσαρμογή της οικονομίας το 2022, υποβοηθούμενη από την άνοδο του πληθωρισμού, επηρέασε και την εξέλιξη του δείκτη φερεγγυότητας του ελληνικού Δημοσίου. Στο Διάγραμμα 2.11 παρατηρούμε ότι το 2022 το χρηματοοικονομικό καθεστώς της Γενικής Κυβέρνησης, ως αποτέλεσμα της καταγραφής πολύ μικρού πρωτογενούς πλεονάσματος, αναβαθμίστηκε από το μη αξιόπιστο καθεστώς ultra Ponzi, στο οποίο είχε βυθιστεί τη διετία 2020-2021, αγγίζοντας οριακά το καθεστώς Ponzi.

Διάγραμμα 2.11: Δείκτης φερεγγυότητας ελληνικού δημόσιου τομέα (2008-2026)

***Πηγή*:** AMECO (Μάιος 2023) και Υπουργείο Οικονομικών (2023) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Η διακεκομμένη γραμμή αποτυπώνει την εξέλιξη του Δείκτη Φερεγγυότητας του ελληνικού Δημοσίου σύμφωνα με τις προβλέψεις της ελληνικής κυβέρνησης (βλ. Υπουργείο Οικονομικών, 2023).

Με δεδομένη την πρόβλεψη για αύξηση του πρωτογενούς πλεονάσματος της Γενικής Κυβέρνησης φέτος και το 2024, το ελληνικό Δημόσιο αναμένεται να βελτιώσει περαιτέρω τη χρηματοπιστωτική του φερεγγυότητα τη διετία 2023-2024, παραμένοντας όμως εντός του εύθραυστου χρηματοοικονομικού καθεστώτος Ponzi. Η

47. Τα συγκεκριμένα στοιχεία αφορούν το διάστημα μέχρι τις 30 Αυγούστου 2023.

κατάσταση αυτή, όπως έχουμε αναφέρει και σε άλλες αναλύσεις μας, συνεπάγεται ότι την περίοδο 2023-2024 η Γενική Κυβέρνηση θα αδυνατεί να εξυπηρετήσει πλήρως τις ετήσιες υποχρεώσεις της για πληρωμές τόκων μέσω της ρευστότητας που θα διασφαλίσει το προβλεπόμενο για το διάστημα αυτό πρωτογενές της πλεόνασμα, γεγονός που θα ασκήσει ανοδικές πιέσεις στις χρηματοδοτικές ανάγκες και στον όγκο του χρέους της. Ενδιαφέρον έχει, επίσης, το γεγονός ότι, εφόσον επαληθευτούν οι προβλέψεις για το ύψος των πρωτογενών πλεονασμάτων της περιόδου 2025-2026, ο δημόσιος τομέας θα εξακολουθήσει να βρίσκεται την αντίστοιχη περίοδο εντός του ασταθούς χρηματοοικονομικού καθεστώτος Ponzi.[48] Τα στοιχεία αποκαλύπτουν το μεγάλο κενό φερεγγυότητας που δημιούργησαν στο ελληνικό Δημόσιο, μεταξύ άλλων, η πανδημική και η πληθωριστική κρίση αλλά και ο τρόπος αντιμετώπισής τους.

Η εξέλιξη αυτή αναμένεται να δημιουργήσει σοβαρές προκλήσεις στο πλαίσιο της δημοσιονομικής διαχείρισης της χώρας τα προσεχή χρόνια, δεδομένης της εξάρτησης του κράτους από τις αγορές για την εξυπηρέτηση των δανειακών του υποχρεώσεων. Κατά την άποψή μας, κομβικός παράγοντας που θα προσδιορίσει σε βραχυ-μεσοπρόθεσμο ορίζοντα τη διατηρησιμότητα της δημοσιονομικής προσαρμογής και τα περιθώρια ασφαλείας νέου δανεισμού του Δημοσίου θα είναι ο ρυθμός μεγέθυνσης της ελληνικής οικονομίας. Ιδιαίτερο ρόλο σε αυτό θα διαδραματίσουν η ένταση και η διάρκεια του πληθωριστικού σοκ (κυρίως σε βασικές ομάδες αγαθών και υπηρεσιών ευρείας κατανάλωσης, π.χ. διατροφή, ένδυση, στέγαση κ.ά.)[49] και η επίπτωση που αυτές θα έχουν στο πραγματικό διαθέσιμο εισόδημα και στη χρηματοοικονομική βιωσιμότητα των νοικοκυριών, και συνεπώς στην επεκτατική δυναμική βασικών συνιστωσών της εγχώριας ζήτησης. Παρά το γεγονός ότι η αύξηση του κατώτατου μισθού τον Απρίλιο κατά 9,4% σε συνδυασμό με τα κυβερνητικά μέτρα στήριξης για την αντιμετώπιση της ενεργειακής κρίσης πρόσφεραν μια ένεση ρευστότητας στα νοικοκυριά, ειδικά σε εκείνα που ανήκουν στα χαμηλότερα εισοδηματικά κλιμάκια, η στήριξη που παρείχαν ήταν ανεπαρκής ώστε να απορροφηθούν οι σωρευτικές απώλειες της αγοραστικής τους δύναμης εξαιτίας του πληθωρισμού και να διασφαλιστεί ταυτόχρονα με διατηρήσιμους όρους η αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης.

Στο πλαίσιο αυτό, θεωρούμε ότι η σύναψη κλαδικών συλλογικών συμβάσεων που θα ενσωματώνουν όρους αμοιβής οι οποίοι θα αντισταθμίζουν πλήρως τη μείωση

48. *Το 2026 ο δημόσιος τομέας θα προσεγγίσει το αξιόπιστο χρηματοοικονομικό καθεστώς του Κερδοσκόπου, ωστόσο δεν θα εισέλθει σε αυτό.*

49. *Για μια ανάλυση της διάρθρωσης της κατανάλωσης ανά τύπο νοικοκυριού και της διαφορετικής επίπτωσης του πληθωρισμού σε καθένα από αυτά βάσει των διαφορετικών καταναλωτικών του προτύπων βλ. ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2022).*

των πραγματικών αποδοχών των εργαζομένων που έχει συντελεστεί από την έναρξη της πληθωριστικής κρίσης, σε συνδυασμό με την αύξηση του αριθμού των μόνιμων και ποιοτικών θέσεων εργασίας, ειδικά σε εξωστρεφείς κλάδους έντασης γνώσης και υψηλής προστιθέμενης αξίας, αποτελούν δύο κρίσιμες παραμέτρους που θα μπορούσαν να ενεργοποιήσουν νέες διατηρήσιμες ροές εισοδήματος και δαπάνης στην οικονομία, στηρίζοντας έτσι τη μεγεθυντική της δυναμική και τη δημοσιονομική φερεγγυότητα της χώρας. Συμβολή σε αυτό θα είχε, επίσης, η εντατικοποίηση των ελέγχων για πάταξη φαινομένων κερδοσκοπίας και αισχροκέρδειας ιδιαίτερα σε αγορές αγαθών και υπηρεσιών που απορροφούν μεγάλο μέρος της καταναλωτικής δαπάνης των νοικοκυριών.

Ένας ακόμα παράγοντας που θα επηρεάσει τον βαθμό πιστοληπτικής αξιοπιστίας του Δημοσίου είναι η διασφάλιση διατηρήσιμων και εγγυημένων πηγών ρευστότητας. Ως προς αυτό, παρά τον τερματισμό του πανδημικού προγράμματος ποσοτικής χαλάρωσης της ΕΚΤ (PEPP),[50] η διατήρηση της κατ' εξαίρεση αποδοχής των ελληνικών κρατικών ομολόγων (waiver) στις πράξεις αναχρηματοδότησης των τραπεζών μέχρι το τέλος του 2024 αναμένεται να διευκολύνει, για όσο διάστημα το αξιόχρεο της χώρας παραμένει σε μη επενδυτική βαθμίδα, την πρόσβαση της Γενικής Κυβέρνησης στις αγορές ομολόγων και στην εξομάλυνση των όρων δανεισμού της. Επίσης, η παρουσία του αποθεματικού ρευστότητας του Δημοσίου, το ύψος του οποίου ανερχόταν τον Μάρτιο του 2023 στα 35 δισ. ευρώ,[51] δημιουργεί ένα επιπλέον δίχτυ ασφαλείας που ενισχύει την εμπιστοσύνη των επενδυτών στο αξιόχρεο των ελληνικών ομολόγων, καθώς διασφαλίζει την ομαλή εξυπηρέτηση των βραχυ-μακροπρόθεσμων δανειακών υποχρεώσεων του κράτους, επιτρέποντας ταυτόχρονα την κάλυψη έκτακτων αναγκών του χωρίς αύξηση των χρηματοδοτικών του αναγκών.

Αξίζει, επίσης, να επισημανθεί ότι η ανάκτηση της επενδυτικής βαθμίδας των ελληνικών ομολόγων, εφόσον πραγματοποιηθεί το προσεχές διάστημα, θα αποτελέσει θετική εξέλιξη, καθώς θα σηματοδοτήσει, μεταξύ άλλων, την επανένταξη της οικονομίας στους θεσμοθετημένους χρηματοδοτικούς μηχανισμούς του Ευρωσυστήματος, επηρεάζοντας έτσι θετικά την πρόσβαση του Δημοσίου στις αγορές και, ενδεχομένως βραχυχρόνια, και τους όρους άντλησης ρευστότητας από αυτές. Θα πρέπει, όμως, να τονίσουμε ότι η εξέλιξη αυτή από μόνη της δεν εγγυάται σε διατηρήσιμη βάση την προσαρμογή του κόστους δανεισμού του κράτους σε επίπεδα που θα διασφαλίζουν τη μεσο-μακροπρόθεσμη χρηματοπιστωτική φερεγγυότητά του, δεδομένης της υψηλής ευαισθησίας των αποτιμήσεων και των αποδόσεων των κρατικών ομολόγων σε απρόβλεπτους εξωγενείς ή μη παράγοντες, ειδικά

50. Ο τερματισμός του PEPP αφορά τις καθαρές νέες αγορές χρεογράφων από την ΕΚΤ.

51. Βλ. EC (2023d).

στην περίπτωση πιο εύθραυστων δημοσιονομικά οικονομιών, όπως της Ελλάδας.[52]

Στο πλαίσιο αυτό, ιδιαίτερα κρίσιμη για τις προοπτικές δημοσιονομικής φερεγγυότητας της οικονομίας θεωρούμε την ορθή αξιοποίηση των κονδυλίων του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας. Παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα παρουσιάζει την υψηλότερη κατανομή κονδυλίων ως ποσοστό στο ΑΕΠ μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ,[53] εξέλιξη που αναμένεται να ενισχύσει τη ρευστότητα και τη δυναμική μεγέθυνσης της οικονομίας της, η συμβολή του Ταμείου στο αξιόχρεο και στην πιστοληπτική αξιοπιστία της χώρας σε μεσο-μακροπρόθεσμο ορίζοντα θα εξαρτηθεί από το εάν και κατά πόσο τα έργα που έχουν ήδη δρομολογηθεί, ή προβλέπεται να ενταχθούν στο Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης, θα αναβαθμίσουν οικο-τεχνολογικά την παραγωγική δομή της οικονομίας και τη βιώσιμη εξωστρέφειά της, ενισχύοντας έτσι, σε διατηρήσιμη βάση, την ανταγωνιστικότητα και την ανθεκτικότητα των βασικών υποσυστημάτων της.

Η προοπτική αυτή καθίσταται εξαιρετικής σημασίας στην τρέχουσα συγκυρία, δεδομένων των νέων γεωοικονομικών ισορροπιών που έχουν αναδυθεί και ειδικά της επιλογής πολλών οικονομιών να θέσουν το ζήτημα της στρατηγικής τους αυτονομίας ως βασικό άξονα της αναπτυξιακής τους στρατηγικής,[54] εξέλιξη που ενδέχεται να αναδείξει περαιτέρω τα χρόνια αναπτυξιακά ελλείμματα της οικονομίας μας, αυξάνοντας έτσι τον βαθμό ευθραυστότητάς της μέσα στο νέο και ταχέως μεταβαλλόμενο περιβάλλον. Επιπλέον, η επιτυχής υλοποίηση του Εθνικού Σχεδίου Ανάκαμψης θα εξομαλύνει ως έναν βαθμό το δημοσιονομικό κόστος που αναπόφευκτα συνεπάγεται η ανάγκη πράσινης και ψηφιακής μετάβασης της οικονομίας. Ενδεικτικό του κόστους αυτού είναι ότι, σύμφωνα με σχετικές μελέτες, το μέσο ετήσιο επενδυτικό κενό για την προώθηση της ψηφιακής μετάβασης ανέρχεται στην ΕΕ στα 125 δισ. ευρώ, μέρος του οποίου θα πρέπει να καλυφθεί από εθνικούς δημόσιους πόρους. Αντίστοιχα, μόνο για τη μείωση κατά 55% των εκπομπών αεριών του θερμοκηπίου στην ΕΕ μέχρι το 2030, συγκριτικά με τα επίπεδα του 1990, οι

52. *Ενδεικτικό αυτού είναι η αύξηση των αποδόσεων των 10ετών κρατικών ομολόγων των οικονομιών της περιφέρειας την περίοδο Ιανουάριος 2021-Μάιος 2023, με εκείνων της Ιταλίας να είναι της τάξης των 370 μονάδων βάσης, της Πορτογαλίας των 313 μονάδων βάσης και της Ισπανίας των 334 μονάδων βάσης. Βλ. σχετικά: fred.stlouisfed.org.*

53. *Με βάση τα στοιχεία του 2021, το ποσοστό αυτό ανερχόταν στο 16,68% (βλ. https://ec.europa.eu/economy_finance/recovery-and-resilience-scoreboard/index.html). Σημειώνεται ότι μέχρι στιγμής η Ελλάδα έχει απορροφήσει από το Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας επιχορηγήσεις και δάνεια ύψους 5,75 δισ. ευρώ και 5,35 δισ. ευρώ αντίστοιχα (βλ. https://ec.europa.eu/economy_finance/recovery-and-resilience-scoreboard/disbursements.html), ενώ το συνολικό μέγεθος των κονδυλίων που έχουν κατανεμηθεί στην Ελλάδα μέχρι το 2026 ανέρχεται στα 30,5 δισ. ευρώ (βλ. https://commission.europa.eu/business-economy-euro/economic-recovery/recovery-and-resilience-facility/greeces-recovery-and-resilience-plan_en).*

54. *Βλ. σχετικά Αργείτης (2023).*

απαιτούμενες, τόσο δημόσιες όσο και ιδιωτικές, ετήσιες επενδύσεις στον τομέα της ενέργειας και των μεταφορών ανέρχονται στα 360 δισ. ευρώ.[55]

Αντίκτυπο, όμως, στις προοπτικές διατηρήσιμης ανάταξης της χρηματοπιστωτικής φερεγγυότητας του Δημοσίου αναμένεται να έχουν και οι θεσμικές εξελίξεις στο ευρύτερο νομισματικό περιβάλλον της χώρας μας. Οι συνεχείς αυξήσεις επιτοκίων στις οποίες έχουν προβεί οι κεντρικές τράπεζες για την αντιμετώπιση του πληθωριστικού σοκ ασκούν ήδη ανοδικές πιέσεις στις αποδόσεις των ελληνικών ομολόγων,[56] επιβαρύνοντας το κόστος αναχρηματοδότησης του δημόσιου χρέους και τις προοπτικές βιωσιμότητάς του. Επιπλέον, αυξάνοντας το κόστος εξυπηρέτησης των δανείων, η άνοδος των επιτοκίων δημιουργεί πρόσθετες απώλειες στην αγοραστική δύναμη των νοικοκυριών και πιέσεις στο κόστος λειτουργίας των επιχειρήσεων, επηρεάζοντας έτσι αρνητικά τη δυναμική επέκτασης της εγχώριας ζήτησης, και συνεπώς το ρίσκο φερεγγυότητας του Δημοσίου. Παρά την αποκλιμάκωση του πληθωρισμού στην Ευρωζώνη, εξαιτίας κυρίως της μείωσης της ενεργειακού κόστους, η προοπτική μείωσης των επιτοκίων δεν διαφαίνεται στο άμεσο μέλλον, ενώ ο κίνδυνος εμφάνισης ενός νέου υφεσιακού κύκλου αύξησης του πληθωρισμού και των επιτοκίων είναι υπαρκτός, δεδομένης της αστάθειας που εξακολουθεί να επικρατεί στις διεθνείς αγορές ενέργειας και στις παγκόσμιες εφοδιαστικές αλυσίδες. Η επίπτωση που θα έχουν οι εξελίξεις αυτές στο πιστωτικό ρίσκο του Δημοσίου θα αυξηθεί εφόσον η τελική μορφή που θα πάρει η υπό διαμόρφωση δημοσιονομική αρχιτεκτονική της ΕΕ θα εμπεριέχει προβλέψεις που θα δημιουργήσουν πρόσθετες πιέσεις λιτότητας, ειδικά στις πιο υπερχρεωμένες οικονομίες, όπως η ελληνική.

Τέλος, ένας ακόμα παράγοντας που ενδέχεται να επηρεάσει την εξέλιξη του βαθμού φερεγγυότητας της χώρας είναι η ρευστή γεωπολιτική κατάσταση που διαμορφώνουν ο συνεχιζόμενος πόλεμος στην Ουκρανία και οι πολυεπίπεδες επιπτώσεις του στην ευρωπαϊκή οικονομία και στις αγορές, καθώς και το κλίμα αστάθειας που χαρακτηρίζει το εγγύτερο διεθνές περιβάλλον της χώρας στον βαθμό που αυτό θα δημιουργήσει ανελαστικές δαπάνες για την αμυντική θωράκιση της χώρας, τη διαχείριση προσφυγικών ροών κ.ά. Σε πιο μεσοπρόθεσμο ορίζοντα, η δημογραφική κρίση, λόγω της υπογεννητικότητας και της αυξανόμενης γήρανσης του πληθυσμού, προσθέτει –ειδικά σε ένα περιβάλλον υψηλής ανεργίας, χαμηλών εισοδημάτων και ελαστικοποίησης της αγοράς εργασίας– μια επιπλέον εστία αβεβαιότητας για τις προοπτικές δημοσιονομικής φερεγγυότητας της χώρας, καθώς αναμένεται να επηρεάσει αρνητικά την εξέλιξη βασικών μεγεθών του δημοσιονομικού της ισοζυγίου, αλλά και την ίδια τη μακροχρόνια δυναμική της οικονομίας.

---

55. Βλ. Zettelmeyer κ.ά. (2023). Επίσης, για μια αναλυτική παρουσίαση των δημοσιονομικών επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής βλ. ΤτΕ (2023α).

56. Ενδεικτική είναι η αύξηση της απόδοσης του ελληνικού 10ετούς ομολόγου από 0,59% τον Αύγουστο του 2021 στο 3,85% τον Ιούλιο του 2023. Βλ. σχετικά: https://fred.stlouisfed.org/series/IRLTLT01GRM156N.

Κεφάλαιο 3
Η κατάσταση στην αγορά εργασίας

Η κατάσταση στην αγορά εργασίας

3.1 Εισαγωγή

Το 2022 η ανάκαμψη της αγοράς εργασίας κάλυψε το αρνητικό σοκ της πανδημίας, και στο πρώτο τετράμηνο του 2023 συνεχίστηκε η βελτίωση βασικών ποσοτικών μεγεθών της. Ωστόσο, αυτή η δυναμική δεν συνοδεύτηκε από ποιοτική αναβάθμισή της, καθώς δεν παρατηρείται ουσιαστική βελτίωση των συνθηκών εργασίας σε όλες τις κοινωνικές ομάδες, με τους ευάλωτους –νέους, γυναίκες, άτομα χαμηλής εξειδίκευσης– να παρουσιάζουν υψηλά επίπεδα ανεργίας και χαμηλά επίπεδα απασχόλησης. Συνολικά, παρά την ανάκαμψη της αγοράς εργασίας, η έμφυλη ανισότητα στην εργασία εξακολουθεί να παραμένει αμετάβλητη, το ποσοστό ανεργίας να είναι διπλάσιο σε σχέση με τον μέσο όρο της ΕΕ-27 και η Ελλάδα να παρουσιάζει από τα υψηλότερα ποσοστά υποτονικότητας στην αγορά εργασίας στην Ευρώπη.

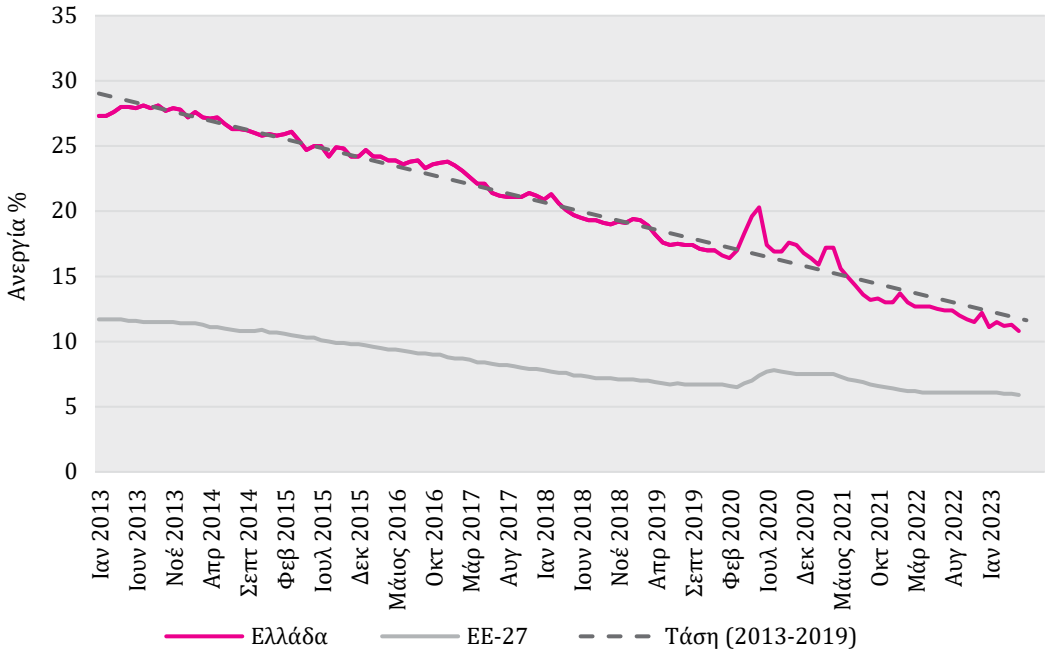
Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η ανάκαμψη αυτή δεν συνοδεύεται από αντίστοιχη βελτίωση της αγοραστικής δύναμης των μισθών. Οι ονομαστικοί μισθοί στην Ελλάδα είχαν το περιθώριο να αυξηθούν σημαντικά τα τελευταία δύο έτη χωρίς αυτό να μεταβάλλει τη διανομή εισοδήματος. Αντίθετα, η έντονη επίδραση του πληθωρισμού και οι μηδαμινές μισθολογικές αυξήσεις οδήγησαν σε σημαντική μείωση του πραγματικού μέσου μισθού, καθώς και στο χαμηλότερο μερίδιο μισθών στο ΑΕΠ που έχει καταγραφεί ιστορικά. Η πλειονότητα των νέων θέσεων εργασίας προέρχεται από κλάδους χαμηλής προστιθέμενης αξίας ή από κλάδους που δεν παράγουν διεθνώς εμπορεύσιμα αγαθά και υπηρεσίες, με την Ελλάδα να καταγράφει τη χαμηλότερη επίδοση πανευρωπαϊκά στους δείκτες ποιότητας της εργασίας. Αυτό καταδεικνύει και τον μακρύ δρόμο που έχει μπροστά της η ελληνική οικονομία όσον αφορά την ικανότητά της να δημιουργεί θέσεις μακροχρόνια βιώσιμες, υψηλής προστιθέμενης αξίας και υψηλών απολαβών.

3.2 Απασχόληση και ανεργία

Η ανεργία μειώθηκε 2,9 ποσοστιαίες μονάδες τον Μάιο του 2023 σε σχέση με την αντίστοιχη περίοδο του 2022, κλείνοντας στο 10,8%. Ειδικότερα, από την αρχή του 2023 παρουσιάζει σημάδια σταθεροποίησης, με το ποσοστό ανεργίας να βρίσκεται το α΄ τρίμηνο πάνω από το 11%. Η ταχεία μείωση της ανεργίας αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 3.1. Μετά το σοκ της πανδημίας το 2020 και το 2021, η άσκηση επεκτατικής δημοσιονομικής πολιτικής, η άρση των lockdown και η επα-

νεκκίνηση της οικονομίας οδήγησαν σε επιτάχυνση της οικονομικής δραστηριότητας και σε αύξηση της ζήτησης εργατικού δυναμικού, με αποτέλεσμα η ανεργία να μειωθεί ταχύτερα της μακροχρόνιας, προ-πανδημικής (2013-2019) τάσης.

Διάγραμμα 3.1: Ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα και την ΕΕ-27 (Ιανουάριος 2013-Μάιος 2023)

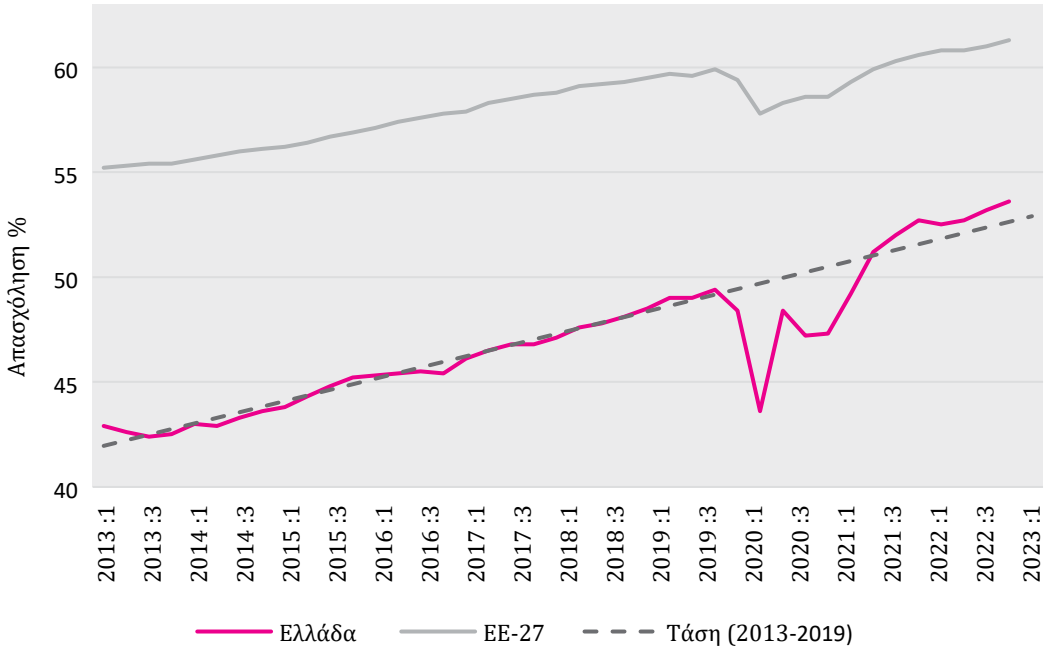

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση 13.7.2023)

Σημείωση: Εποχικά προσαρμοσμένα στοιχεία. Η τάση εκτιμήθηκε με παλινδρόμηση OLS ως προς τον χρόνο. Το ποσοστό είναι εκφρασμένο στο σύνολο του πληθυσμού.

Αντίστοιχη εικόνα παρουσιάζει και η εξέλιξη του ποσοστού απασχόλησης στο σύνολο του πληθυσμού (Διάγραμμα 3.2). Ομοίως, η ισχυρή οικονομική ανάκαμψη μετά την πανδημία συνδυάστηκε με αύξηση του ποσοστού απασχόλησης πάνω από τη γραμμή μακροχρόνιας τάσης. Η απασχόληση αυξήθηκε 0,9 ποσοστιαίες μονάδες το α΄ τρίμηνο του 2023 σε σχέση με το 2022, φτάνοντας τις 53,6 ποσοστιαίες μονάδες του συνολικού πληθυσμού. Ωστόσο, ενδεικτικό του χαρακτήρα της υστέρησης που παρουσιάζει η ανάκαμψή της και της αδυναμίας της να δημιουργήσει συστηματικά νέες θέσεις απασχόλησης είναι ότι το ποσοστό απασχόλησης είναι 7,7 ποσοστιαίες μονάδες κάτω από τον μέσο όρο της ΕΕ-27, ο οποίος ανήλθε στο 61,3% (Χάρτης 3.1), ενώ η ανεργία εξακολουθεί να είναι διπλάσια του μέσου όρου της ΕΕ-27, ο οποίος στο α΄ τρίμηνο του 2023 σταθεροποιείται στο 6% (Χάρτης 3.2).

Διάγραμμα 3.2: Ποσοστό απασχόλησης στην Ελλάδα και στην ΕΕ-27 (2013:1-2023:1)

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση 13.7.2023)

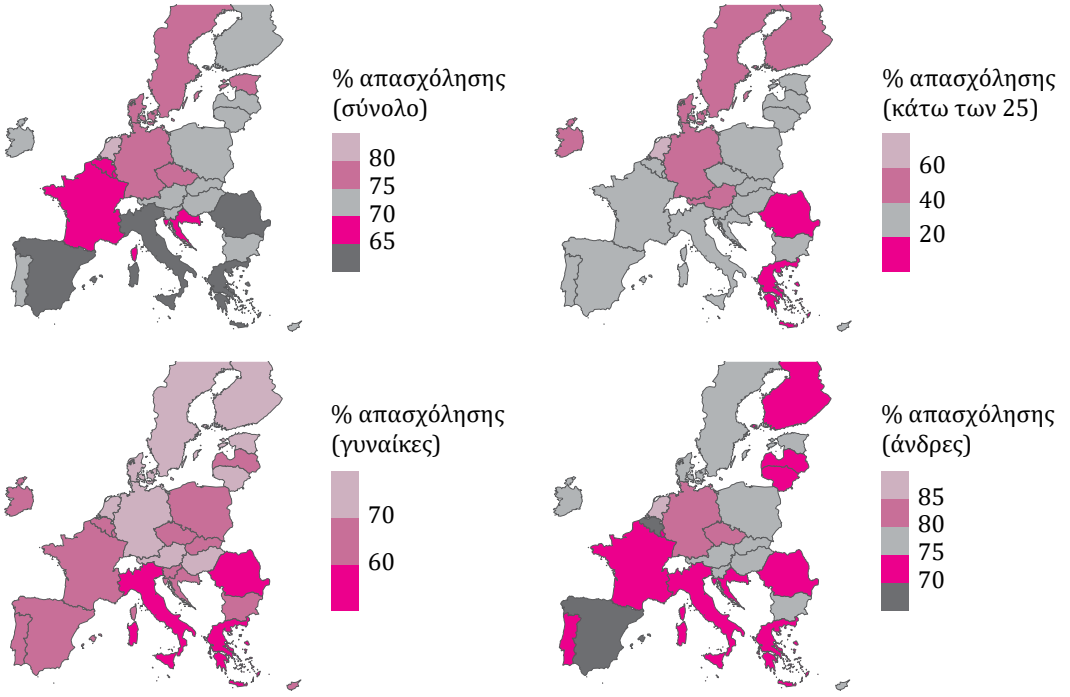
Σημείωση: Εποχικά προσαρμοσμένα στοιχεία. Η τάση εκτιμήθηκε με παλινδρόμηση OLS ως προς τον χρόνο. Η απασχόληση αφορά τις ηλικίες 15-74 ετών και είναι εκφρασμένη ως ποσοστό του συνόλου του πληθυσμού.

Η συστηματική απόκλιση από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, παρά τη σταθεροποίηση της αγοράς εργασίας, είναι εμφανής. Ο Χάρτης 3.2 παρουσιάζει το ποσοστό ανεργίας, όπως διαμορφώνεται για το σύνολο του πληθυσμού, για τα δύο φύλα και για τους κάτω των 25 ετών τον Μάρτιο του 2023. Η Ελλάδα βρίσκεται στη 2η θέση της λίστας των χωρών με την υψηλότερη ανεργία σε όλες τις κοινωνικές ομάδες, με μόνη την Ισπανία να καταγράφει συστηματικά υψηλότερη ανεργία σε όλες τις κατηγορίες. Παρόμοια εικόνα παρουσιάζεται αν εξετάσουμε και τη θέση της χώρας έναντι των χωρών-μελών της ΕΕ-27 σε ό,τι αφορά τα αντίστοιχα ποσοστά απασχόλησης το α΄ τρίμηνο του 2023, όπως αυτά αποτυπώνονται στον Χάρτη 3.1.

Η Ελλάδα παρουσιάζει το δεύτερο χαμηλότερο συνολικό ποσοστό απασχόλησης στις ηλικίες 20-64 ετών (61,7%) ανάμεσα σε όλες τις χώρες-μέλη της ΕΕ-27, με την Ιταλία να καταγράφει τη χειρότερη επίδοση (61,2%), ενώ ακολουθεί η Ισπανία (64,7%). Στην απασχόληση των νέων οι Ελλάδα καταγράφει τη χειρότερη επίδοση ανάμεσα σε όλες τις χώρες της ΕΕ-27, με το ποσοστό απασχόλησης στους νέους κάτω των 25 ετών να είναι μόλις 18,2%. Αξίζει να σημειωθεί ότι η Ελλάδα

είναι η μόνη χώρα όπου το αντίστοιχο ποσοστό δεν ξεπερνάει το 20%. Ακολουθεί η Ιταλία (20,6%), η Σλοβακία (22,2%) και η Βουλγαρία (22,2%). Στην απασχόληση των γυναικών η Ελλάδα βρίσκεται στη δεύτερη χειρότερη θέση ανάμεσα στις χώρες της ΕΕ-27 με 52,4%, με την Ιταλία μόνο να καταγράφει οριακά χαμηλότερο ποσοστό (52,3%) και την Ισπανία να ακολουθεί με το τρίτο χαμηλότερο ποσοστό (60,1%). Αξίζει να σημειωθεί ότι η Ελλάδα και η Ιταλία είναι οι μόνες χώρες της ΕΕ-27 που καταγράφουν ποσοστά απασχόλησης των γυναικών χαμηλότερα του 60%. Η απασχόληση των ανδρών στην Ελλάδα φτάνει στο 71,1%. Η χαμηλότερη απασχόληση στις χώρες-μέλη της ΕΕ-27 καταγράφεται στο τέλος του 2022 στην Ισπανία με 69,3% και ακολουθεί το Βέλγιο (70%) και η Ιταλία (70,1%). Ο Χάρτης 3.2 αποτυπώνει τα αντίστοιχα ποσοστά ανεργίας, όπως καταγράφηκαν τον Μάρτιο του 2023.

Χάρτης 3.1: Ποσοστό απασχόλησης στην Ελλάδα και στην ΕΕ-27 και ανά επιλεγμένη κατηγορία (α΄ τρίμηνο 2023)

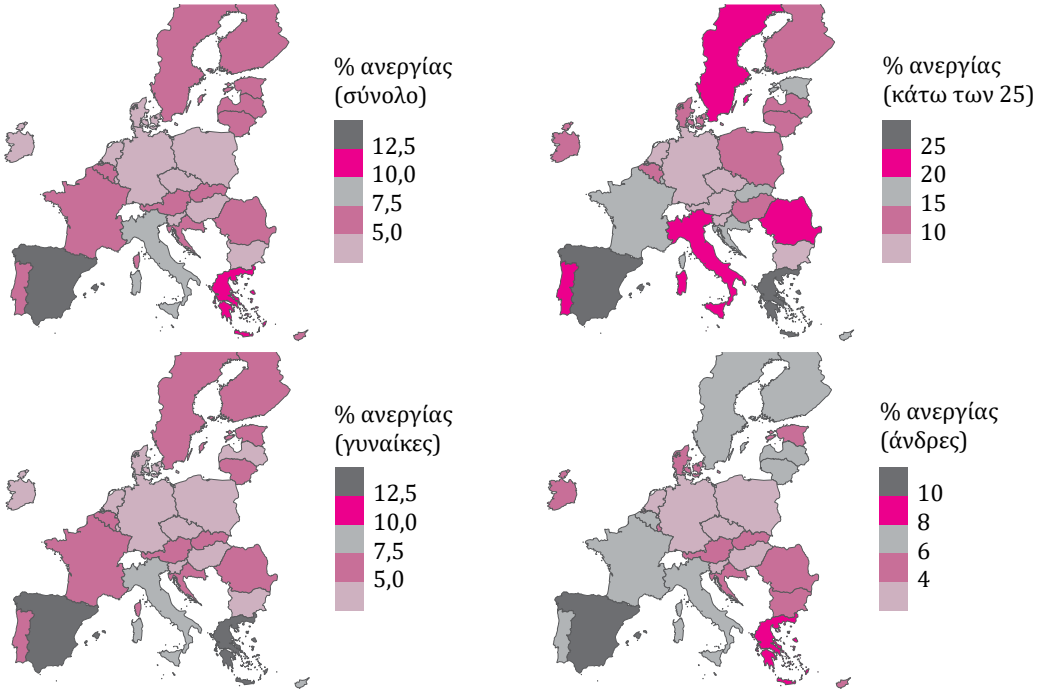
***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση 8.7.2023)

Σημείωση: Εποχικά προσαρμοσμένα στοιχεία. Η απασχόληση αφορά τις ηλικίες 15-24 ετών και 20-64 ετών και είναι εκφρασμένη ως ποσοστό του συνόλου του πληθυσμού.

Στο Διάγραμμα 3.3 παρουσιάζεται η εξέλιξη της ανεργίας την τελευταία τετραετία σε επιλεγμένες κατηγορίες εργατικού δυναμικού. Από τις αρχές του 2020 η ανερ-

γία αυξάνεται ραγδαία και κορυφώνεται τον Ιούνιο του 2020, φτάνοντας το 20,3% του ενεργού πληθυσμού, ενώ παραμένει υψηλή και στο πρώτο μισό του 2021, φτάνοντας το 17,2% τον Απρίλιο του 2021. Από τα μέσα του 2021, ως απόρροια της μεταπανδημικής ανάκαμψης, η ανεργία μειώνεται. Στο διάγραμμα αναδεικνύεται η άνιση επίπτωση της πανδημίας σε όρους ανεργίας. Η ανεργία στους νέους κάτω των 25 ετών αυξήθηκε από τις 32,3 ποσοστιαίες μονάδες τον Ιανουάριο του 2020 στις 47,9 ποσοστιαίες μονάδες τον Ιούνιο του 2022, περισσότερο από κάθε άλλη ομάδα. Η μεταπανδημική περίοδος ανάκαμψης, επίσης, επηρέασε τους νέους περισσότερο από κάθε άλλη κατηγορία εργαζομένων, με την ανεργία τον Δεκέμβριο του 2022 να είναι 29,1 ποσοστιαίες μονάδες (6,1 μονάδες κάτω από το 2020).

Χάρτης 3.2: Συνολικό ποσοστό εναρμονισμένης ανεργίας στην Ελλάδα και στην ΕΕ-27 και ανά επιλεγμένη κατηγορία (Μάρτιος 2023)

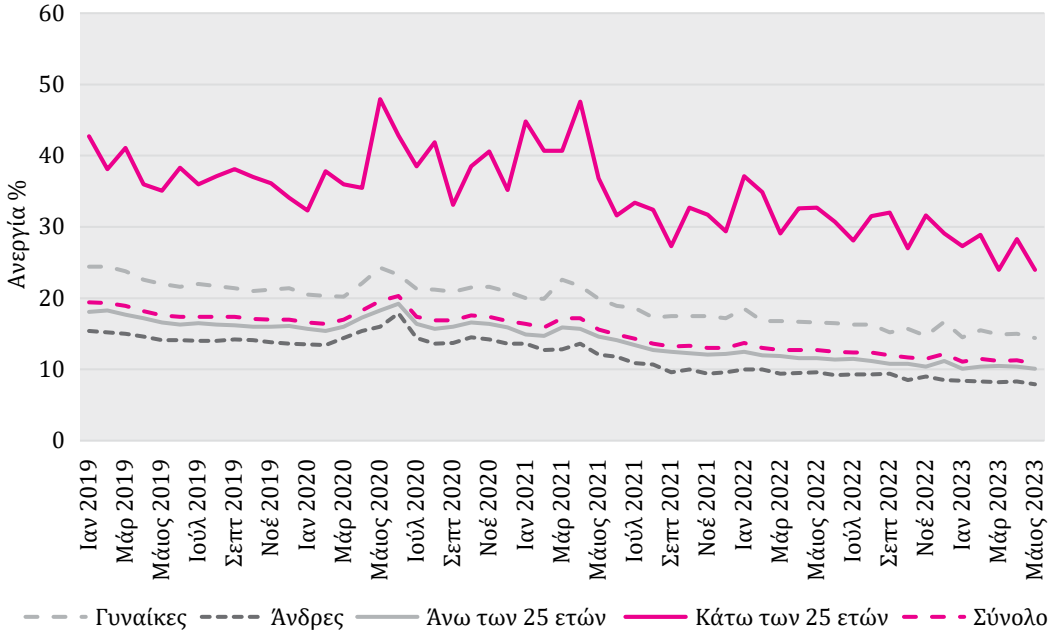
***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση 8.7.2023)

Σημείωση: Εποχικά προσαρμοσμένα στοιχεία.

Αντίστοιχη εικόνα παρουσιάζει και η ανεργία των γυναικών. Μετά τη σημαντική άνοδο κατά τη διάρκεια της πανδημίας και την πτώση κατά την ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας που ακολούθησε, τον Δεκέμβριο του 2022 έκλεισε στις 16,7 ποσοστιαίες μονάδες. Τον Μάιο του 2023 διαμορφώθηκε στις 14,4 ποσοστιαίες

μονάδες, παρουσιάζοντας μείωση 2,2 μονάδων σε σχέση με την αντίστοιχη περίοδο του 2022. Η ανεργία των ανδρών παραμένει χαμηλότερη σε σχέση με όλες τις υπόλοιπες ομάδες. Τον Δεκέμβριο του 2019 έκλεισε στις 13,6 ποσοστιαίες μονάδες και τον Ιούνιο του 2020 αυξήθηκε στις 17,9 ποσοστιαίες μονάδες εξαιτίας του πανδημικού σοκ. Έκτοτε μειώνεται συστηματικά, φτάνοντας τον Δεκέμβριο του 2022 τις 8,5 ποσοστιαίες μονάδες. Τέλος, η ανεργία του πληθυσμού άνω των 25 ετών κορυφώνεται τον Ιούνιο του 2020 φτάνοντας τις 19,2 ποσοστιαίες μονάδες, και έκτοτε αποκλιμακώνεται, πέφτοντας στις 10,1 ποσοστιαίες μονάδες τον Μάιο του 2023. Είναι αξιοσημείωτο ότι η ανεργία των γυναικών είναι σχεδόν διπλάσια από την ανεργία των ανδρών, με τη διαφορά τους να αγγίζει τις 6,7 ποσοστιαίες μονάδες στο τέλος του α΄ τριμήνου του 2023.

Διάγραμμα 3.3: Ποσοστό ανεργίας σε επιλεγμένες κατηγορίες εργατικού δυναμικού (Ιανουάριος 2019-Μάιος 2023)

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση 13.7.2023)

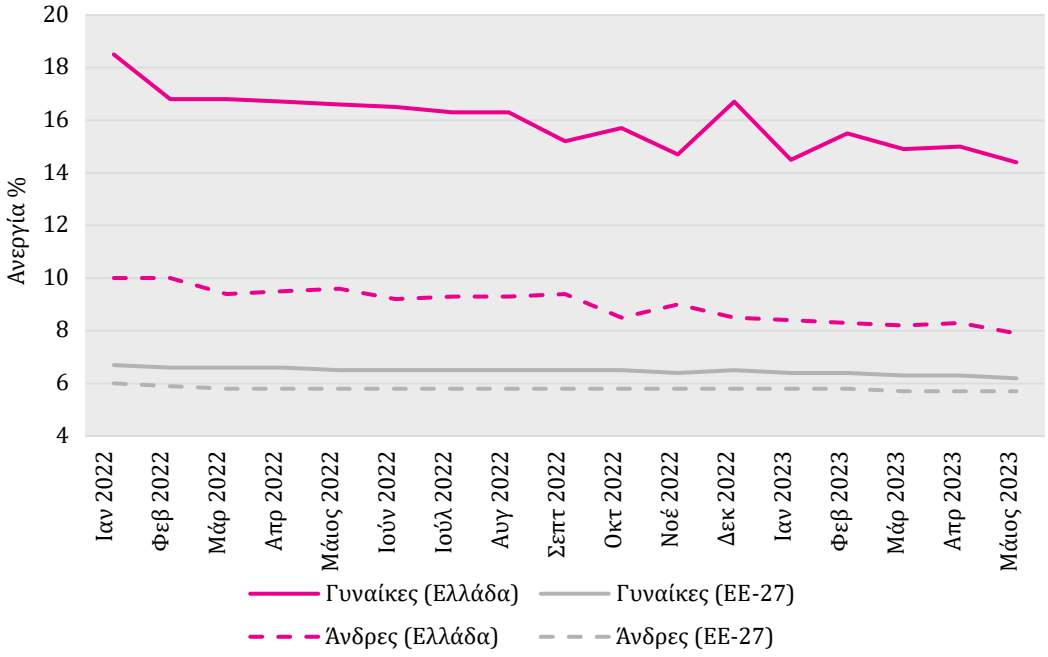
Σημείωση: Εποχικά προσαρμοσμένα στοιχεία. Το ποσοστό είναι εκφρασμένο στο σύνολο του ενεργού πληθυσμού.

Το γεγονός ότι, παρά την ισχυρή ανάκαμψη, οι ηλικιακές και οι έμφυλες διαφορές παραμένουν εξαιρετικά έντονες αναδεικνύει και τη συστηματική αδυναμία των ασκούμενων πολιτικών να εξασφαλίσουν ισότιμη πρόσβαση στην αγορά εργασίας και προστασία των εργασιακών δικαιωμάτων. Είναι χαρακτηριστικό ότι

η ανεργία των ανδρών ανεξαρτήτως ηλικίας είναι χαμηλότερη από την ανεργία του συνόλου των εργαζομένων άνω των 25 ετών, καταδεικνύοντας ότι η έμφυλη ταυτότητα μπορεί να είναι σημαντικότερη από την εργασιακή εμπειρία, όπως αυτή αντικατοπτρίζεται στην ηλικία ενός ατόμου του ενεργού πληθυσμού για τον προσδιορισμό της εργασιακής του κατάστασης.

Οι έμφυλες ανισότητες είναι ακόμα πιο εμφανείς όταν συγκρίνεται η ανεργία των γυναικών με τον μέσο όρο της ΕΕ-27 (Διάγραμμα 3.4). Ενώ η διαφορά της ανεργίας των ανδρών στην Ελλάδα από τον αντίστοιχο μέσο όρο της ΕΕ-27 είναι μόλις 2,5 ποσοστιαίες μονάδες, η διαφορά της ανεργίας των γυναικών από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο είναι 8,7 ποσοστιαίες μονάδες, δηλαδή 3,5 φορές μεγαλύτερη.

Διάγραμμα 3.4: Ποσοστό ανεργίας ανά φύλο στην Ελλάδα και στην ΕΕ-27 (Ιανουάριος 2022-Μάιος 2023)

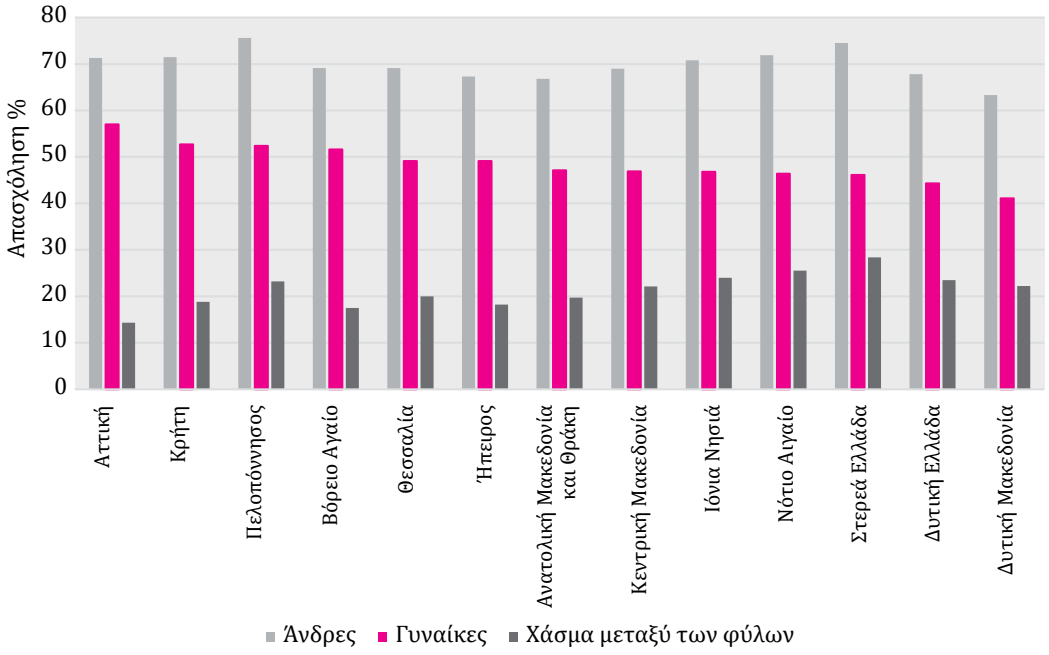
***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση 13.7.2023)

Σημείωση: Εποχικά προσαρμοσμένα στοιχεία. Το ποσοστό ανεργίας είναι εκφρασμένο στο σύνολο του ενεργού πληθυσμού και εναρμονισμένο σύμφωνα με τον ορισμό του ILO.

Η πιο λεπτομερής εικόνα των έμφυλων διαφορών στην αγορά εργασίας αντικατοπτρίζεται στην εξέλιξη του ποσοστού απασχόλησης ανδρών και γυναικών ανά γεωγραφική περιοχή (Διάγραμμα 3.5). Το χαμηλότερο ποσοστό απασχόλη-

σης των γυναικών το 2022 καταγράφεται στη Δυτική Μακεδονία (41,1%). Στη Δυτική Ελλάδα παρατηρείται το δεύτερο χαμηλότερο ποσοστό απασχόλησης των γυναικών (44,3%) και ακολουθούν το Νότιο Αιγαίο (46,4%) και η Στερεά Ελλάδα (46,1%). Αξίζει να σημειωθεί ότι από τα 13 γεωγραφικά διαμερίσματα μόνο σε 4 η απασχόληση των γυναικών ξεπερνά το 50%. Οι μεγαλύτερες αποκλίσεις μεταξύ των φύλων όσον αφορά την απασχόληση καταγράφονται στη Στερεά Ελλάδα (28,4%), στο Νότιο Αιγαίο (25,5%), στα Ιόνια Νησιά (24%) και στη Δυτική Ελλάδα (23,5%), ενώ η μικρότερη καταγράφεται στην Αττική (14,3%).

Διάγραμμα 3.5: Ποσοστό απασχόλησης ανά γεωγραφική περιοχή και ανά φύλο (2022)

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση 13.7.2023)

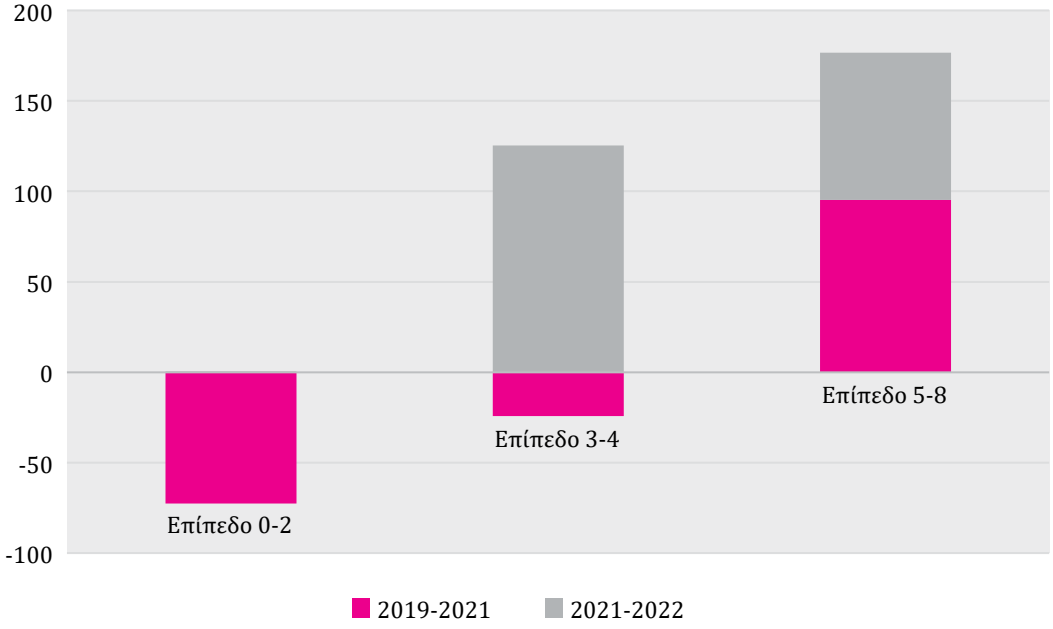
Σημείωση: Η απασχόληση αφορά την ηλικιακή ομάδα 15-64 ετών. Το ποσοστό απασχόλησης είναι εκφρασμένο στο σύνολο του πληθυσμού της κάθε περιοχής.

Ενδιαφέρον, επίσης, παρουσιάζει η εξέλιξη της απασχόλησης ανά επίπεδο εκπαίδευσης (Διάγραμμα 3.6). Η απασχόληση αυξήθηκε σε όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης[57] το 2022, με τη μεγαλύτερη ποσοστιαία αύξηση την περίοδο 2021-2022 να

57. Στο επίπεδο εκπαίδευσης 0-2 κατατάσσονται οι ανεκπαίδευτοι, οι πρωτοβάθμιας και οι πρώτων τάξεων δευ-

καταγράφεται στους εργαζομένους ανώτερης δευτεροβάθμιας και μεταδευτεροβάθμιας μη τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (επίπεδο εκπαίδευσης 3-4). Τη μικρότερη αύξηση σημείωσαν όσοι κατατάσσονται στο επίπεδο εκπαίδευσης 0-2, οι οποίοι είναι αυτοί που υπέστησαν το μεγαλύτερο πλήγμα και την περίοδο 2019-2021, αλλά και συνολικά την περίοδο 2009-2022 με τη σωρευτική μείωση της απασχόλησής τους να καταγράφεται στο -10,5%. Οι εργαζόμενοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (επίπεδο εκπαίδευσης 5-8) παρέμειναν σχετικά προστατευμένοι την περίοδο 2019-2021, με τις θέσεις απασχόλησής τους να σημειώνουν ήπια αύξηση. Αξίζει να σημειωθεί ότι από το 2009 η συνολική μείωση της απασχόλησης αντιστοιχεί σε 439,2 χιλ. εργαζομένους. Την περίοδο 2009-2022 η μείωση της απασχόλησης στο επίπεδο εκπαίδευσης 0-2 ήταν 885 χιλ., ενώ η μεταβολή της απασχόλησης στα επίπεδα 3-4 και 5-8 ήταν θετική, σημειώνοντας αύξηση 50,7 χιλ. και 395,6 χιλ. εργαζομένων αντίστοιχα, γεγονός που περιόρισε το αρνητικό συνολικό ισοζύγιο.

Διάγραμμα 3.6: Μεταβολές στην απασχόληση ανά επίπεδο εκπαίδευσης (χιλ. άτομα, 2019-2021 και 2021-2022)

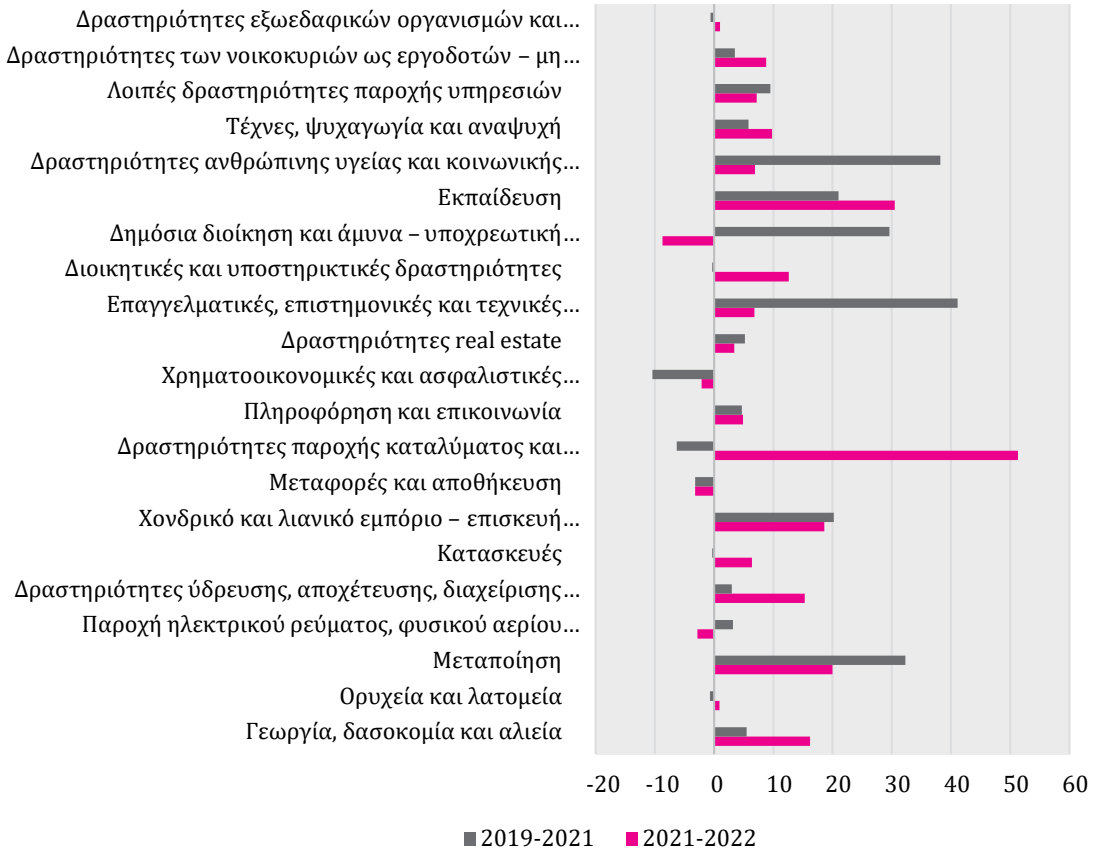
***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση 13.7.2023)

Σημείωση: Στον αριστερό άξονα καταγράφονται οι μεταβολές σε χιλ. άτομα. Η απασχόληση αφορά τις ηλικίες 15-64 ετών.

τεροβάθμιας εκπαίδευσης εργαζόμενοι. Στο επίπεδο εκπαίδευσης 3-4 οι εργαζόμενοι ανώτερης δευτεροβάθμιας και μεταδευτεροβάθμιας μη τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Στο επίπεδο εκπαίδευσης 5-8 οι εργαζόμενοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Εξετάζοντας τη δυναμική της κλαδικής απασχόλησης (Διάγραμμα 3.7), διαπιστώνουμε τα εξής: Την περίοδο 2021-2022, με διαφορά τη μεγαλύτερη συμβολή στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας την είχε ο κλάδος «Δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης» (+51,3 χιλ. άτομα).

Διάγραμμα 3.7: Μεταβολές στην απασχόληση ανά κλάδο
(χιλ. άτομα, 2019-2021 και 2021-2022)

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση 13.7.2023)

Σημείωση: Στον αριστερό άξονα καταγράφονται οι μεταβολές σε χιλ. άτομα. Η απασχόληση αφορά τις ηλικίες 15-64 ετών.

Ακολουθούν οι κλάδοι «Εκπαίδευση» (+30,5 χιλ. άτομα), «Μεταποίηση» (+20 χιλ. άτομα), «Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών» (+18,6 χιλ. άτομα) και «Γεωργία, δασοκομία και αλιεία» (+16,2 χιλ. άτομα). Οι κλάδοι αντίστοιχα με τη μεγαλύτερη πτώση στην απασχόληση είναι οι ακόλουθοι: «Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική

ασφάλιση» (-8,7 χιλ. άτομα), «Μεταφορά και αποθήκευση» (-3,2 χιλ. άτομα) και «Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού» (-2,8 χιλ. άτομα). Αξίζει να σημειωθεί ότι, παρά την ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας, από την αρχή της πανδημίας 7 κλάδοι παραμένουν κάτω από τα επίπεδα απασχόλησης του 2019. Χαρακτηριστικό της υστέρησης που παρουσιάζει η ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας και της αδυναμίας της να δημιουργήσει βιώσιμες θέσεις απασχόλησης είναι ότι 9 από τους 21 κλάδους ακόμα παρουσιάζουν έλλειμμα σε σχέση με τις θέσεις απασχόλησης του 2009. Συνολικά για το 2022, από τις 208 χιλ. νέες θέσεις απασχόλησης, οι 70 χιλ. προέρχονται από τους κλάδους της εστίασης και του εμπορίου, ενώ μόλις 20 χιλ. θέσεις προέρχονται από τη μεταποίηση, τον κλάδο που παράγει κατεξοχήν διεθνώς εμπορεύσιμα αγαθά υψηλής προστιθέμενης αξίας, καταδεικνύοντας τα σημαντικά βήματα που έχει να κάνει η ελληνική οικονομία, προκειμένου να μεταβεί σε ένα νέο βιώσιμο και παραγωγικό υπόδειγμα ανάπτυξης (βλ. Πλαίσιο ΙΙ).

Πλαίσιο ΙΙ

Δυισμός στην αγορά εργασίας

Η αγορά εργασίας στη χώρα μας έχει αρχίσει να λαμβάνει τα πάγια χαρακτηριστικά του φαινομένου που στη βιβλιογραφία ονομάζεται δυισμός. Συγκεκριμένα, ως δυισμός στην αγορά εργασίας νοείται η δημιουργία περιορισμένων θέσεων απασχόλησης σε κλάδους που παράγουν υψηλή προστιθέμενη αξία, είναι συνήθως έντασης κεφαλαίου και προσφέρουν ποιοτικές θέσεις απασχόλησης, με κύρια χαρακτηριστικά τις υψηλές αποδοχές και τη σταθερότητά τους όσον αφορά τη διάρκεια των συμβάσεων. Στον αντίποδα, οι περιφερειακοί κλάδοι, που κατά κύριο λόγο είναι έντασης απασχόλησης, προσφέρουν την πλειονότητα των θέσεων απασχόλησης της οικονομίας, οι οποίες χαρακτηρίζονται από υψηλή αβεβαιότητα και επισφάλεια, χαμηλές απολαβές και πολλές ώρες εργασίας.[58] Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται και η απασχόληση στις αναδυόμενες πλατφόρμες οικονομίας (gig economy).[59]

Στην περίπτωση της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα, η αύξηση της απασχόλησης στον κλάδο του εμπορίου, μεταφορών, καταλυμάτων και εστίασης ενισχύει το φαινόμενο δυισμού, ειδικά όταν ο κλάδος της μεταποίησης έχει ανακάμψει σε όρους προστιθέμενης αξίας, αλλά υστερεί σε όρους απασχόλησης σε σχέση με το 2009. Η κατάσταση αυτή είναι μη διατηρήσιμη, αφού δημιουργεί απασχολούμενους δύο ταχυτήτων αυξάνοντας σημαντικά την ανισότητα και τον κατακερματισμό στην αγορά εργασίας.

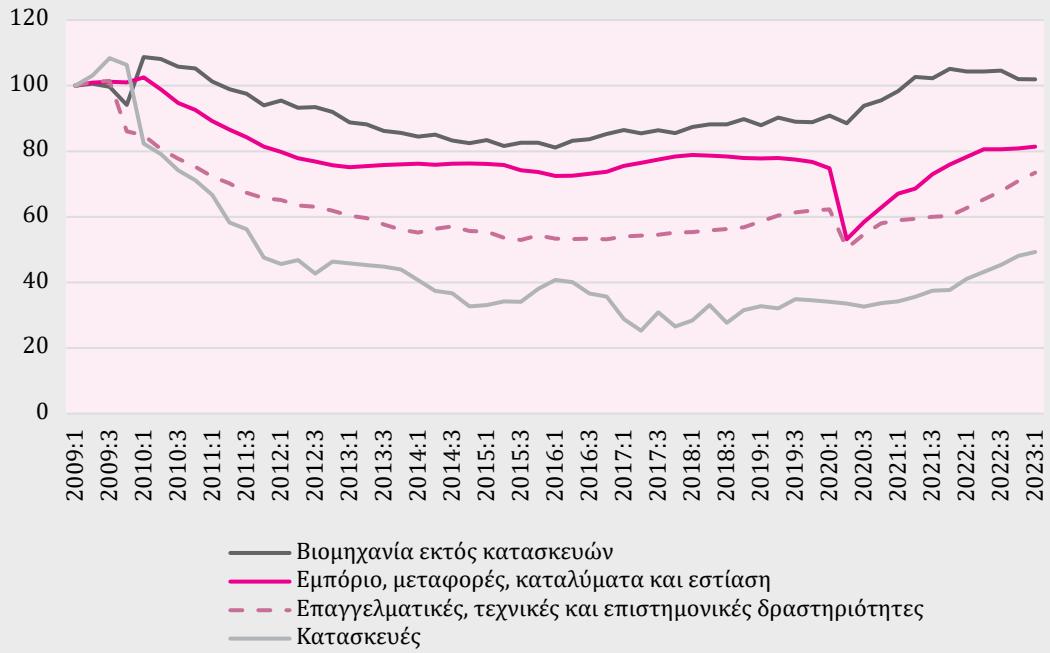
Ο μη βιώσιμος χαρακτήρας της ελληνικής ανάκαμψης καταδεικνύεται από την ταυτόχρονη διαχρονική πορεία πέντε δεικτών. Πρώτον, την εξέλιξη της προστιθέμενης αξίας (έτος βάσης 2009) στους κλάδους «Βιομηχανία εκτός κατασκευών», «Εμπόριο, μεταφορές, καταλύματα και εστίαση» και «Επαγγελματικές, τεχνικές και επιστημονικές δραστηριότητες». Δεύτερον, την εξέλιξη του μέσου μισθού για τους ίδιους κλάδους. Τρίτον, την εξέλιξη της κλαδικής απασχόλησης. Τέταρτον, το ποσοστό μονιμότητας της εργασίας. Πέμπτον, τις ώρες εργασίας. Προκύπτουν τρία συμπεράσματα. Πρώτον, όπως σημειώθηκε και παραπάνω, η απασχόληση στη βιομηχανία και στις κατασκευές δεν έχει ακόμα ανακάμψει, με τους υπόλοιπους κλάδους να βρίσκονται μεσοσταθμικά 20 ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερα από το 2009. Δεύτερον, οι μόνοι κλάδοι όπου ο μέσος ονομαστικός μισθός βρίσκεται υψηλότερα από τα επίπεδα του 2009 είναι η «Βιομηχανία εκτός κατασκευών» και οι «Επαγγελματικές, τεχνικές και επιστημονικές δραστηριότητες». Τρίτον, μόνο ο

58. Βλ. Seccareccia (1991) και Bentolila et al. (2019).

59. Βλ. ILO (2021a) και Piasna and Sehnbruch (2019).

κλάδος της βιομηχανίας βρίσκεται στα επίπεδα του 2009 σε όρους προστιθέμενης αξίας. Στο πλαίσιο αυτό, η ελληνική οικονομία υστερεί σημαντικά στη δημιουργία υψηλά αμειβόμενων θέσεων εργασίας, με αυτές να περιορίζονται κατά κύριο λόγο στον κλάδο της βιομηχανίας. Η πλειονότητα των νέων θέσεων εργασίας χαρακτηρίζεται από χαμηλούς μισθούς, σε κλάδους οι οποίοι σε όρους απασχόλησης έχουν ανακάμψει, αλλά σε όρους προστιθέμενης αξίας υστερούν. Αυτό συνεπάγεται ότι πρόκειται για εργασία χαμηλής παραγωγικότητας ανά εργαζόμενο, καθώς απασχολούνται περισσότεροι εργαζόμενοι σε σχέση με το 2009 για να παραγάγουν χαμηλότερη συγκριτικά προστιθέμενη αξία.

Διάγραμμα ΙΙ.1: Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία σε επιλεγμένους κλάδους (2009=100, σταθερές τιμές 2015)

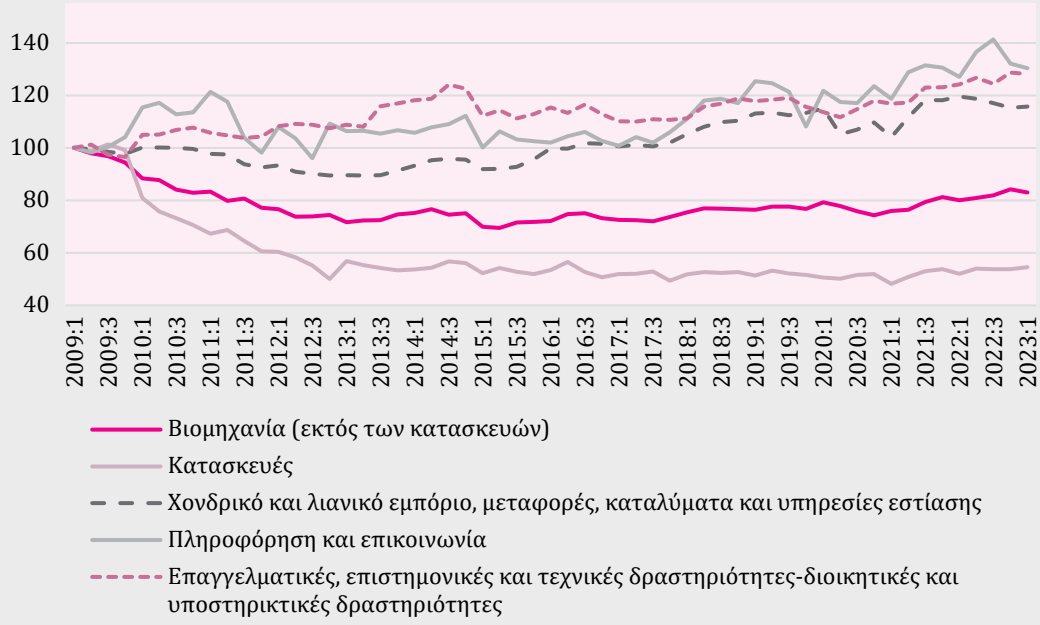

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση 13.7.2023)

*Σημείωση: Η ταξινόμηση των κλάδων ακολουθεί τη συνάθροιση SNA/ISIC A*10/11 της NACE Rev. 2.*

Ο δυισμός της αγοράς εργασίας είναι ιδιαίτερα εμφανής από το γεγονός ότι ο κλάδος «Δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών καταλύματος και εστίασης» έχει τα υψηλότερα ποσοστά προσωρινής απασχόλησης, αλλά και εργάσιμης εβδομάδας άνω των 48 ωρών. Αντίθετα, οι κλάδοι υψηλής προστιθέμενης αξίας, όπως η «Μεταποίηση» και οι «Επαγγελματικές, τεχνικές και επιστημονικές δραστηριότητες», χαρακτηρίζονται από τον συνδυασμό μόνιμης απασχόλησης και συγκριτικά λιγότερων ωρών εβδομαδιαίας απασχόλησης.

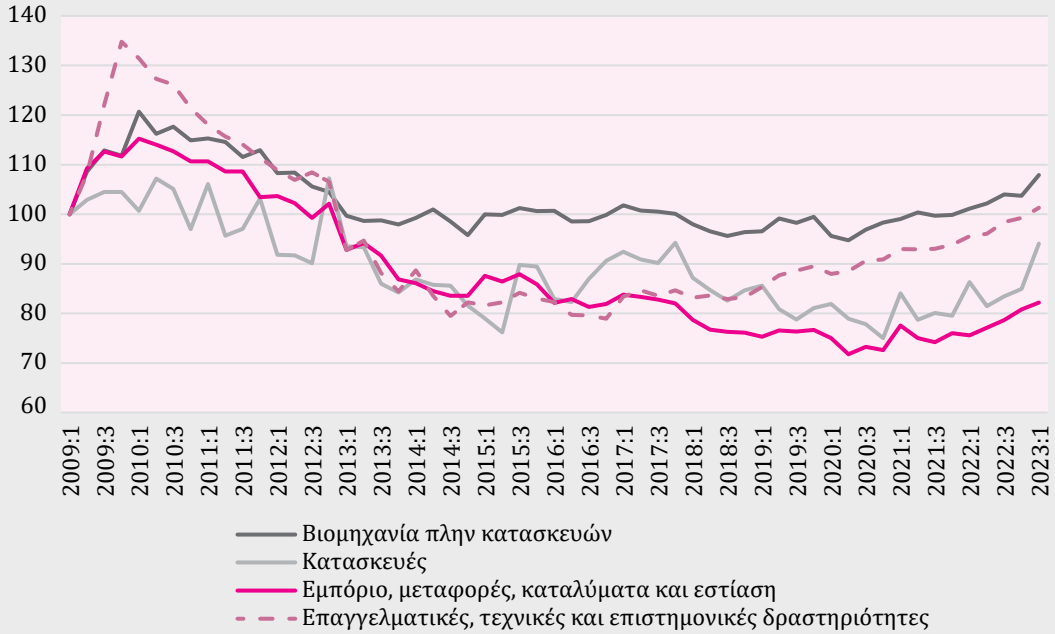
Διάγραμμα ΙΙ.2: Κλαδική απασχόληση σε επιλεγμένους κλάδους (2009=100)

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση 13.7.2023)

*Σημείωση: Η ταξινόμηση των κλάδων ακολουθεί τη συνάθροιση SNA/ISIC A*10/11 της NACE Rev. 2.*

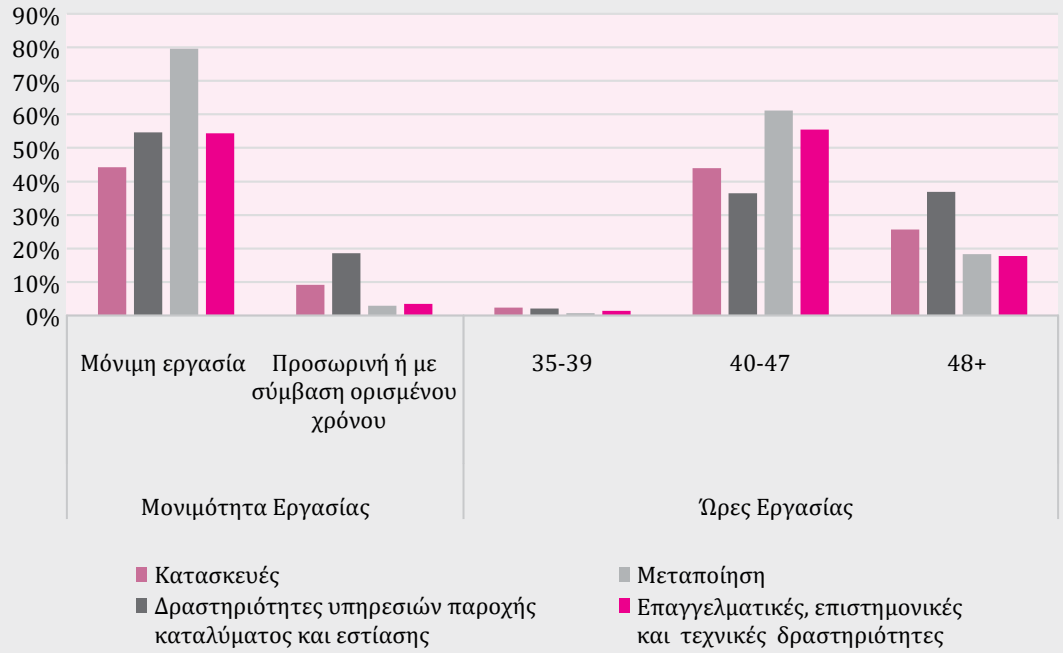
Διάγραμμα ΙΙ.3: Μέσος μισθός σε επιλεγμένους κλάδους (2009=100)

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση 13.7.2023)

*Σημείωση: Η ταξινόμηση των κλάδων ακολουθεί τη συνάθροιση SNA/ISIC A*10/11 της NACE Rev. 2.*

Διάγραμμα ΙΙ.4: Ποσοστά μόνιμης εργασίας και εργάσιμων ωρών στο σύνολο των απασχολουμένων ανά κλάδο (2022)

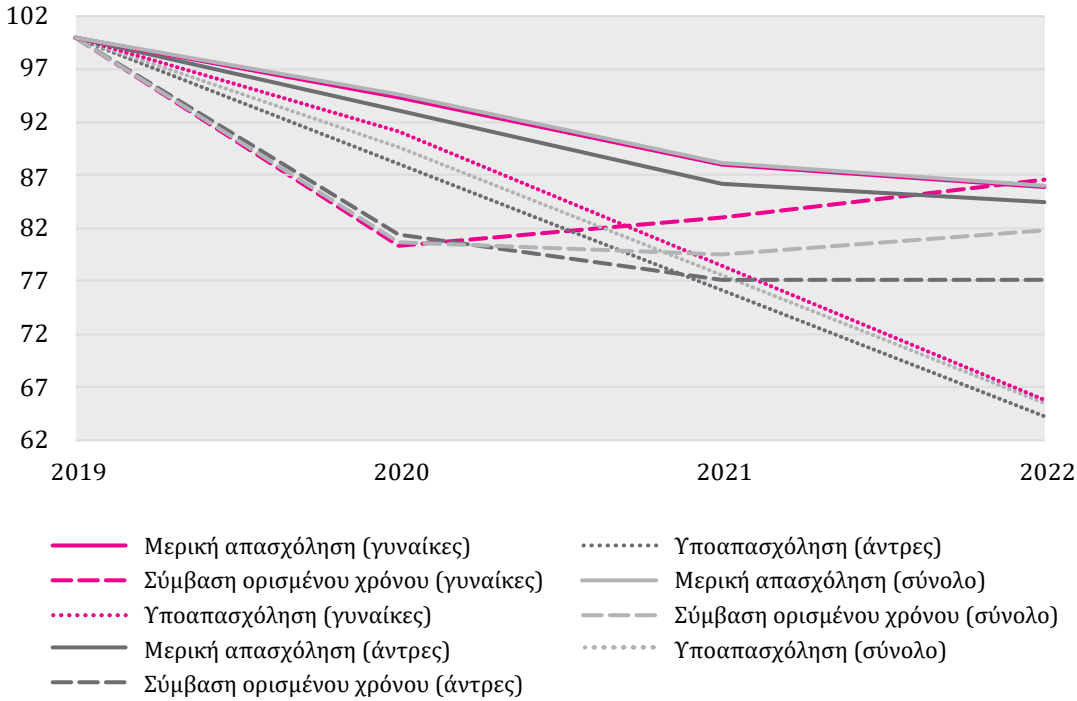
***Πηγή*:** ΕΛΣΤΑΤ (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση 13.7.2023)

Σημείωση: Η ταξινόμηση των κλάδων ακολουθεί τη NACE Rev. 2.

3.3 Υποαπασχόληση, μερική απασχόληση και υποτονικότητα της αγοράς εργασίας

Το Διάγραμμα 3.8 παρουσιάζει την εξέλιξη της απασχόλησης ανά είδος σύμβασης για την περίοδο 2019-2022. Η μεγαλύτερη ποσοστιαία μείωση, η οποία συνεχίζεται και το 2022, καταγράφεται στην υποαπασχόληση[60]. Οι συμβάσεις ορισμένου χρόνου παρουσιάζουν ανοδική τάση από το 2020, η οποία συνεχίζεται και το 2022, ενώ ο ρυθμός μείωσης των συμβάσεων μερικής απασχόλησης επιβραδύνεται το 2022 σε σχέση με το 2021. Αξίζει να σημειωθεί ότι η εκ νέου αύξηση των συμβάσεων ορισμένου χρόνου από το 2020 αφορά το γυναικείο εργατικό δυναμικό, καθώς το ποσοστό συμβάσεων ορισμένου χρόνου στο ανδρικό εργατικό δυναμικό παρέμεινε σταθερό το 2022.

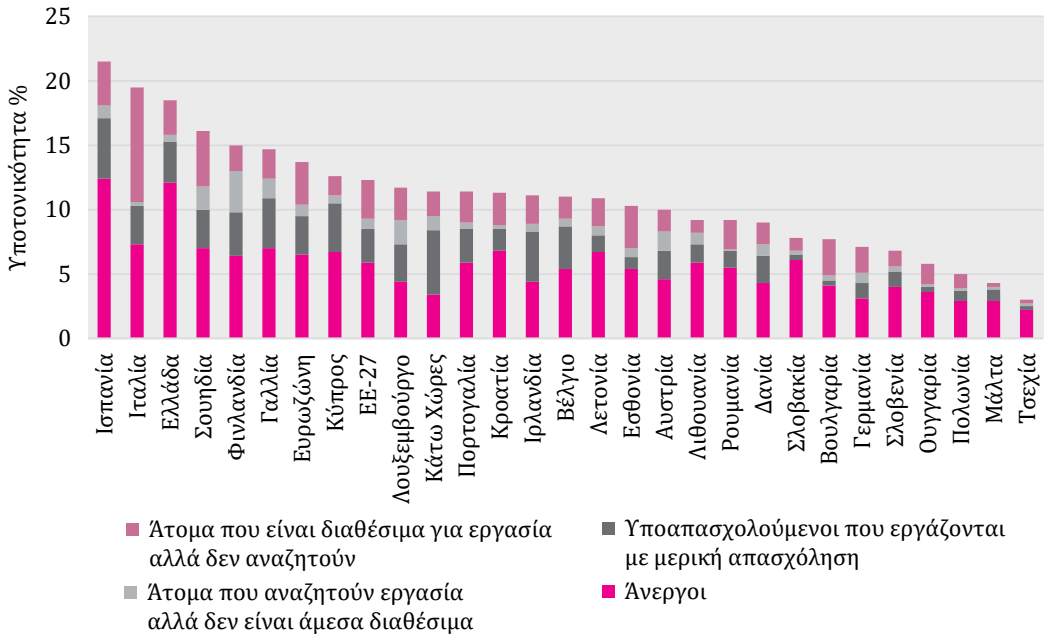
Διάγραμμα 3.8: Συνολικά ετήσια και ανά φύλο ποσοστά μερικής απασχόλησης, απασχόλησης ορισμένου χρόνου και υποαπασχόλησης (2019=100)

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση 13.7.2023)

60. *Με βάση τη Eurostat, οι υποαπασχολούμενοι όσον αφορά τη μερική απασχόληση είναι άτομα που εργάζονται με μερική απασχόληση, ενώ επιθυμούν να εργαστούν επιπλέον ώρες και είναι διαθέσιμοι να το πράξουν.*

Διάγραμμα 3.9: Υποτονικότητα της αγοράς εργασίας στην ΕΕ-27 και στα κράτη-μέλη (2022)

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση 13.7.2023)

Σημείωση: Η υποτονικότητα εκφράζεται ως ποσοστό του διευρυμένου εργατικού δυναμικού, για τις ηλικίες 15-74 ετών.

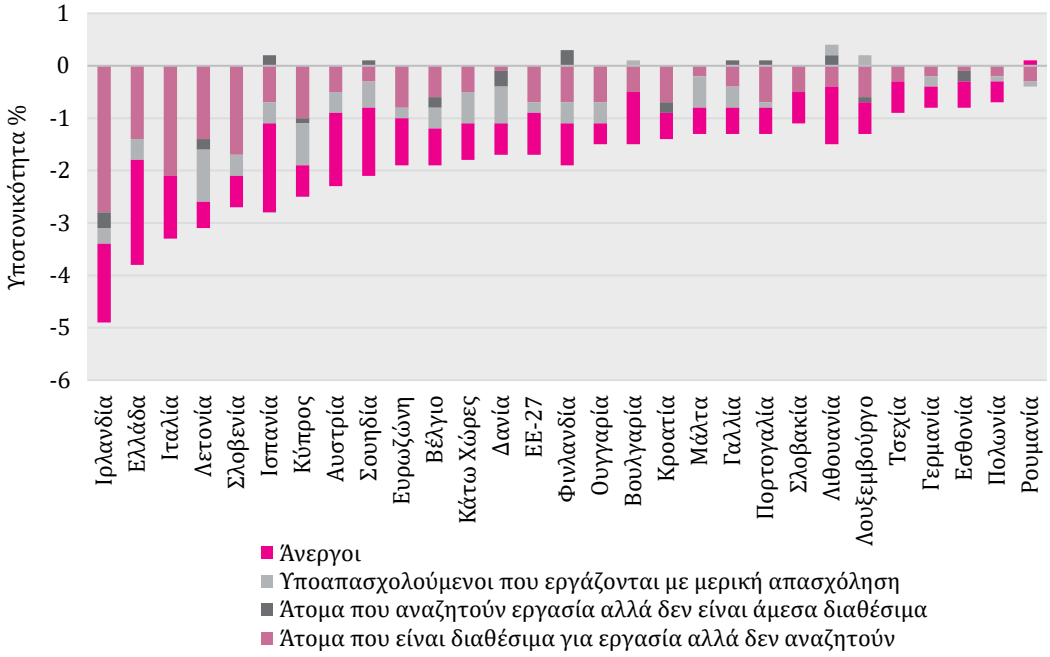
Η αγορά εργασίας στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται από μεγάλη υποτονικότητα[61]. Στο Διάγραμμα 3.9 απεικονίζεται η υποτονικότητα της αγοράς εργασίας για το 2022 ανά κατηγορία στην ΕΕ-27 και στα κράτη-μέλη για άτομα ηλικίας 15-74 ετών. Η υποτονικότητα της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα το 2022 ήταν 18,5 ποσοστιαίες μονάδες – η τρίτη μεγαλύτερη στην ΕΕ-27, με μόνο την Ισπανία και την Ιταλία να σημειώνουν συνολικά υψηλότερη υποτονικότητα (21,3 ποσοστιαίες μονάδες και 19,5 ποσοστιαίες μονάδες αντίστοιχα). Η μέση υποτονικότητα στην ΕΕ-27 ήταν

61. *Η υποτονικότητα της αγοράς εργασίας αναφέρεται στο έλλειμμα μεταξύ των αναγκών για απασχόληση από τους εργαζομένους και της προσφοράς απασχόλησης, και περιλαμβάνει τέσσερις κατηγορίες: 1) τους ανέργους, 2) τους υποαπασχολούμενους, 3) τα άτομα που είναι διαθέσιμα για εργασία, αλλά δεν αναζητούν εργασία και 4) τα άτομα που αναζητούν εργασία, αλλά δεν είναι άμεσα διαθέσιμα. Ενώ οι δύο πρώτες ομάδες ανήκουν στο εργατικό δυναμικό, οι δύο τελευταίες, που αναφέρονται επίσης ως «δυνητικό πρόσθετο εργατικό δυναμικό», είναι και οι δύο εκτός του εργατικού δυναμικού. Γι' αυτόν τον λόγο, στην ανάλυσή μας χρησιμοποιείται το «διευρυμένο εργατικό δυναμικό», το οποίο αποτελείται τόσο από το εργατικό δυναμικό όσο και από το δυνητικό πρόσθετο εργατικό δυναμικό. Η υποτονικότητα (ανεπάρκεια) της αγοράς εργασίας αποτυπώνεται ως ποσοστό αυτού του διευρυμένου εργατικού δυναμικού και το σχετικό μέγεθος κάθε συνιστώσας της ανεπάρκειας της αγοράς εργασίας μπορεί να εκφραστεί ως ποσοστιαία μονάδα του διευρυμένου εργατικού δυναμικού.*

12,3 ποσοστιαίες μονάδες. Στην Ελλάδα σχεδόν ένα στα πέντε άτομα του διευρυμένου εργατικού δυναμικού εξέφρασαν ανεκπλήρωτες ανάγκες για περισσότερη απασχόληση. Περίπου τα 2/3 της υποτονικότητας στην Ελλάδα προέρχονται από την ανεργία, ενώ περίπου το 1/6 προέρχεται από υποαπασχολούμενους.

Η μεταβολή της υποτονικότητας της αγοράς εργασίας ανά κατηγορία στην ΕΕ-27 και στα κράτη-μέλη για το 2022, για άτομα ηλικίας 15-74 ετών, δίνεται στη Διάγραμμα 3.10. Η Ελλάδα παρουσιάζει την τρίτη μεγαλύτερη ποσοστιαία μείωση ανάμεσα στα κράτη-μέλη της ΕΕ-27 (3,8 ποσοστιαίες μονάδες σε σχέση με το 2021). Η μεγαλύτερη μείωση καταγράφεται στην Ιρλανδία με 4,9 ποσοστιαίες μονάδες, ενώ ακολουθεί η Ιταλία με 4,2 ποσοστιαίες μονάδες και η Ισπανία με 3,3 ποσοστιαίες μονάδες. Στην Ελλάδα, τη μεγαλύτερη συμμετοχή στη μείωση της υποτονικότητας είχαν η μείωση της ανεργίας κατά 2 ποσοστιαίες μονάδες και η μείωση των ατόμων που είναι διαθέσιμα για εργασία, αλλά δεν αναζητούν κατά 1,4 ποσοστιαίες μονάδες. Οι υποαπασχολούμενοι μειωθήκαν κατά 0,4 ποσοστιαίες μονάδες, ενώ το ποσοστό των ατόμων που αναζητούν εργασία, αλλά δεν είναι άμεσα διαθέσιμα παρέμεινε αμετάβλητο.

Διάγραμμα 3.10: Συμβολή των κατηγοριών στη μεταβολή της υποτονικότητας στην ΕΕ-27 και στα κράτη-μέλη (2022)

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση 13.7.2023)

Σημείωση: Η υποτονικότητα εκφράζεται ως ποσοστό του διευρυμένου εργατικού δυναμικού, για τις ηλικίες 15-74 ετών.

Επομένως, είναι σαφές ότι, αν και η υποτονικότητα της αγοράς εργασίας μειώθηκε σημαντικά το 2022, οι χρόνιες ανισορροπίες της παραμένουν. Η υποτονικότητα στην Ελλάδα, παρά την ταχεία μείωσή της, παραμένει από τις υψηλότερες στην ΕΕ-27 και υπερβαίνει κατά 9 ποσοστιαίες μονάδες τον μέσο όρο της ΕΕ. Για την περαιτέρω μείωσή της και τη σύγκλισή της με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο απαιτούνται, όχι μόνο η συνέχιση των θετικών και υψηλών ρυθμών μεγέθυνσης αλλά και στοχευμένες παρεμβάσεις στην αγορά εργασίας, με έμφαση στην ενίσχυση της απασχόλησης των νέων, των γυναικών, αλλά και της περιφερειακής ανάπτυξης περιοχών που καταγράφουν ιστορικά από τα χαμηλότερα ποσοστά απασχόλησης στην ΕΕ-27 (Βλ. Διάγραμμα 3.5). Επιπρόσθετα, απαιτείται στοχευμένη ενίσχυση της απασχόλησης σε κλάδους που παράγουν διεθνώς εμπορεύσιμα αγαθά, υψηλής προστιθέμενης αξίας και με υψηλούς πολλαπλασιαστές απασχόλησης και εισοδήματος.

3.4 Η εξέλιξη των μισθών στην Ελλάδα, διανεμητικό περιθώριο και διανομή εισοδήματος

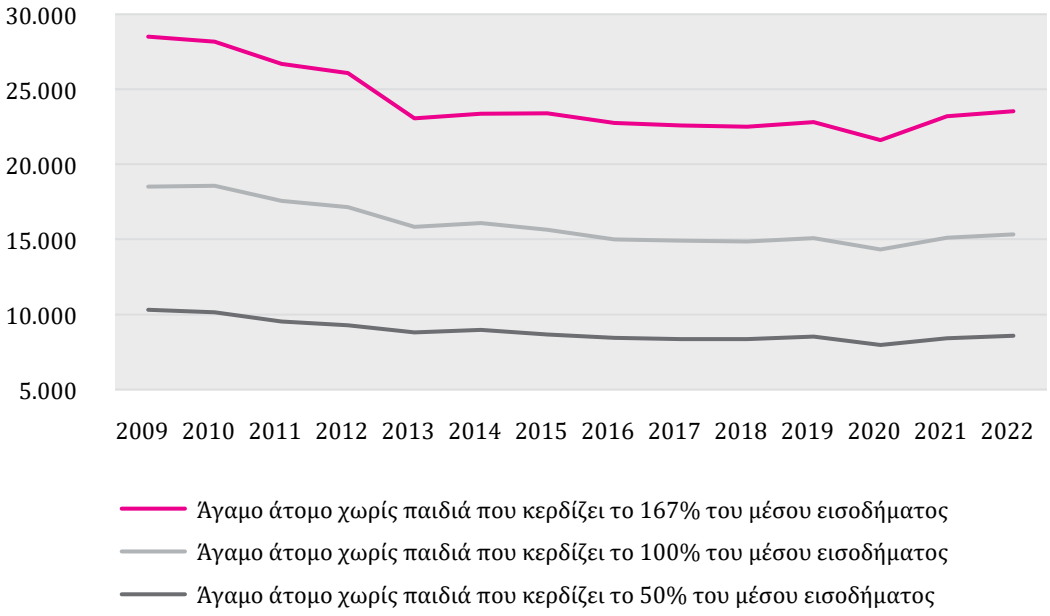
Στο Διάγραμμα 3.11 παρουσιάζεται η εξέλιξη των ετήσιων καθαρών αποδοχών για άγαμα άτομα χωρίς παιδιά, που αμείβονται με το 50%, το 100% και το 167% του μέσου εισοδήματος αντίστοιχα, για την περίοδο 2009-2022.

Το 2022 η μέση κατά κεφαλήν καθαρή απολαβή για έναν άγαμο εργαζόμενο χωρίς παιδιά ανήλθε στα 15.335 ευρώ, για έναν εργαζόμενο που αμείβεται με το 50% του μέσου εισοδήματος ανήλθε στα 8.565 ευρώ και για έναν εργαζόμενο που αμείβεται με το 167% του μέσου εισοδήματος ανήλθε στα 23.541 ευρώ. Σε σχέση με τα επίπεδα του κατά κεφαλήν εισοδήματος του 2019, ο αμειβόμενος με το 50% του μέσου μισθού έχει σημειώσει ονομαστική σωρευτική αύξηση 48 ευρώ ετησίως, ο αμειβόμενος με τον μέσο μισθό έχει σημειώσει σωρευτική αύξηση 260 ευρώ ετησίως, ενώ ο αμειβόμενος με το 167% του μέσου εισοδήματος έχει σημειώσει σωρευτική αύξηση 727 ευρώ ετησίως. Η δυναμική των καθαρών απολαβών καταδεικνύει τα εξής: Αφενός, παρά την ανάκαμψη μετά την πανδημία, τα εισοδήματα βρίσκονται σε παρόμοια επίπεδα με το 2019, εντείνοντας με επιταχυνόμενο ρυθμό την απόκλιση από τον μέσο όρο της ΕΕ-27. Αφετέρου, η ανάκαμψη συγκεντρώνεται, κατά κύριο λόγο, στα υψηλά εισοδήματα ενισχύοντας την οικονομική ανισότητα.

Η εικόνα αυτής της δυναμικής γίνεται εμφανής στο Διάγραμμα 3.12, το οποίο δείχνει την πορεία των αντίστοιχων εισοδημάτων (έτος βάσης 2019), με το εισόδημα εκφρασμένο σε μονάδες αγοραστικής δύναμης (PPS) για την Ελλάδα και την ΕΕ-27. Η απόκλιση του υψηλού εισοδήματος από το μέσο και το κατώτερο εισόδημα στην Ελλάδα το 2022 αυξήθηκε κατά 1,45% και 2,6% αντίστοιχα σε σχέση με

το 2019, ενώ η αντίστοιχη απόκλιση μεταξύ Ελλάδας και ΕΕ-27 το 2022 σε σχέση με το 2019 είναι 9,82% για το μέσο εισόδημα, 10,8% για το χαμηλότερο εισόδημα και 7,74% για το υψηλότερο εισόδημα. Είναι χαρακτηριστικό ότι, ενώ στην ΕΕ-27 τα μέσα και τα χαμηλότερα εισοδήματα αυξάνονται ταχύτερα σε μονάδες αγοραστικής δύναμης σε σχέση με τα υψηλότερα, στην Ελλάδα ισχύει ακριβώς το αντίθετο. Το χαμηλότερο διαθέσιμο εισόδημα επλήγη συγκριτικά περισσότερο κατά τη διάρκεια της πανδημίας και είναι αυτό που παρουσιάζει και την πιο αργή ανάκαμψη έκτοτε. Επιπρόσθετα, μετά το 2021 η ανάκαμψη των εισοδημάτων στην Ελλάδα παρουσιάζει επιβράδυνση τόσο σε σχέση με την ανάκαμψη του 2020 όσο και σε σχέση με την ΕΕ-27, οδηγώντας σε αύξηση της ανισότητας τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και μεταξύ των κρατών-μελών.

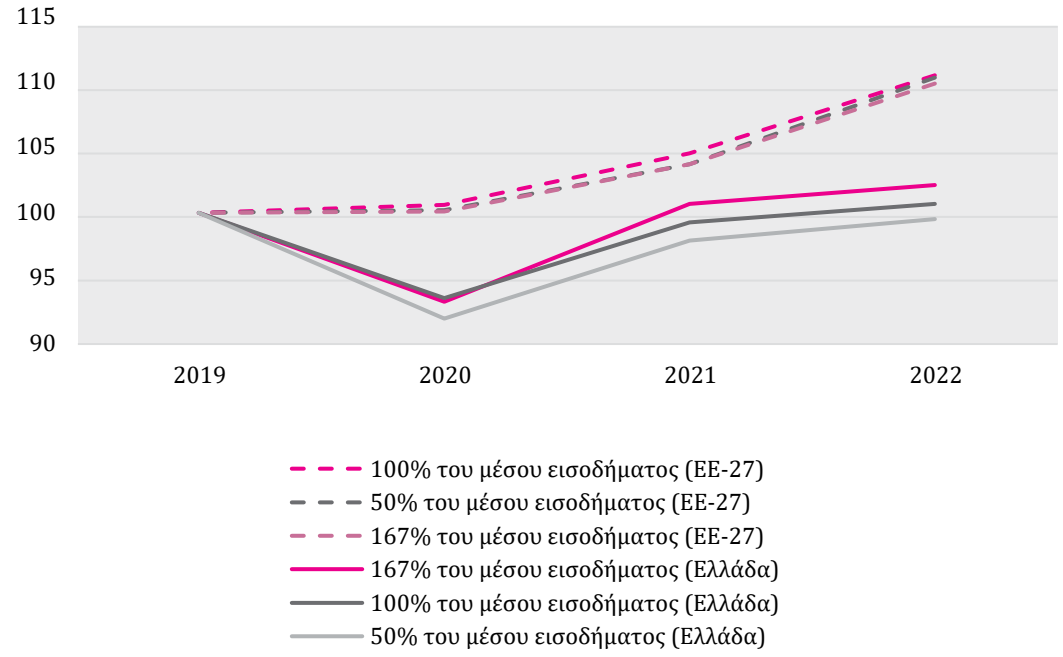
Διάγραμμα 3.11: Ετήσιες καθαρές αποδοχές (ευρώ) για άγαμο άτομο χωρίς παιδιά (2009-2022)

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση 13.7.2023)

Σημείωση: Οι καθαρές αποδοχές περιλαμβάνουν την καθαρή αμοιβή, τις παροχές, τους φόρους εισοδήματος, τις εισφορές κοινωνικής ασφάλισης και την προσθήκη, κατά περίπτωση, επιδομάτων. Ο υπολογισμός των ετήσιων καθαρών αποδοχών βασίζεται σε ένα ευρέως αναγνωρισμένο μοντέλο του ΟΟΣΑ.

Διάγραμμα 3.12: Ετήσιο καθαρό εισόδημα (PPS) για άγαμο άτομο χωρίς παιδιά στην Ελλάδα και στην ΕΕ-27 (2019 = 100)

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση 13.7.2023)

Η σχετικά γρήγορη μείωση της ανεργίας και η αύξηση της απασχόλησης, σε συνδυασμό, όπως θα δούμε, με τις εξελίξεις στην παραγωγικότητα της εργασίας, καθορίζουν και τις προϋποθέσεις για ενδεχόμενες αυξήσεις του πραγματικού μέσου μισθού. Εξετάζοντας, επομένως, την παραγωγικότητα της εργασίας και την εξέλιξη του πληθωρισμού, μπορεί να προσδιοριστεί και το αναδιανεμητικό περιθώριο, σε όρους ποσοστιαίας αύξησης του μέσου ονομαστικού μισθού, προκειμένου η κατανομή εισοδήματος μεταξύ κερδών και μισθών να μείνει σταθερή (Βλ. Jannsen and Lubker, 2023).

Στην Ελλάδα η παραγωγικότητα της εργασίας υποχώρησε 0,3 ποσοστιαίες μονάδες το 2019 και 7,3 ποσοστιαίες μονάδες το 2020. Μετά το τέλος της πανδημίας ανέκαμψε, σημειώνοντας αύξηση 5,6 ποσοστιαίες μονάδες το 2021 και 2 ποσοστιαίες μονάδες το 2022, καλύπτοντας όλες τις απώλειες που σημείωσε κατά τη διάρκεια της πανδημίας. Το 2019 ο ρυθμός μεταβολής του αποπληθωριστή του ΑΕΠ ήταν μόλις 0,2 ποσοστιαίες μονάδες και έγινε αρνητικός το 2020 σημειώνοντας πτώση κατά 0,9 ποσοστιαίες μονάδες. Το 2021 σημείωσε αύξηση κατά 1,3 ποσοστιαίες μονάδες και το 2022 κατά 8,1 ποσοστιαίες μονάδες. Ο Πίνακας 3.1 συνοψίζει τις εξελίξεις στην παραγωγικότητα της εργασίας, στον πληθωρισμό,

καθώς και στο διανεμητικά ουδέτερο περιθώριο αύξησης των μισθών. Το διανεμητικά ουδέτερο περιθώριο ισούται με το δυνητικό περιθώριο μισθολογικής αύξησης του μέσου μισθού, το οποίο δεν μεταβάλλει τη διανομή κερδών και μισθών, κρατώντας την κατανομή εισοδήματος σταθερή. Αυτό σημαίνει ότι, εάν οι μισθοί αυξάνονται με βάση το διανεμητικά ουδέτερο περιθώριο, το μερίδιο των μισθών στο ΑΕΠ παραμένει σταθερό. Στην Ελλάδα το διανεμητικά ουδέτερο περιθώριο ήταν αρνητικό το 2019 και το 2020 σημειώνοντας πτώση 0,1 και 8,2 ποσοστιαίων μονάδων αντίστοιχα, ενώ το 2021 και 2022 είναι θετικό σημειώνοντας αύξηση 6,9 και 10,1 ποσοστιαίων μονάδων αντίστοιχα.

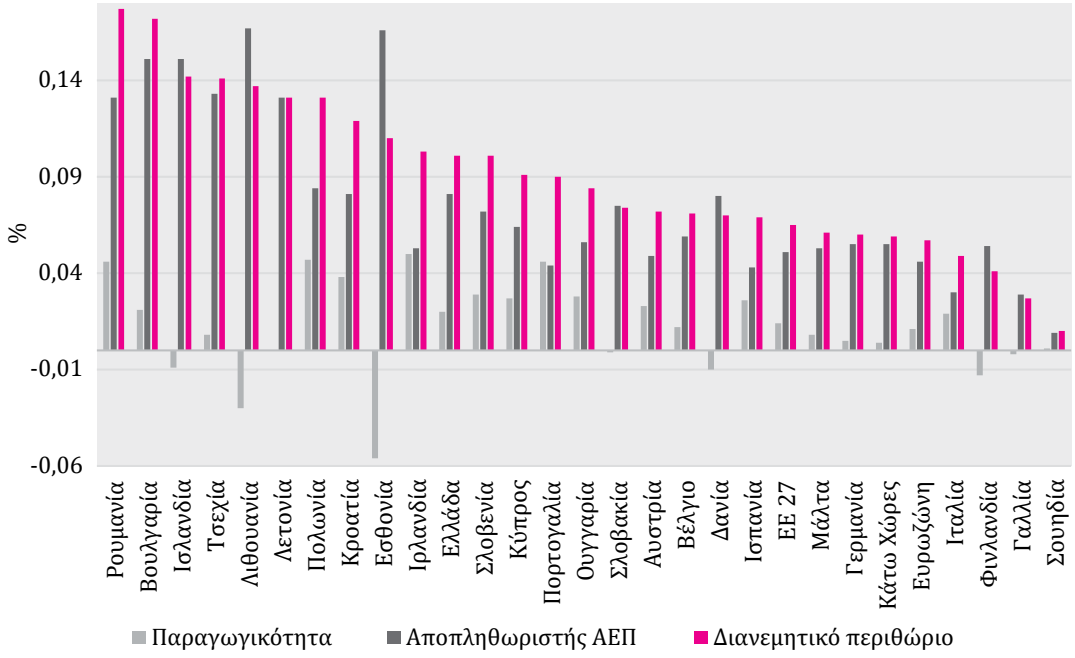
Πίνακας 3.1: Ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές της παραγωγικότητας, του αποπληθωριστή του ΑΕΠ και του διανεμητικού περιθωρίου

	Παραγωγικότητα				Αποπληθωριστής ΑΕΠ				Διανεμητικό περιθώριο			
Έτος	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**
Ελλάδα	-0,3	-7,3	5,6	2	0,2	-0,9	1,3	8,1	-0,1	-8,2	6,9	10,1
ΕΕ-27	0,7	-4,3	3,8	1,4	1,7	1,8	2,4	5,1	2,4	-2,5	6,2	6,5

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση: 30.06.23)

Αξίζει να σημειωθεί ότι το διανεμητικά ουδέτερο περιθώριο στην Ελλάδα τα τελευταία δύο χρόνια είναι υψηλότερο από τον μέσο όρο της ΕΕ-27, καθώς ο ευρωπαϊκός μέσος όρος του διανεμητικού περιθωρίου ήταν 6,2 ποσοστιαίες μονάδες το 2021 και 6,5 ποσοστιαίες μονάδες το 2022. Με άλλα λόγια, οι ονομαστικοί μισθοί στην Ελλάδα είχαν το περιθώριο να αυξηθούν ταχύτερα από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Το 2021 τη μεγαλύτερη συμβολή στο διανεμητικό περιθώριο έχει η ανάκαμψη της παραγωγικότητας της εργασίας, με συμβολή 81,16 ποσοστιαίες μονάδες, ενώ το 2022 η κύρια συμβολή προέρχεται από τον πληθωρισμό, ο οποίος συμβάλλει κατά 80,2 ποσοστιαίες μονάδες στην αύξηση του διανεμητικού περιθωρίου. Το Διάγραμμα 3.13 παρουσιάζει τις αντίστοιχες εξελίξεις της παραγωγικότητας, του αποπληθωριστή και του διανεμητικού περιθωρίου για τα κράτη-μέλη της ΕΕ-27 το 2022.

Διάγραμμα 3.13: Ποσοστιαίες μεταβολές της παραγωγικότητας, του αποπληθωριστή του ΑΕΠ και του διανεμητικού περιθωρίου για τα κράτη-μέλη της ΕΕ-27 (2022)

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση: 30.06.23)

Ο Πίνακας 3.2 παρουσιάζει την εξέλιξη του ονομαστικού μέσου μισθού, του πληθωρισμού βάσει του ΕνΔΤΚ και του αποπληθωρισμένου πραγματικού μισθού. Ο ονομαστικός μισθός στην Ελλάδα αυξάνεται 1,1 ποσοστιαίες μονάδες το 2019 και 3,3 ποσοστιαίες μονάδες το 2020. Κατά τη μεταπανδημική ανάκαμψη το 2021, παρουσιάζει πτώση 1,5 ποσοστιαίες μονάδες, ενώ το 2022 αυξάνεται 0,6 ποσοστιαίες μονάδες[62]. Αντίστοιχα, οι τιμές καταναλωτή αυξάνονται κατά 0,5 ποσοστιαίες μονάδες το 2019, παρουσιάζουν πτώση κατά 1,3 ποσοστιαίες μονάδες το 2020, αυξάνονται οριακά κατά 0,6 ποσοστιαίες μονάδες το 2021, και, τέλος,

62. *Ο υπολογισμός του ονομαστικού μισθού ανά εργαζόμενο είναι μη προσαρμοσμένος για μερική και πλήρη απασχόληση, λόγω ελλιπών δεδομένων για το 2022. Η απασχόληση υπολογίζεται με βάση την Έρευνα για το εργατικό δυναμικό της ΕΕ. Η μέτρηση της απασχόλησης με βάση τα δεδομένα των εθνικών λογαριασμών (ESA 2010, κωδικός 4.02f) οδηγεί σε ελαφρώς υψηλότερες ονομαστικές μεταβολές, υπερεκτιμώντας τον ονομαστικό μισθό σε σχέση με την παρούσα ανάλυση, χωρίς να μεταβάλλει ποιοτικά την ουσία των αποτελεσμάτων. Εδώ εστιάζουμε στην αγοραστική δύναμη των εργαζομένων. Επειδή οι εργοδοτικές εισφορές (ESA 2010, κωδικός D12) είναι εισόδημα που δεν μπορεί να καταναλωθεί, εξαιρούνται στην ανάλυσή μας από τον προσδιορισμό του ονομαστικού μισθού. Η συμπερίληψη των εργοδοτικών εισφορών οδηγεί σε μικρότερη αύξηση του ονομαστικού μισθού το 2020, μικρότερη πτώση το 2021 και οριακά αρνητική μεταβολή το 2022. Η απόκλιση, ωστόσο, είναι ποσοτικά πολύ μικρή και δεν αλλάζει την ουσία των αποτελεσμάτων.*

παρουσιάζουν σημαντική αύξηση κατά 9,3 ποσοστιαίες μονάδες το 2022. Επομένως, ο πραγματικός μισθός αυξάνεται κατά 0,6 ποσοστιαίες μονάδες το 2019 και κατά 4,6 μονάδες το 2020, ενώ μειώνεται κατά 2,1 ποσοστιαίες μονάδες το 2021 και κατά 8,7 ποσοστιαίες μονάδες το 2022. Είναι, λοιπόν, σαφές ότι η πτώση του πραγματικού μισθού το 2021 και το 2022 είναι κατά πολύ μεγαλύτερη από την αντίστοιχη αύξησή του το 2019 και το 2020. Αυτό αποτυπώνεται και στο μερίδιο των μισθών στο ΑΕΠ, όπως θα δούμε παρακάτω.

Πίνακας 3.2: Ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές του ονομαστικού μέσου μισθού, του ΕνΔΤΚ και του πραγματικού μέσου μισθού

	Ονομαστικός μέσος μισθός				ΕνΔΤΚ				Πραγματικός μέσος μισθός			
Έτος	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**
Ελλάδα	1,1	3,3	-1,5	0,6	0,5	-1,3	0,6	9,3	0,6	4,6	-2,1	-8,7
ΕΕ-27	3,3	0	4,3	5	1,4	0,7	2,9	9,2	1,9	-0,7	1,4	-4,2

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση: 30.06.23)

Σημείωση: Ο ονομαστικός μέσος μισθός έχει υπολογιστεί ως ο λόγος των μισθών και των ημερομισθίων (κωδικός ESA 2010, D11) προς τον αριθμό των απασχολουμένων (κωδικός emp lfs) και είναι μη προσαρμοσμένος για μερική και πλήρη απασχόληση.

Από την παραπάνω ανάλυση μπορεί να οριστεί το διανεμητικό κενό. Το διανεμητικό κενό μπορεί να υπολογιστεί από τη διαφορά μεταξύ των αυξήσεων του ονομαστικού μέσου μισθού και του διανεμητικού περιθωρίου. Εάν το διανεμητικό περιθώριο είναι μεγαλύτερο από την αύξηση του ονομαστικού μισθού, τότε το διανεμητικό κενό είναι αρνητικό, υποδηλώνοντας τη μεταβίβαση εισοδήματος από τους μισθούς στα κέρδη, σε βάρος των εργαζομένων, με αποτέλεσμα το μερίδιο των μισθών στο ΑΕΠ να μειώνεται. Αντίστοιχα, όταν οι αυξήσεις των μισθών είναι μεγαλύτερες του διανεμητικού περιθωρίου, το διανεμητικό κενό γίνεται θετικό, υποδηλώνοντας μεταβίβαση εισοδήματος από τα κέρδη στους μισθούς και αύξηση του μεριδίου των μισθών στο ΑΕΠ.

Ο Πίνακας 3.3 περιγράφει την εξέλιξη του διανεμητικού κενού στην Ελλάδα και την ΕΕ-27 για τα έτη 2019-2022. Κατά τη διάρκεια της πανδημίας, η παύση των οικονομικών δραστηριοτήτων, σε συνδυασμό με το στάσιμο και εν συνεχεία φθίνον επίπεδο τιμών το 2019 και το 2020 αντίστοιχα, οδήγησε στην εμφάνιση διανεμητικού κενού ύψους -1,2 και 11,5 ποσοστιαίων μονάδων αντίστοιχα. Το θετικό διανεμητικό αποτέλεσμα αποτυπώνεται στην αύξηση του μεριδίου των μισθών στο ΑΕΠ (περιλαμβάνονται και οι αυτοαπασχολούμενοι) από 50,4 σε 54,6

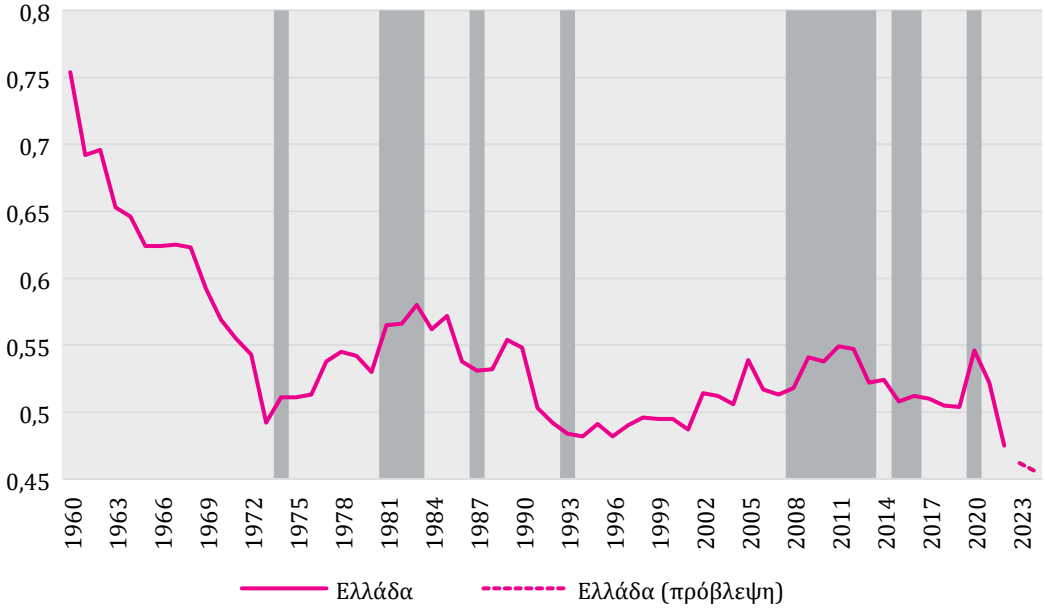
ποσοστιαίες μονάδες (Διάγραμμα 3.14). Από την ανάκαμψη της οικονομίας το 2021, το διανεμητικό κενό γίνεται αρνητικό και φτάνει τις -8,4 ποσοστιαίες μονάδες, το οποίο αντικατοπτρίζεται και σε πτώση του μεριδίου των μισθών στις 52,2 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ, ενώ με το πληθωριστικό σοκ του 2022 το διανεμητικό κενό φτάνει στις -9,5 ποσοστιαίες μονάδες, μείωση που αντικατοπτρίζεται σε πτώση του μεριδίου των μισθών στις 47,5 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ.

Πίνακας 3.3: Ποσοστιαίες μεταβολές διανεμητικού κενού στην Ελλάδα και στην ΕΕ-27 (2019-2022)

	Διανεμητικό κενό			
Έτος	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**
Ελλάδα	-1,2	11,5	-8,4	-9,5
ΕΕ-27	0,9	2,5	-1,9	-1,5

***Πηγή*:** Eurostat, AMECO (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση: 30.06.23)

Διάγραμμα 3.14: Προσαρμοσμένο μερίδιο μισθών (% ΑΕΠ, 1960-2024)

***Πηγή*:** Eurostat, AMECO (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση: 24.07.23)

Σημείωση: Το προσαρμοσμένο μερίδιο μισθών περιλαμβάνει τους μισθούς των εργαζομένων και το εισόδημα των αυτοαπασχολούμενων. Ο υπολογισμός του προσαρμοσμένου μεριδίου βασίζεται στο μερίδιο της αυτοαπασχολούμενης εργασίας στο σύνολο των εργαζομένων, και όχι στη χρήση στοιχείων μεικτού εισοδήματος (βλ. ILO, 2019: 8). Η σκίαση αντιπροσωπεύει έτη σε ύφεση, όπου η μεταβολή του πραγματικού ΑΕΠ είναι αρνητική.

Όπως παρατηρούμε στο Διάγραμμα 3.14, που παρουσιάζει την εξέλιξη του προσαρμοσμένου μεριδίου μισθών ως ποσοστό του ΑΕΠ για την περίοδο 1960-2024, το 2022 η Ελλάδα σημείωσε το χαμηλότερο ιστορικά επίπεδο του προσαρμοσμένου μεριδίου μισθών στο εθνικό εισόδημα. Επίσης, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της AMECO, για το 2023 και το 2024 προβλέπεται περαιτέρω πτώση στις 46,2 και 45,6 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ αντίστοιχα. Η παραπάνω ανάλυση δείχνει ότι, παρά την οικονομική ανάκαμψη μετά το τέλος της πανδημίας, οι εργαζόμενοι υπέστησαν μείωση του εισοδηματικού τους μεριδίου κυρίως λόγω της σημαντικής μείωσης των πραγματικών μισθών.

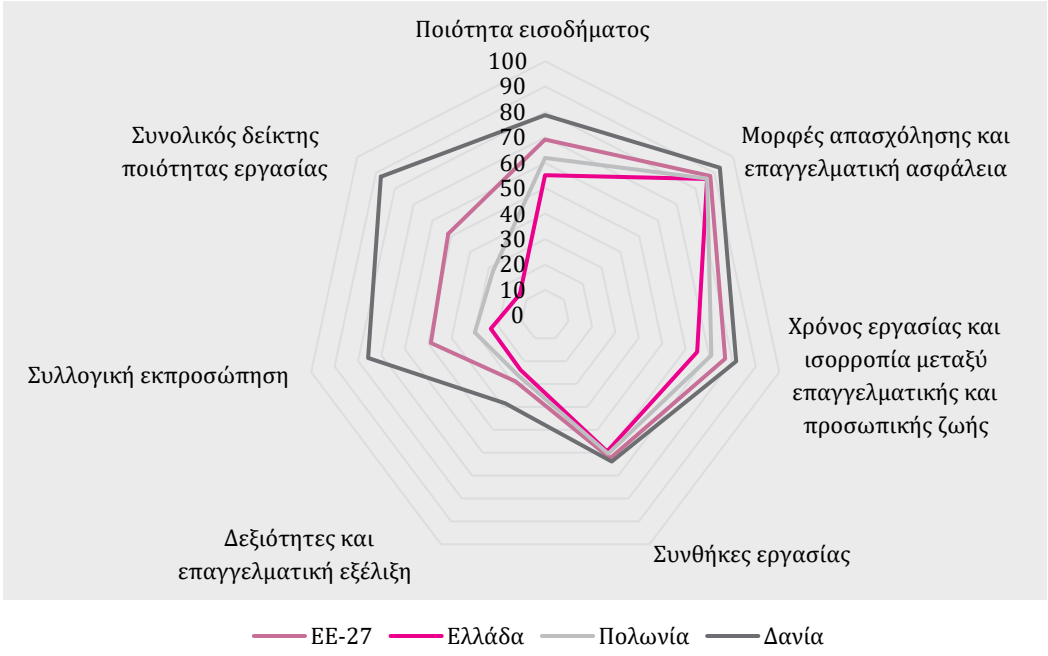
3.5 Ποιότητα της εργασίας και ελλείψεις εργατικού δυναμικού

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εξέλιξη του δείκτη που αφορά την ποιότητα της εργασίας (Job Quality Index – JQI), όπως δημοσιεύεται από το Ευρωπαϊκό Συνδικαλιστικό Ινστιτούτο (ETUI) (Piasna, 2023). Ο δείκτης αξιολογεί την ποιότητα της εργασίας λαμβάνοντας υπόψη έξι διαστάσεις: 1) την ποιότητα του εισοδήματος, 2) τις μορφές απασχόλησης και επαγγελματικής ασφάλειας, 3) τον χρόνο εργασίας και την ισορροπία μεταξύ επαγγελματικής και προσωπικής ζωής, 4) τις συνθήκες εργασίας, 5) την ανάπτυξη δεξιοτήτων και τις δυνατότητες επαγγελματικής εξέλιξης, και 6) τους θεσμούς συλλογικής εκπροσώπησης που παρέχει. Με τη σειρά τους, αυτές οι έξι διαστάσεις αποτελούνται από πλήθος υποδεικτών, που προέρχονται από την Ευρωπαϊκή Έρευνα Συνθηκών Εργασίας (EWCTS), την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού της ΕΕ (LFS) και τη βάση δεδομένων για τα θεσμικά χαρακτηριστικά των συνδικάτων, τον καθορισμό των μισθών, την κρατική παρέμβαση και τα κοινωνικά σύμφωνα (ICTWSS). Κάθε διάσταση της ποιότητας της εργασίας συμμετέχει με το ίδιο ειδικό βάρος στη διαμόρφωση του δείκτη.

Εξετάζοντας πιο συγκεκριμένα τις έξι διαστάσεις της ποιότητας της εργασίας, η *ποιότητα του εισοδήματος* εξαρτάται από την προβλεψιμότητα (ικανότητα να προβλέψει κανείς εκ των προτέρων τα έσοδά του για τους επόμενους 3 μήνες) και την επάρκεια του εισοδήματος (σε επίπεδο νοικοκυριού). Οι μορφές *απασχόλησης και επαγγελματικής ασφάλειας* εξετάζουν το ποσοστό ακούσιας προσωρινής απασχόλησης, ακούσιας μερικής απασχόλησης και ασφάλειας στην εργασία («μπορεί να χάσω τη δουλειά μου μέσα στους επόμενους 6 μήνες»), *ο χρόνος εργασίας και η ισορροπία μεταξύ επαγγελματικής και προσωπικής ζωής* έχουν σχέση με το μερίδιο των απασχολουμένων που εργάζεται πάνω από 48 ώρες την εβδομάδα, με το μέσο ποσοστό εργαζομένων που εργάζονται εκτός «κοινωνικού» ωραρίου (βάρδιες, Σαββατοκύριακο, νύχτα και απόγευμα) και με το κατά πόσο «το ωράριο εργασίας ταιριάζει με τις κοινωνικές υποχρεώσεις», *οι συνθήκες εργασίας* εξαρτώνται από την ένταση της εργασίας, την αυτονομία στο εργασιακό περιβάλλον και τους

φυσικούς παράγοντες κινδύνου, *η ανάπτυξη δεξιοτήτων και οι δυνατότητες επαγγελματικής εξέλιξης* εξετάζουν το ποσοστό του ενεργού πληθυσμού που συμμετείχε σε προγράμματα κατάρτισης/εκπαίδευσης κατά τη διάρκεια συλλογής των δεδομένων, καθώς και τις απαντήσεις των εργαζομένων στο κατά πόσο η εργασία τους τους προσφέρει προοπτικές για επαγγελματική ανέλιξη. Τέλος, *οι θεσμοί συλλογικής εκπροσώπησης* σχετίζονται με το ποσοστό κάλυψης των εργαζομένων από συλλογικές διαπραγματεύσεις, με το ποσοστό συμμετοχής σε συνδικαλιστικές οργανώσεις και με την εκπροσώπηση των εργαζομένων στην επιχείρηση (συνδικαλιστικό/επιχειρησιακό συμβούλιο, τακτικές συναντήσεις μεταξύ διοίκησης και εργαζομένων κ.ο.κ.).

Διάγραμμα 3.15: Δείκτης ποιότητας της εργασίας και υποδείκτες (Ελλάδα, ΕΕ-27 και επιλεγμένα κράτη-μέλη)

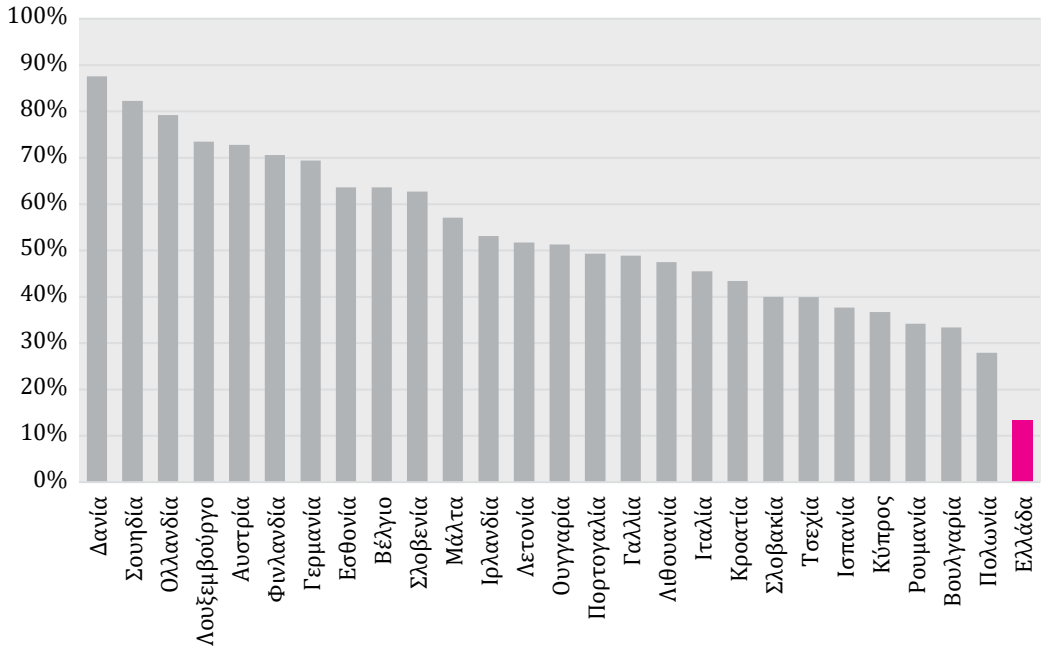
***Πηγή*:** ETUI (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Το Διάγραμμα 3.15 παρουσιάζει την επίδοση της Ελλάδας ως προς την ποιότητα της εργασίας σε σχέση με τον μέσο όρο της ΕΕ-27 για το 2021. Η Ελλάδα βρίσκεται στην τελευταία θέση ανάμεσα στα κράτη-μέλη της ΕΕ-27 στον συνολικό δείκτη, ενώ σε πέντε από τους έξι υποδείκτες βρίσκεται σε μία από τις τρεις τελευταίες θέσεις. Στο διάγραμμα περιλαμβάνονται, επίσης, οι επιδόσεις της Πολωνίας, η οποία βρίσκεται μία θέση πάνω από την Ελλάδα (στην προτελευταία θέση), και

της Δανίας, που βρίσκεται στην κορυφή της λίστας με βάση τον δείκτη ποιότητας της εργασίας. Αξίζει να σημειωθεί ότι στη διάσταση *χρόνος εργασίας και ισορροπία μεταξύ επαγγελματικής και προσωπικής ζωής* η Ελλάδα βρίσκεται στην τελευταία θέση, ενώ αντίστοιχες αρνητικές αξιολογήσεις έχουν επαναληφθεί και στο παρελθόν[63].

Αντίστοιχα, όσον αφορά τη διάσταση της *ποιότητας του εισοδήματος*, η οποία εστιάζεται στη δυνατότητα να μπορούν οι εργαζόμενοι να προβλέψουν το εισόδημά τους, καθώς και στην επάρκεια αυτού του εισοδήματος προκειμένου να καλύψει τις ανάγκες τους, η Ελλάδα έρχεται τρίτη από το τέλος, μπροστά μόνο από τη Ρουμανία και τη Βουλγαρία.[64] Το γεγονός αυτό δεν είναι τυχαίο, καθώς, όπως δείξαμε στο Πλαίσιο ΙΙ, η απασχόληση στην Ελλάδα έχει, κατά κύριο λόγο, προέλθει από κλάδους που χαρακτηρίζονται από εποχικότητα, χαμηλή παραγωγικότητα, υψηλό αριθμό εργάσιμων ωρών και χαμηλές απολαβές, επομένως σχετίζεται άμεσα με το υφιστάμενο παραγωγικό μοντέλο.

Διάγραμμα 3.16: Δείκτης ποιότητας της εργασίας

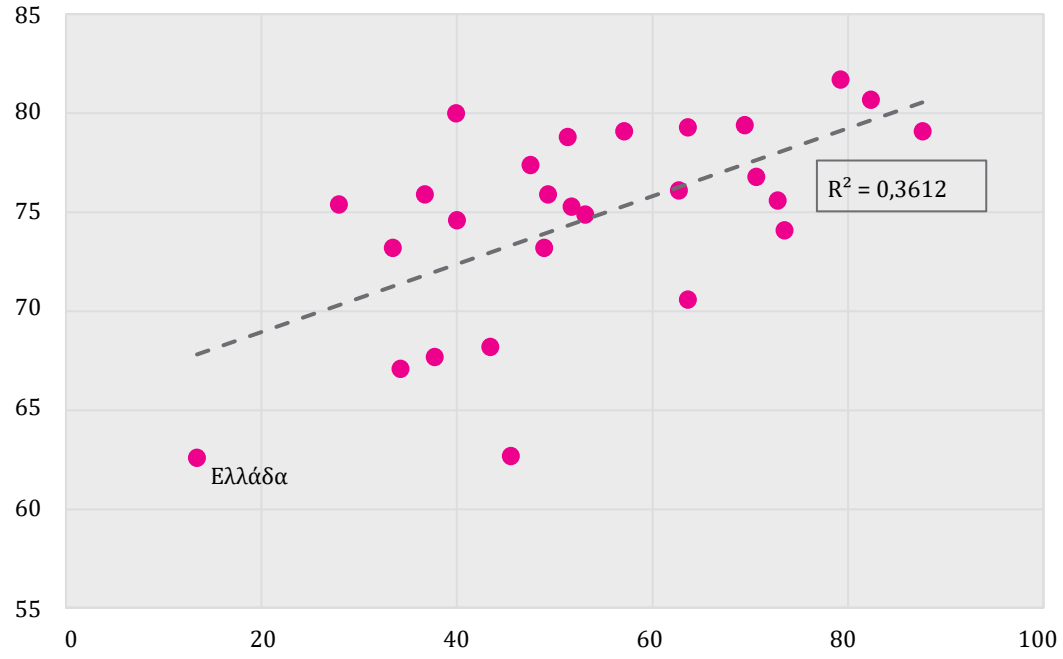
***Πηγή*:** ETUI

63. *Βλ. Piasna (2023).*

64. *Βλ. Piasna (2023: 43).*

Το Διάγραμμα 3.16 παρουσιάζει την κατάταξη χωρών της Ευρώπης με βάση τον συνολικό δείκτη ποιότητας της εργασίας. Όπως αναφέραμε, η Ελλάδα βρίσκεται στην τελευταία θέση, έχοντας υπερδιπλάσια απόσταση από τη δεύτερη από το τέλος χώρα, την Πολωνία. Αξίζει να σημειωθεί ότι υπάρχει μεγάλη συσχέτιση του δείκτη ποιότητας της εργασίας με τα ποσοστά απασχόλησης στην Ευρώπη (βλ. Χάρτη 3.1).

Διάγραμμα 3.17: Ποσοστό και ποιότητα της απασχόλησης στην ΕΕ-27

***Πηγή*:** ETUI, Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Το ποσοστό απασχόλησης αφορά τις ηλικίες 20-64 ετών. Η τάση εκτιμήθηκε με παλινδρόμηση FGLS.

Η θετική συσχέτιση μεταξύ ποιότητας και ποσότητας της απασχόλησης στις χώρες της ΕΕ-27 εξετάζεται περαιτέρω στο Διάγραμμα 3.17. Δεν είναι τυχαίο ότι χώρες με ανεπτυγμένες βιομηχανικές δομές, όπως οι Σκανδιναβικές Χώρες, η Γερμανία και το Λουξεμβούργο, χαρακτηρίζονται από ταυτόχρονη ύπαρξη ποιοτικής εργασίας και υψηλών ποσοστών απασχόλησης. Αντίθετα, χώρες των οποίων η παραγωγική δομή υστερεί, όπως η Ελλάδα, η Βουλγαρία και η Ρουμανία, χαρακτηρίζονται από τον συνδυασμό χαμηλής ποιότητας και ποσότητας της εργασίας. Η θετική συσχέτιση μεταξύ ποιότητας και ποσότητας της εργασίας μπορεί να αποδοθεί σε μια σειρά θετικών αναδράσεων που ενισχύουν την ταυτόχρονη δημιουργία πολλών και ποιοτικών θέσεων απασχόλησης. Καλύτερες ευκαιρίες απα-

σχόλησης και ποιοτικότερες νέες θέσεις απασχόλησης μπορούν να ενθαρρύνουν οικονομικά ανενεργά άτομα να ενταχθούν εκ νέου στο εργατικό δυναμικό. Είδαμε ότι η πλειονότητα των νέων θέσεων απασχόλησης στην Ελλάδα προέρχεται από κλάδους χαμηλής παραγωγικότητας και προστιθέμενης αξίας, που χαρακτηρίζονται ταυτόχρονα από εξαιρετικά πολλές εβδομαδιαίες ώρες απασχόλησης.

Νέες θέσεις εργασίας σταθερής απασχόλησης, με προβλέψιμες και βιώσιμες αποδοχές, με φυσιολογικό ωράριο συμβατό με τα ιστορικά κεκτημένα μπορεί να ενθαρρύνουν τον οικογενειακό προγραμματισμό και να ενισχύσουν την απασχόληση ιδιαίτερα των γυναικών, των νέων οικογενειών ή ατόμων που φροντίζουν ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Οι ποιοτικότερες θέσεις εργασίας υψηλής εξειδίκευσης απαιτούν εργαζομένους με υψηλό ανθρώπινο κεφάλαιο και δεξιότητες, καθώς και σταθερές μορφές απασχόλησης που ενισχύουν τη μάθηση στην πράξη (learning by doing) και αποθαρρύνουν διάφορες μορφές υποαπασχόλησης. Αντίθετα, τα εργασιακά μοντέλα χαμηλών μισθών και υψηλής επισφάλειας δεν ευνοούν αντίστοιχα την καινοτομία και την παραγωγή υψηλής προστιθέμενης αξίας[65].

Τέτοιες θετικές αναδράσεις είναι παντελώς απούσες στην ελληνική αγορά εργασίας και ενδέχεται να συμβάλλουν στις παρατηρούμενες ελλείψεις εργατικού δυναμικού. Ο Πίνακας 3.4 παρουσιάζει την εξέλιξη των ποσοστών των κενών θέσεων εργασίας την περίοδο 2019-2022. Η Ελλάδα βρίσκεται στην τελευταία θέση ανάμεσα στις χώρες της ΕΕ-27 για την περίοδο 2019-2021, ενώ το 2022 είναι τέταρτη από το τέλος καταγράφοντας μία ποσοστιαία μονάδα κενών θέσεων εργασίας, με τις Ισπανία, Βουλγαρία και Ρουμανία να καταγράφουν χαμηλότερο ποσοστό (0,9 ποσοστιαίες μονάδες).

65. Βλ. Drahokoupil and Piasna (2018).

Πίνακας 3.4: Ποσοστά κενών θέσεων εργασίας στην ΕΕ-27 και στα κράτη-μέλη (2019-2022)

Κράτη-μέλη	2019	2020	2021	2022
ΕΕ-27	**7,5**	**6,9**	**5,7**	**5,0**
Τσεχία	6,2	5,3	5,0	4,7
Βέλγιο	3,5	3,1	4,3	4,8
Γερμανία	3,3	2,5	3,2	4,4
Κάτω Χώρες ([2])	3,3	2,5	3,8	4,9
Λετονία	3,1	2,2	2,7	2,9
Αυστρία	3,0	2,6	3,5	4,8
Ουγγαρία ([2])	2,5	2,0	2,3	2,8
Μάλτα ([2])	2,5	1,6	2,2	2,6
Σουηδία	2,4	1,8	2,4	3,1
Σλοβενία	2,3	1,7	2,6	3,0
Φινλανδία	2,2	1,9	2,6	2,9
Δανία ([1])([3])	2,0	1,8	2,9	3,4
Εσθονία	1,9	1,4	1,7	2,0
Κύπρος	1,7	1,6	2,3	2,5
Λουξεμβούργο	1,7	1,5	1,9	2,5
Κροατία	1,5	1,1	1,6	1,6
Γαλλία ([4])([5])	1,4	-	1,9	2,4
Ιταλία ([1])	1,4	0,9	1,8	2,1
Λιθουανία	1,4	1,3	1,8	1,9
Πολωνία	1,1	0,7	1,1	1,1
Ρουμανία	1,1	0,8	0,9	0,9
Σλοβακία	1,1	0,8	0,9	1,1
Ιρλανδία ([1])	1,0	0,8	1,3	1,5
Πορτογαλία	1,0	0,7	1,0	1,5
Βουλγαρία ([2])	0,9	0,8	0,8	0,9
Ισπανία ([1])	0,7	0,6	0,7	0,9
Ελλάδα	**0,6**	**0,4**	**0,6**	**1,0**

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ) (πρόσβαση: 22.06.23)

Σημείωση: ([1],[2]) Προσωρινά δεδομένα. ([4]) Μονάδες με 10 ή περισσότερους εργαζομένους. ([5]) Δεν υπάρχουν διαθέσιμα ετήσια δεδομένα για το 2020. Τα ποσοστά είναι εκφρασμένα στο σύνολο του πληθυσμού.

3.6 Οι Συλλογικές Συμβάσεις Εργασίας (ΣΣΕ) κατά το έτος 2022

Από τη συλλογή και την ανάλυση των στοιχείων του Υπουργείου Εργασίας και του ΟΜΕΔ[66] προκύπτει ότι και κατά τη διάρκεια του 2022 δεν σημειώθηκε κάποια ουσιαστική πρόοδος αναφορικά με την αναμόρφωση του θεσμικού πλαισίου των συλλογικών διαπραγματεύσεων και την αύξηση του αριθμού των ΣΣΕ. Και τούτο, παρά τη λήξη της πανδημικής κρίσης αλλά και την έκδοση της Ευρωπαϊκής Οδηγίας 2022/2041 για τους «επαρκείς κατώτατους μισθούς στην ΕΕ»[67], η οποία στο άρθρο 4 προβλέπει ότι τα κράτη-μέλη (όπως η Ελλάδα) στα οποία η κάλυψη από συλλογικές διαπραγματεύσεις υπολείπεται του 70% των εργαζομένων οφείλουν να θεσπίσουν πλαίσιο με τους αναγκαίους και πρόσφορους όρους για τις συλλογικές διαπραγματεύσεις –είτε με νόμο, κατόπιν διαβούλευσης με τους κοινωνικούς εταίρους, είτε με συμφωνία με αυτούς– και να εκπονήσουν σχέδιο δράσης για την προώθηση των συλλογικών διαπραγματεύσεων.[68]

Παρατηρώντας την ετήσια διαχρονική εξέλιξη των ΣΣΕ από το 2010 και μετά (Πίνακας 3.5), όπου η κάλυψη των εργαζομένων από ΣΣΕ πριν από την κρίση προσέγγιζε το 100% σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ[69], διαπιστώνεται ότι για περισσότερο από μία δεκαετία ο θεσμός των ελεύθερων συλλογικών διαπραγματεύσεων παραμένει αποδυναμωμένος με μικρό αριθμό ΣΣΕ. Ειδικότερα, κατά το 2022 υπογράφτηκαν 25 ΣΣΕ κλαδικού ή ομοιοεπεγγελματικού, εθνικού ή τοπικού χαρακτήρα. Από αυτές η μία σύμβαση αφορά την ανανέωση της Εθνικής Γενικής Συλλογικής Σύμβασης Εργασίας (ΕΓΣΣΕ) του 2022, η οποία περιλαμβάνει μόνο θεσμικούς όρους, οι 16 είναι εθνικές κλαδικές και ομοιοεπαγγελματικές και οι 8 είναι τοπικές κλαδικές και ομοιοεπαγγελματικές. Επιπλέον, κατά το έτος ίδιο έτος υπογράφτηκαν 217 επιχειρησιακές ΣΣΕ.

Ως προς την κάλυψη των εργαζομένων από ΣΣΕ σε επιχειρησιακό επίπεδο, με βάση τις μηνιαίες εκθέσεις του συστήματος ΕΡΓΑΝΗ του έτους 2022, οι 217 νέες επιχειρησιακές ΣΣΕ καλύπτουν 168.362 μισθωτούς. Η συντριπτική πλειονότητα των συμβάσεων αυτών, δηλαδή οι 137 επιχειρησιακές συμβάσεις (63%), οι οποίες καλύπτουν 140.993 μισθωτούς εργαζομένους, διατηρούν αμετάβλητες τις αποδοχές, ενώ οι υπόλοιπες 80 επιχειρησιακές συμβάσεις (27%) προβλέπουν μισθολογικές αυξήσεις και αφορούν 27.369 εργαζομένους.

---

66. Βλ. https://ypergasias.gov.gr/category/sillogikes_rythmiseis_ergasias/ και https://www.omed.gr/el/syllogikes-rythmiseis

67. Το επίσημο κείμενο της Οδηγίας είναι διαθέσιμο στο: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020PC0682.

68. Για τη μεταφορά της Οδηγίας στο εθνικό δίκαιο τα κράτη-μέλη έχουν περιθώριο δύο ετών από την ημερομηνία έναρξης ισχύος της, δηλαδή μέχρι τις 15 Νοεμβρίου 2024, για τη νομοθέτηση των αναγκαίων διατάξεων προκειμένου να συμμορφωθούν με αυτήν.

69. Βλ. https://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=CBC.

Πίνακας 3.5: Συλλογικές Συμβάσεις Εργασίας (2010-2022)

Έτος	Κλαδικές /εθνικές/ ομοιο-επαγγελματι-κές συμβάσεις	Τοπικές ομοιοεπαγ-γελματικές συμβάσεις	Επιχειρησιακές συμβάσεις	Σύνολο	Ποσοστό (%) συμμετοχής επιχειρησιακών συμβάσεων στο σύνολο των ΣΣΕ
2010	65	14	227	306	74,18
2011	38	7	170	215	79,07
2012	23	6	976	1.005	97,11
2013	14	0	409	423	96,69
2014	14	5	286	305	93,77
2015	12	7	263	282	93,26
2016	10	6	318	334	95,21
2017	15	6	244	265	92,08
2018	30	9	300	339	83,33
2019	20	4	193	217	88,94
2020	15	3	174	192	90,63
2021	17	9	182	208	87,50
2022	17	8	217	242	89,66

***Πηγή*:** Υπουργείο Εργασίας (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σε κλαδικό και ομοιοεπαγγελματικό επίπεδο, κατά τη διάρκεια του 2022, θα πρέπει να σημειωθεί ότι ήταν σε ισχύ συνολικά 38 ΣΣΕ (μη συμπεριλαμβανομένης της ΕΓΣΣΕ). Δηλαδή, εκτός από τις 24 νέες κλαδικές και ομοιοεπαγγελματικές ΣΣΕ που υπογράφτηκαν το 2022, βρίσκονταν σε ισχύ επιπλέον 14 συλλογικές συμβάσεις παρελθόντων ετών (λόγω της δυνατότητας υπογραφής ΣΣΕ έως και τριετούς διάρκειας), οι οποίες είχαν συναφθεί τα έτη 2019, 2020 και 2021 και εξακολουθούν να ισχύουν.

Οι 38 κλαδικές και ομοιοεπαγγελματικές ΣΣΕ που βρίσκονται σε ισχύ καλύπτουν δυνητικά και θεωρητικά (σύμφωνα με τα διαθέσιμα δεδομένα) περίπου 735.000 άτομα[70], αριθμός ο οποίος αντιστοιχεί περίπου στο 29% του συνόλου των μισθωτών εργαζομένων.[71]

70. Ο αριθμός είναι λίγο μεγαλύτερος από το 2021.

71. Τα δεδομένα αυτά προκύπτουν από τα στοιχεία που χορηγήθηκαν από τα συνδικάτα και τους εκπροσώπους των συνδικαλιστικών οργανώσεων σε συνδυασμό με τον αριθμό των μισθωτών του ιδιωτικού τομέα, όπως αυτός έχει αποτυπωθεί στις μηνιαίες εκθέσεις και την Ετήσια Έκθεση του ΠΣ «ΕΡΓΑΝΗ» του έτους 2022 (Πληρο-

Ωστόσο, είναι κρίσιμο να επισημανθεί ότι το πραγματικό ποσοστό κάλυψης των εργαζομένων από κλαδικές και ομοιοεπαγγελματικές ΣΣΕ μειώνεται ακόμα περισσότερο, εάν ληφθεί υπόψη ότι από το σύνολο των 38 ΣΣΕ μόνο 5 έχουν κηρυχτεί ως γενικά υποχρεωτικές, δηλαδή ως υποχρεωτικά εφαρμοστέες σε όλους τους εργαζομένους από το σύνολο των επιχειρήσεων του κλάδου ή του επαγγέλματος. Οι ΣΣΕ αυτές αφορούν ξενοδοχεία, τουριστικά και επισιτιστικά καταστήματα, καθώς και αισθητικούς. Οι υπόλοιπες συλλογικές συμβάσεις είναι υποχρεωτικές μόνο για τα μέλη των συμβαλλόμενων μερών (εργοδοτών και εργαζομένων), κάτι το οποίο, ωστόσο, δεν μπορεί να ελεγχθεί αν ληφθεί υπόψη ότι είναι συνήθης η πρακτική πολλών επιχειρήσεων να δηλώνουν ότι δεν είναι μέλη των εργοδοτικών οργανώσεων, με σκοπό να αποφύγουν την εφαρμογή των συλλογικών συμβάσεων.

Τέλος, σε ό,τι αφορά τους μισθολογικούς όρους των συλλογικών συμβάσεων που υπογράφτηκαν το 2022, με βάση την ανάλυση του περιεχομένου τους, προκύπτει ότι στο μεγαλύτερο ποσοστό τους διατηρούν αμετάβλητες τις αποδοχές με βάση τις προηγούμενες συμβάσεις. Μόνο 9 από τις 24 κλαδικές και ομοιοεπαγγελματικές ΣΣΕ που υπογράφτηκαν το 2022 προβλέπουν αύξηση των αποδοχών.

Η τάση για σημαντική μείωση του αριθμού των ΣΣΕ (ιδίως των κλαδικών), όπως και της παρεπόμενης μείωσης του ποσοστού κάλυψης των εργαζομένων από αυτές, δεν συνιστά αποκλειστικά ελληνικό φαινόμενο, αν και στη χώρα μας η αποδυνάμωση του θεσμού των συλλογικών διαπραγματεύσεων υπήρξε λόγω των Μνημονίων ταχύτερη και απότομη. Με βάση διεθνή δεδομένα και έρευνες, όπως αυτή της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (ILO)[72], στην ΕΕ μόνο 12 χώρες, κυρίως της δυτικής και της βόρειας Ευρώπης, με καθιερωμένα συστήματα συλλογικών διαπραγματεύσεων δεκαετιών, παρουσιάζουν ποσοστά κάλυψης των εργαζομένων υψηλότερα του 50% (Γερμανία 51,8%, Γαλλία 99%). Στον αντίποδα, μικρά ποσοστά κάλυψης παρουσιάζονται κυρίως στις χώρες της ανατολικής Ευρώπης. Σύμφωνα με την ίδια πηγή, το 2000 οι ΣΣΕ κάλυπταν σε επίπεδο ΕΕ κατά μέσο όρο το 66% των εργαζομένων, ενώ το 2018 το ποσοστό αυτό είχε υποχωρήσει στο 56% (10 ποσοστιαίες μονάδες). Το γεγονός αυτό υποδηλώνει αναμφισβήτητα τη βαθμιαία υποχώρηση της συλλογικής μισθολογικής και εργασιακής προστασίας των εργαζομένων μέσα από τον θεσμό των συλλογικών διαπραγματεύσεων.

Ειδικότερα και σε ό,τι αφορά την Ελλάδα, είναι μια εξέλιξη η οποία σαφώς σχετίζεται με τις εκτεταμένες νομοθετικές αλλαγές του συστήματος των συλλογικών

φοριακό Σύστημα «ΕΡΓΑΝΗ», Ειδικό Ετήσιο Τεύχος 2022, «Αποτελέσματα της ηλεκτρονικής καταγραφής του συνόλου των επιχειρήσεων και των εργαζομένων – μισθωτών με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου», https://bit.ly/3DrS7g2).

72. Βλ. ILO, https://ilostat.ilo.org/topics/collective-bargaining/.

διαπραγματεύσεων κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης και των Μνημονίων, που είχαν ως στόχο την αποκέντρωση των συλλογικών συμβάσεων από το εθνικό και το κλαδικό επίπεδο στο επιχειρησιακό, και ιδιαίτερα με την αυστηροποίηση του μηχανισμού της επεκτασιμότητας/κήρυξης των εθνικών και κλαδικών συλλογικών συμβάσεων εργασίας ως γενικά υποχρεωτικών. Συνέπεια των αλλαγών αυτών ήταν και η δραστική μείωση του ίδιου του αριθμού των κλαδικών συλλογικών συμβάσεων, η αντικατάσταση της ΕΓΣΣΕ ως μηχανισμού διαμόρφωσης του κατώτατου μισθού από το νέο σύστημα του νομοθετικά καθοριζόμενου κατώτατου μισθού ύστερα από διαδικασίες διαβούλευσης (άρθρο 103, Ν. 4172/2013) καθώς και η αυστηροποίηση των διαδικασιών της Διαιτησίας του ΟΜΕΔ.

Κεφάλαιο 4
Φτώχεια, ανισότητα και αξιοπρεπής διαβίωση

Φτώχεια, ανισότητα και αξιοπρεπής διαβίωση

4.1 Εισαγωγή

Οι κοινωνικές, οι οικονομικές και οι περιβαλλοντικές συνθήκες των τελευταίων ετών έχουν εγείρει έναν νέο κύκλο συζητήσεων αναφορικά με τις προτεραιότητες ενός νέου, ανθρωποκεντρικού αναπτυξιακού υποδείγματος το οποίο θα προτάσσει την κοινωνική ισότητα και τη συμπερίληψη, την οικονομική σταθερότητα και ανθεκτικότητα, καθώς και την περιβαλλοντική βιωσιμότητα. Σε αυτό το πλαίσιο, υπάρχει ιδιαίτερη ανησυχία για την αύξηση των ανισοτήτων τόσο των κάθετων, που αφορούν τις εισοδηματικές διαφορές μεταξύ των πλουσιότερων και των φτωχότερων, όσο και των οριζόντιων, μεταξύ των διαφορετικών κοινωνικών ομάδων. Η πανδημική κρίση του Covid-19 ενίσχυσε περαιτέρω αυτή την ανησυχία, καθώς σε πολλές περιπτώσεις συνέβαλε στη διεύρυνση των προϋπαρχουσών ανισοτήτων και στην επιδείνωση του βιοτικού επιπέδου ενός σημαντικού ποσοστού του παγκόσμιου πληθυσμού.[73]

Το ζήτημα των ανισοτήτων έχει βρεθεί στο επίκεντρο της οικονομικής και της πολιτικής συζήτησης, αφού οι μεγάλες και παρατεταμένες εισοδηματικές αποκλίσεις μεταξύ των κοινωνικών ομάδων ανατροφοδοτούν έναν ευρύτερο φαύλο κύκλο κοινωνικής αστάθειας και οικονομικής ανέχειας. Όπως έχουν επισημάνει διεθνείς οργανισμοί στις εκθέσεις τους,[74] τα υψηλά ποσοστά φτώχειας ή ακόμα και η διαβίωση με εισοδήματα κοντά στα όρια της φτώχειας οδηγούν σε έναν παρατεταμένο αποκλεισμό από βασικά αγαθά και υπηρεσίες, με επιβλαβείς επιπτώσεις στον ρυθμό και στη βιωσιμότητα της οικονομικής ανάπτυξης, στην κοινωνική συνοχή, στην πολιτική σταθερότητα και στην περιβαλλοντική βιωσιμότητα.

Η αναγκαιότητα μιας συντεταγμένης παγκόσμιας προσπάθειας για την προώθηση ενός μείγματος πολιτικής που θα εξαλείψει σε βάθος χρόνου τους κοινωνικούς αποκλεισμούς προωθώντας την οικονομική ανάπτυξη και την περιβαλλοντική ισορροπία καταγράφεται και στην παγκόσμια δέσμευση για την υλοποίηση των στόχων της Ατζέντας 2030 του ΟΗΕ.[75] Οι σχετικές πολιτικές δεσμεύσεις και προτεραιότητες εντάσσονται σε ένα πλαίσιο αλληλέγγυας «catch up» διαδικασίας τόσο διακρατικής, μεταξύ των πλουσιότερων και των φτωχότερων χωρών, όσο και εθνικής, με την άμβλυνση των κοινωνικών αποκλεισμών και των οικονομι-

73. Βλ. ILO (2021b).

74. Βλ. OECD (2019), ILO (2021b).

75. United Nations (2015).

κών ανισοτήτων στο εσωτερικό της χώρας. Το εμβληματικό σχετικό σλόγκαν «no one left behind», υπογραμμίζει, μεταξύ άλλων, το έντονο κοινωνικό στίγμα ενός πειραματικού, προς στιγμήν, μοντέλου πολιτικής, η επιτυχία του οποίου θα αποτυπωθεί στη διαχρονικότητα των σχετικών αποτελεσμάτων.

Κεντρικός πυλώνας σε όλη αυτή τη μεταβατική διαδικασία προς ένα κοινωνικά δίκαιο και δημοκρατικό μέλλον είναι η ενίσχυση της συνοχής της αγοράς εργασίας, και ειδικότερα η βελτίωση της ποιότητας των συνθηκών απασχόλησης και η ενδυνάμωση των θεσμών προστασίας των εργαζομένων. Καθώς η αμειβόμενη εργασία αποτελεί βασική εισοδηματική πηγή για την πλειονότητα των νοικοκυριών, αποκλεισμοί και διακρίσεις σχετιζόμενες με την ηλικία, το φύλο, το εκπαιδευτικό επίπεδο, την εθνικότητα κ.λπ. των εργαζομένων εντείνουν τις οριζόντιες και τις κάθετες ανισότητες. Είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί ότι η ανισότητα δεν χαρακτηρίζεται ούτε προσδιορίζεται μόνο με εισοδηματικούς όρους, αλλά αφορά τη δυνατότητα των ατόμων μιας κοινωνίας να έχουν ίσες ευκαιρίες, δηλαδή να αξιοποιούν στο έπακρο τις δυνατότητές τους.[76]

4.2 Φτώχεια και ανισότητα: Η ελληνική πραγματικότητα

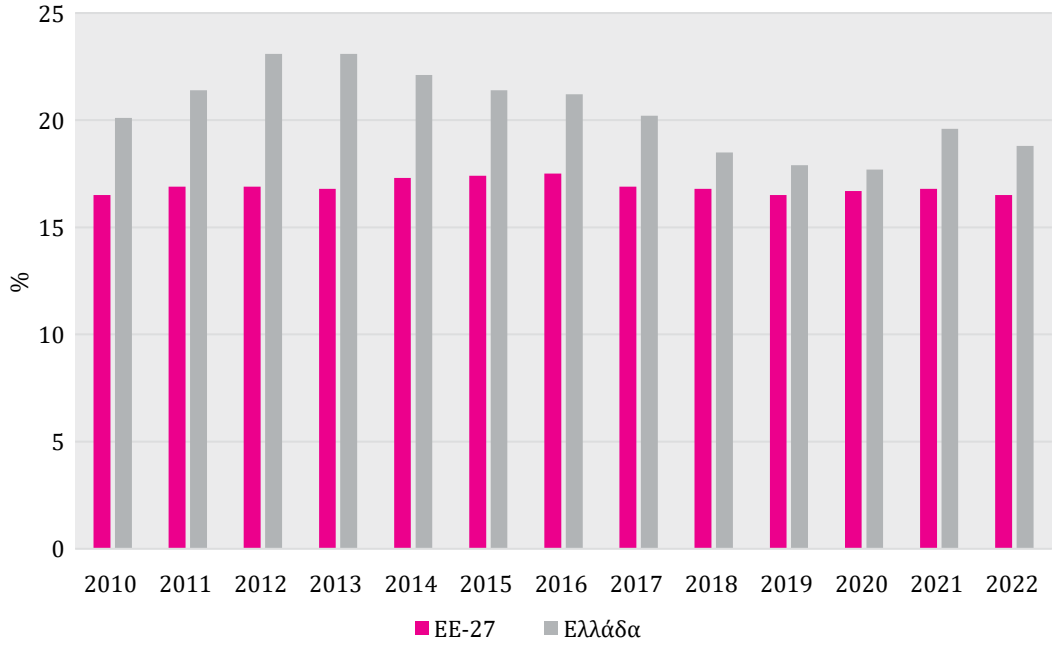
Σε ποιον βαθμό η χώρα μας έχει συνταχθεί με τις βασικές παγκόσμιες δεσμεύσεις για τη μείωση της φτώχειας και των εισοδηματικών και ευρύτερων ανισοτήτων; Έχει βρει η ελληνική κοινωνία τον βηματισμό της προς ένα ανθεκτικό και βιώσιμο αναπτυξιακό υπόδειγμα, το οποίο θα διασφαλίζει αξιοπρεπή διαβίωση και ίσες ευκαιρίες για όλους; Έχει καταφέρει η Ελλάδα να υπερβεί τις στερεοτυπικές κοινωνικές ακαμψίες δημιουργώντας τις βάσεις για μια συνεκτική κοινωνία και μια σταθερή βιώσιμη οικονομία;

Στο Διάγραμμα 4.1 παρατηρούμε το ποσοστό των ατόμων σε κίνδυνο σχετικής εισοδηματικής φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις.[77] Στην Ελλάδα τα υψηλά ποσοστά της φτώχειας τα πρώτα χρόνια της κρίσης χρέους (23,1% το 2013 και 21,2% το 2016), αν και παρουσίασαν μια σχετική αποκλιμάκωση τα επόμενα χρόνια, εμφάνισαν αυξητική τάση την περίοδο 2021-2022, κυρίως εξαιτίας της πανδημικής αλλά και της ενεργειακής κρίσης. Το 2021 σχεδόν το 1/5 (19,6%) των ατόμων στην Ελλάδα ζούσε με διαθέσιμο εισόδημα κάτω από το όριο της σχετικής φτώχειας, ενώ το 2022 το ποσοστό μειώθηκε λιγότερο από μία ποσοστιαία μονάδα (18,8%).

76. *Βλ. Atkinson (2015).*

77. *Το ποσοστό κινδύνου σχετικής εισοδηματικής φτώχειας είναι το μερίδιο των ατόμων με ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα (μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις) κάτω από το όριο σχετικού κινδύνου φτώχειας, το οποίο καθορίζεται στο 60% του εθνικού μέσου ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις. Αυτός ο δείκτης δεν μετρά τον πλούτο ή τη φτώχεια, αλλά το χαμηλό εισόδημα σε σύγκριση με άλλους κατοίκους της χώρας.*

Διάγραμμα 4.1: Άτομα σε κίνδυνο εισοδηματικής φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις (2010-2022)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2023)

Το 2021 και το 2022 το ποσοστό των ατόμων σε κίνδυνο φτώχειας στην ΕΕ-27 ήταν 16,8% και 16,5% αντίστοιχα. Τα ευρήματα καταδεικνύουν την ανάγκη ενίσχυσης της κοινωνικής πολιτικής με στόχο την άμβλυνση της σχετικής φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

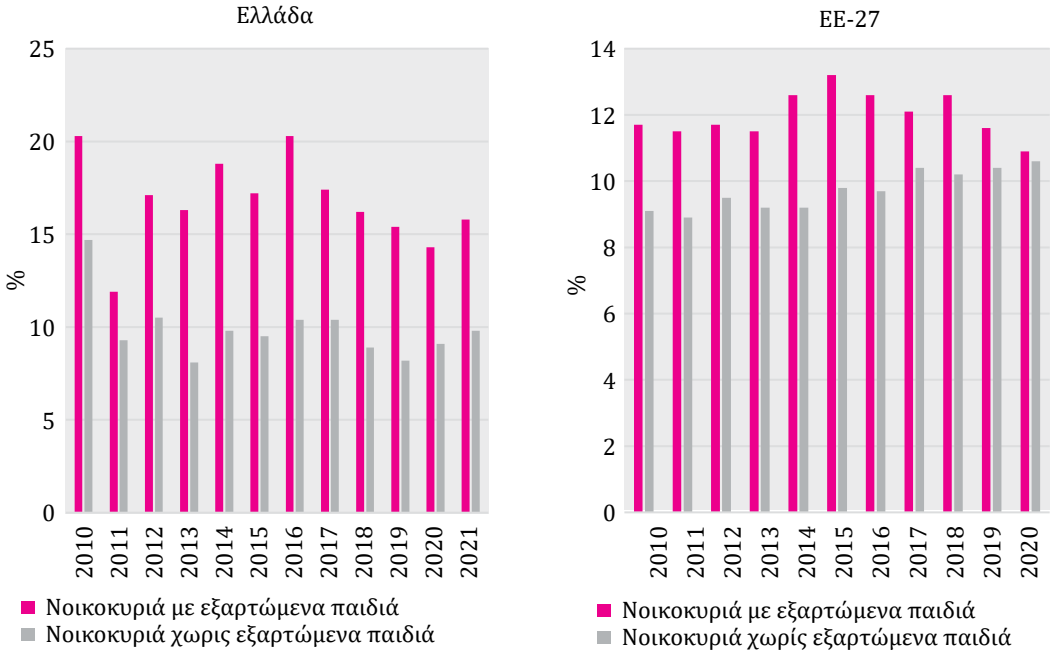
Ο εγκλωβισμός σε συνθήκες παρατεταμένης φτώχειας εντείνει τον κοινωνικό αποκλεισμό. Στην Ελλάδα αλλά και στην ΕΕ-27 η επίμονη φτώχεια[78] είναι πιο υψηλή για τα νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά[79] (Διάγραμμα 4.2). Το 2018 στην Ελλάδα το 16,2% των νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά ζούσαν κάτω από το όριο της φτώχειας για τουλάχιστον 2 με 3 χρόνια, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τα νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά ήταν σχεδόν κατά το ήμισυ μικρότερο (8,2%). Την ίδια χρονιά στην ΕΕ-27 το ποσοστό των νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά

78. *Ο κίνδυνος επίμονης φτώχειας αναφέρεται στο ποσοστό των ανθρώπων που είναι σήμερα φτωχοί και ήταν φτωχοί και τα 2 με 3 προηγούμενα χρόνια. Περιλαμβάνει δηλαδή άτομα που ζουν με εισόδημα κάτω από το όριο της φτώχειας για μεγάλες χρονικές περιόδους, σε αντίθεση με άτομα που αντιμετωπίζουν παροδική φτώχεια.*

79. *Ως «εξαρτώμενα παιδιά» υπολογίζονται τα άτομα ηλικίας 0-17 και 18-24 ετών αν είναι ανενεργά και ζουν με τουλάχιστον έναν γονέα.*

που αντιμετώπιζαν κίνδυνο επίμονης φτώχειας ήταν 12,6%, με το ποσοστό για τα νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά να είναι 1,3 ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερο από το αντίστοιχο στην Ελλάδα. Το 2021 σε συνθήκες επίμονης φτώχειας στην Ελλάδα βρέθηκε το 15,8% των νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για την ΕΕ-27 το 2020 ήταν αρκετά χαμηλότερο (10,9%).

Διάγραμμα 4.2: Κίνδυνος επίμονης φτώχειας ανά τύπο νοικοκυριού (2010-2021)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2023)

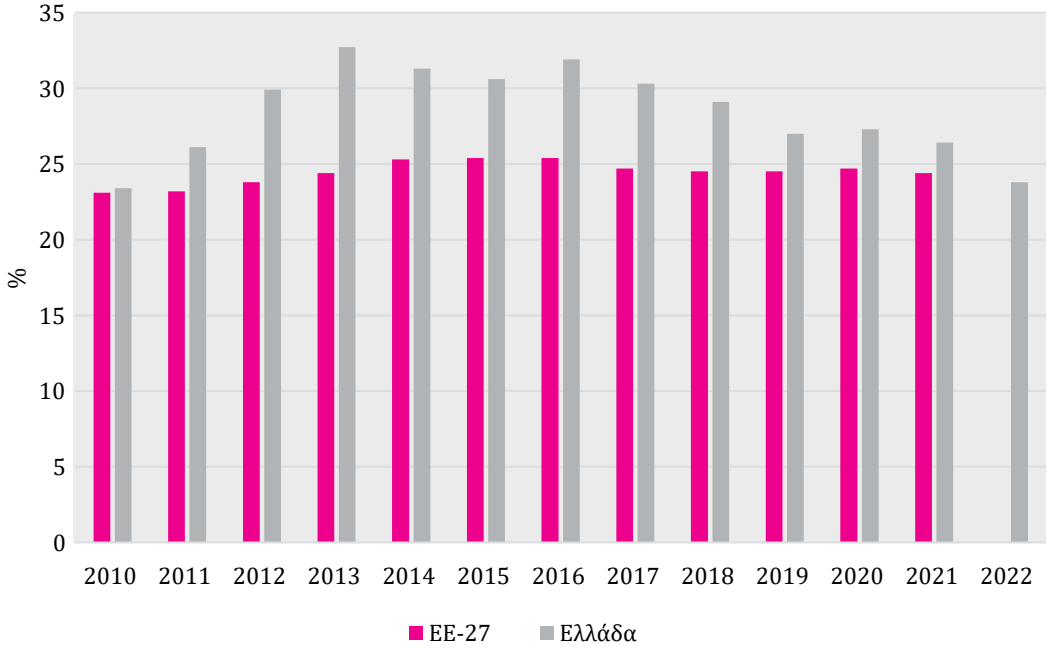
Σημείωση: Τα δεδομένα για την ΕΕ είναι διαθέσιμα ως το 2020.

Τόσο στην Ελλάδα όσο και στην ΕΕ-27, το ποσοστό της εισοδηματικής απόκλισης των φτωχών από το όριο της σχετικής φτώχειας είναι αρκετά υψηλό, αν και στην ΕΕ-27 το σχετικό διάμεσο χάσμα φτώχειας[80] κινείται σε όλη την υπό εξέταση περίοδο μεταξύ 24% και 25,5% (Διάγραμμα 4.3). Η Ελλάδα συγκλίνει με τα ευρωπαϊκά ποσοστά από το 2019 και μετά. Στη διάρκεια της κρίσης χρέους το σχετικό διάμεσο χάσμα φτώχειας ήταν κοντά στο 30%. Το 2021 το διαθέσιμο εισόδημα των

80. *Ο δείκτης υπολογίζεται ως η απόσταση μεταξύ του μέσου ισοδύναμου συνολικού καθαρού εισοδήματος ατόμων που βρίσκονται κάτω από το όριο κινδύνου φτώχειας και του ίδιου του ορίου κινδύνου φτώχειας εκφρασμένου ως ποσοστό του ορίου της σχετικής φτώχειας. Αυτό το όριο ορίζεται στο 60% του εθνικού μέσου ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος όλων των ανθρώπων σε μια χώρα.*

φτωχών στην Ελλάδα ήταν 26,4% πιο χαμηλό από το όριο της σχετικής φτώχειας, ενώ το 2022 σημειώθηκε περαιτέρω μείωση στο 23,8%.

Διάγραμμα 4.3: Σχετικό διάμεσο χάσμα κινδύνου φτώχειας (2010-2022)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2023)

Σημείωση: Τα δεδομένα για την ΕΕ-27 δεν είναι διαθέσιμα για το 2022.

Η μείωση της φτώχειας, των εισοδηματικών και ευρύτερων ανισοτήτων, καθώς και η κοινωνική συμπερίληψη στοχεύουν στη διαμόρφωση και την παγίωση ενός δημοκρατικού κοινωνικού οικοδομήματος που θα προασπίζει τις ατομικές ελευθερίες και θα διασφαλίζει την αξιοπρεπή διαβίωση για όλους. Η αξιοπρεπής διαβίωση στην πιο πραγματιστική της έννοια συνδέεται με την προσβασιμότητα όλων σε βασικά υλικά αγαθά και υπηρεσίες. Σύμφωνα με τα Διαγράμματα 4.4, 4.5 και 4.6 η σοβαρή υλική και κοινωνική στέρηση[81] έχει κυρίως ηλικιακό πρόσημο

81. *Το ποσοστό σοβαρής υλικής και κοινωνικής στέρησης είναι ένας δείκτης που δείχνει την έλλειψη αναγκαίων και επιθυμητών ειδών για μια αξιοπρεπή ζωή. Ορίζεται ως το ποσοστό του πληθυσμού που αντιμετωπίζει αναγκαστική έλλειψη τουλάχιστον σε 7 από τα 13 είδη στέρησης (6 σχετίζονται με το άτομο και 7 σχετίζονται με το νοικοκυριό).*

Κατάλογος στοιχείων σε επίπεδο νοικοκυριού:
- Δυνατότητα αντιμετώπισης απροσδόκητων δαπανών.

και πλήττει σημαντικά τα χαμηλά εισοδήματα. Στην Ελλάδα, σε αντίθεση με την ΕΕ-27, η υλική και κοινωνική στέρηση πλήττει τους νέους ηλικίας 18-24 ετών και λιγότερο τα άτομα άνω των 50 ετών (Διάγραμμα 4.4). Χαρακτηριστικά, το 2016 σε σοβαρή υλική και κοινωνική στέρηση βρέθηκε το 20,6% των νέων ηλικίας 18-24 ετών και το 12,2% των ατόμων με ηλικία άνω των 50 ετών. Στην Ελλάδα το ποσοστό για την ηλικιακή ομάδα άνω των 50 ετών διατηρήθηκε γύρω στο 12% και τα επόμενα χρόνια. Για τους νέους ηλικίας 18-24 ετών, αν και σημειώθηκε μια σχετική αποκλιμάκωση του σχετικού ποσοστού (15,4%) την περίοδο 2019-2021, το 2022 αυξήθηκε στο 16,2%.

Συγκριτικά, στην ΕΕ-27 και στις δύο ηλικιακές ομάδες τα ποσοστά των ατόμων σε σοβαρή υλική και κοινωνική στέρηση ήταν σχεδόν 50% πιο χαμηλά, με τη διαφορά ότι η πιο ευάλωτη ομάδα ήταν η άνω των 50 ετών (Διάγραμμα 4.5). Φαίνεται πως σε ευρωπαϊκό επίπεδο οι συνθήκες διαβίωσης για τους νέους ηλικίας 18-24 ετών ήταν πιο ευνοϊκές. Επιγραμματικά, την περίοδο 2015-2019, στην ΕΕ-27 σοβαρή υλική και κοινωνική στέρηση αντιμετώπισε το 6,5% των νέων ηλικίας 18-24 ετών και το 7,7% των ατόμων ηλικίας άνω των 50 ετών. Το 2022, αν και τα ποσοστά των ηλιακών ομάδων συγκλίνουν (5,9% για τους νέους ηλικίας 18-24 ετών και 6% για τους άνω των 50 ετών), εξακολουθούν να είναι κατά το ήμισυ μικρότερα από τα αντίστοιχα ποσοστά στην Ελλάδα.

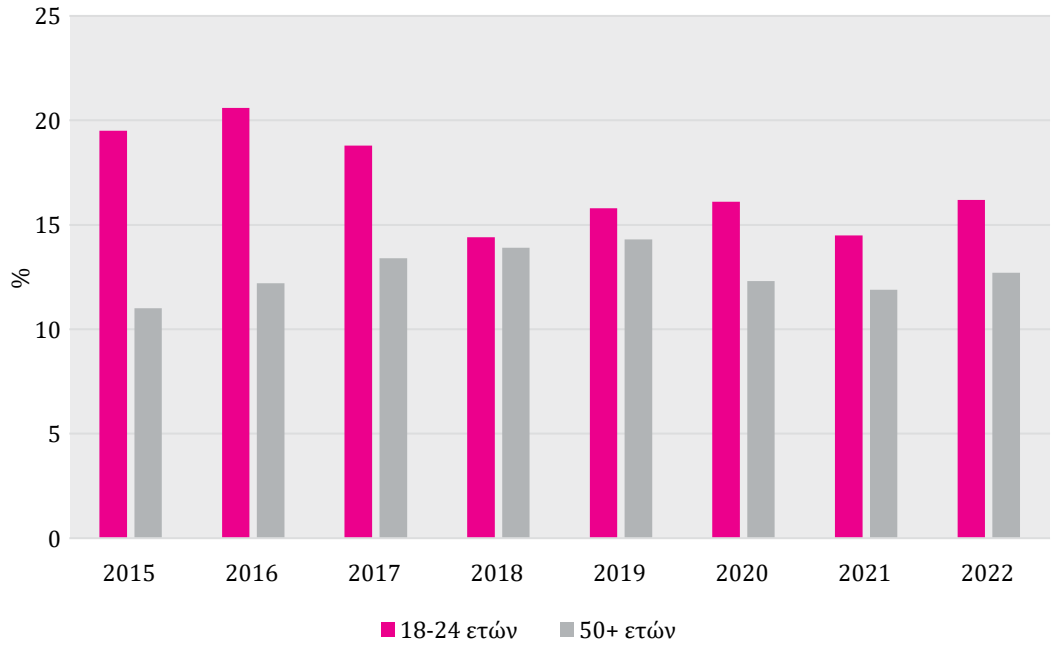
Παρ' ότι η σοβαρή υλική και κοινωνική στέρηση δεν φαίνεται να αποκλίνει σημαντικά μεταξύ των φύλων τόσο στην Ελλάδα όσο και στην ΕΕ-27, το ποσοστό των ανδρών και των γυναικών στην ΕΕ-27 που δεν μπορούν να καλύψουν βασικές δαπάνες για μια αξιοπρεπή διαβίωση είναι και πάλι σημαντικά πιο χαμηλό συγκριτικά με το αντίστοιχο ελληνικό σε όλη την υπό εξέταση περίοδο (Διάγραμμα 4.6). Ενδεικτικά, το 2017 το 18,2% των ανδρών και το 18,4% των γυναικών στην Ελλάδα βίωσαν σοβαρή υλική και κοινωνική στέρηση. Την ίδια χρονιά στην ΕΕ-27

- Δυνατότητα κάλυψης της δαπάνης για ετήσιες διακοπές μίας εβδομάδας μακριά από το σπίτι.
- Δυνατότητα χρηματοδότησης καθυστερούμενων πληρωμών (σε πληρωμές υποθηκών ή ενοικίων, λογαριασμών κοινής ωφέλειας, δόσεων αγοράς, μίσθωσης ή άλλων πληρωμών δανείων).
- Δυνατότητα λήψης ενός γεύματος με κρέας, κοτόπουλο, ψάρι ή χορτοφαγικό ισοδύναμο κάθε δεύτερη μέρα.
- Δυνατότητα διατήρησης ενός επαρκώς ζεστού σπιτιού.
- Δυνατότητα πρόσβασης σε αυτοκίνητο για προσωπική χρήση.
- Δυνατότητα αντικατάστασης φθαρμένων επίπλων.

Κατάλογος στοιχείων σε ατομικό επίπεδο:
- Δυνατότητα σύνδεσης στο διαδίκτυο.
- Δυνατότητα αντικατάστασης φθαρμένων ρούχων με καινούρια.
- Δυνατότητα εξασφάλισης δύο ζευγαριών παπουτσιών στο σωστό νούμερο (συμπεριλαμβανομένου ενός ζευγαριού παπουτσιών παντός καιρού).
- Δυνατότητα δαπάνης μικρού χρηματικού ποσού κάθε εβδομάδα για προσωπικά έξοδα.
- Δυνατότητα πραγματοποίησης τακτικών δραστηριοτήτων αναψυχής.
- Δυνατότητα συνάντησης με φίλους/οικογένεια για ποτό/γεύμα τουλάχιστον μία φορά τον μήνα.

τα αντίστοιχα ποσοστά ήταν 7,3% και 8,3%. Τα επόμενα χρόνια στην Ελλάδα, αν και παρατηρήθηκε σταδιακή μείωση του ποσοστού των ανδρών και των γυναικών σε σοβαρή υλική και κοινωνική στέρηση, διατηρήθηκε η μεγάλη απόκλιση από τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά ποσοστά. Στην Ελλάδα το 2021 σε σοβαρή υλική και κοινωνική στέρηση βρέθηκε το 13,2% των ανδρών και το 14,5% των γυναικών, ενώ τα αντίστοιχα ποσοστά στην ΕΕ-27 ήταν 6% και 6,6%. Το 2022 στην Ελλάδα σε αδυναμία κάλυψης βασικών αναγκών/αγαθών για μια αξιοπρεπή διαβίωση βρέθηκε το 13,2% των ανδρών και το 14,6% των γυναικών.

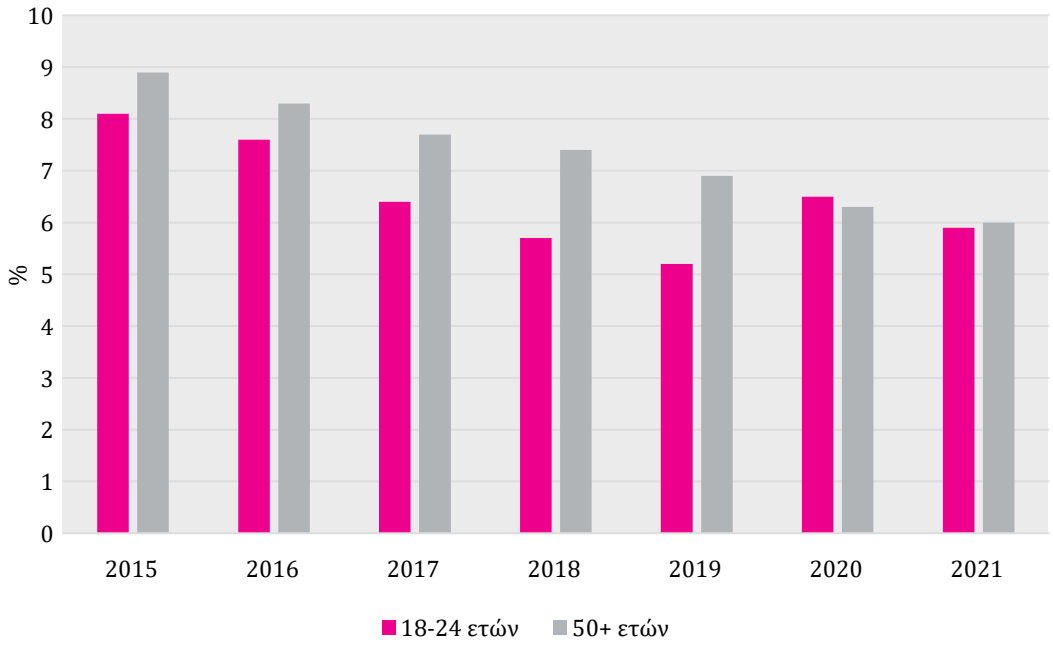
Διάγραμμα 4.4: Ποσοστό ατόμων στην Ελλάδα σε σοβαρή υλική και κοινωνική στέρηση ανά ηλικιακή ομάδα (2015-2022)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2023)

Σημείωση: Τα δεδομένα είναι διαθέσιμα για το διάστημα 2015-2022.

Διάγραμμα 4.5: Ποσοστό ατόμων στην ΕΕ-27 σε σοβαρή υλική και κοινωνική στέρηση ανά ηλικιακή ομάδα (2015-2021)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2023)

Σημείωση: Τα δεδομένα για την ΕΕ είναι διαθέσιμα έως και το 2021.

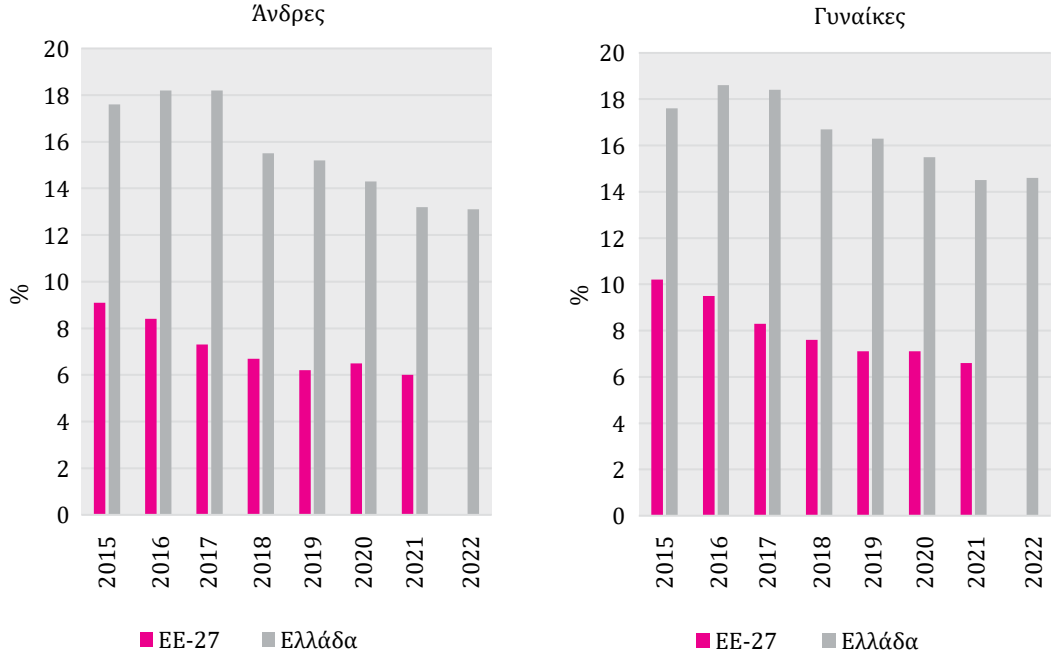
Η άμβλυνση των εισοδηματικών ανισοτήτων θα πρέπει να αποτελέσει βασική πολιτική προτεραιότητα για τη δημιουργία βιώσιμων συνθηκών κοινωνικής ανάπτυξης. Η πορεία προς ένα βιώσιμο μέλλον προϋποθέτει την εξασφάλιση ενός επιπέδου εισοδήματος αξιοπρεπούς διαβίωσης. Στην Ελλάδα την περίοδο 2014-2017, 7 στα 10 άτομα του χαμηλότερου εισοδηματικού πεμπτημορίου βίωσαν υλική και κοινωνική στέρηση,[82] ενώ την ίδια περίοδο στην ΕΕ-27 σε αντίστοιχη κατάσταση βρέθηκαν 4 στα 10 άτομα (Διαγράμματα 4.7 και 4.8).

Σημαντικά υψηλά στην Ελλάδα είναι και τα ποσοστά του 2ου εισοδηματικού πεμπτημορίου. Το 2019 σε υλική και κοινωνική στέρηση βρέθηκε το 43% των ατόμων του 2ου πεμπτημορίου και το 63% των ατόμων του 1ου πεμπτημορίου. Αξίζει να σημειωθεί πως στην Ελλάδα το 2022 συγκριτικά με το 2021 η ενεργειακή κρίση και η συνεπαγόμενη αύξηση των τιμών σε βασικά αγαθά και υπηρεσίες έπληξαν σημαντικά τα πολύ χαμηλά εισοδήματα, με συνέπεια το ποσοστό των

82. *Η υλική και κοινωνική στέρηση αφορά την αδυναμία κάλυψης τουλάχιστον 5 από τα 13 είδη της λίστας στην οποία αναφερθήκαμε στην Υποσημείωση 81.*

ατόμων σε υλική και κοινωνική στέρηση στο 1ο εισοδηματικό πεμπτημόριο να αυξηθεί κατά 11,3 ποσοστιαίες μονάδες (73,7%), φτάνοντας τα αντίστοιχα επίπεδα του 2016. Στην ΕΕ-27 το ποσοστό των ατόμων σε υλική και κοινωνική υστέρηση είναι σημαντικά χαμηλότερο στα δύο πρώτα εισοδηματικά πεμπτημόρια. Ενδεικτικά, το 2021 σε υλική και κοινωνική στέρηση βρέθηκαν 3 στα 10 άτομα του 1ου εισοδηματικού πεμπτημορίου και λιγότερο από 2 στα 10 άτομα του 2ου πεμπτημορίου.

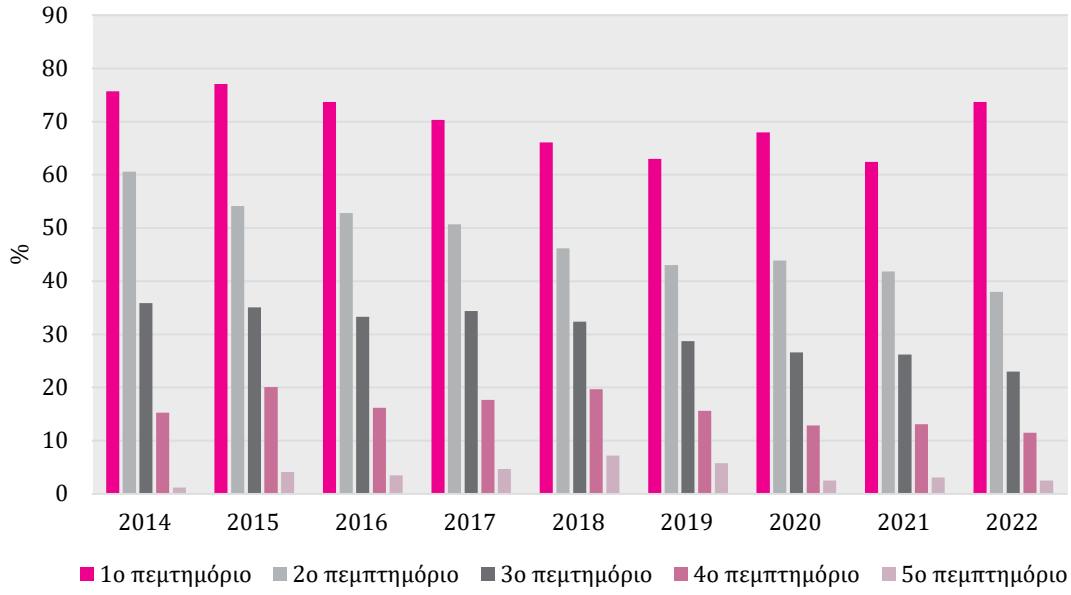
Διάγραμμα 4.6: Ποσοστό ατόμων στην Ελλάδα και στην ΕΕ-27 σε σοβαρή υλική και κοινωνική στέρηση ανά φύλο (2015-2022)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2023)

Σημείωση: Τα δεδομένα για την ΕΕ είναι διαθέσιμα έως και το 2021.

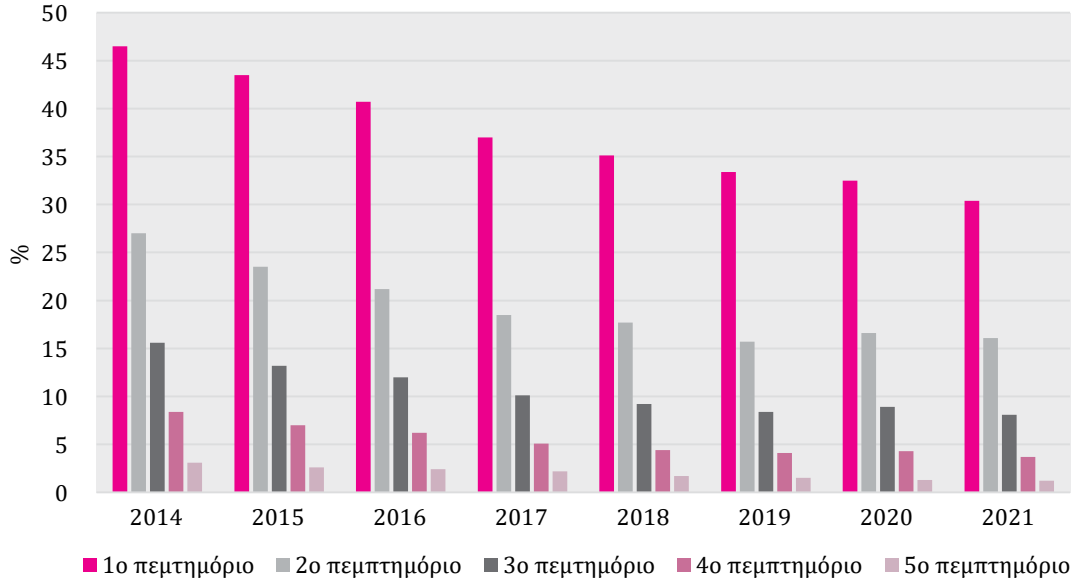
Διάγραμμα 4.7: Ποσοστό ατόμων στην Ελλάδα σε υλική και κοινωνική στέρηση ανά εισοδηματικό πεμπτημόριο (2014-2022)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2023)

Σημείωση: Τα δεδομένα είναι διαθέσιμα από το 2014.

Διάγραμμα 4.8: Ποσοστό ατόμων στην ΕΕ-27 σε υλική και κοινωνική στέρηση ανά εισοδηματικό πεμπτημόριο (2014-2021)

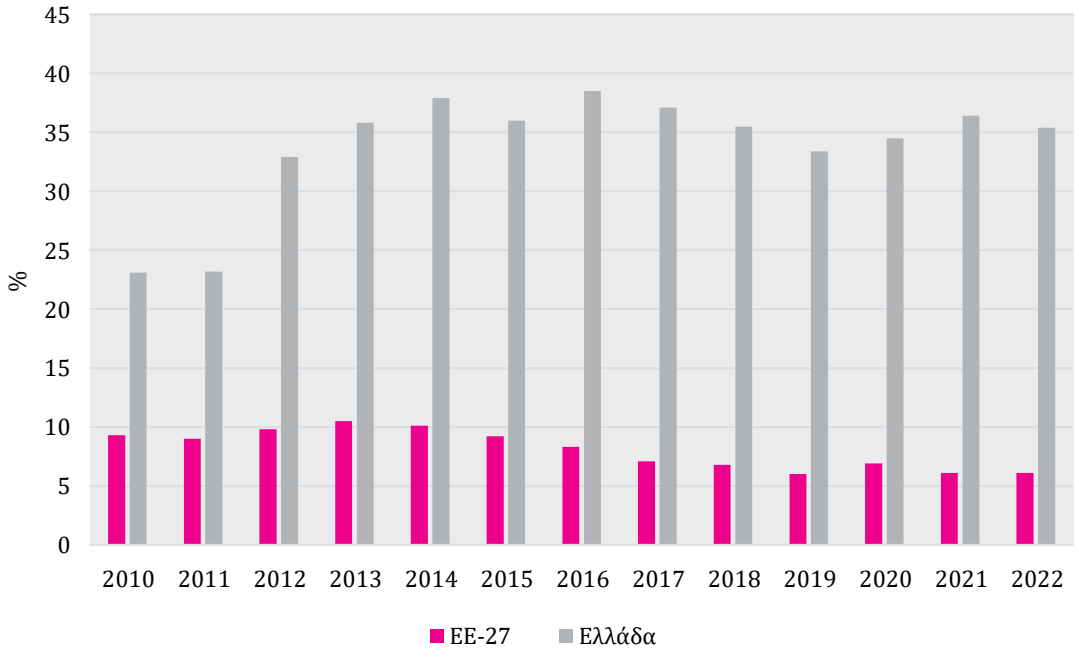

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2023)

Σημείωση: Τα δεδομένα για την ΕΕ-27 είναι διαθέσιμα για το διάστημα 2014-2021.

Βάσει των ευρημάτων, οι συνθήκες διαβίωσης του μέσου όρου των νοικοκυριών στην ΕΕ-27 είναι πολύ πιο ευνοϊκές από εκείνες που βιώνει ένα σημαντικό ποσοστό των νοικοκυριών στη χώρα μας. Ανεξάρτητα από τον τύπο νοικοκυριού (με ή χωρίς εξαρτώμενα παιδιά), το μεγαλύτερο ποσοστό των ευρωπαϊκών νοικοκυριών βιώνει καλύτερες συνθήκες διαβίωσης (Διαγράμματα 4.9 και 4.10). Ενδεικτικά, στην Ελλάδα το 2016 το 38,5% των νοικοκυριών χωρίς εξαρτώμενα παιδιά κάλυπτε τις βασικές του ανάγκες με πολύ μεγάλη δυσκολία, ενώ στην ΕΕ-27 αντίστοιχη δυσκολία αντιμετώπισε μόνο το 8,3% των νοικοκυριών. Την περίοδο 2021-2022 η ενεργειακή κρίση και ο συνεπαγόμενος πληθωρισμός επιδείνωσαν την οικονομική δυνατότητα των νοικοκυριών στη χώρα μας, ιδιαίτερα όσων είχαν εξαρτώμενα παιδιά, να καλύψουν τις βασικές τους ανάγκες. Πιο συγκεκριμένα, τη διετία αυτή στην Ελλάδα πολύ μεγάλη δυσκολία να αντεπεξέλθει στις δαπάνες για την κάλυψη βασικών αναγκών αντιμετώπισε το 36% των νοικοκυριών χωρίς εξαρτώμενα παιδιά, ενώ την ίδια περίοδο στην ΕΕ-27 το αντίστοιχο ποσοστό νοικοκυριών ήταν μόλις 6,1%. Η μεγάλη απόκλιση μεταξύ των ελληνικών και των ευρωπαϊκών ποσοστών ίσως αποτυπώνει την αναποτελεσματικότητα των εγχώριων κυβερνητικών πολιτικών όσον αφορά την ενίσχυση των νοικοκυριών στο κύμα ακρίβειας της τελευταίας διετίας.

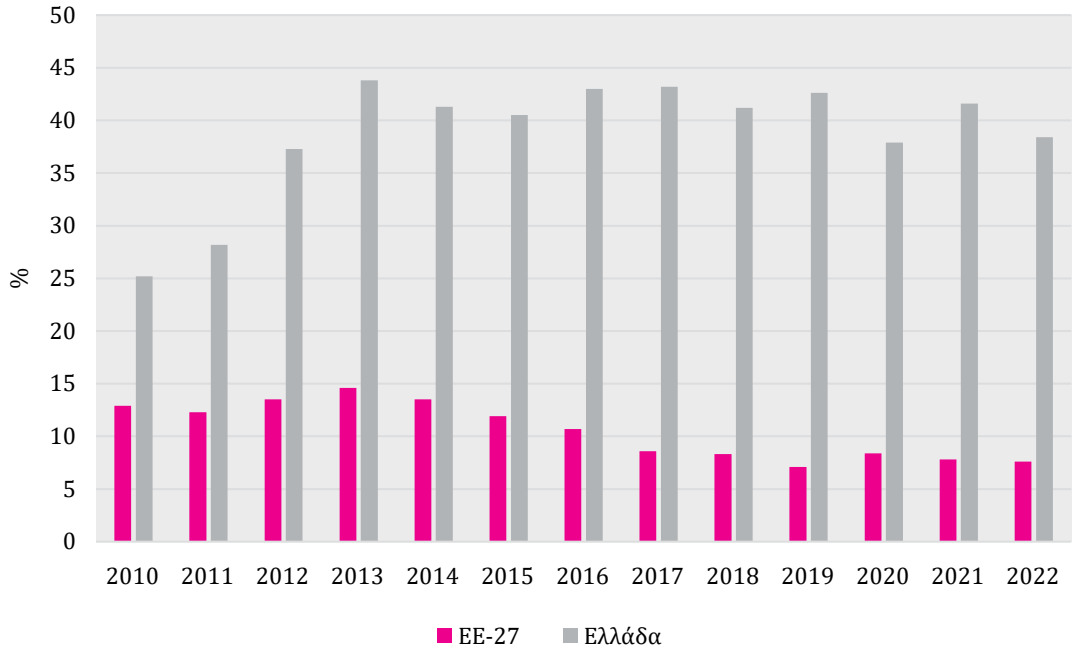
Διάγραμμα 4.9: Ποσοστό νοικοκυριών χωρίς εξαρτώμενα παιδιά που τα βγάζει πέρα με πολύ μεγάλη δυσκολία (2010-2022)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2023)

Μεγαλύτερη δυσκολία στην κάλυψη βασικών αναγκών αντιμετωπίζουν τα νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά. Βέβαια, αξίζει να σημειωθεί ότι στην Ελλάδα η απόκλιση από τα αντίστοιχα ποσοστά των νοικοκυριών χωρίς εξαρτώμενα παιδιά δεν ξεπερνά κατά μέσο όρο τις 7 ποσοστιαίες μονάδες. Από το 2013 έως και το 2019, το 40-44% των νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά στην Ελλάδα ανταποκρινόταν στην κάλυψη των βασικών του αναγκών με πολύ μεγάλη δυσκολία, ενώ στην ΕΕ-27 το ίδιο χρονικό διάστημα το αντίστοιχο ποσοστό κυμάνθηκε μεταξύ 14,6 και 7,1%. Το 2022 το ποσοστό στην Ελλάδα ήταν 38,4%, δηλαδή περίπου 30 ποσοστιαίες μονάδες πιο υψηλό από το αντίστοιχο ποσοστό στην ΕΕ-27 (7,6%).

Διάγραμμα 4.10: Ποσοστό νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά που τα βγάζει πέρα με πολύ μεγάλη δυσκολία (2010-2022)

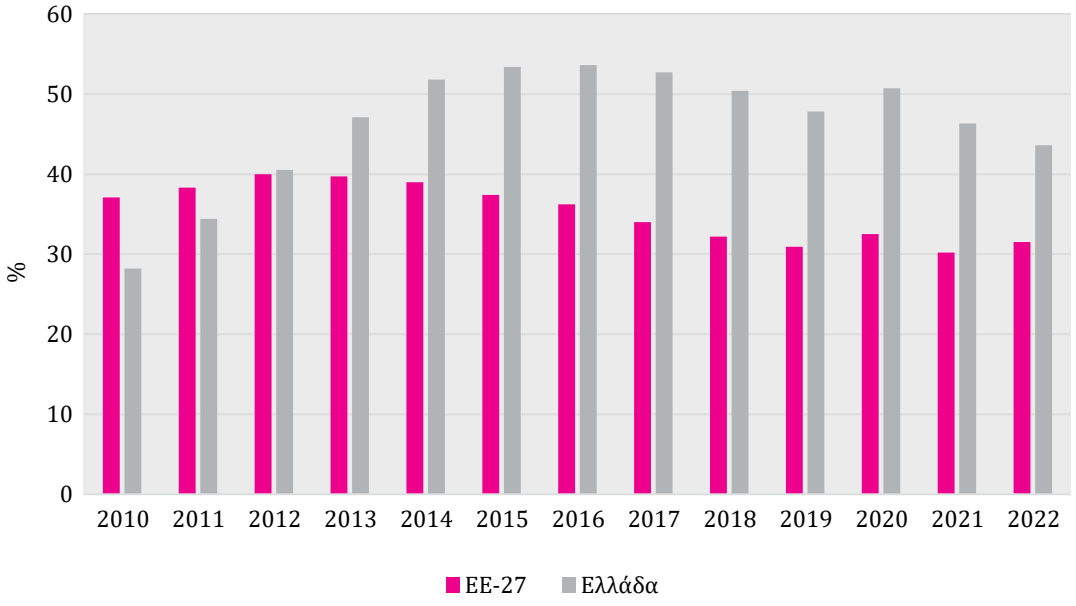
***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2023)

Η δυσκολία ενός σημαντικού ποσοστού νοικοκυριών στην Ελλάδα να καλύψει βασικές και πάγιες ανάγκες για μια αξιοπρεπή διαβίωση συνεπάγεται ταυτόχρονα και την αδυναμία του να χρηματοδοτήσει μια έκτακτη δαπάνη. Έτσι, αξιοσημείωτο ποσοστό των νοικοκυριών στη χώρα μας δεν έχει τη δυνατότητα να αντεπεξέλθει σε μηνιαίες έκτακτες δαπάνες[83] που ισοδυναμούν, σύμφωνα με τη μεθοδολογία της

83. Οι έκτακτες δαπάνες μπορεί να αφορούν την κάλυψη μη προγραμματισμένων υποχρεώσεων, όπως η αντικα-

Eurostat, με το μηνιαίο εισόδημα των ατόμων που ζουν στο όριο της φτώχειας.[84] Αν και αυτή η μεθοδολογία ξεφεύγει από τη στενή ανάλυση των δεικτών φτώχειας, οικονομικής ανέχειας και κοινωνικού αποκλεισμού, παρέχει μια συμπληρωματική εικόνα για την οικονομική στενότητα, την κοινωνική περιθωριοποίηση και την υποβάθμιση της ποιότητας της καθημερινής ζωής των νοικοκυριών. Στην Ελλάδα την περίοδο 2014-2016 (Διάγραμμα 4.11) περισσότερα από 1 στα 2 νοικοκυριά (52,4%) δεν μπορούσαν να αντεπεξέλθουν οικονομικά σε μια έκτακτη δαπάνη ισοδύναμη με το μηνιαίο εισόδημα του ορίου της φτώχειας. Την ίδια περίοδο το αντίστοιχο ποσοστό στην ΕΕ-27 ήταν 35,8%. Η ενεργειακή κρίση, η πανδημία Covid-19 και οι επιπτώσεις που επέφερε στην ποιότητα της απασχόλησης, στον χρόνο εργασίας και στις αμοιβές φαίνεται πως συνέτειναν στη διατήρηση της υψηλής οικονομικής ευθραυστότητας των νοικοκυριών στη χώρα μας. Το 2020 τα σχετικά ποσοστά στην Ελλάδα και την ΕΕ-27 ήταν 50,7% και 32,5% αντίστοιχα. Το 2021 το 46,3% των νοικοκυριών στην Ελλάδα δήλωσε την αδυναμία του να αντεπεξέλθει σε μια έκτακτη δαπάνη, ενώ το 2022 το ποσοστό ήταν λίγο πιο χαμηλό (43,6%).

Διάγραμμα 4.11: Αδυναμία αντιμετώπισης απροσδόκητων οικονομικών εξόδων (σύνολο νοικοκυριών, 2010-2022)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2023)

τάσταση μιας οικιακής συσκευής, η επισκευή βλάβης στο σπίτι, η κάλυψη ιατρικών εξόδων ενός προβλήματος υγείας κ.ά.

84. Αξίζει να σημειωθεί πως το μηνιαίο εισόδημα των ατόμων που ζουν στο όριο της φτώχειας διαφέρει από χώρα σε χώρα, καθώς ορίζεται ως το 60% του διάμεσου διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών μιας χώρας.

4.3 Εισοδηματική ανισότητα και βιωσιμότητα

Η μείωση της ανισότητας[85], η προώθηση της αρχής των ίσων ευκαιριών και η ευρύτερη κοινωνική συμπερίληψη αποτελούν βασικές πολιτικές προτεραιότητες στο νέο παγκόσμιο πλάνο για ένα βιώσιμο μέλλον. Τόσο στην Ελλάδα όσο και στην ΕΕ-27 η εισοδηματική ανισότητα είναι αρκετά υψηλή. Ειδικότερα, στην Ελλάδα, βάσει του δείκτη κατανομής του εισοδήματος S80/S20[86], την περίοδο 2012-2017 το ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα του 20% των πλουσιότερων νοικοκυριών ήταν 6 φορές πιο υψηλό από το αντίστοιχο εισόδημα του 20% των φτωχότερων, ενώ την ίδια περίοδο η αντίστοιχη διαφορά στην ΕΕ-27 ήταν πενταπλάσια (Διάγραμμα 4.12). Το 2018 ο δείκτης S80/S20 στην Ελλάδα έπεσε στο 5,5, ενώ το 2019 σημειώθηκε για πρώτη φορά σύγκλιση μεταξύ του ελληνικού και του ευρωπαϊκού δείκτη εισοδηματικής ανισότητας κοντά στο 5. Συγκριτικά με το 2019, το 2021 ο δείκτης S80/S20 στην ΕΕ-27 παρέμεινε σταθερός στο 4,9, ενώ στην Ελλάδα αυξήθηκε από 5,2 στο 5,9. Αντίθετα, το 2022 μειώθηκε στην Ελλάδα στο 5,2, ενδεχομένως μερικώς ως αποτέλεσμα της επιδοματικής κυβερνητικής πολιτικής που ακολούθησε τον ενεργειακό πληθωρισμό.

Από την άλλη πλευρά, ο συντελεστής Gini[87] (Διάγραμμα 4.13) στην ΕΕ-27 κυμαίνεται σε όλη την υπό εξέταση περίοδο γύρω στο 50, γεγονός που καταδεικνύει την αναγκαιότητα ενσωμάτωσης στην ευρωπαϊκή ατζέντα μιας κοινωνικής πολιτικής πιο άμεσων και πιο αποτελεσματικών μέτρων για την άμβλυνση των εισοδηματικών ανισοτήτων. Σε εθνικό επίπεδο, η κρίση χρέους και οι συνεπαγόμενες πολιτικές διεύρυναν την εισοδηματική ψαλίδα τα πρώτα χρόνια της κρίσης. Την περίοδο 2013-2016 ο συντελεστής Gini κυμάνθηκε γύρω στο 60, ενώ τα επόμενα χρόνια παρατηρείται σταδιακή μείωσή του παρ' όλη την υφεσιακή εμπειρία από την πανδημική κρίση του Covid-19. Το 2020 ο συντελεστής ήταν 53,9, ενώ το 2022 μειώθηκε περαιτέρω στο 51,7, περιορίζοντας την απόκλιση από την αντίστοιχη τιμή στην ΕΕ-27 κατά 2,7 μονάδες.

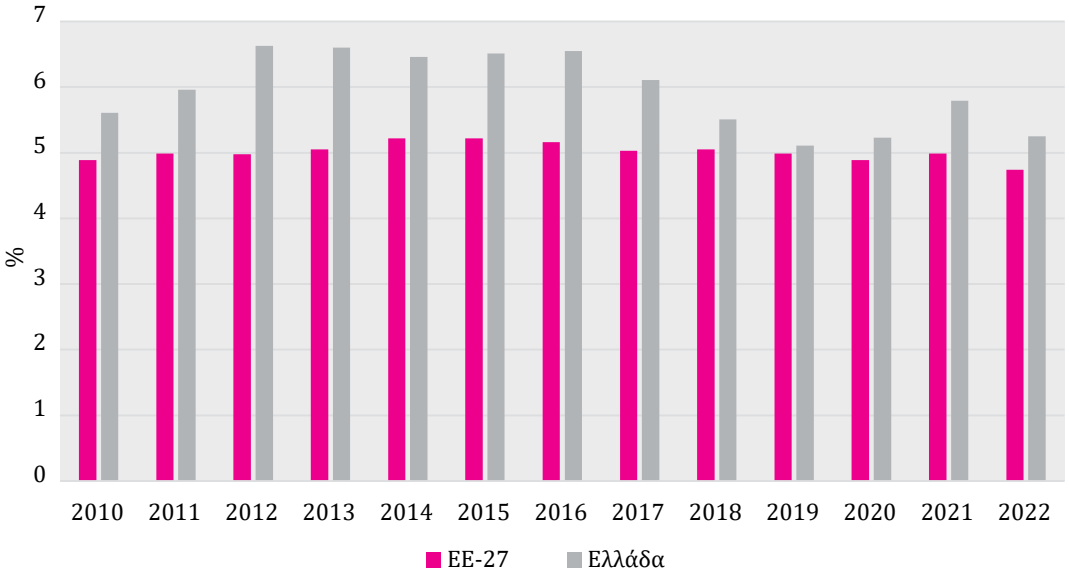
---

85. Στην παρούσα έκθεση επικεντρωνόμαστε στις κάθετες ανισότητες (μεταξύ πλουσιότερων και φτωχότερων ανθρώπων) και όχι στις οριζόντιες (μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών ομάδων ή κατηγοριών).

86. Ο λόγος S80/S20 σε πεμπτημόρια εισοδήματος μετρά τη σχετική ανισότητα στη διανομή του εισοδήματος συγκρίνοντας το ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα που κατέχει το 20% των πλουσιότερων νοικοκυριών με αυτό που κατέχει το 20% των φτωχότερων νοικοκυριών. Υψηλότερος δείκτης S80/S20 ισοδυναμεί με μεγαλύτερη εισοδηματική ανισότητα, ενώ χαμηλότερος δείκτης ισοδυναμεί με μικρότερη ανισότητα. Για παράδειγμα, εάν ο λόγος S80/S20 ισούται με 5, το ετήσιο εισόδημα του 20% των πλουσιότερων νοικοκυριών είναι πενταπλάσιο από το αντίστοιχο εισόδημα του 20% των φτωχότερων νοικοκυριών. Όταν ο λόγος S80/S20 ισούται με 1, υπάρχει τέλεια εισοδηματική ισότητα, δηλαδή όλα τα νοικοκυριά έχουν το ίδιο ετήσιο εισόδημα.

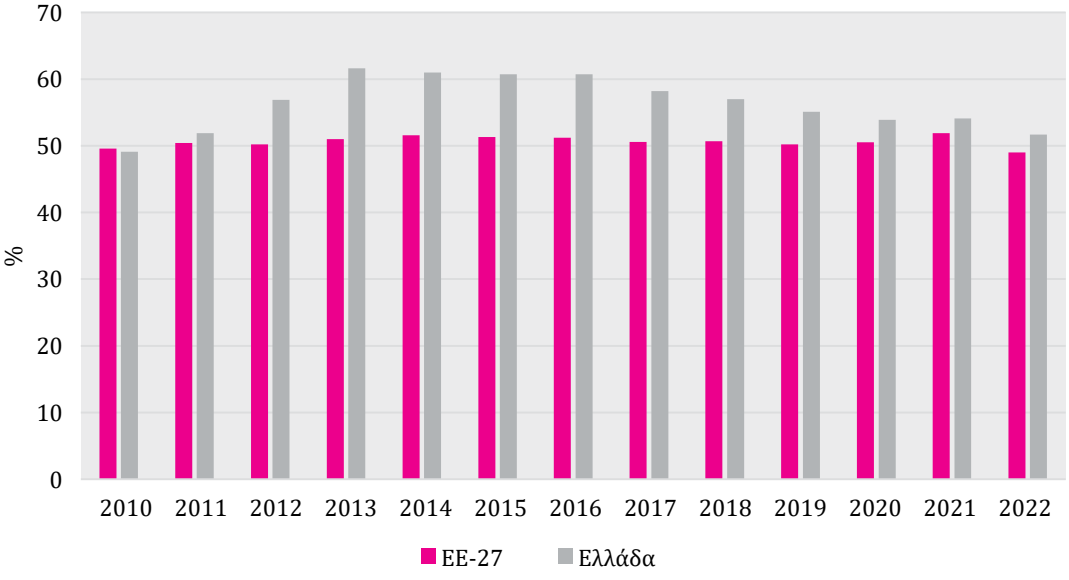
87. Ο συντελεστής Gini μετρά τον βαθμό στον οποίο η κατανομή του εισοδήματος σε μια χώρα αποκλίνει από μια απολύτως ίση κατανομή. Ο συντελεστής 0 εκφράζει την τέλεια ισότητα, όπου όλοι έχουν το ίδιο εισόδημα, ενώ ο συντελεστής 100 εκφράζει την πλήρη ανισότητα, όπου μόνο ένα άτομο έχει όλο το εισόδημα.

Διάγραμμα 4.12: Δείκτης κατανομής του εισοδήματος S80/S20 σε πεμπτημόρια εισοδήματος (2010-2022)

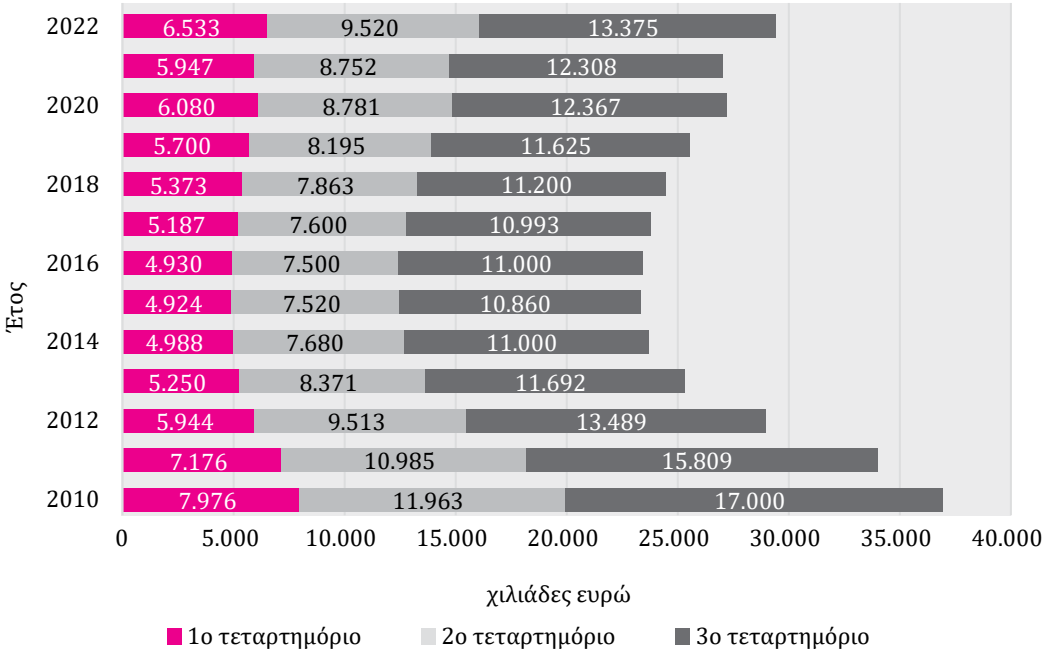
***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2023)

Διάγραμμα 4.13: Συντελεστής Gini του ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις (οι συντάξεις περιλαμβάνονται στις κοινωνικές μεταβιβάσεις) (2010-2022)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2023)

Διάγραμμα 4.14: Ανώτατο ατομικό εισόδημα ανά τεταρτημόριο (Ελλάδα, χιλιάδες ευρώ, 2010-2022)

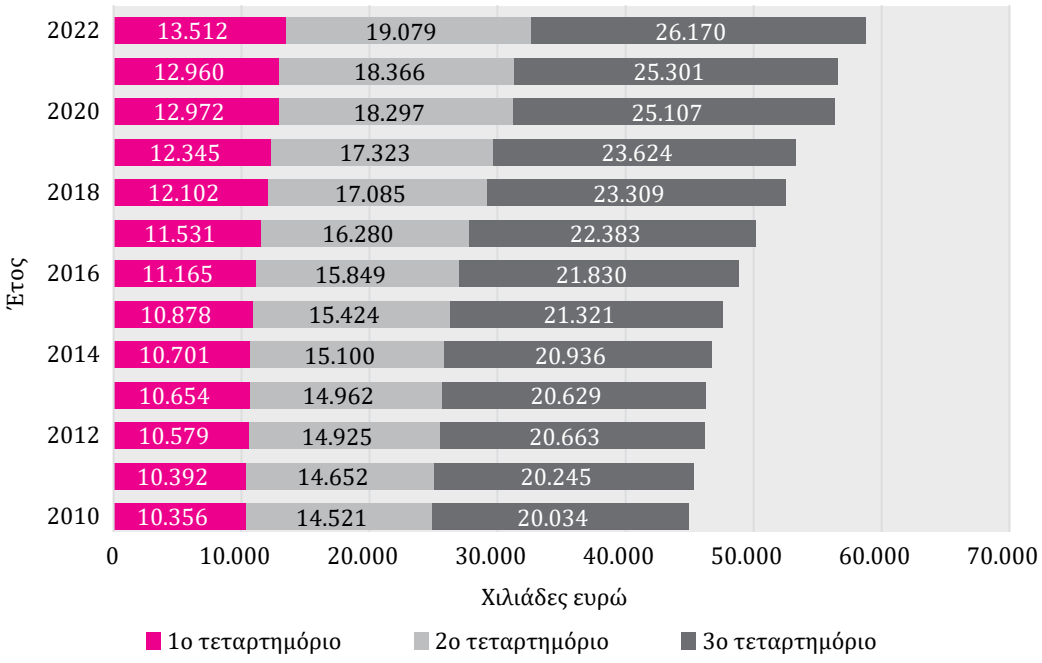
***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2023)

Σημείωση: Δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία για το 4ο τεταρτημόριο.

Στα Διαγράμματα 4.14 και 4.15 είναι ακόμα πιο αισθητό το εύρος της εισοδηματικής ψαλίδας μεταξύ των εισοδηματικών τεταρτημορίων, αλλά και το μέγεθος της απόκλισης από τον μέσο όρο των εισοδημάτων στην ΕΕ-27. Θα πρέπει, βέβαια, σε αυτό το πλαίσιο σύγκρισης να ληφθεί υπόψη και η μεγάλη συρρίκνωση των εισοδηματικών μεριδίων, κυρίως του 1ου και του 2ου τεταρτημόριου, τα πρώτα χρόνια της ελληνικής κρίσης χρέους. Αν και στην Ελλάδα μετά το 2016 σημειώθηκε σταδιακή αύξηση των εισοδημάτων σε όλα τα τεταρτημόρια, εντούτοις οι αποκλίσεις από τα αντίστοιχα εισοδήματα της ΕΕ-27 αναδεικνύουν την αναγκαιότητα άμεσης εφαρμογής μέτρων για την ενίσχυση των κατώτερων εισοδηματικών τάξεων με στόχο τη δημιουργία ενός πιο ανθρωποκεντρικού και συμπεριληπτικού εθνικού κράτους δικαίου. Σε επίπεδο ευρημάτων αξίζει να σημειωθεί πως την περίοδο 2019-2021, λαμβάνοντας υπόψη τόσο την πανδημική όσο και την ενεργειακή κρίση, ο μέσος όρος των εισοδημάτων στην ΕΕ-27 σε όλα τα τεταρτημόρια ήταν διπλάσιος από τους αντίστοιχους μέσους όρους στην Ελλάδα, καθώς το εισόδημα στο 1ο τεταρτημόριο ήταν κατά μέσο όρο 12.759 χιλ. ευρώ (6.850 χιλ. ευρώ υψηλότερο απ' ό,τι στην Ελλάδα), στο 2ο τεταρτημόριο 17.995 ευρώ (9.419

χιλ. ευρώ υψηλότερο απ' ό,τι στην Ελλάδα) και στο 3ο τεταρτημόριο 24.677 ευρώ (12.577 χιλ. ευρώ υψηλότερο απ' ό,τι στην Ελλάδα).

Διάγραμμα 4.15: Ανώτατο ατομικό εισόδημα ανά τεταρτημόριο (ΕΕ-27, χιλιάδες ευρώ, 2010-2022)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2023)

Σημείωση: Δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία για το 4ο τεταρτημόριο.

4.4 Αγορά εργασίας και αξιοπρεπής διαβίωση

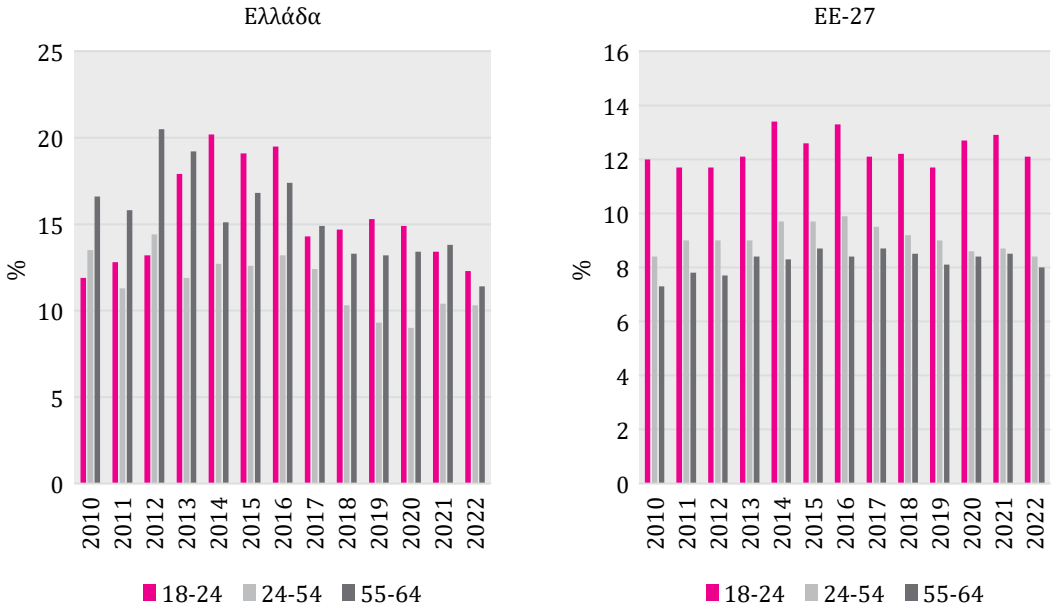
Η βιώσιμη ανάπτυξη προτάσσει, όπως ήδη έχει αναφερθεί, την κοινωνική δικαιοσύνη και συνοχή. Στο πλαίσιο της αγοράς εργασίας η δικαιοσύνη ισοδυναμεί, μεταξύ άλλων, με ίση αμοιβή για εργασία ίσης αξίας, με οικονομική και φυσική ασφάλεια, με ίσες ευκαιρίες ανεξάρτητα από το φύλο, την εθνικότητα κ.λπ. Καθώς οι αποδοχές από την εργασία αποτελούν βασική πηγή εισοδήματος για την πλειονότητα ατόμων και των νοικοκυριών, η αγορά εργασίας εν γένει, οι θεσμοί εργασίας καθώς και η φύση της εργασίας διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην άμβλυνση των ανισοτήτων και τη διασφάλιση ενός επίπεδου αξιοπρεπούς διαβίωσης. Η περιορισμένη πρόσβαση στην εργασία και σε αξιοπρεπείς αμοιβές αυξάνουν σημαντικά τη φτωχοποίηση του πληθυσμού, ανακόπτοντας την αναπτυξιακή μετάβαση προς ένα οικονομικά και κοινωνικά βιώσιμο υπόδειγμα ανάπτυξης.

Σε ποιον βαθμό, όμως, η υφιστάμενη αγορά εργασίας μπορεί να εξασφαλίσει και να διασφαλίσει την πρόσβαση σε αξιοπρεπή εργασία και σε αξιοπρεπείς αμοιβές; Στην Ελλάδα και λιγότερο στην ΕΕ-27 αρκετοί απασχολούμενοι ζουν με ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα κάτω από τα όρια της σχετικής φτώχειας. Το ποσοστό κινδύνου φτώχειας στην εργασία,[88] και η συνεπαγόμενη αδυναμία των απασχολουμένων να εξασφαλίσουν μια αξιοπρεπή διαβίωση, διαφοροποιείται ανάλογα με την ηλικία, το εκπαιδευτικό επίπεδο αλλά και το είδος της σύμβασης εργασίας τους. Ειδικότερα, στην Ελλάδα μετά το 2016 το ποσοστό κινδύνου φτώχειας στην εργασία ήταν πιο υψηλό στους νέους ηλικίας 18-24 ετών και στους απασχολουμένους ηλικίας 55-64 ετών (Διάγραμμα 4.16). Το 2019 το 15,3% των νέων ηλικίας 18-24 ετών είχε διαθέσιμο εισόδημα κάτω από το όριο της σχετικής φτώχειας, ενώ σε αντίστοιχη κατάσταση την ίδια χρονιά βρέθηκε το 11,7 των νέων στην ΕΕ-27. Το 2022 στην Ελλάδα το ποσοστό κινδύνου φτώχειας στην εργασία μειώθηκε για τους νέους 18-24 ετών στο 12,3% και για τους απασχολουμένους ηλικίας 55-64 ετών στο 11,4%. Συγκριτικά, στην ΕΕ-27 οι συνθήκες ήταν πιο ευνοϊκές για την ηλιακή ομάδα 55-64 ετών. Το ίδιο έτος στην ΕΕ-27, το ποσοστό για τους νέους ηλικίας 18-24 ετών συνέκλινε σχεδόν απόλυτα με το αντίστοιχο στην Ελλάδα (12,1%), ενώ χαμηλότερα και σχεδόν συγκλίνοντα μεταξύ τους ήταν τα ποσοστά για τις ηλικιακές ομάδες 24-54 ετών και 55-64 ετών (8,4% και 8% αντίστοιχα).

Το ύψος του ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος των απασχολουμένων –και κατ' επέκταση το μέγεθος και το βάθος της φτωχοποίησής τους– διαφοροποιείται σημαντικά και ανά επίπεδο εκπαίδευσης (Διάγραμμα 4.17). Το μεγαλύτερο ποσοστό των απασχολουμένων με διαθέσιμο εισόδημα κάτω από το όριο της σχετικής φτώχειας έχει επίπεδο εκπαίδευσης 0-2, δηλαδή είτε είναι ανεκπαίδευτοι είτε έχουν τελειώσει την πρωτοβάθμια ή τις πρώτες τάξεις της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Στην Ελλάδα παρατηρούμε ότι, αν και μετά το 2016 παρατηρήθηκε μικρή σταδιακή μείωση του ποσοστού κινδύνου φτώχειας για τους απασχολουμένους επίπεδου εκπαίδευσης 0-2, το 2021 το ποσοστό τους αυξήθηκε τόσο στην Ελλάδα όσο και στην ΕΕ-27 (26% και 19,8% αντίστοιχα). Το 2022 στην Ελλάδα με εισόδημα κάτω από το όριο της φτώχειας ζούσαν οι 24 στους 100 απασχολουμένους με επίπεδο εκπαίδευσης 0-2 και μόλις οι 4 στους 100 απασχολουμένους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Το ίδιο έτος στην ΕΕ-27 τα ποσοστά για τα αντίστοιχα επίπεδα εκπαίδευσης ήταν 18,4% και 4,1%.

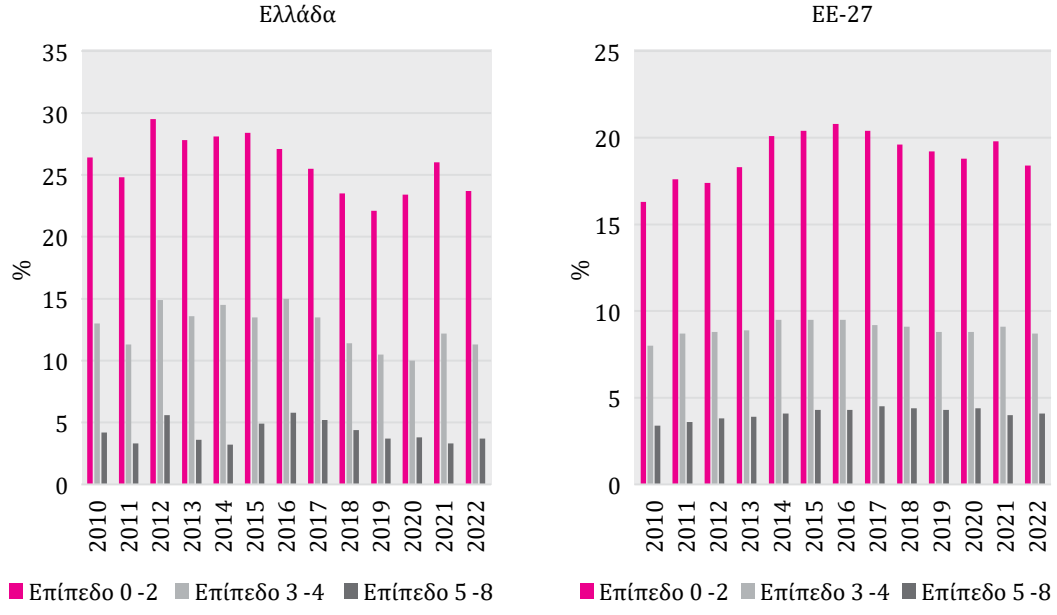
88. *Το ποσοστό του κινδύνου φτώχειας στην εργασία είναι ένας δείκτης που αποτυπώνει το ποσοστό των απασχολουμένων που έχουν ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα κάτω από το όριο του κινδύνου φτώχειας, το οποίο καθορίζεται στο 60% του εθνικού διάμεσου ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος (μετά από κοινωνικές μεταβιβάσεις).*

Διάγραμμα 4.16: Ποσοστό κινδύνου φτώχειας στην εργασία ανά ηλικιακή ομάδα (2010-2022)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2023)

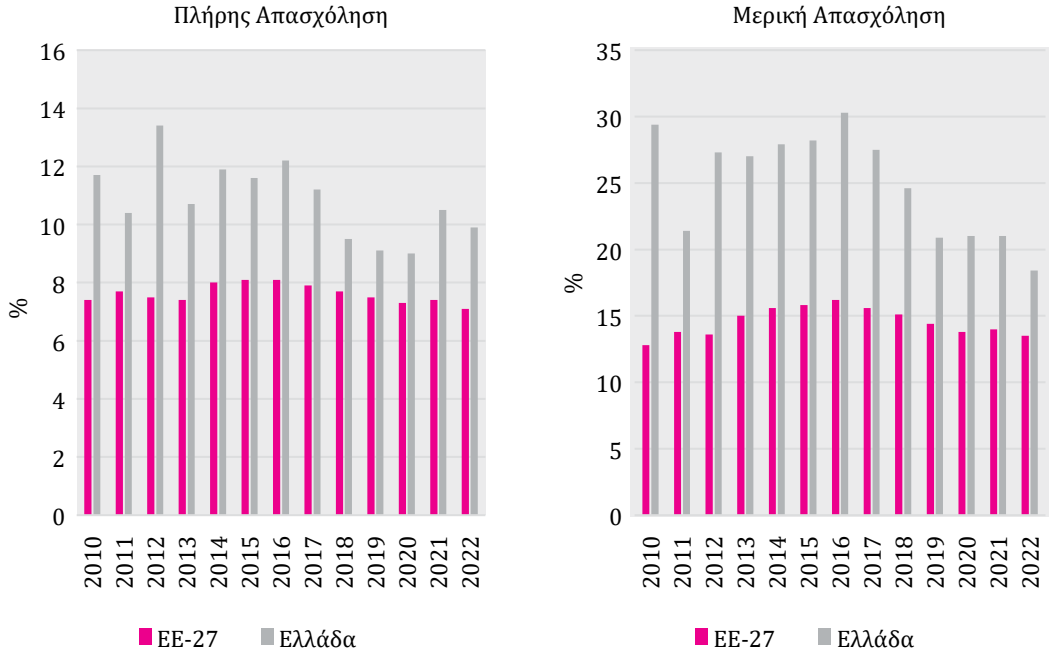
Διάγραμμα 4.17: Ποσοστό κινδύνου φτώχειας στην εργασία ανά επίπεδο εκπαίδευσης (2010-2022)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2023)

Το ύψος του εισοδήματος από την εργασία και το βιοτικό επίπεδο των απασχολουμένων φαίνεται να εξαρτάται σημαντικά και από τον τύπο της σύμβασης εργασίας τους (Διάγραμμα 4.18). Στην Ελλάδα, τα ποσοστά των απασχολουμένων μερικής απασχόλησης με ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα κάτω από το όριο της σχετικής φτώχειας ήταν διπλάσια από τα αντίστοιχα ποσοστά των απασχολουμένων πλήρους απασχόλησης σε όλη την υπό εξέταση περίοδο. Απόκλιση μικρότερης έκτασης μεταξύ των δύο ειδών εργασιακής σχέσης παρατηρήθηκε και στα ποσοστά της ΕΕ-27. Από το 2016 σημειώθηκε σταδιακή μείωση στα ποσοστά και των δύο τύπων σύμβασης εργασίας σε Ελλάδα και ΕΕ-27. Το 2021 στην Ελλάδα σημειώθηκε μικρή αύξηση του ποσοστού του κινδύνου φτώχειας για τους απασχολουμένους με σύμβαση πλήρους απασχόλησης (10,5%), γεγονός που μπορεί να αποδοθεί, εν μέρει, στην πανδημική κρίση. Το αντίστοιχο ποσοστό στην ΕΕ-27 παρέμεινε αμετάβλητο (7,4%), ενδεχομένως ως αποτέλεσμα μιας πιο αποτελεσματικής πολιτικής στήριξης των εν λόγω απασχολουμένων κατά τη διάρκεια της πανδημίας. Συγκριτικά με το 2021, το 2022 το ποσοστό των απασχολουμένων με σύμβαση μερικής απασχόλησης στην Ελλάδα μειώθηκε κατά 2,3 ποσοστιαίες μονάδες (18,4%), ενώ στην ΕΕ-27 κατά 0,5 ποσοστιαίες μονάδες (13,5%).

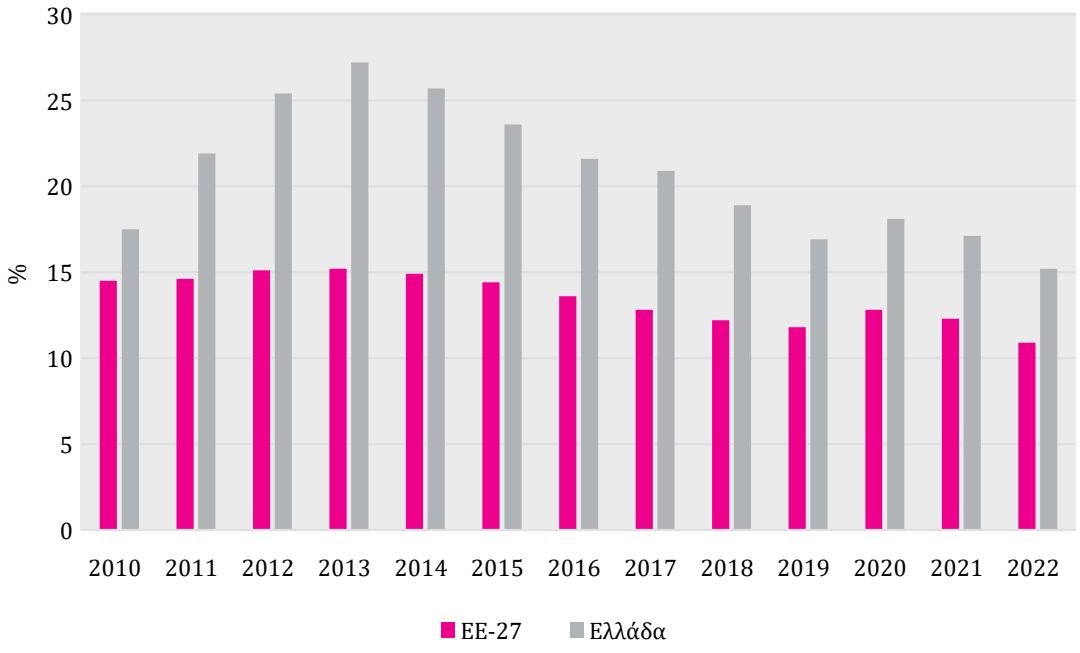
Διάγραμμα 4.18: Ποσοστό κινδύνου φτώχειας στην εργασία ανά είδος σύμβασης εργασίας (2010-2022)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2023)

Όπως έχει ήδη επισημανθεί, ο κίνδυνος κοινωνικού αποκλεισμού και φτώχειας πλήττει σημαντικά τους νέους. Στην Ελλάδα το 2016-2017 σχεδόν 21 στους 100 νέους ηλικίας 15-29 ετών δεν εργάζονταν, αλλά ούτε συμμετείχαν σε κάποιο πρόγραμμα εκπαίδευσης ή κατάρτισης,[89] ενώ το ίδιο διάστημα στην ΕΕ-27 σε αντίστοιχη κατάσταση βρέθηκαν 13 στους 100 νέους της αντίστοιχης ηλικιακής ομάδας (Διάγραμμα 4.19). Το 2019 το ποσοστό στην Ελλάδα μειώθηκε σημαντικά, καθώς εκτός εκπαίδευσης, απασχόλησης και κατάρτισης βρέθηκαν σχεδόν 17 στους 100 νέους και σχεδόν 12 στους 100 νέους στην ΕΕ-27. Αν και εν μέσω της πανδημικής κρίσης τα ποσοστά σημείωσαν μικρή αύξηση στην Ελλάδα και στην ΕΕ-27, το 2022 η διαφορά των ελληνικών και των ευρωπαϊκών ποσοστών μειώθηκε περαιτέρω, καθώς εκτός εκπαίδευσης, απασχόλησης και κατάρτισης βρέθηκαν 15 στους 100 νέους στην Ελλάδα και 11 στους 100 στην ΕΕ-27.

Διάγραμμα 4.19: Νέοι ηλικίας 15-29 ετών εκτός εκπαίδευσης, απασχόλησης και κατάρτισης (2010-2022)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2023)

89. *Ο δείκτης μετρά το μερίδιο του πληθυσμού ηλικίας 18 έως 24 ετών που βρίσκεται εκτός εκπαίδευσης, απασχόλησης ή κατάρτισης. Ο αριθμητής του δείκτη αναφέρεται σε άτομα που πληρούν τις ακόλουθες δύο προϋποθέσεις: α) δεν είναι απασχολούμενοι, δηλαδή είναι άνεργοι ή ανενεργοί, σύμφωνα με τον ορισμό της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας, και β) δεν έχουν λάβει καμία εκπαίδευση ή κατάρτιση (επίσημα ή μη) κατά τις τέσσερις εβδομάδες που προηγούνται της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού (LFS). Ο παρονομαστής περιλαμβάνει τον συνολικό πληθυσμό ηλικίας 15 έως 29 ετών (εξαιρουμένων εκείνων που δεν απάντησαν στις ερωτήσεις σχετικά με τη «συμμετοχή στην τακτική [τυπική] εκπαίδευση και κατάρτιση»).*

Ολοκληρώνοντας, στο κεφάλαιο αυτό υπογραμμίσαμε την πολυπλοκότητα και την πολλαπλότητα των ανισοτήτων στην αγορά εργασίας και την κοινωνία και διερευνήσαμε πώς έχουν εξελιχθεί κυρίως μετά το ξέσπασμα της κρίσης Covid-19 και του πληθωριστικού σοκ. Το αποτέλεσμα της ανάλυσής μας συμβάλλει στην αξιολόγηση του βαθμού υλοποίησης από την Ελλάδα των στόχων της Ατζέντας 2030 του ΟΗΕ, η οποία δίνει έμφαση στις αυξανόμενες οικονομικές ανισότητες αλλά και στις μεγάλες ανισότητες ευκαιριών, πλούτου και ισχύος που υπάρχουν στον κόσμο. Η μείωση των ανισοτήτων αναγνωρίζεται ως κεντρικό στοιχείο της βιώσιμης οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης.

Όλα τα ευρήματα των δεικτών κοινωνικής βιωσιμότητας στην Ελλάδα καταδεικνύουν την ανάγκη για ισχυρή δέσμευση της οικονομικής και της κοινωνικής πολιτικής για αποτελεσματικά μέτρα στήριξης της αγοράς εργασίας, του εισοδήματος των εργαζομένων και των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων αλλά και για την ανάπτυξη μιας ανθρωποκεντρικής προσέγγισής της για το μέλλον της εργασίας. Η Ελλάδα πρέπει να επιταχύνει τη δημιουργία συνθηκών πλήρους, παραγωγικής, αξιοπρεπούς και ελεύθερα επιλεγμένης απασχόλησης. Υπάρχει σαφής ανάγκη να ενισχυθεί η κοινωνική συνοχή μέσω της προστασίας θεμελιωδών αρχών και δικαιωμάτων στην εργασία, με αξιοπρεπείς μισθούς, με εξασφάλιση ίσης αμοιβής για εργασία ίσης αξίας και με την προώθηση πολιτικών διά βίου μάθησης και εκπαίδευσης, ώστε να διασφαλιστεί η ισότητα των φύλων και των διαφορετικών ηλικιακών ομάδων στην κατανομή της ευημερίας.

Η ανάλυσή μας αναδεικνύει την κεντρική θέση της εργασίας και των συνθηκών της αγοράς εργασίας, των δικαιωμάτων των εργαζομένων και των εργασιακών θεσμών στην κατανόηση της ανισότητας. Η ανισότητα των εισοδημάτων είναι το κλειδί για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο τα άτομα και οι οικογένειές τους τροφοδοτούν τα προς το ζην. Τα εισοδήματα της πλειονότητας των νοικοκυριών προέρχονται από αμειβόμενη εργασία. Μέσα από το πρίσμα της εισοδηματικής ανισότητας, η ανάλυση εξετάζει τους διάφορους παράγοντες της αγοράς εργασίας που διαμορφώνουν τα σχετικά επίπεδα εισοδήματος και την ποιότητα των ευκαιριών απασχόλησης, με προσοχή στις διαιρέσεις που βασίζονται στο φύλο, την ηλικία, την εκπαίδευση κ.ά.

Η ανάλυσή μας τονίζει, επίσης, τη σημασία της αναδιανομής μέσω φόρων και μεταβιβάσεων και μέσω δημόσιων κοινωνικών υπηρεσιών για την άμβλυνση των ανισοτήτων που δημιουργεί η διανομή του πρωτογενούς εισοδήματος. Όμως, χωρίς ευρεία πρόσβαση στην εργασία και σε αξιοπρεπείς αμοιβές, η κύρια πηγή εισοδήματος για την πλειονότητα των νοικοκυριών θα τροφοδοτεί τις ανισότητες. Χωρίς ισότητα ευκαιριών και μεταχείρισης στην αγορά εργασίας δεν μπορεί να υπάρξει ισότητα των φύλων και ισότητα μεταξύ των διαφόρων κοινωνικών

ομάδων. Χωρίς ουσιαστικό περιορισμό της άτυπης οικονομίας, δεν μπορεί να υπάρξει πρόσβαση σε αξιοπρεπή εργασία. Χωρίς αύξηση της παραγωγικότητας, σε συνδυασμό με την ενίσχυση των δεξιοτήτων και την αξιοπρεπή εργασία, δεν μπορεί να υπάρξει διατηρήσιμη οικονομική μεγέθυνση που θα στηρίζει την προσπάθεια μείωσης των ανισοτήτων στον κόσμο της εργασίας, συμπεριλαμβανομένων ισχυρών κοινωνικών μέτρων που καθιστούν τις αγορές εργασίας λιγότερο άνισες και πιο δίκαιες.

Κεφάλαιο 5
Προσφορά και ζήτηση δεξιοτήτων στην ελληνική αγορά εργασίας

Προσφορά και ζήτηση δεξιοτήτων στην ελληνική αγορά εργασίας

5.1 Εισαγωγή

Μία από τις επιπτώσεις της βαθιάς κρίσης της προηγούμενης δεκαετίας ήταν η ραγδαία άνοδος της ανεργίας. Η εξέλιξη αυτή, πέρα από τις δυσμενείς κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις που είχε, προκάλεσε την αποξένωση του εργατικού δυναμικού από την παραγωγική διαδικασία και, συνεπώς, την αδυναμία συγχρονισμού των εργαζομένων με τις τεχνολογικές εξελίξεις σε επιμέρους επαγγέλματα. Παράλληλα, η ισχυρή αποεπένδυση που σημειώθηκε[90] είχε ως αποτέλεσμα την αδυναμία και των εργαζομένων που παρέμειναν στην εργασία να εφαρμόσουν τις γνώσεις και τις δεξιότητές τους στην ποιοτικά υποβαθμισμένη εργασιακή και παραγωγική διαδικασία. Καθώς το ζήτημα των δεξιοτήτων των εργαζομένων και της αντιστοίχισής τους με την τεχνολογική αναβάθμιση των οργανωτικών διαδικασιών των επιχειρήσεων και του κεφαλαιακού αποθέματος της οικονομίας αποτελεί βασικό πυλώνα του βιώσιμου μετασχηματισμού του αναπτυξιακού υποδείγματος της Ελλάδας, είναι σημαντική η διερεύνηση των χαρακτηριστικών και των μεταβολών που έχουν λάβει χώρα στην προσφορά και στη ζήτηση δεξιοτήτων.

Στο πλαίσιο αυτό, στις ενότητες που ακολουθούν αναλύεται η εξέλιξη της προσφοράς και της ζήτησης δεξιοτήτων από το 2013, έτος κατά το οποίο κορυφώνεται η ανεργία στην Ελλάδα, έως το 2022, προκειμένου να διαπιστώσουμε εάν μετά την τυπική έξοδο της Ελλάδας από τα Μνημόνια το 2018 και το καθεστώς ενισχυμένης επιτήρησης το 2022 σημειώνονται ποιοτικοί μετασχηματισμοί και στους δύο άξονες που διαμορφώνουν τις δεξιότητες. Επίσης, γίνεται αποτίμηση ορισμένων διαστάσεων της αντιστοιχίας δεξιοτήτων που εμφανίζονται στην ελληνική αγορά εργασίας.

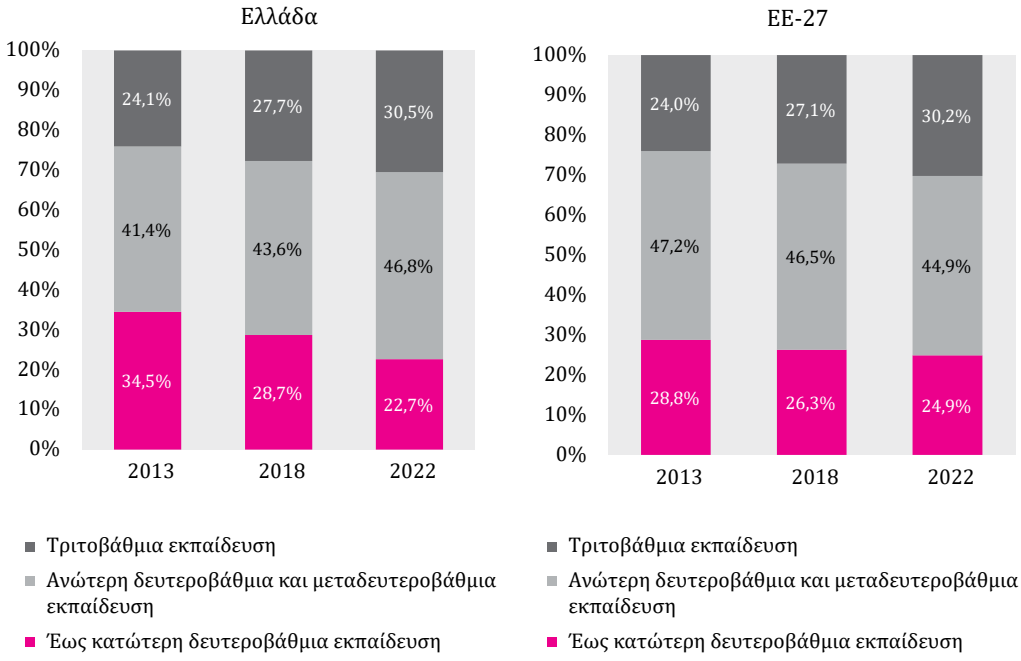
5.2 Προσφορά δεξιοτήτων στην ελληνική αγορά εργασίας

Στο Διάγραμμα 5.1 εμφανίζονται ανά πέντε έτη οι διαρθρωτικές μεταβολές στο επίπεδο εκπαίδευσης του πληθυσμού για την περίοδο 2013-2022. Κατά την τελευταία δεκαετία, προκύπτει σαφής αναβάθμιση του εκπαιδευτικού επιπέδου στον πληθυσμό, καθώς το μερίδιο των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης

90. Βλ. ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2018).

αυξάνεται σταθερά από 24,1% το 2013 στο 30,5% το 2022 (αύξηση κατά 6,4%), ενώ το αντίστοιχο μερίδιο των αποφοίτων δευτεροβάθμιας και μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης αυξάνεται το ίδιο διάστημα από 41,4% σε 46,8% (αύξηση κατά 5,4%). Οι διαρθρωτικές αυτές μεταβολές είχαν ως αποτέλεσμα το ποσοστό του εγχώριου πληθυσμού τριτοβάθμιας εκπαίδευσης να κυμαίνεται σε αντίστοιχα επίπεδα με την ΕΕ, ενώ σε ελαφρώς υψηλότερα επίπεδα κυμαίνεται το ποσοστό αποφοίτων δευτεροβάθμιας και μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

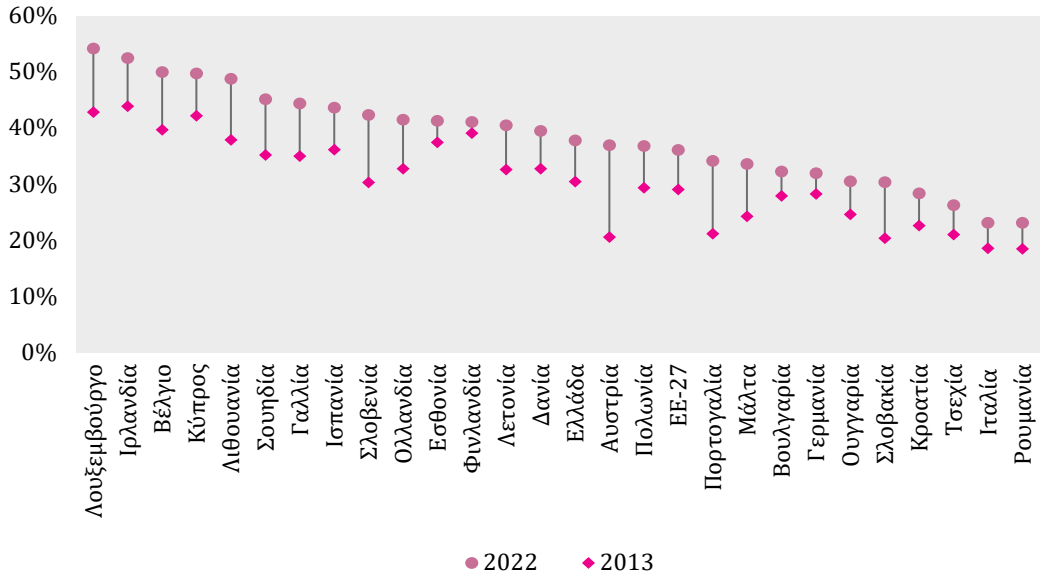
Διάγραμμα 5.1: Διάρθρωση του επιπέδου εκπαίδευσης του πληθυσμού σε Ελλάδα και ΕΕ-27 (2013, 2018 και 2022, ηλικίες 15-64)

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Στην περίπτωση στην οποία λαμβάνεται υπόψη το εργατικό δυναμικό της Ελλάδας ως υποσύνολο του πληθυσμού, η απόκλιση του ποσοστού αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης διευρύνεται ακόμα περισσότερο από τον μέσο όρο της ΕΕ. Ειδικότερα, όπως μπορούμε να δούμε στο Διάγραμμα 5.2, το ποσοστό των εργαζομένων στο εγχώριο εργατικό δυναμικό που κατέχει τίτλο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι 37,9% έναντι 36,2% στην ΕΕ, με τη χώρα να βρίσκεται στη 15η θέση μεταξύ των κρατών-μελών υποχωρώντας κατά μία θέση συγκριτικά με το 2013.

Διάγραμμα 5.2: Αναλογία αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στο εργατικό δυναμικό των κρατών-μελών της ΕΕ-27 (2013 και 2022, ηλικίες 15-64 ετών)

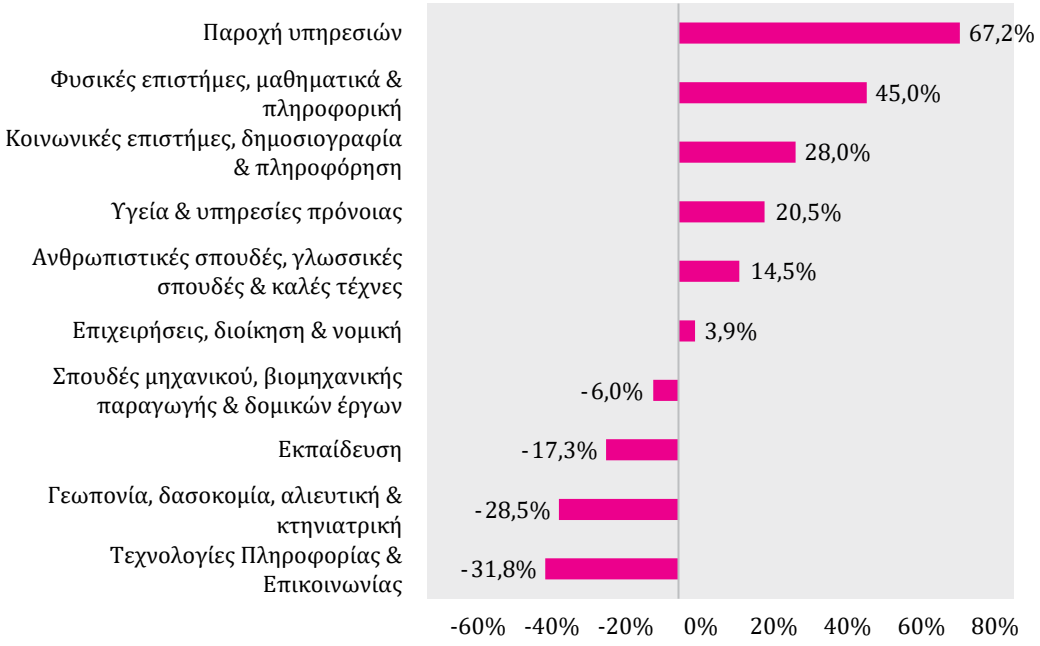
***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Καθώς το ποσοστό των αποφοίτων ανώτατης εκπαίδευσης στον πληθυσμό και στο εργατικό δυναμικό παρουσιάζει αύξηση την τελευταία δεκαετία, στο Διάγραμμα 5.3 αναδεικνύεται η ποιοτική διάσταση των εκροών της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και, πιο συγκεκριμένα, οι μεταβολές στον εκπαιδευτικό προσανατολισμό των αποφοίτων κατά την περίοδο 2013-2021. Ειδικότερα, η μεγαλύτερη αύξηση, κατά 67,2%, σημειώνεται σε σπουδές που αφορούν την «Παροχή υπηρεσιών», η οποία αποδίδεται στη μεγαλύτερη ανθεκτικότητα που είχαν κατά τη διάρκεια της κρίσης δραστηριότητες του τριτογενούς τομέα, όπως ο τουρισμός (Gialis et al., 2020). Ακολουθούν οι σπουδές στις «Φυσικές επιστήμες, μαθηματικά και πληροφορική» (45%) και στις «Κοινωνικές επιστήμες, δημοσιογραφία και πληροφόρηση» (28%). Στον αντίποδα, η μεγαλύτερη μείωση προκύπτει σε σπουδές που αφορούν τις «Τεχνολογίες πληροφορίας και επικοινωνίας (ΤΠΕ)» κατά 31,8%. Η αρνητική αυτή μεταβολή έρχεται σε αντίθεση με τις εν εξελίξει τεχνολογικές μεταβολές, στην αιχμή των οποίων βρίσκεται ο ψηφιακός μετασχηματισμός, οπότε θα ήταν αναμενόμενη μια αύξηση των εργαζομένων με ειδίκευση στις ΤΠΕ. Μια συνθήκη που φαίνεται να ισχύει σε επίπεδο ΕΕ, καθώς κατά την ίδια περίοδο σημειώνεται αύξηση κατά 38,8%, η οποία είναι η υψηλότερη μεταξύ των επιμέρους πεδίων σπουδών. Ωστόσο, όπως θα δούμε στην επόμενη ενότητα, αυτό ερμηνεύεται από την πολύ χαμηλή ζήτηση για ειδικούς σε ΤΠΕ ως αποτέλεσμα

της καθυστέρησης στον ψηφιακό μετασχηματισμό της χώρας. Τέλος, ακολουθεί η μείωση αποφοίτων σε σπουδές που σχετίζονται με τη «Γεωπονία, δασοκομία, αλιευτική και κτηνιατρική» (-28,5%) και την «Εκπαίδευση» (-17,3%).

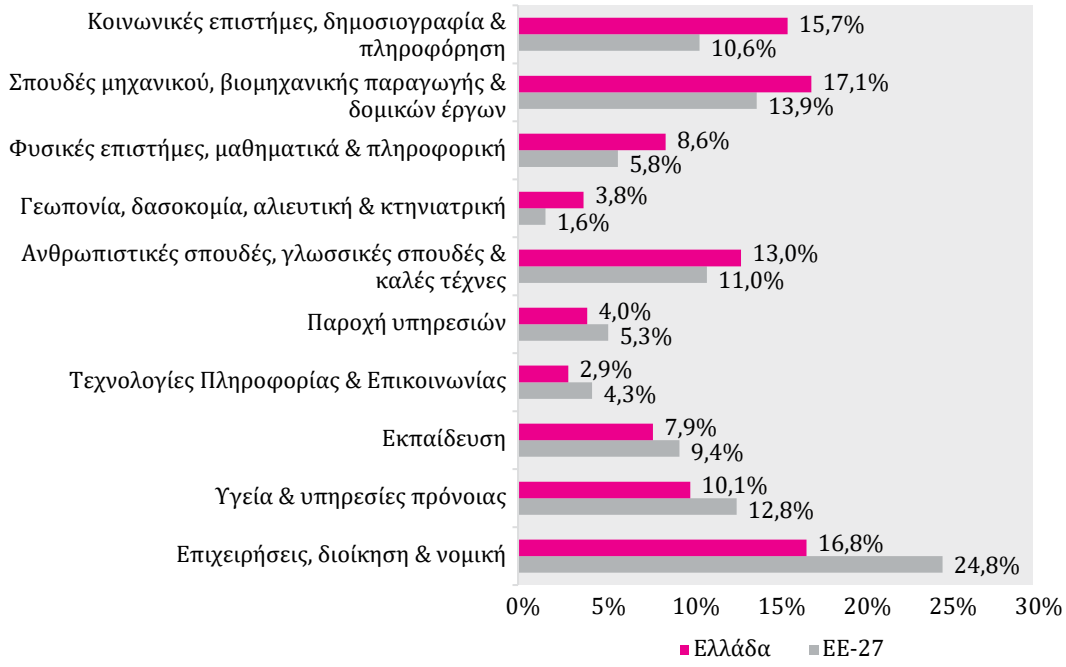
Λαμβάνοντας υπόψη τις αναδιατάξεις που προέκυψαν την τελευταία δεκαετία στον εκπαιδευτικό προσανατολισμό των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, στο Διάγραμμα 5.4 παρουσιάζεται η αναλογία του ποσοστού αποφοίτων ανά πεδίο σπουδών στην Ελλάδα σε σχέση με τον μέσο όρο της ΕΕ. Όπως μπορούμε να δούμε, υπάρχουν συγκριτικά περισσότεροι απόφοιτοι σε σπουδές «Κοινωνικών επιστημών, δημοσιογραφίας και πληροφόρησης», ενώ ακολουθούν σπουδές που σχετίζονται σε μεγάλο βαθμό με τον δευτερογενή τομέα, όπως οι σπουδές «Μηχανικού, βιομηχανικής παραγωγής και δομικών έργων» και στη συνέχεια «Φυσικών επιστημών, μαθηματικών και πληροφορικής». Αντιθέτως, υπάρχουν συγκριτικά λιγότεροι απόφοιτοι σε σπουδές που αφορούν τις «Επιχειρήσεις, διοίκηση και νομική» και ακολουθούν οι σπουδές σε «Υγεία και υπηρεσίες πρόνοιας» και «Εκπαίδευση».

Διάγραμμα 5.3: Μεταβολή των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ανά πεδίο σπουδών (2013-2021)

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Διάγραμμα 5.4: Ποσοστό αποφοίτων ανά πεδίο σπουδών σε Ελλάδα και ΕΕ (2021)

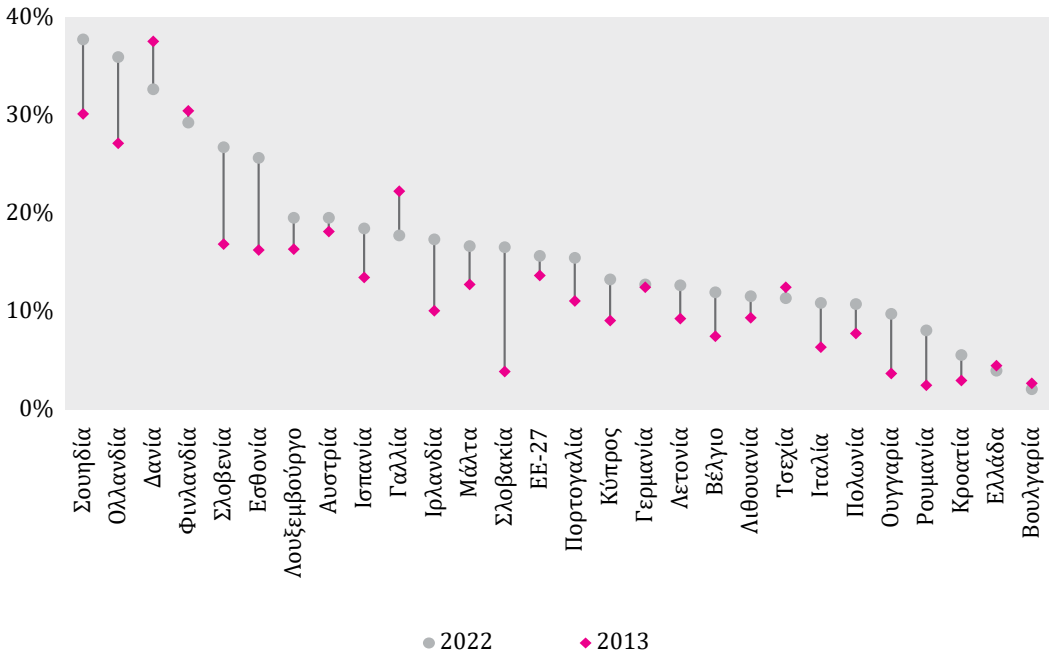
***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Από την ανάλυση που προηγήθηκε, προκύπτει πως η Ελλάδα έχει σταθεροποιηθεί σε μια ενδιάμεση θέση στην ΕΕ ως προς το ποσοστό του εργατικού δυναμικού που είναι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Αυτό υποδεικνύει πως η χώρα διαθέτει ικανοποιητικό μερίδιο εργατικού δυναμικού με υψηλά τυπικά προσόντα στον βαθμό, όμως, που το εκπαιδευτικό επίπεδο εκφράζει την ποιότητα του ανθρώπινου κεφαλαίου. Το τελευταίο το αναφέρουμε, καθώς η διαμόρφωση του ανθρώπινου κεφαλαίου συνιστά μια δυναμική διαδικασία που δεν καθορίζεται μόνο από το επίπεδο της τυπικής εκπαίδευσης, αλλά συνδέεται με τις τεχνολογικές και οργανωτικές μεταβολές, οι οποίες καθορίζουν ποιοτικά το περιεχόμενο εργασίας. Από αυτή την άποψη, η συνεχιζόμενη εκπαίδευση και κατάρτιση λειτουργεί συμπληρωματικά στην τυπική εκπαίδευση καθιστώντας το εργατικό δυναμικό ενημερωμένο ως προς τις αλλαγές στο αντικείμενο της εργασίας του, συμβάλλοντας έτσι στην αντιστοίχιση των δεξιοτήτων. Ωστόσο, στην περίπτωση της Ελλάδας δεν φαίνεται να υφίστανται οι κρίσιμες παράμετροι που υποστηρίζουν την προαναφερθείσα διαδικασία.

Ειδικότερα, όπως μπορούμε να δούμε στο Διάγραμμα 5.5, η Ελλάδα βρίσκεται στην προτελευταία θέση μεταξύ των χωρών-μελών της ΕΕ ως προς το ποσοστό

συμμετοχής του εργατικού δυναμικού στην εκπαίδευση και κατάρτιση, που εκτιμάται στο 4%.[91] Ακόμα πιο ανησυχητικό είναι το γεγονός ότι από το 2013 το εν λόγω ποσοστό υποχωρεί κατά 0,5%, όταν η μεγάλη πλειονότητα των χωρών-μελών εμφανίζει αύξηση της συμμετοχής, με αποτέλεσμα η Ελλάδα να υποχωρήσει από την 22η στην 26η θέση στη σχετική κατάταξη.

Διάγραμμα 5.5: Ποσοστό συμμετοχής των μισθωτών εργαζομένων των χωρών-μελών της ΕΕ στην εκπαίδευση και κατάρτιση (2013 και 2022, ηλικίες 18-64 ετών)

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Το ποσοστό αφορά τη συμμετοχή των μισθωτών εργαζομένων σε δράσεις εκπαίδευσης και κατάρτισης τις τελευταίες τέσσερις εβδομάδες που προηγήθηκαν της χρονικής στιγμής της έρευνας.

Μια βασική αιτία για την ιδιαίτερα περιορισμένη συμμετοχή των εργαζομένων σε δράσεις εκπαίδευσης και κατάρτισης μπορεί να θεωρηθεί η χαμηλή παρακίνηση από την πλευρά των επιχειρήσεων. Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα στοιχεία, που φτάνουν έως το 2020, η Ελλάδα για το συγκεκριμένο έτος εμφανί-

91. Να σημειωθεί ότι στην περίπτωση που στο δείγμα συμπεριλαμβάνονται και οι αυτοαπασχολούμενοι το ίδιο ποσοστό πέφτει οριακά στο 3,5% παραμένοντας στην προτελευταία θέση, ενώ σε επίπεδο ΕΕ εμφανίζει ιδιαίτερα ισχυρή μείωση, καθώς περιορίζεται στο 15,7%.

ζεται στην προτελευταία θέση (έχοντας, ωστόσο, ανέβει μία θέση σε σχέση με το 2015), καθώς, όπως παρατηρούμε στο Διάγραμμα 5.6, μόλις το 17,8% των επιχειρήσεων ανέπτυξε δραστηριότητες Συνεχιζόμενης Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΣΕΚ) έναντι 67,4% στην ΕΕ.

Διάγραμμα 5.6: Ποσοστό επιχειρήσεων των χωρών-μελών της ΕΕ που παρέχουν κάθε μορφής εκπαίδευση (2015 και 2020)

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Οι λόγοι για τους οποίους οι επιχειρήσεις δεν ανέπτυξαν σχετικές δραστηριότητες παρουσιάζονται στον Πίνακα 5.1, όπου συγκρίνονται οι απόκρισεις των ελληνικών επιχειρήσεων σε σχέση με τον μέσο όρο των χωρών-μελών της ΕΕ, ενώ στην παρένθεση εμφανίζεται η κατάταξη της χώρας ανά λόγο μη εκπαίδευσης και κατάρτισης.[92] Όπως μπορούμε να δούμε, ο κύριος λόγος είναι ότι «τα υπάρχοντα προσόντα, δεξιότητες και ικανότητες των εργαζομένων ανταποκρίνονται στις τρέχουσες ανάγκες της επιχείρησης», με το σχετικό ποσοστό των επιχειρήσεων να είναι ίδιο με εκείνο της ΕΕ (74,8 στην Ελλάδα έναντι 74,7% στην ΕΕ). Ωστόσο, σημαντικές αποκλίσεις εμφανίζονται στον δεύτερο κατά σειρά λόγο που σχετίζε-

92. Στην κατάταξη μεταξύ χωρών-μελών της ΕΕ δεν συμπεριλαμβάνεται η Γαλλία λόγω μη ύπαρξης δεδομένων.

ται με τις δεξιότητες που κατέχουν οι εργαζόμενοι. Για τις ελληνικές επιχειρήσεις η έλλειψη δεξιοτήτων από την πλευρά των εργαζομένων δεν συνιστά λόγο στον ίδιο βαθμό με την ΕΕ προκειμένου να μην αναπτύξουν εκπαιδευτικές δραστηριότητες, καθώς το 64,3% των εργαζομένων στην Ελλάδα κατέχει τις απαραίτητες δεξιότητες έναντι 48,1% στην ΕΕ. Μάλιστα, συγκριτικά με τις υπόλοιπες χώρες-μέλη βρίσκεται σχετικά ψηλά στην κατάταξη και πιο συγκεκριμένα στην 8η θέση.

Πίνακας 5.1: Λόγοι για τους οποίους οι επιχειρήσεις δεν παρέχουν ΣΕΚ στους εργαζομένους σε Ελλάδα και ΕΕ-27 (2020)

Λόγοι μη εκπαίδευσης και κατάρτισης εργαζομένων σύμφωνα με τις επιχειρήσεις	Ελλάδα	ΕΕ-27
Τα υπάρχοντα προσόντα, δεξιότητες και ικανότητες ανταποκρίνονται στις τρέχουσες ανάγκες της επιχείρησης	74,8 (18η)	74,7
Οι προσλαμβανόμενοι κατέχουν τις απαραίτητες δεξιότητες	64,3 (8η)	48,1
Υψηλός φόρτος εργασίας/έλλειψη χρόνου για το προσωπικό ώστε να συμμετάσχει στη ΣΕΚ	36,9 (11η)	30,1
Λοιποί λόγοι	25,8 (20ή)	31
Υψηλό κόστος των μαθημάτων ΣΕΚ	23,4 (11η)	22,7
Επικέντρωση στην αρχική επαγγελματική εκπαίδευση παρά τη ΣΕΚ	18,6 (10η)	19,2
Έλλειψη κατάλληλων προγραμμάτων ΣΕΚ στην αγορά	14,8 (7η)	14,4
Δυσκολία αποτίμησης των εκπαιδευτικών αναγκών της επιχείρησης	11,9 (14η)*	14,1
Σημαντικές προσπάθειες ΣΕΚ έγιναν τα πρόσφατα χρόνια	4,3 (18η)	11,1

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

** Δεν περιλαμβάνεται η Εσθονία, για την οποία δεν υπήρχαν διαθέσιμα στοιχεία.*

Το εύρημα αυτό αναδεικνύει πως η προσφορά δεξιοτήτων στην Ελλάδα ανταποκρίνεται περισσότερο στις ανάγκες των επιχειρήσεων σε σχέση με την ΕΕ, ενώ το γεγονός ότι δεν υφίσταται έως τώρα κάποια ποιοτική αναβάθμιση στην εγχώρια ζήτηση εργασίας (βλ. Ενότητα 5.2) μας οδηγεί στη βάσιμη υπόθεση ότι το πρόβλημα της οριζόντιας αναντιστοιχίας δεξιοτήτων στην Ελλάδα δεν είναι τόσο έντονο συγκριτικά με άλλες χώρες, όπως θα δούμε πιο αναλυτικά στην Ενότητα 5.3. Τέλος, την τρίτη αιτία στην κατάταξη του Πίνακα 5.1 συνιστά ο «υψηλός φόρτος εργασίας/έλλειψη χρόνου για το προσωπικό», ο οποίος είναι υψηλότερος

συγκριτικά με την ΕΕ.[93] Κάνοντας μια συγκριτική αποτίμηση όσον αφορά τους λόγους για τους οποίους οι ελληνικές επιχειρήσεις, έναντι των επιχειρήσεων στην ΕΕ, δεν παρέχουν ΣΕΚ στους εργαζομένους, ως σοβαρότερη αιτία εμφανίζεται η «έλλειψη κατάλληλων προγραμμάτων ΣΕΚ στην αγορά» (7η θέση) και ακολουθεί η κατοχή των απαραίτητων δεξιοτήτων από τους προσλαμβανόμενους (8η θέση).

Την ίδια στιγμή, εκτός από το ιδιαίτερα χαμηλό ποσοστό επιχειρήσεων που παρέχει προγράμματα ΣΕΚ, αρνητικά αξιολογείται και το γεγονός ότι επίσης μικρό ποσοστό εργαζομένων συμμετέχει στα συγκεκριμένα προγράμματα. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 5.7, η Ελλάδα το 2020 βρέθηκε στην τελευταία θέση, καθώς στις επιχειρήσεις που παρείχαν προγράμματα ΣΕΚ μόλις το 32,6% των εργαζομένων συμμετείχε σε αυτά έναντι 54,5% στην ΕΕ. Να σημειωθεί ότι, συγκριτικά με το 2015, η πλειονότητα των χωρών-μελών παρουσίασε μειωμένη συμμετοχή εξαιτίας των περιορισμών που επέφερε η κοινωνική αποστασιοποίηση στο πλαίσιο της πανδημίας Covid-19. Ωστόσο, στην Ελλάδα η πτώση αυτή ήταν η μεγαλύτερη, με αποτέλεσμα να υποχωρήσει στη σχετική κατάταξη από την 21η στην 27η θέση. Μια πιθανή ερμηνεία είναι ο χαμηλός βαθμός ψηφιακής ετοιμότητας των εργαζομένων προκειμένου να ανταποκριθούν στη γενίκευση της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης που καθιερώθηκε στο πλαίσιο της πανδημίας (βλ. επόμενη ενότητα). Συμπερασματικά, από την έως τώρα ανάλυση προκύπτει ότι η εγχώρια αγορά εργασίας στο σύνολό της εμφανίζει έναν ιδιαίτερα φτωχό προσανατολισμό στη ΣΕΚ.

Στην αγορά εργασίας, και γενικότερα στην ελληνική κοινωνία, είναι αρκετά διαδεδομένη η πεποίθηση πως η ποιότητα των γνώσεων και των κατεχόμενων δεξιοτήτων καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από το επίπεδο εκπαίδευσης, δηλαδή όσο μεγαλύτερο είναι το ποσοστό αποφοίτων από ανώτερες εκπαιδευτικές βαθμίδες τόσο υψηλότερο είναι και το επίπεδο προσόντων του εργατικού δυναμικού.[94] Όμως, παράλληλα υφίστανται και άλλες εκπαιδευτικές διαδρομές που μπορούν να συμβάλουν στην προσφορά των αναγκαίων δεξιοτήτων, όπως η συμμετοχή στη δευτεροβάθμια επαγγελματική εκπαίδευση και μεταδευτεροβάθμια επαγγελματική κατάρτιση. Πιο συγκεκριμένα, ενώ η ανώτατη εκπαίδευση μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη καινοτόμας δραστηριότητας στην παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών, η Επαγγελματική Εκπαίδευση και Κατάρτιση (ΕΕΚ) βελτιώνει την ικανότητα της κάθε χώρας να εφαρμόσει την καινοτομία στην παραγωγική διαδικασία. Από αυτή την άποψη, υπάρχει υψηλή συμπληρωματικότητα μεταξύ του

93. *Το εύρημα αυτό συμφωνεί και με την άποψη του Καραλή (2021), ο οποίος, ερευνώντας μεταξύ άλλων τα εμπόδια συμμετοχής σε εκπαιδευτικές δράσεις από την πλευρά των εργαζομένων, σημείωσε ότι η έλλειψη χρόνου λόγω εργασιακών υποχρεώσεων ήταν δεύτερη στην κατάταξη μεταξύ δέκα εμποδίων (Καραλής, 2021: 30).*

94. *Για τα αίτια υποβάθμισης της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης στην Ελλάδα βλ. Καρατζογιάννη και Πανταζή (2014).*

ενδιάμεσου επιπέδου δεξιοτήτων, την οποία προσφέρει η ΕΕΚ, και του υψηλού επιπέδου δεξιοτήτων, την οποία προσφέρει η τριτοβάθμια εκπαίδευση (Cedefop, 2013). Ωστόσο, πρέπει να τονίσουμε ότι η σχέση αυτή οριοθετείται από την ποιότητα του παραγωγικού συστήματος και από την ικανότητά του να ενσωματώνει ή/και να δημιουργεί τεχνολογικές καινοτομίες.

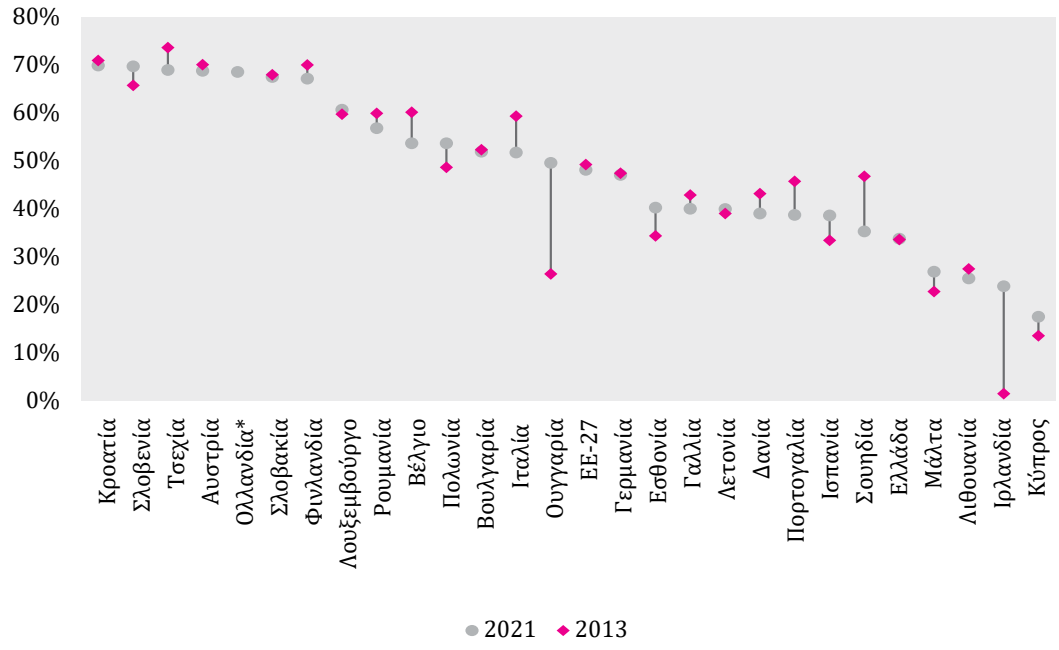
Διάγραμμα 5.7: Ποσοστό συμμετοχής εργαζομένων στη ΣΕΚ σε επιχειρήσεις των χωρών-μελών της ΕΕ που παρέχουν τέτοιου είδους προγράμματα (2015 και 2020)

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Συνεπώς, μια παράμετρος που καθορίζει την ποιότητα της εγχώριας προσφοράς δεξιοτήτων είναι το ποσοστό συμμετοχής του πληθυσμού στην επαγγελματική εκπαίδευση στο πλαίσιο της ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Cedefop 2020). Όπως μπορούμε να δούμε στο Διάγραμμα 5.8, η Ελλάδα βρίσκεται χαμηλά και πιο συγκεκριμένα στην 23η θέση μεταξύ των χωρών-μελών της ΕΕ ως προς το ποσοστό συμμετοχής των μαθητών της στην ανώτερη δευτεροβάθμια επαγγελματική εκπαίδευση με ποσοστό 33,8% έναντι 48,3% στην ΕΕ.

Διάγραμμα 5.8: Ποσοστό συμμετοχής των μαθητών στην ανώτερη δευτεροβάθμια επαγγελματική εκπαίδευση σε χώρες-μέλη της ΕΕ (2013 και 2021)

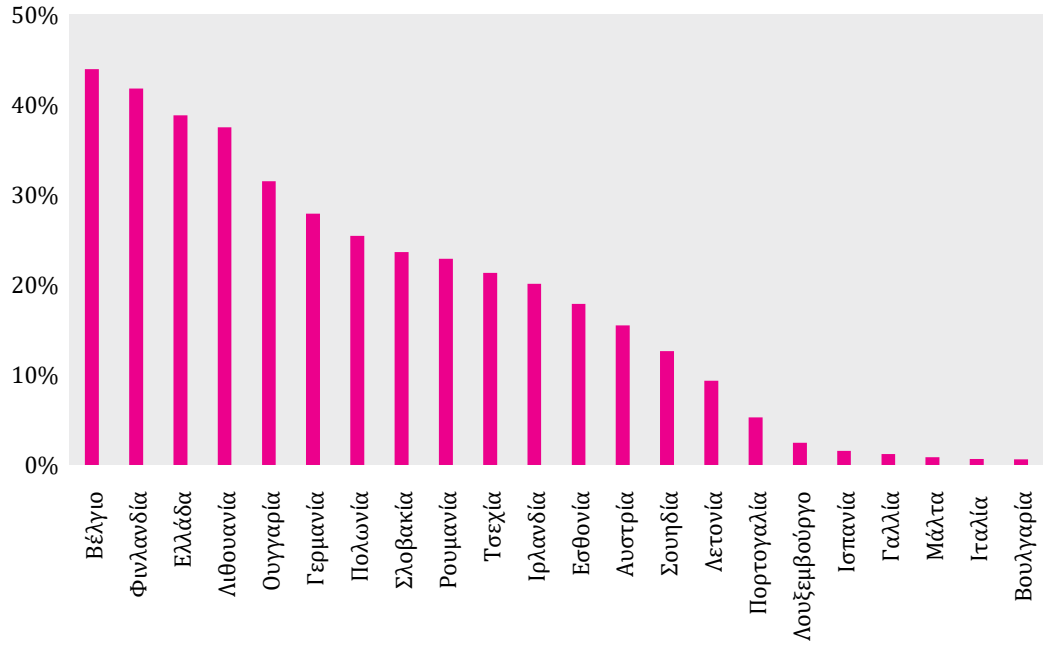
***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

** Για την Ολλανδία δεν υπήρχαν διαθέσιμα στοιχεία για το 2013.*

Ενώ η επαγγελματική εκπαίδευση στο πλαίσιο της ανώτερης δευτεροβάθμιας βρίσκεται χαμηλά στις προτιμήσεις των μαθητών στην Ελλάδα, φαίνεται πως δεν ισχύει το ίδιο για τη μεταδευτεροβάθμια μη ανώτατη εκπαίδευση (κατά βάση εκπροσωπείται από τα Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης) ως επιλογή μετά την αποφοίτηση από τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Σύμφωνα με το Διάγραμμα 5.9, μεταξύ είκοσι δύο χωρών-μελών της ΕΕ, για τις οποίες υπήρχαν διαθέσιμα στοιχεία, το 2020 η Ελλάδα βρισκόταν στην 3η θέση ως προς το ακαθάριστο ποσοστό εγγραφών[95] στη μεταδευτεροβάθμια μη ανώτατη εκπαίδευση, το οποίο εκτιμάται στο 38,9%.

95. *Συνιστά το σύνολο των εγγραφών στο συγκεκριμένο επίπεδο εκπαίδευσης, ανεξάρτητα από ηλικία, εκφρασμένο ως το ποσοστό του πληθυσμού στην επίσημη ηλικιακή ομάδα που αντιστοιχεί σε αυτό το επίπεδο εκπαίδευσης.*

Διάγραμμα 5.9: Ακαθάριστο ποσοστό εγγραφής στη μεταδευτεροβάθμια μη ανώτατη εκπαίδευση σε χώρες-μέλη της ΕΕ (2020)

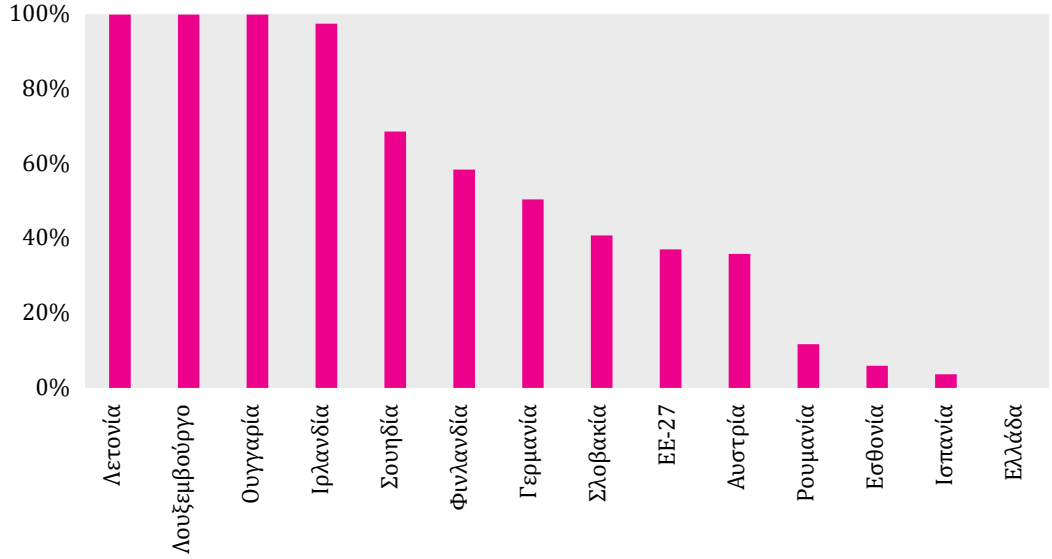

***Πηγή*:** UNESCO (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Παρόλο που η υψηλή συμμετοχή στη μεταδευτεροβάθμια μη ανώτατη εκπαίδευση προσφέρει τη δυνατότητα απόκτησης γνώσεων και δεξιοτήτων προσανατολισμένων στην εκτέλεση του επαγγέλματος, η παρεχόμενη εκπαίδευση δεν συνοδεύεται από ταυτόχρονη μάθηση στον χώρο εργασίας, διότι περιορίζεται στον χώρο της σχολικής αίθουσας. Το δυικό σύστημα εκπαίδευσης συνιστά, όμως, την πιο αποτελεσματική προσέγγιση στην επαγγελματική κατάρτιση, καθώς εισφέρει πολλαπλά οφέλη στο σύνολο των εταίρων που εμπλέκονται σε αυτήν (Cedefop, 2021· ILO, 2022). Ειδικότερα, οι εκπαιδευόμενοι αποκτούν τις αναγκαίες γνώσεις και ικανότητες στο εργασιακό τους αντικείμενο, μεταβιβάσιμες δεξιότητες, ευκολότερη μετάβαση στην αγορά εργασίας, πιο σταθερές εργασιακές σχέσεις και μεγαλύτερη ικανοποίηση από την εργασία. Για τους εργοδότες τα οφέλη είναι υψηλότερη παραγωγικότητα, πιο εύκολη πρόσληψη του αναγκαίου εργατικού δυναμικού, χαμηλότερος ρυθμός κινητικότητας και αντικατάστασης προσωπικού, καθώς και μεταφορά καινοτόμας γνώσης στον χώρο εργασίας από τα Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης και από τους εκπαιδευομένους. Για την οικονομία συνολικά, τα οφέλη είναι η βελτίωση της εικόνας του συστήματος επαγγελματικής κατάρτισης, το καλύτερα εκπαιδευμένο εργατικό δυναμικό και ο αποτελεσματικότερος

συντονισμός μεταξύ αγοράς εργασίας και εκπαιδευτικού συστήματος, συμβάλλοντας έτσι σε χαμηλότερη ανεργία. Παρ' όλα αυτά, στην Ελλάδα δεν εφαρμόζεται το δυικό σύστημα κατά τη διαδικασία της επαγγελματικής κατάρτισης και, όπως μπορούμε να δούμε στο Διάγραμμα 5.10, η Ελλάδα βρίσκεται στην τελευταία θέση ως προς την εγγραφή σπουδαστών στη μεταδευτεροβάθμια κατάρτιση με δυικό σύστημα έχοντας μηδενικό ποσοστό (3,9% το 2020), όταν ο μέσος όρος στην ΕΕ είναι 37,1% (36,7% το 2020).

Διάγραμμα 5.10: Ποσοστό εγγραφής σπουδαστών στη μεταδευτεροβάθμια κατάρτιση με δυικό σύστημα εκπαίδευσης σε χώρες-μέλη της ΕΕ (2021)

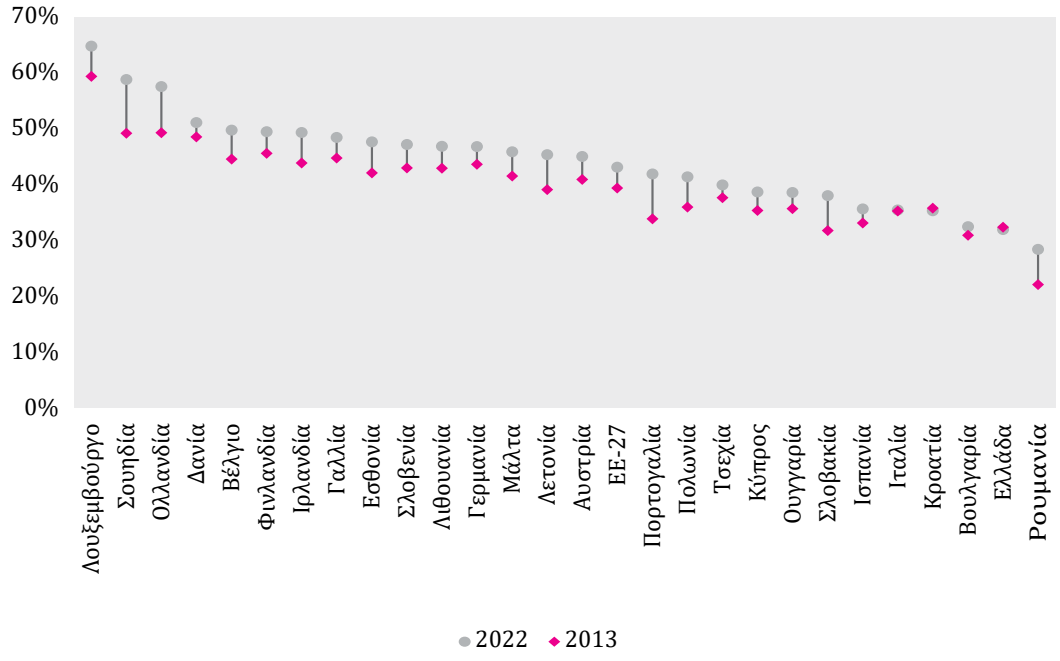
***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

5.3 Ζήτηση δεξιοτήτων στην ελληνική αγορά εργασίας

Όπως σημειώθηκε στην προηγούμενη ενότητα, η εγχώρια προσφορά εργασίας χαρακτηρίζεται από ικανοποιητικό επίπεδο τυπικών προσόντων, τα οποία, όμως, δεν αξιοποιούνται περαιτέρω είτε μέσω της ταυτόχρονης μαθητείας στον χώρο εργασίας είτε μέσω της ΣΕΚ μετά την ένταξη των αποφοίτων στην αγορά εργασίας. Στην ενότητα αυτή η ανάλυση επικεντρώνεται στη ζήτηση εργασίας στην Ελλάδα και διερευνά σε ποιον βαθμό το εγχώριο παραγωγικό υπόδειγμα χαρακτηρίζεται από τη δυνατότητα απορρόφησης εργατικού δυναμικού με υψηλές γνώσεις, ικανότητες και δεξιότητες.

Στο Διάγραμμα 5.11 παρουσιάζεται η αναλογία των εργαζομένων στην Ελλάδα που απασχολούνται σε ομάδες επαγγελμάτων υψηλών και σχετικά υψηλών δεξιοτήτων, όπως τα «Ανώτερα διευθυντικά και διοικητικά στελέχη (ISCO-01)», οι «Επαγγελματίες (ISCO-02)» και οι «Τεχνικοί και ασκούντες συναφή επαγγέλματα (ISCO-03)». Η Ελλάδα το 2022 βρισκόταν στην προτελευταία θέση ως προς τη συνολική απασχόληση σε θέσεις υψηλών και σχετικά υψηλών δεξιοτήτων (32% της συνολικής απασχόλησης), σημειώνοντας μάλιστα οριακή μείωση συγκριτικά με το 2013, με αποτέλεσμα την υποχώρηση κατά δύο θέσεις στη σχετική κατάταξη. Τα ευρήματα αυτά επιβεβαιώνουν ότι κατά την περίοδο που ακολούθησε την κρίση στην Ελλάδα δεν πραγματοποιήθηκε αξιοσημείωτος τεχνολογικός μετασχηματισμός, που θα συνέβαλλε με τη σειρά του στη δημιουργία ποιοτικότερων θέσεων εργασίας.

Διάγραμμα 5.11: Κατανομή απασχόλησης των εργαζομένων στις επαγγελματικές ομάδες 1 έως 3 της ISCO στις χώρες-μέλη της ΕΕ (2013 και 2022, ηλικίες 20-64 ετών)

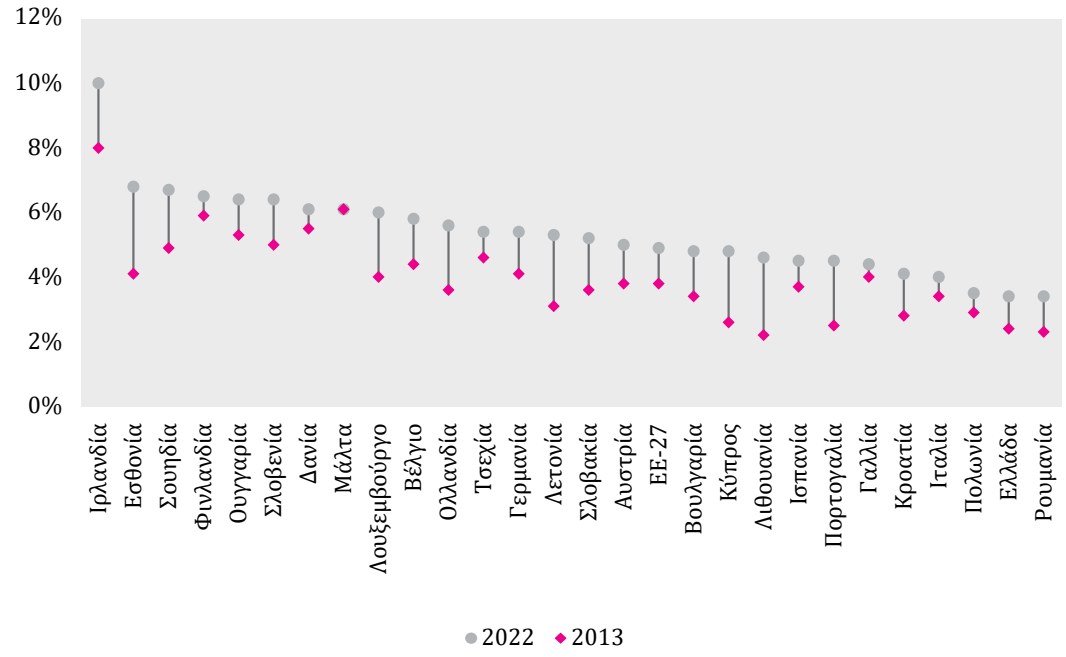

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Μια συναφή εικόνα, αλλά από την πλευρά της παραγωγικής διάρθρωσης, μπορούμε να αποκομίσουμε από το Διάγραμμα 5.12, όπου παρουσιάζεται η κατανομή

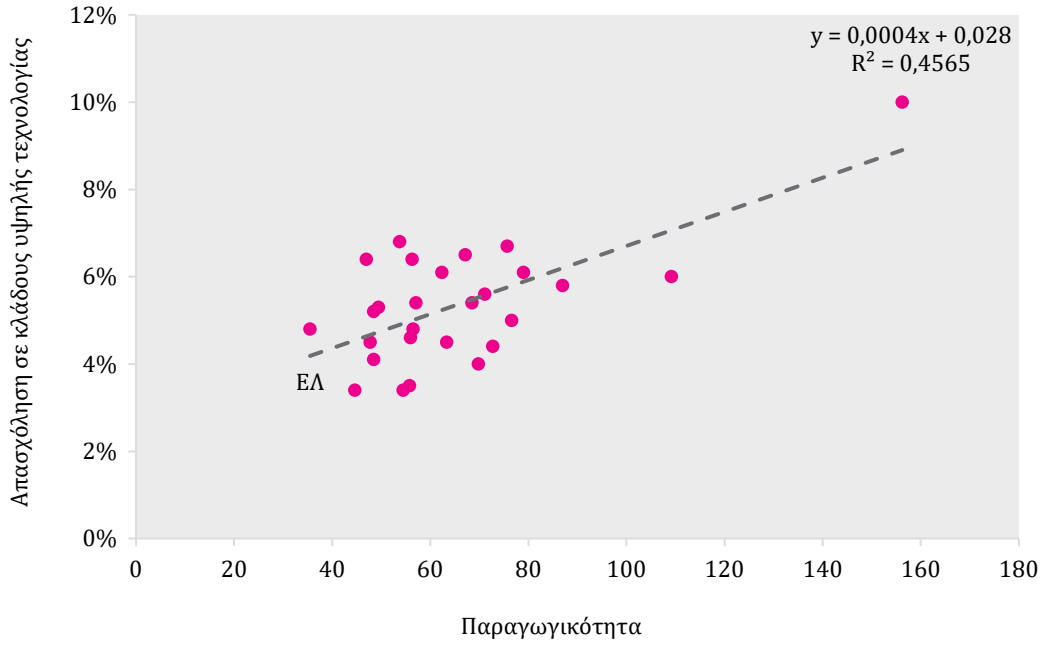
της απασχόλησης σε κλάδους υψηλής τεχνολογίας και έντασης γνώσης. Όπως μπορούμε να δούμε, και σε αυτή την περίπτωση η Ελλάδα βρίσκεται στην τελευταία θέση μαζί με τη Ρουμανία, όπου μόλις το 3,4% έναντι 4,9% στην Ευρωζώνη απασχολείται σε κλάδους υψηλής τεχνολογίας και έντασης γνώσης έχοντας υποχωρήσει από την 25η θέση σε σχέση με το 2013. Η ιδιαίτερα χαμηλή ζήτηση για απασχόληση σε κλάδους υψηλής τεχνολογίας και έντασης γνώσης ως αποτέλεσμα της ποιότητας του εγχώριου παραγωγικού υποδείγματος φαίνεται ότι ανάμεσα στα άλλα συνδέεται και με τη χαμηλή παραγωγικότητα της ελληνικής οικονομίας (βλ. Διάγραμμα 5.13).

Διάγραμμα 5.12: Κατανομή απασχόλησης των εργαζομένων σε κλάδους υψηλής τεχνολογίας και έντασης γνώσης στις χώρες-μέλη της ΕΕ (2013 και 2022, ηλικίες 20-64 ετών)

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Διάγραμμα 5.13: Σχέση κατανομής απασχόλησης των εργαζομένων σε κλάδους υψηλής τεχνολογίας και έντασης γνώσης και παραγωγικότητας στην ΕΕ (2022)

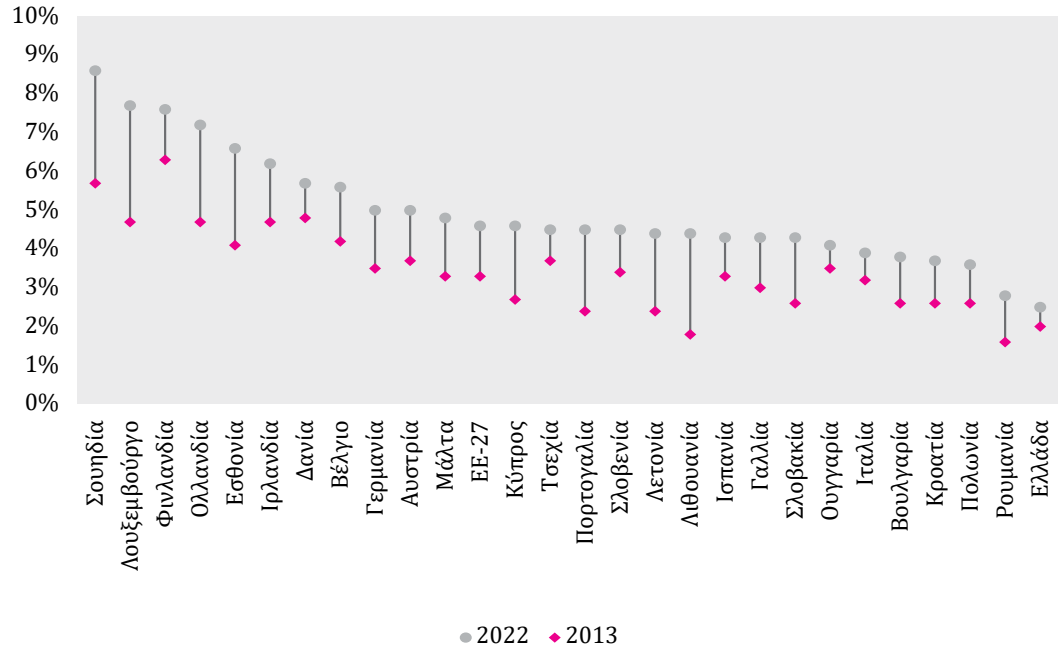
***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Η περιορισμένη ζήτηση για εργαζομένους με υψηλά τυπικά προσόντα υποδεικνύει την τεχνολογική υστέρηση της ελληνικής οικονομίας και την αδυναμία της να ακολουθήσει τις εν εξελίξει τεχνοοικονομικές μεταβολές, όπως η ψηφιακή μετάβαση. Αυτό αναδεικνύεται από την ιδιαίτερα χαμηλή ζήτηση για ειδικούς στις ΤΠΕ, καθώς και σε αυτή την περίπτωση η Ελλάδα εμφανίζεται ουραγός μεταξύ των υπόλοιπων χωρών-μελών της ΕΕ (βλ. Διάγραμμα 5.14). Ειδικότερα, το 2022 μόλις το 2,5% των εργαζομένων απασχολείται σε επαγγέλματα συναφή με τις ΤΠΕ έναντι 4,6% στην ΕΕ, ενώ συγκριτικά με το 2013 υποχωρεί κατά δύο θέσεις.

Στο Διάγραμμα 5.15 αντιπαραβάλλεται η εξέλιξη του ποσοστού ανεργίας μεταξύ των εργαζομένων με σπουδές σε ΤΠΕ και του συνόλου των εργαζομένων, σε Ελλάδα και ΕΕ την περίοδο 2013-2021. Είναι εμφανές πως διαχρονικά στην Ελλάδα η ανεργία στους εργαζομένους με σπουδές ΤΠΕ είναι υψηλότερη συγκριτικά με το γενικό ποσοστό ανεργίας, όταν στην ΕΕ η ανεργία των εργαζομένων ΤΠΕ είναι κοντά στο γενικό ποσοστό ανεργίας. Συνεπώς, το ιδιαίτερα χαμηλό ποσοστό απασχολουμένων σε ειδικότητες ΤΠΕ, το οποίο είδαμε στο Διάγραμμα 5.14, δεν μπορεί να αποδοθεί στην έλλειψη εργαζομένων με σχετικές γνώσεις και δεξιότητες, αλλά στην αδυναμία του παραγωγικού συστήματος να ενσωματώσει

τη συγκεκριμένη ομάδα εργαζομένων, γεγονός το οποίο, μεταξύ άλλων, επέφερε τελικά και τη μείωση των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στις σχετικές ειδικότητες (βλ. Διάγραμμα 5.3). Ένας επιπλέον λόγος φαίνεται να είναι και η απροθυμία των επιχειρήσεων να προχωρήσουν σε νέες προσλήψεις, καθώς η Ελλάδα το 2020 βρισκόταν στην 4η θέση μεταξύ είκοσι χωρών-μελών της ΕΕ ως προς το μερίδιο της προστιθέμενης αξίας του τομέα ΤΠΕ στο σύνολο του μη χρηματοπιστωτικού επιχειρηματικού τομέα, που δείχνει τη συγκριτικά υψηλή συμβολή του τομέα στην παραγωγική διάρθρωση της χώρας (Eurostat, 2022).

Διάγραμμα 5.14: Ποσοστό απασχόλησης εργαζομένων σε ΤΠΕ μεταξύ των χωρών-μελών της ΕΕ (2012 και 2022)

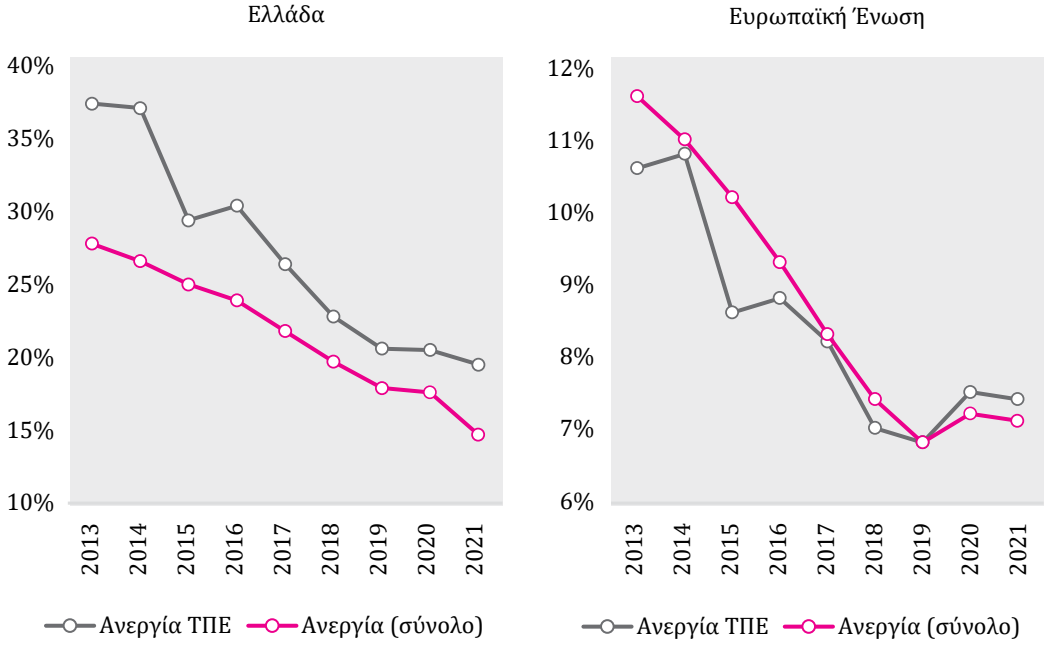
***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Η αδυναμία του εγχώριου παραγωγικού υποδείγματος να ενσωματώσει περισσότερους εργαζομένους με σπουδές ΤΠΕ στην εγχώρια αγορά εργασίας αποτυπώνεται πιο ειδικά στην κατανομή των επιχειρήσεων ως προς το επίπεδο ψηφιακής έντασης.[96] Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 5.16, περίπου έξι στις δέκα επιχειρήσεις

96. *Η ψηφιακή ένταση συνιστά έναν σύνθετο δείκτη, που ενσωματώνει τις διαστάσεις των δεξιοτήτων, των υποδομών και του ψηφιακού μετασχηματισμού των ιδιωτικών επιχειρήσεων και των δημόσιων υπηρεσιών. Στις εκτιμήσεις δεν συμπεριλαμβάνεται ο αγροτικός τομέας, ο τομέας της εξόρυξης, ο χρηματοπιστωτικός τομέας,*

στην Ελλάδα είναι πολύ χαμηλής ψηφιακής έντασης, με τη χώρα να σημειώνει ποσοστό 57,8%, ακολουθούμενη από τη Βουλγαρία (51,8%) και την Ουγγαρία (47,0%), όταν ο αντίστοιχος μέσος όρος στην ΕΕ είναι 30%. Οι παραπάνω επιδόσεις, εκ των πραγμάτων, κατατάσσουν τη χώρα ιδιαίτερα χαμηλά ως προς το ποσοστό επιχειρήσεων με πολύ υψηλή ψηφιακή ένταση, και πιο συγκεκριμένα στην 25η θέση, καθώς μόλις το 1,7% των ελληνικών επιχειρήσεων κατατάσσεται στη συγκεκριμένη κατηγορία έναντι 4,2% στην ΕΕ.

Διάγραμμα 5.15: Ποσοστό ανεργίας εργαζομένων με σπουδές ΤΠΕ και γενικό ποσοστό ανεργίας σε Ελλάδα και ΕΕ (2013 και 2022)

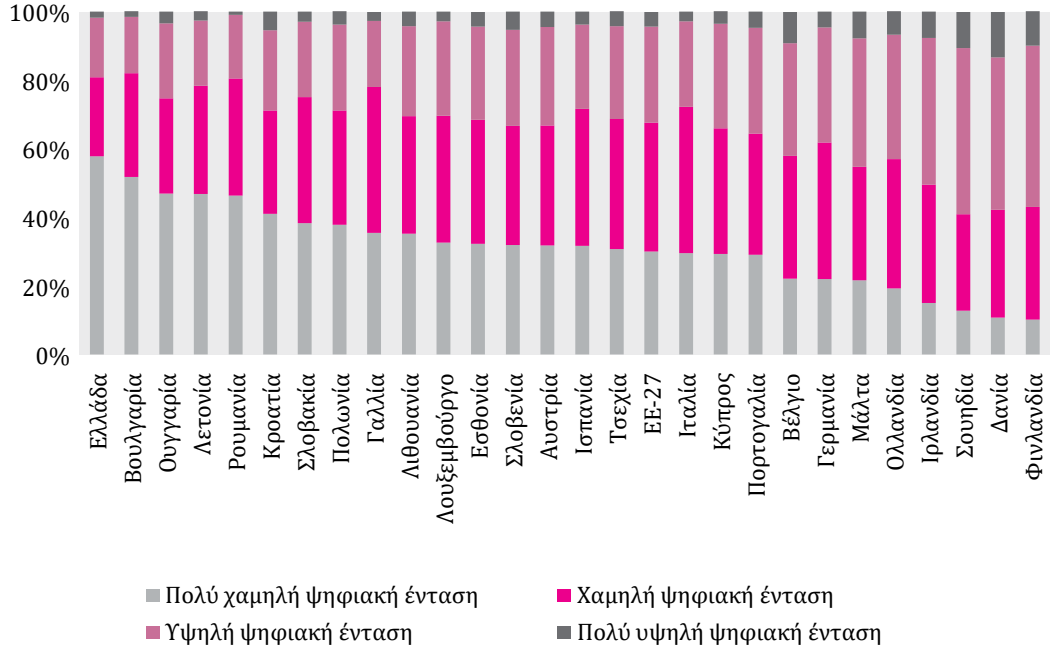
***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Ένας πιο ολιστικός δείκτης, που δείχνει τις ψηφιακές επιδόσεις των χωρών-μελών της ΕΕ, καθώς και την πρόοδο που παρουσιάζουν σε διάφορους κοινωνικοοικονομικούς τομείς και υποτομείς που σχετίζονται με την ψηφιακή μετάβαση, είναι ο «Δείκτης Ψηφιακής Οικονομίας και Κοινωνίας (DESI)» (EC, 2022). Όπως μπορούμε να δούμε στο Διάγραμμα 5.17, η Ελλάδα, και σε αυτή την περίπτωση, βρίσκεται

ο δημόσιος τομέας, η εκπαίδευση και η υγεία, ο τομέας των τεχνών, της διασκέδασης και της ψυχαγωγίας και λοιπές υπηρεσίες πλην του κλάδου «Επισκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών και εξοπλισμού επικοινωνίας».

στις τελευταίες θέσεις και πιο συγκεκριμένα στην 25η θέση, ακολουθούμενη από τη Βουλγαρία και τη Ρουμανία. Η χαμηλή κατάταξη της Ελλάδας αποδίδεται στις αρνητικές επιδόσεις που εμφανίζει στους τέσσερις πυλώνες στους οποίους βασίζεται ο DESI, καθώς η χώρα βρίσκεται στην 23η θέση στους τομείς «Ανθρώπινο κεφάλαιο», «Ψηφιακές υποδομές» και «Ενσωμάτωση της ψηφιακής τεχνολογίας» και στην προτελευταία θέση στον τομέα «Ψηφιακές δημόσιες υπηρεσίες», παρ' όλη την πρόοδο που έχει γίνει τα τελευταία χρόνια.

Διάγραμμα 5.16: Δείκτης ψηφιακής έντασης σε επιχειρήσεις άνω των 10 εργαζομένων στις χώρες-μέλη της ΕΕ (2022)

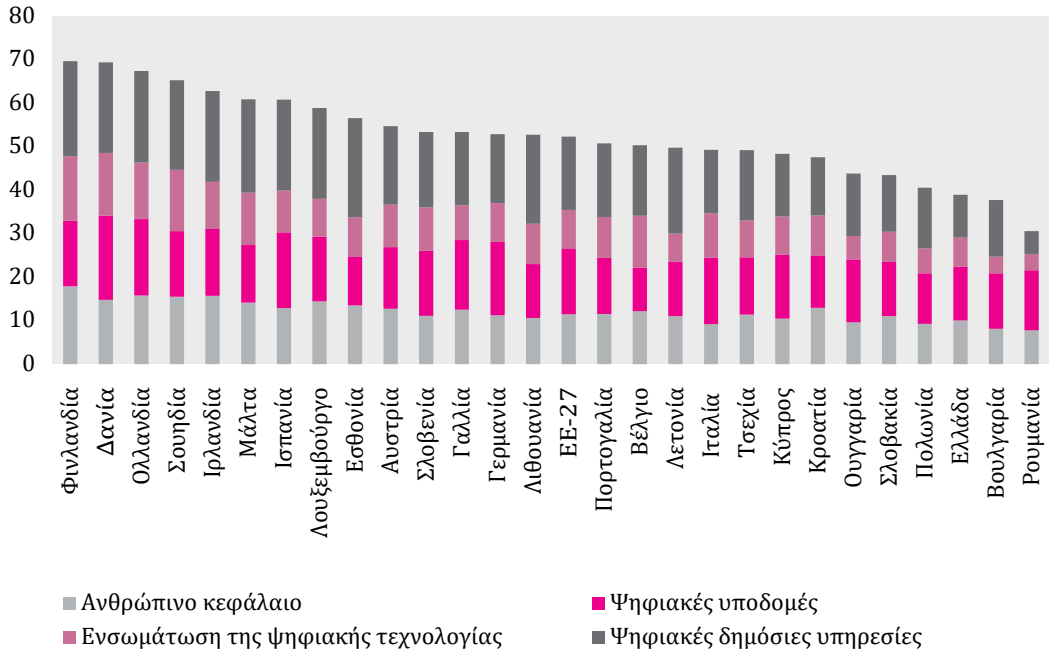
***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Η τροχιά υποβάθμισης του παραγωγικού υποδείγματος της Ελλάδας από την κρίση και η επακόλουθη αδυναμία δημιουργίας θέσεων εργασίας υψηλού επιπέδου γνώσεων και δεξιοτήτων δεν δημιουργούν θετικές προσδοκίες για το μέλλον. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 5.18,[97] η ευρεία πλειονότητα των μελλοντικών θέσεων εργασίας στην Ελλάδα αφορά επαγγέλματα μεσαίου επιπέδου δεξιοτήτων, όπως οι «Υπάλληλοι γραφείου», οι «Απασχολούμενοι στην παροχή υπη-

97. Η ταξινόμηση των ομάδων επαγγελμάτων ως προς το επίπεδο των δεξιοτήτων βασίζεται σε εκείνη του ILO.

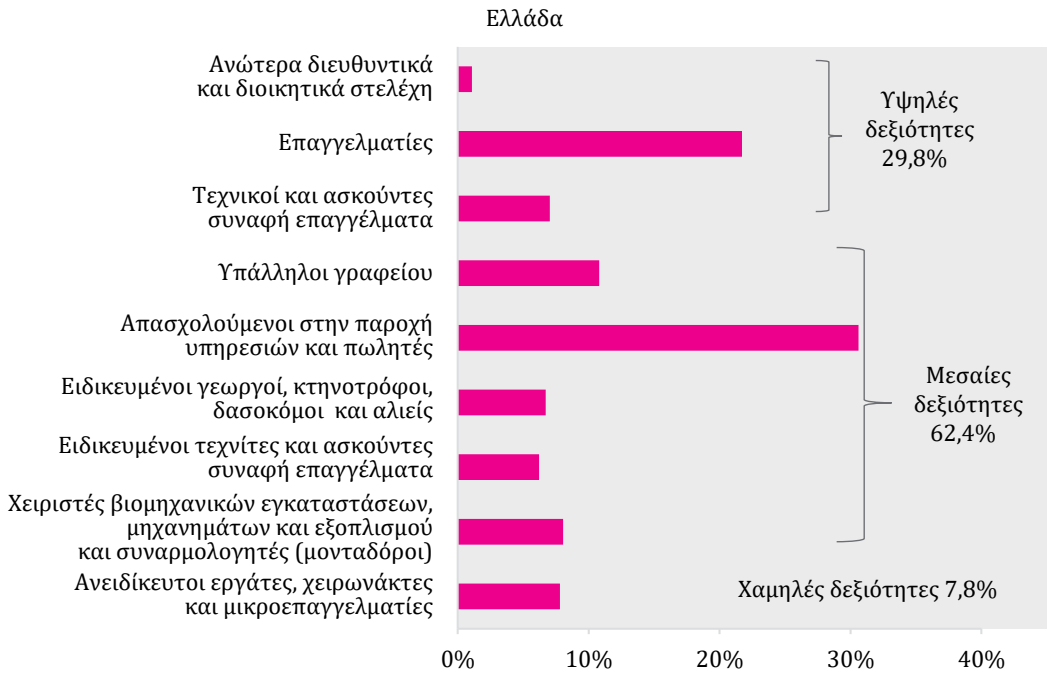
ρεσιών και πωλητές», οι «Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι, δασοκόμοι και αλιείς» και οι «Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα», με το ποσοστό να εκτιμάται στο 62,4% έναντι 40,8% στην ΕΕ. Στον αντίποδα, η Ελλάδα βρίσκεται σε σαφώς υποδεέστερη θέση ως προς τη δημιουργία θέσεων εργασίας με υψηλές δεξιότητες, όπως αυτές που αφορούν τα «Ανώτερα διευθυντικά και διοικητικά στελέχη», τους «Επαγγελματίες» και τους «Τεχνικούς και ασκούντες συναφή επαγγέλματα», με ποσοστό 29,8% έναντι 49,9% στην ΕΕ. Επιπλέον, να σημειωθεί ότι από τις μελλοντικές θέσεις εργασίας υψηλών δεξιοτήτων, μόλις το 4,2% συνιστά νέες θέσεις εργασίας έναντι αντικατάστασης λόγω συνταξιοδότησης, όταν το ίδιο ποσοστό στην ΕΕ είναι 18%. Αυτό αναδεικνύει ακόμα περισσότερο τη δυστοκία του εγχώριου παραγωγικού συστήματος στην τρέχουσα μορφή του να δημιουργήσει θέσεις εργασίας υψηλών δεξιοτήτων.

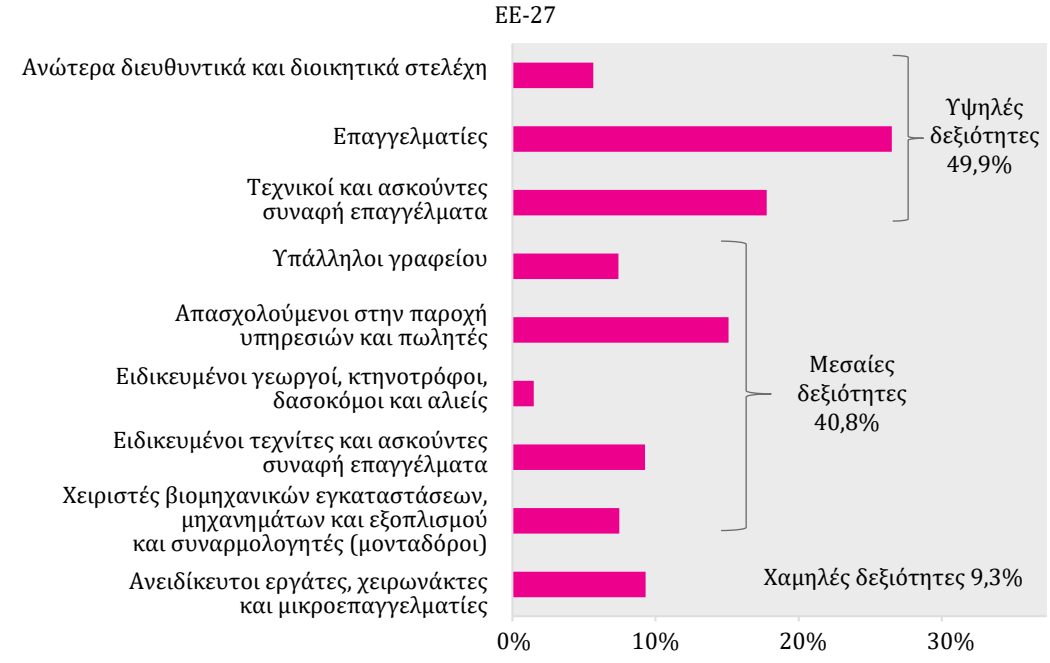
Διάγραμμα 5.17: Κατάταξη των χωρών-μελών της ΕΕ ως προς τον Δείκτη Ψηφιακής Οικονομίας και Κοινωνίας (DESI) (2022)

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Διάγραμμα 5.18: Ποσοστιαία κατανομή μελλοντικών θέσεων εργασίας (2022-2035) ανά επαγγελματική ομάδα σε Ελλάδα και ΕΕ

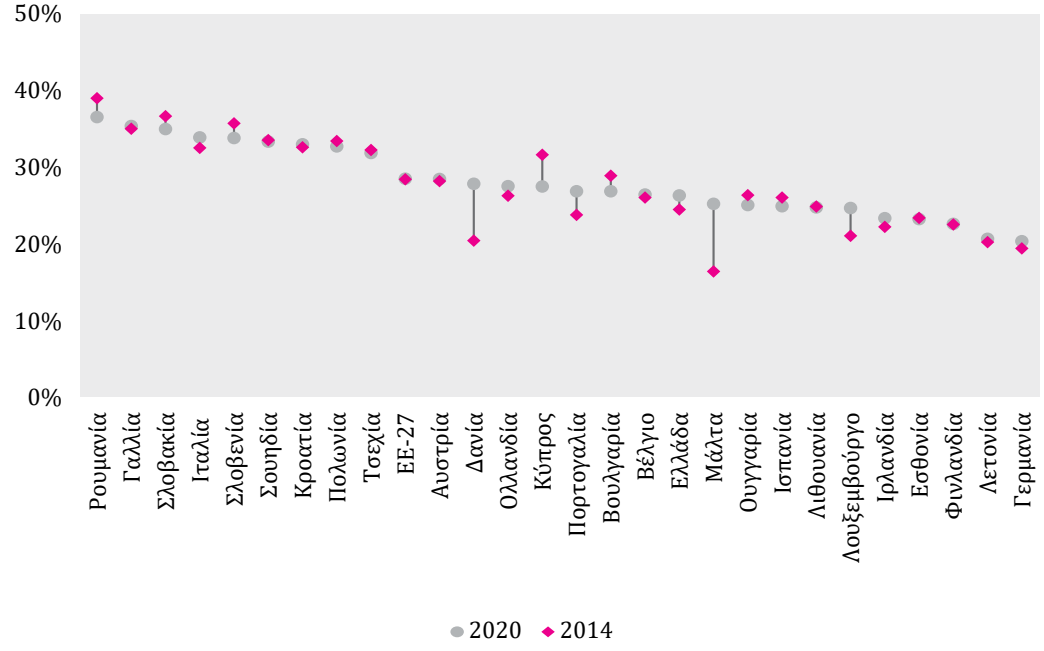
***Πηγή*:** Cedefop (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

5.4 Αναντιστοιχία δεξιοτήτων στην ελληνική αγορά εργασίας

Όπως αναφέρθηκε στην Ενότητα 5.1 (βλ. Πίνακα 5.1), για τις ελληνικές επιχειρήσεις η προσφορά δεξιοτήτων στην Ελλάδα ανταποκρίνεται περισσότερο στις ανάγκες τους συγκριτικά με την ΕΕ. Αυτό δείχνει ότι στην Ελλάδα το πρόβλημα της οριζόντιας αναντιστοιχίας δεξιοτήτων, δηλαδή της σύζευξης των προσφερόμενων θέσεων εργασίας με τις γνώσεις και τις δεξιότητες που πραγματικά διαθέτουν οι εργαζόμενοι, δεν είναι τόσο έντονο όσο στην ΕΕ. Μια εικόνα αυτής της οριζόντιας αναντιστοιχίας δεξιοτήτων συγκριτικά με χώρες-μέλη της ΕΕ μπορούμε να αποκομίσουμε από το Διάγραμμα 5.19, όπου φαίνεται πως η Ελλάδα το 2020 βρισκόταν στη 17η θέση με ποσοστό 26,4% ως προς την οριζόντια αναντιστοιχία σε εργαζομένους ηλικίας από 15 έως 34 ετών με σπουδές ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άνω. Μάλιστα, τα ευρήματα αυτά φαίνεται πως συμφωνούν με εκείνα του Πίνακα 5.1, όπου η Ελλάδα βρισκόταν στην 8η θέση ως προς την κατοχή των απαραίτητων δεξιοτήτων από τους εργαζομένους ή, διαφορετικά, στη 19η θέση ως προς την έλλειψη δεξιοτήτων από τους εργαζομένους μεταξύ των 27 χωρών-μελών της ΕΕ.

Στο Διάγραμμα 5.20 παρουσιάζονται τα πεδία σπουδών των εργαζομένων ως προς την οριζόντια αναντιστοιχία σε Ελλάδα και ΕΕ το 2020. Συγκριτικά μεγαλύτερη οριζόντια αναντιστοιχία στην Ελλάδα εμφανίζουν οι εργαζόμενοι που έχουν σπουδάσει «Γεωπονικές και κτηνιατρικές επιστήμες» (76,1% έναντι 49,9%) και ακολουθούν εκείνοι με σπουδές στις «Επιστήμες μηχανικών, μεταποίηση και κατασκευές» (49,8% έναντι 34,8%). Αυτό μπορεί να αποδοθεί στο σχετικά μεγαλύτερο μερίδιο ως προς το σύνολο αποφοίτων στην Ελλάδα συγκριτικά με την ΕΕ (βλ. Διάγραμμα 5.4), σε συνδυασμό με την αδυναμία του εγχώριου πρωτογενούς και δευτερογενούς τομέα να ενσωματώσει τις συγκεκριμένες κατηγορίες αποφοίτων που προκάλεσε η σταθερή διεύρυνση του τριτογενούς τομέα. Επίσης, μεγαλύτερη οριζόντια αναντιστοιχία παρουσιάζεται κατά φθίνουσα σειρά σε πεδία σπουδών που σχετίζονται με την «Υγεία και ευημερία», με τις «Φυσικές επιστήμες, μαθηματικά και επιστήμη υπολογιστών» καθώς και με τις «Φιλολογικές σπουδές, γλώσσες και τέχνες». Από την άλλη πλευρά, συγκριτικά μικρότερο πρόβλημα οριζόντιας αναντιστοιχίας δεξιοτήτων παρουσιάζουν οι Έλληνες εργαζόμενοι με σπουδές στο πεδίο των «Υπηρεσιών» (25,1% έναντι 40,3%) και ακολουθούν τα πεδία των «Κοινωνικών, διοικητικών και νομικών επιστημών» (16,3% έναντι 24%) και της «Εκπαίδευσης και κατάρτισης» (30,6% έναντι 31,4%). Κάνοντας μια συνολική αποτίμηση του Διαγράμματος 5.20, προκύπτει ότι η Ελλάδα εμφανίζει μικρότερο πρόβλημα οριζόντιας αναντιστοιχίας σε εργαζομένους των οποίων το πεδίο σπουδών σχετίζεται με δραστηριότητες του τριτογενούς τομέα, και αυτό απορρέει από τον προσανατολισμό του εγχώριου παραγωγικού υποδείγματος προς την παροχή υπηρεσιών.

Διάγραμμα 5.19: Ποσοστό εργαζομένων (ηλικίας 15-34 ετών) αποφοίτων ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άνω (επίπεδο εκπαίδευσης 3-8) η θέση εργασίας των οποίων απαιτεί διαφορετικό γνωστικό αντικείμενο από αυτό που σπούδασαν σε χώρες-μέλη της ΕΕ (2014 και 2020)

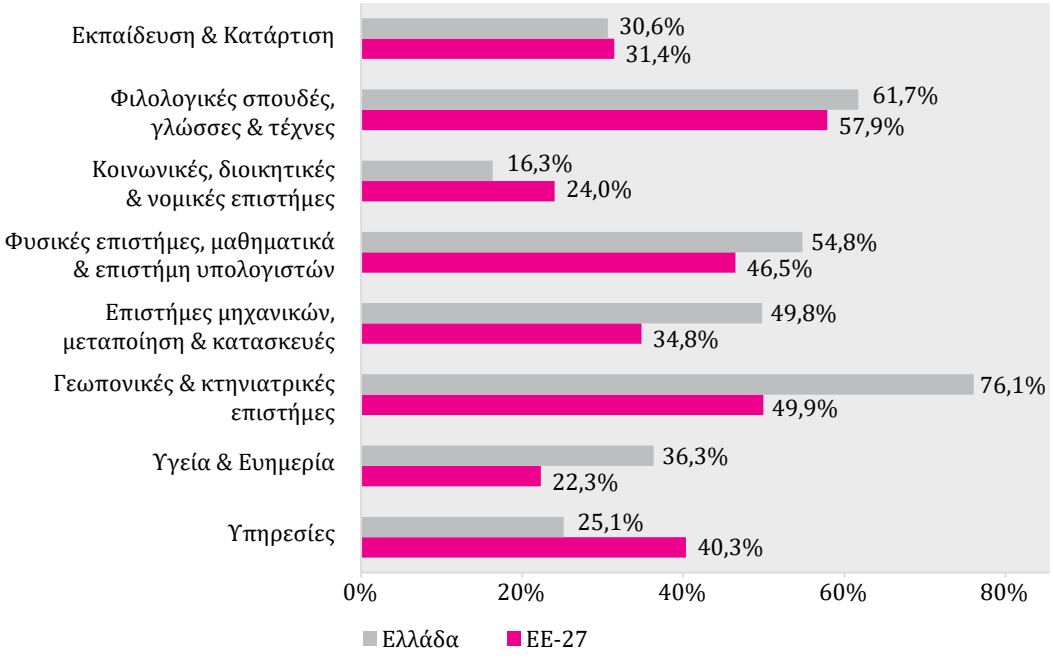
***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Ενώ η οριζόντια αναντιστοιχία δεξιοτήτων δεν συνιστά ιδιαίτερα σημαντικό πρόβλημα για την ελληνική αγορά εργασίας, φαίνεται πως δεν ισχύει το ίδιο με την κάθετη αναντιστοιχία δεξιοτήτων, καθώς παρατηρείται υψηλό πλεόνασμα τυπικών προσόντων των εργαζομένων στη χώρα σε σχέση με εκείνα που απαιτούν οι θέσεις εργασίας που κατέχουν (υπερεκπαίδευση).[98] Ειδικότερα, η Ελλάδα το 2022 βρέθηκε στη 2η θέση πίσω από την Ισπανία, όπου το ποσοστό των εργαζομένων με υπερβάλλοντα προσόντα ανέρχεται στο 32,4% έναντι 21% στην ΕΕ (βλ. Διάγραμμα 5.21). Συγκριτικά με το 2013, η Ελλάδα ανέβηκε από την 5η θέση, ενώ εάν ανατρέξουμε στην αρχή της κρίσης, το 2008, η Ελλάδα βρισκόταν στη 12η θέση

98. *Στις εγχώριες πολιτικές δεξιοτήτων υπάρχει μια τάση υποτίμησης της κάθετης αναντιστοιχίας έναντι της οριζόντιας, η οποία, κατά τη γνώμη μας, υποκρύπτει πολιτικές και ιδεολογικές σκοπιμότητες (ΙΝΕ ΓΣΕΕ, 2023). Ωστόσο, το φαινόμενο της υπερεκπαίδευσης είναι ιδιαίτερα αρνητικό για τους εργαζομένους, καθώς σχετίζεται με υψηλή δυσαρέσκεια από την εργασία, που συνοδεύεται από έντονη επιθυμία αλλαγής δουλειάς ή/και προσπάθειες εξεύρεσης άλλης δουλειάς (ILO, 2018) με τις όποιες συνέπειες αυτά συνεπάγονται για την αγορά εργασίας και ευρύτερα την οικονομία.*

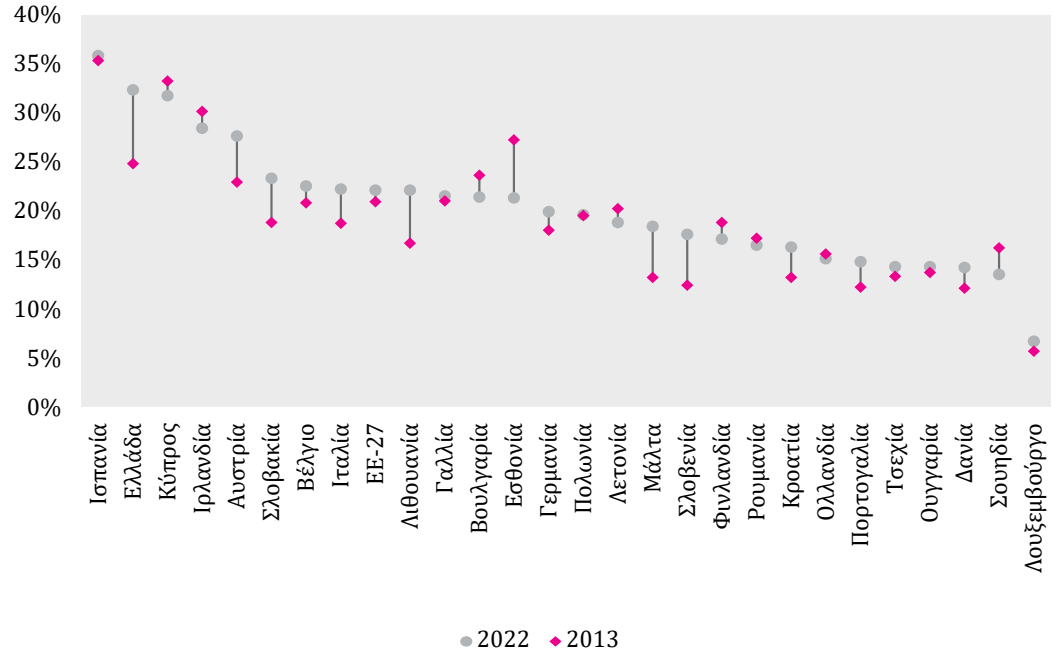
κάτω από τον μέσο όρο της ΕΕ. Αιτία της δυσμενούς μεταβολής είναι η ισχυρή αποεπένδυση, που οδήγησε σε υποβάθμιση του παραγωγικού υποδείγματος και σε αλματώδη αύξηση της ανεργίας ως αποτέλεσμα των εφαρμοζόμενων πολιτικών της προηγούμενης δεκαετίας (Αργείτης κ.ά., 2018· ΙΝΕ ΓΣΕΕ, 2019). Στο παραπάνω πλαίσιο, εργαζόμενοι υψηλών προσόντων εξαναγκάστηκαν να αναζητήσουν απασχόληση σε κλάδους χαμηλότερης τεχνολογίας και έντασης γνώσης εκτοπίζοντας εργαζομένους που ενδεχομένως τα τυπικά τους προσόντα να ταίριαζαν περισσότερο στις αντίστοιχες θέσεις εργασίας.

Διάγραμμα 5.20: Ποσοστό εργαζομένων (ηλικίας 15-34 ετών) αποφοίτων ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άνω (επίπεδο εκπαίδευσης 3-8) η θέση εργασίας των οποίων απαιτεί διαφορετικό γνωστικό αντικείμενο από αυτό που σπούδασαν, ανά πεδίο σπουδών σε Ελλάδα και ΕΕ (2020)

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Διάγραμμα 5.21: Ποσοστό εργαζομένων αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (επίπεδο εκπαίδευσης 5-8) η θέση εργασίας των οποίων (ISCO 4-9) υπολείπεται του μορφωτικού τους επιπέδου σε χώρες-μέλη της ΕΕ (2013 και 2022)

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Στο Διάγραμμα 5.22 παρουσιάζεται η κάθετη αναντιστοιχία δεξιοτήτων ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας σε Ελλάδα και ΕΕ. Σε απόλυτα μεγέθη το μεγαλύτερο ποσοστό εργαζομένων με πλεόνασμα τυπικών προσόντων εμφανίζεται στη «Γεωργία, δασοκομία και αλιεία» (90,6%) και ακολουθούν οι «Υπηρεσίες παροχής καταλύματος και υπηρεσίες εστίασης» (84,2%) και οι «Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες» (72,7%). Ειδικά για την αγορά εργασίας του αγροτοκτηνοτροφικού τομέα, εμφανίζεται μια προβληματική κατάσταση στην Ελλάδα, αλλά, σε μικρότερο βαθμό, και στην ΕΕ, καθώς από τη μια υπάρχει ένα ιδιαίτερα υψηλό ποσοστό εργαζομένων που έχουν συναφείς σπουδές, αλλά δεν εργάζονται στο αντικείμενό τους (βλ. Διάγραμμα 5.20), και από την άλλη στον ίδιο τομέα εντοπίζεται ένα επίσης πολύ υψηλό ποσοστό εργαζομένων οι οποίοι κατέχουν τυπικά προσόντα που δεν ταιριάζουν με τις απαιτήσεις του τομέα (βλ. Διάγραμμα 5.19).

Ένας ακόμα κλάδος που χαρακτηρίζεται από μεγάλο ποσοστό εργαζομένων με υψηλότερα από τα απαιτούμενα προσόντα είναι οι «Υπηρεσίες παροχής καταλύ-

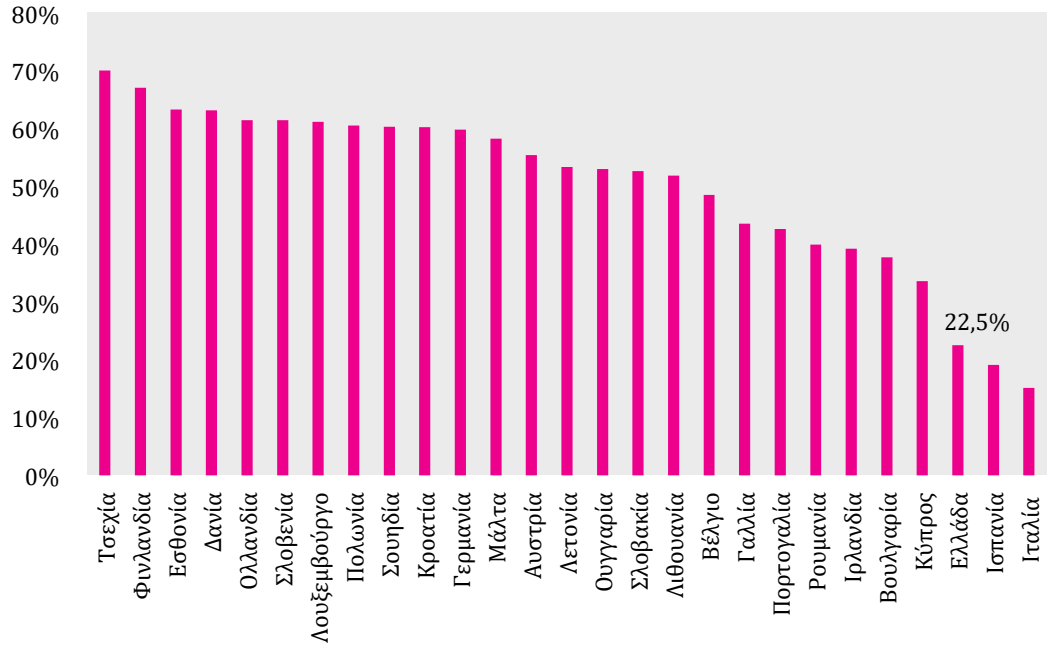
ματος και υπηρεσίες εστίασης». Αυτό αποδίδεται στις χαμηλές απαιτήσεις του κλάδου σε συγκεκριμένα τυπικά προσόντα, καθιστώντας πολλά από τα σχετικά επαγγέλματα ως πύλη εισόδου ή επανένταξης εργαζομένων στην αγορά εργασίας. Το γεγονός ότι στην Ελλάδα φτάνει σε τόσο υψηλό επίπεδο σε σχέση με την ΕΕ (84,4% έναντι 67,5%) ερμηνεύεται από το ειδικό βάρος που έχει ο τουρισμός στην παραγωγική διάρθρωση της ελληνικής οικονομίας, ο οποίος διογκώθηκε κατά τη διάρκεια της κρίσης της προηγούμενης δεκαετίας αναδεικνύοντας τη σχετική αγορά εργασίας ως την πλέον ανθεκτική (Gialis et al., 2020).

Διάγραμμα 5.22: Ποσοστό εργαζομένων αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (επίπεδο εκπαίδευσης 5-8) η θέση εργασίας των οποίων (ISCO 4-9) υπολείπεται του μορφωτικού τους επιπέδου ανά κλάδο της ελληνική οικονομίας

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Διάγραμμα 5.23: Κατάταξη των χωρών-μελών της ΕΕ ως προς τον Ευρωπαϊκό Δείκτη Δεξιοτήτων (2022)

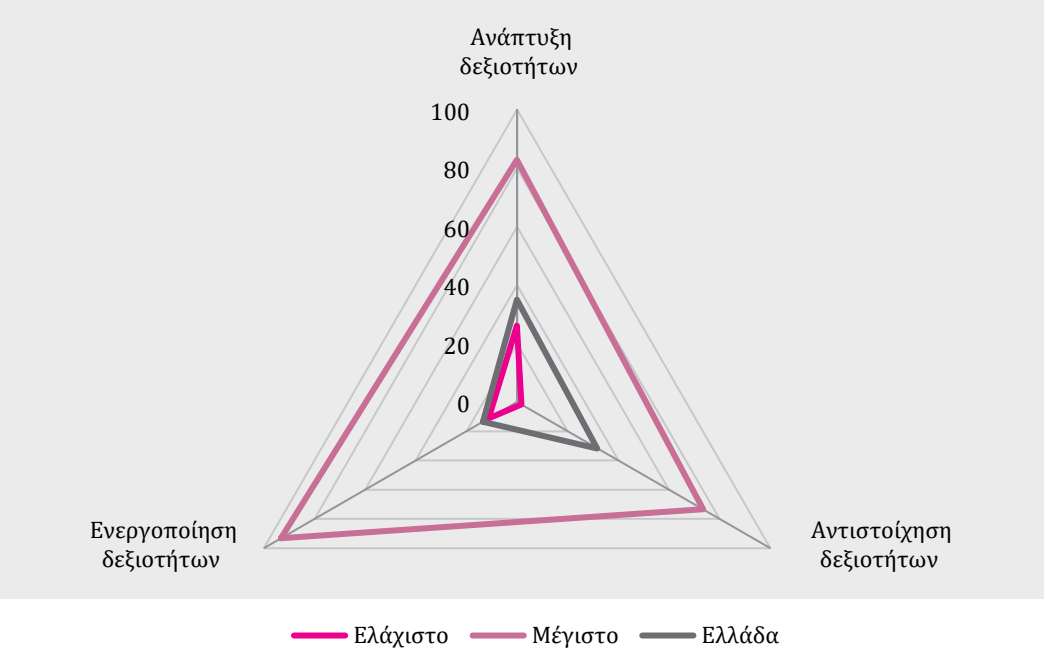

***Πηγή*:** Cedefop (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Συνοψίζοντας την έως τώρα ανάλυση, η ποιότητα των δεξιοτήτων διαμορφώνεται με έναν συμπληρωματικό τρόπο τόσο από την προσφορά όσο και από τη ζήτηση. Ειδικότερα, από την πλευρά της προσφοράς, παράγοντες που διαμορφώνουν τις δεξιότητες είναι η ποιότητα της τυπικής και της μη τυπικής εκπαίδευσης, το πλαίσιο παρακίνησης των εργαζομένων για συμμετοχή στη συνεχιζόμενη εκπαίδευση και κατάρτιση κ.ά. Από την πλευρά της ζήτησης, παράγοντες που διαμορφώνουν τις δεξιότητες είναι η ποιότητα του παραγωγικού υποδείγματος, οι εργασιακές σχέσεις, οι δυνατότητες ομαλής ένταξης ή επανένταξης των νέων εργαζομένων και των ανέργων αντίστοιχα στην αγορά εργασία κ.ά. Μια συνθετική αποτύπωση της προσφοράς και της ζήτησης δεξιοτήτων ως προσδιοριστικών παραγόντων του επιπέδου των δεξιοτήτων προσφέρει ο Ευρωπαϊκός Δείκτης Δεξιοτήτων (European Skills Index-ESI) που δημοσιεύει το Cedefop. Στο Διάγραμμα 5.23 παρουσιάζεται η κατάταξη των χωρών-μελών της ΕΕ ως προς τις επιδόσεις τους στον Ευρωπαϊκό Δείκτη Δεξιοτήτων, με την Ελλάδα να εμφανίζεται στην 25η θέση με ποσοστό 22,5%, που σημαίνει ότι έχει διανύσει το 22,5% της διαδρομής προκειμένου να φτάσει στο βέλτιστο επίπεδο. Η χαμηλή κατάταξη της Ελλάδας αποδίδεται στις αρνητικές επιδόσεις που εμφανίζει στους τρεις πυλώ-

νες στους οποίους βασίζεται ο Ευρωπαϊκός Δείκτης Δεξιοτήτων (βλ. Διάγραμμα 5.24), καθώς λαμβάνει 35% στην «Ανάπτυξη δεξιοτήτων» (24η θέση), 31,7% στην «Ενεργοποίηση δεξιοτήτων» (23η θέση) και μόλις 13,4% στην «Αντιστοίχιση δεξιοτήτων» (26η θέση).

Διάγραμμα 5.24: Επιδόσεις της Ελλάδας στην ανάπτυξη, την ενεργοποίηση και την αντιστοίχιση δεξιοτήτων (2022)

***Πηγή*:** Cedefop (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αργείτης, Γ. (2023). «Η οικονομία στο μέλλον και η πολιτική στο παρελθόν», KReport, 3 Ιουνίου, https://www.kreport.gr/2023/06/03/i-oikonomia-sto-mellon-kai-i-politiki-sto-parelthon/.
- Αργείτης, Γ., Κορατζάνης, Ν., Παϊταρίδης, Δ., Πασσάς, Κ. και Πιέρρος, Χ. (2018). *Η α(υτα)πάτη των προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής της Ελλάδας*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2018). *Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση*, Ενδιάμεση Έκθεση, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Αθήνα.
- ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2019). *Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση. Ετήσια έκθεση*, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Αθήνα.
- ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2022). *Η κρίση κόστους ζωής στην Ελλάδα,* Δελτίο Οικονομικών Εξελίξεων 13, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Αθήνα, Νοέμβριος.
- ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2023). *Αναβάθμιση δεξιοτήτων και ποιότητα στην εργασία. Κριτικές παρατηρήσεις στο κείμενο «Στρατηγική Δεξιοτήτων» της ΔΥΠΑ*, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Αθήνα.
- Ιωαννίδης, Γ., Παντέλη, Γ. και Δήμος, Γ. (2021). «Διερεύνηση των προσδιοριστικών παραγόντων των "δαπανών Covid-19" στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη», Δοκίμιο Εργασίας 10, Ελληνικό Δημοσιονομικό Συμβούλιο, Αθήνα.
- Καπλάνογλου, Γ. (2023). *Η άνιση κατανομή του φορολογικού βάρους στα νοικοκυριά στην Ελλάδα*, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Αθήνα.
- Καραλής, Θ. (2021). *Κίνητρα και εμπόδια για τη συμμετοχή των ενηλίκων στη διά βίου εκπαίδευση (2011-2019)*, Αθήνα: ΙΝΕ ΓΣΕΕ & ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ.
- Καρατζογιάννης, Σ. και Πανταζή, Σ. (ΑΚΡΩΝΥΜΟ Μελετητική) (2014). *Η επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση στην Ελλάδα. Αδυναμίες, δυνατότητες και προοπτικές*, Αθήνα: ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ.
- ΤτΕ (2023α). *Έκθεση του Διοικητή για το Έτος 2022*, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα.
- ΤτΕ (2023β). *Έκθεση χρηματοπιστωτικής σταθερότητας*, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα.
- ΤτΕ (2023γ). *Νομισματική Πολιτική 2022-2023*, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα.

- Υπουργείο Οικονομικών (2023). *Stability Programme 2023*, Ministry of Finance, Hellenic Republic, April.

Ξενόγλωσση

- ACER-CEER (2022). *Annual Report on the Results of Monitoring the Internal Electricity and Natural Gas Markets in 2021*, Energy Retail and Consumer Protection Volume, EU Agency for the Cooperation of Energy Regulators and Council of European Energy Regulators, Brussels.
- Atkinson, A.B. (2015). *Inequality: What Can Be Done*, Cambridge Massachusetts: Cambridge University Press.
- Bentolila, S., Dolado, J. and Jimeno, J.-F. (2019). "Dual labour markets revisited", CESifo Working Paper 7479.
- Cedefop (2013). *Benefits of Vocational Education and Training in Europe for People, Organisations and Countries*, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Cedefop (2020). *Strengthening Skills Snticipation and Satching in Greece: Labour Market Diagnosis Mechanism: A Compass for Skills Policies and Growth*, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Cedefop (2021). "The role of work-based learning in VET and tertiary education", Cedefop Research Paper, No 80, Luxembourg: Publications Office.
- CEU (2023). "Recommendation for a COUNCIL RECOMMENDATION on the 2023 National Reform Programme of Greece and delivering a Council opinion on the 2023 Stability Programme of Greece", 9773/23 - COM(2023) 608 final, Council of the European Union, Brussels.
- de Soyres, F., Santacreu, A.M. and Young, H. (2022). "Fiscal policy and excess inflation during Covid-19: A cross-country view", FEDS Notes 15 July, FED, Washington DC.
- Drahokoupil, J. and Piasna, A. (2018). "What is behind low wages in central and eastern Europe?", *Post-Communist Economics*, 30 (4), pp. 421-439.
- EC (2022). *Digital Economy and Society Index 2022*, European Commission.
- EC (2023a). "External sustainability analysis. Thematic note to support in-depth reviews", Institutional Paper 196, European Commission, Brussels.
- EC (2023b). "In-depth review 2023. Greece", Institutional Paper 211, European Commission, Brussels.

- EC (2023c). "Commission proposes new economic governance rules fit for the future", European Commission – Press release, Brussels, 26 April.
- EC (2023d). "Post Programme Surveillance Report, Greece, Spring 2023", Institutional Paper 203, European Commission, Brussels, May.
- ETUC (2023). "Unprecedented ECB rates rise hits wrong target", Press Release 03.02.2023, European Trade Union Confederation, Brussels.
- Eurostat (2022). *ICT sector – value added, employment and R&D*, https://bit.ly/3rYKhb2.
- Filip, D., Momferatou, D. and Setzer, R. (2023). "Inflation and competitiveness divergences in the euro area countries", ECB Economic Bulletin 4/2023, European Central Bank, Frankfurt.
- Gialis, S., Paitaridis, D., Seretis, S., Ioannides, A. and Underthun, A. (2020). "In what terms and at what cost resilient? 'Unregulated flexibilization' in regional 'troubled waters'", *European Planning Studies*, 28 (1).
- Godley, W. (1999). "Seven unsustainable processes", *Special report*, Levy Economics Institute, New York.
- Guschanski, A. and Onaran, O. (2022). "The decline in the wage share: Falling bargaining power of labour or technological progress? Industry-level evidence from OECD", *Socio-Economic Review*, 20 (3), pp. 1091-1124.
- Hausmann, R., Hidalgo, C.A., Bustos, S., Coscia, M. and Simoes, A. (2014). *The atlas of economic complexity: Mapping paths to prosperity*. Mit Press, MA USA.
- ILO (2018). *Measurement of Qualifications and Skills Mismatches of Persons in Employment*, Geneva: 20th International Conference of Labour Statisticians.
- ILO (2019). «The global labour income share and distribution», https://bit.ly/3OAuND3.
- ILO (2021a). "World employment and social outlook. The role of digital labour platforms on transforming the world of work", ILO Flagship Report.
- ILO (2021b). *Inequalities and the Role of Work*, Geneva: International Labour Organization.
- ILO (2022). *Strengthening Work-based Learning in VET Institutions,* Geneva: International Labour Organization.
- Jannsen, T. and Lubker, M. (2023). "WSI European collective bargaining report 2022/2023", Institute of Economic and Social Research, Report No 86e, July 2023, https://www.wsi.de/fpdf/HBS-008657/p_wsi_report_86e_2023.pdf

- OECD (2019). *Under Pressure: The Squeezed Middle Class*, Paris.
- Piasna, A. (2023). "Job quality in turbulent times. An update of the European Job Quality Index", ETUI Working Paper 2023.05, https://bit.ly/3KM3mUL.
- Piasna, A. and Sehnbruch, K. (2019). "Job quality in European employment policy: One step forward, two steps back?", *Transfer*, 25 (2), pp. 165-180.
- Schnabel, I. (2023). "The risks of stubborn inflation", Euro50 Group conference on "New challenges for the Economic and Monetary Union in the post-crisis environment", European Central Bank, Frankfurt, 19 June.
- Seccareccia, M. (1991). "An alternative to labour-market orthodoxy: The post-Keynesian/institutionalist policy view", *Review of Political Economy*, 3 (1), pp. 43-61.
- Taylor, L. and Barbosa-Filho, N.H. (2021). "Inflation? It's import prices and the labor share!", *International Journal of Political Economy*, 50 (2), pp. 116-142.
- UNCTAD (2022a). *Trade and Development Report 2022. Development Prospects in a Fractured World: Global Disorder and Regional Responses*, United Nations, Geneva.
- UNCTAD (2022b). *World Investment Report 2022. International Tax Reforms and Sustainable Investment*, United Nations, Geneva.
- United Nations (2015). "Transforming our world: The 2030 Agenda for sustainable development, New York", sustainabledevelopment.un.org (A/RES/70/1).
- Weber, I. M. and Wasner, E. (2023). "Sellers' inflation, profits and conflict: Why can large firms hike prices in an emergency?", *Economics Department Working Paper Series* 343, UMASS, Amherst MA.
- Zettelmeyer, J., Claeys, G., Darvas, Z., Welslau, L. and Zenios, S. (2023). "The long-term fiscal challenges facing the European Union", Policy brief, Bruegel, 27 April.

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ

Ιουλιανού 24,
10434, Αθήνα
Τηλ.: 210 8202247
Fax: 210 8202203
www.inegsee.gr

Γλωσσική επιμέλεια – Διορθώσεις: Στέλλα Ζούπα
Σελιδοποίηση – Εκτύπωση: ΚΑΜΠΥΛΗ Advertising
Αντιγόνης 60, 10442 Αθήνα
Τηλ.: 210 5156810-20-30, Fax: 2105156811
E-mai: info@kambili.gr, www. kambili.gr

© ΙΝΕ ΓΣΕΕ

ISSN: 1108-7765
ISBN: 978-618-5668-90-7

ISSN: 1108-7765
ISBN: 978-618-5668-90-7